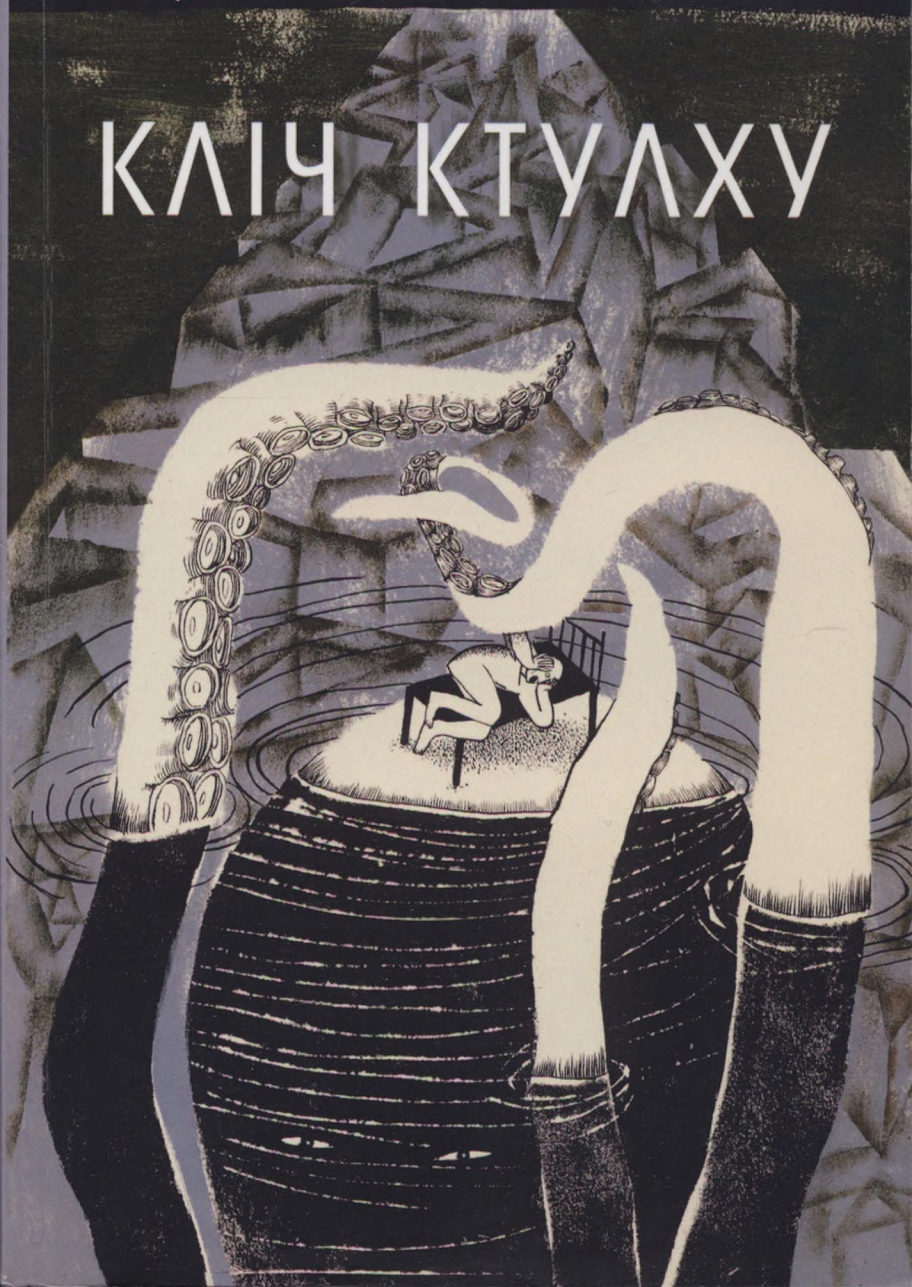

Говард Філіпс Лаўкрафт

КЛІЧ КТУΛΧΥ

prajdzisvet
Post
Scriptum

*Бібліятэка часопіса «ПрайдзіСвет»
«PostScriptum»*

Говард Філіпс Лаўкрафт

КЛІЧ КТУЛХУ

Апавяданні

Пераклад з англійскай

Мінск
Выдавец А. М. Янушкевіч
2017

УДК 821.111(73)-32
ББК 84(7Coe)-44
Л28

Пераклад з англійскай
Уладзіславы Гурыновіч, Паўла Донава, Алеся Кудраўцава
паводле тэкстаў з інтэрнэт-архіва
www.hplovecraft.com

Мастак Кацярына Дубовік

Лаўкрафт, Г. Ф.

Л28 Кліч Ктулху : апавяданні / Говард Філіпс Лаўкрафт ; пер. з англ. У. В. Гурыновіч, П. П. Донава, А. Ю. Кудраўцава. – Мінск : А. М. Янушкевіч, 2017. – 280 с. – (Бібліятэка часопіса «ПрайдзіСвет» «Post-Scriptum»).

ISBN 978-985-7165-27-8.

Говард Філіпс Лаўкрафт (1890–1937) – амерыканскі пісьменнік, аўтар твораў у жанрах жахаў, містыкі і фэнтэзі, якія пасля яго смерці зрабіліся культавымі і істотна паўплывалі на сучасную літаратуру жахаў. Творчасць Лаўкрафта настолькі ўнікальная, што даследчыкі выдзяляюць асобны паджанр – лаўкрафтаўскія жахі. У кнігу ўключаныя такія знакамітыя апавяданні аўтара, як «Кліч Ктулху» (які лёг у аснову «міфаў Ктулху»), «Пацукі ў сценах», «Стены жах», «Ганчак», «Герберт Уэст, рэаніматоар» і многія іншыя творы з розных перыядаў творчасці.

УДК 821.111(73)-32
ББК 84(7Coe)-44

ISBN 978-985-7165-27-8

© Гурыновіч У. В., Донаў П. П., Кудраўцаў А. Ю.,
пераклад на беларускую мову, 2017
© Выданне на беларускай мове, афармленне.
Выдавец Янушкевіч А. М., 2017

АЛХІМІК

Высока пад небам, вянчаючы затравелую вяршыню ганарлівай гары са схіламі, пакрытымі ўнізе перакрыўленымі дрэвамі першабытнага лесу, стаіць стары замак маіх продкаў. Яго велічныя байніцы стагоддзе за стагоддзем панура пазіралі з вышыні на дзікае і непрыязнае наваколле, служачы домам і прытулкам высокаму роду, слаўная гісторыя якога старэйшая нават за замшэлыя замкавыя мury. Гэтыя старажытныя вежы з плямамі ад штурмаў, якія паўтараліся ў кожным пакаленні, цяпер крышацца пад марудным, але магутным ціскам часу. У часы ж феадалізму гэта была адна з самых страшных і непрыступных крэпасцяў ва ўсёй Францыі. Ад яе парапетаў з байніцамі і высокіх амбразур цярпелі няўдачы бароны, графы і нават каралі, і ніколі яшчэ ў яе прасторных залах не адгукаліся рэхам крокі захопнікаў.

Але ўсё перамянілася з тых слаўных часоў. Беднасць мяжуе з крайняй галечай, бо пыха за сваё паходжанне не дазволіла зменшыць патрэбы дзеля эканоміі і не дала нашчадкаў нашага роду захаваць двор у першапачатковай вялікапышнасці.

І цяпер камяні, што павыпадалі з муроў, здзічэлыя паркі, пясок у перасохлым рове, кепска забрукаваны дзядзінец і пахілыя вежы, а таксама правіслыя падлогі, паточаная чарвякамі шалёўка і выцвілыя габелены ўсярэдзіне — усё апавядае змрочную гісторыю заняпаду колішняй велічы. Мінаў час, і то адна,

то другая з чатырох вялікіх вежаў ператваралася ў руіны, пакуль нарэшце ўсе жалю вартыя нашчадкі магутных некалі валадароў, якіх рабілася ўсё менш, не перабраліся ў адзіную, што засталася.

У адной з вялізных і змрочных залаў гэтай вежы я, Антуан, апошні з гаротных лёсам выклятых графаў дэ С., упершыню і ўбачыў святло дзевяноста гадоў таму. У гэтых мурах і сярод цёмных цяністых лясоў, дзікіх равоў ды гротаў пад схіламі гары прайшлі першыя гады майго неспакойнага жыцця. Бацькоў сваіх я не знаў. Бацька загінуў, калі яму было трыццаць два гады, за месяц да майго нараджэння: на яго зваліўся камень, які нейкім чынам ссунуўся з месца на адным з закінутых замкавых парапетаў. А маці, паміраючы пры маім нараджэнні, даручыла даглядаць і вучыць мяне адзінаму на той час нашаму слугу, надзейнаму і вельмі разумнаму старому, якога звалі, здаецца, П'ер. Іншых дзяцей у сям'і не было, таму таварышаў мне і без таго бракавала, а стары апякун яшчэ і дзіўна клапаціўся пра мяне, не дазваляючы сябраваць з сялянскімі дзецьмі, чые хаты былі раскіданыя тут і там па раўнінах навокал гары. Тады П'ер казаў, што мне не выпадае вадзіцца з імі, бо высокае паходжанне ставіць мяне вышэй за сяброўства з плебеямі. Гэта цяпер я ведаю, што насамрэч ён імкнуўся не дапусціць да маіх вушэй плётак пра жахлівыя праклёны, які ляжыць на нашым родзе. Байкі пра яго з многімі перабольшаннямі пераказвалі адно аднаму простыя арандатары, шэпчучыся вечарамі пры святле ачага.

Ізаляваны і пакінуты самому сабе, я бавіў гадзіны свайго дзяцінства, занурыўшыся ў старажытныя фаліянты, якія перапаўнялі поўную вандроўных ценяў замкавую бібліятэку, і бязмэтна бадзяючыся скрозь адвечны пыл прывіднага лесу пад гарой.

Магчыма, пад уздзеяннем наваколя маю свядомасць рана крануў цень меланхоліі. Маю ўвагу больш за ўсё прыцягвалі заняткі і забавы цёмнага і звышнатуральнага характару.

Пра ўласнае паходжанне мне дазволена было ведаць надзвычай мала, але і тое нямногае, пра што я дазнаваўся, здаецца, толькі засмучала мяне. Спачатку страх, які ў мяне ўзнікаў пры згадцы пра мой вялікі род, нарадзіла, відаць, само дэманстратыўнае нежаданне старога вучыцеля абмяркоўваць маіх продкаў па бацькоўскай лініі. Але калі дзяцінства мінула, я здолеў злучыць разасобленыя словы, якія неасцярожна зрываліся з яго языка, калі ён, старэючы, траціў пільнасць. Яны нейкім чынам дачылі падзей, якія і раней здаваліся мне дзіўнымі, а цяпер набывалі проста жаклівы характар. Я тут кажу пра тое, што ўсе графы ў маім родзе паміралі ў вельмі маладым веку. Спачатку я лічыў, што малая працягласць іх жыцця — гэта прыродная рыса ў маёй сям'і, але потым задумаўся пра выпадкі заўчаснай смерці і пачаў параўноўваць іх з нярэдкамі трызненнямі старога пра праклён, што стагоддзямі не дае носьбітам майго тытула пражыць больш за трыццаць два гады. Калі мне споўніўся дваццаць адзін, я атрымаў ад старога П'ера сямейны дакумент, які, як ён сказаў, з пакалення ў пакаленне перадаваўся ад бацькі сыну і дапаўняўся кожным з уладальнікаў. Змест дакумента мяне ўразіў, і калі я яго праштудыяваў, то самыя сур'ёзныя мае страхі пацвердзіліся. Мая вера ў звышнатуральнае на той час была цвёрдай і глыбокай, інакш бы я з пагардай адкінуў неверагодную гісторыю, пра якую даведаўся.

Дакумент перанёс мяне ў трынаццатае стагоддзе, калі мой стары замак быў страшнай і непрыступнай

крэпасцю. У ім апавядалася пра старога, што колісь жыў на нашых землях, чалавека выбітных здольнасцяў, хоць станам і не вышэйшага за селяніна. Звалі яго Мішэль, але звярталіся зазвычай па мянушцы — Мавэ, што значыць Ліхі, якую ён займеў праз сваю благу ю славу. Ён быў адукаваны лепш за іншых і займаўся пошукамі філасофскага каменя і эліксіру вечнага жыцця, да таго ж лічылася, што яму вядомыя страшныя таямніцы чорнай магіі і алхіміі. У Мішэля Мавэ быў сын, звалі якога Шарль. Юнак знаўся на таемных сферах не горш за бацьку і таму меў мянушку Ле Сарсье, ці Вядзьмак. Гэтых двух пазбягалі ўсе сумленныя людзі, падазраючы іх у самых брыдкіх справах. Стары Мішэль, казалі, жыўцом спаліў сваю жонку, каб прынесці ахвяру д'яблу. Адказнасць за многія незразумелыя знікненні малых сялянскіх дзяцей таксама прыпісвалі гэтай вусцішнай пары. Аднак у змрочнай прыродзе бацькі і сына была адна чалавечая рыса: ліхі стары любіў свайго нашчадка з жажліваю сілай, і юнак адказваў бацьку больш чым сыноўскай адданасцю.

Аднае ночы замак на гары ахапіла дзікая паніка: знік юны Годфры, сын графа Анры. Пошукавы атрад на чале з ашалелым бацькам уварваўся ў хату чарадзеяў і наткнуўся на старога Мішэля Мавэ, што завіхаўся над вялізным катлом, у якім нешта бурна кіпела. Страціўшы кантроль над сваім дзікім шалам і распаччу, граф без дай прычыны пусціў у ход рукі, і раней чым ён аслабіў мёртвую хватку, яго ахвяра ўжо не жыла. І тут радасныя слугі паведамілі, што малады Годфры знайшоўся ў далёкай закінутай зале неабдымнага гмаху. Так прыйшлі познія весткі, што гаротны Мішэль загінуў ні за што. Калі граф з паплечнікамі пакідаў сціплае жытло алхіміка, сярод дрэваў з'явілася фігура Шарля Ле Сарсье. З узруша-

най балбатні чэлядзі ён даведаўся, што адбылося, але спачатку бацькаў лёс быццам пакінуў яго абьякавым. Потым, паволі прасунуўшыся бліжэй да графа, манатонным, але жahlівым голасам ён прамовіў праклён, які з таго часу лёг на род С.

Ніхто з нашчадкаў вінаватага ў тым здзеку
Хай не перажыве забойцы веку! —

сказаў ён і, перад тым як скочыць ізноў да цёмнага лесу, выцягнуў з тунікі бутэлечку бясколернай вадкасці і пырснуў ёй у твар бацькаваму забойцу, знікаючы за чарнільнай заслонай ночы. Граф памёр, не паспеўшы вымавіць ні слова, і яго пахавалі назаўтра ва ўзросце, няшмат большым за трыццаць два гады. Забойцы прастыў і след, хоць нястомныя атрады сялян прачасалі навакольныя лясы і пожны наўкола гары.

Час ішоў, і нішто не нагадвала пра праклён, таму калі Годфры, нявінную прычыну ўсёй гэтай трагедыі і спадкаемца графскага тытула, забілі стралой на паляванні ва ўзросце трыццаці двух гадоў, гэта не выклікала ніякіх думак, апрача смутку пра яго смерць. Але калі праз шмат гадоў наступнага маладога графа, якога звалі Рабэр, знайшлі мёртвым у полі паблізу без бачных прычын смерці, сяляне пошпакам загаварылі, што іх сеньёру перад гэтай нечаканай і заўчаснай смерцю ледзь толькі споўнілася трыццаць два. Луі, сына Рабэра, знайшлі патанулым у рове ў тым жа фатальным узросце. Так вусцішны летапіс апісваў стагоддзе за стагоддзем: шчаслівыя і сумленныя жыцці Анры, Рабэраў, Антуанаў і Арманаў абрываліся ва ўзросце, трошкі меншым за ўзрост іх няшчаснага продка, у якім той учыніў забойства.

З прачытанага стала ясна, што мне засталася не больш за адзінаццаць гадоў. Жыццё, якое я раней цаніў мала, цяпер рабілася мне штодня даражэйшым, пакуль я ўсё больш паглыбляўся ў загадкі невядомага свету чорнай магіі. Сучасная навука не зрабіла на мяне, адарванага ад свету, ніякага ўражання, і я шчыраваў як у Сярэднявеччы, захоплены новымі ведамі пра дэманалогію і алхімію, як стары Мішэль і юны Шарль калісь. Але колькі я ні чытаў, я ніяк не мог разабрацца ў дзіўным праклёне, што ляжаў на маім родзе. У рэдкія моманты рацыянальнасці я нават быў гатовы шукаць натуральных тлумачэнняў, прыпісваючы раннія смерці сваіх продкаў рукам ліхога Шарля Ле Сарсье і яго нашчадкаў. Але калі стараннае расследаванне не выявіла ніякіх звестак пра дзяцей алхіміка, я вярнуўся да вывучэння акультызму і чарговы раз паспрабаваў знайсці заклён, які б вызваліў мой дом ад страшнага цяжару. Я не сумняваўся ў адным: мне нельга жаніцца, каб праклён памёр разам са мной, бо іншых галінаў роду не існавала.

Калі я наблізіўся да трыццацігадовага ўзросту, стары П'ер падаўся на той свет. Я сам пахаваў яго пад каменнем на дзядзінцы, дзе ён любіў гуляць, пакуль быў жывы. Мне засталася толькі думаць пра ўласны лёс — адзінаму жывому чалавеку ў вялізным замку. У поўнай самоце мой розум паціху пераставаў марна бунтаваць супраць наканаванага няшчасця і ўрэшце амаль пагадзіўся з лёсам, які напаткаў многіх маіх продкаў. Значную частку майго часу цяпер займала вывучэнне разбураных і закінутых залаў і вежаў старога замка, якіх у юнацтве страх вымушаў мяне пазбягаць, а ў некаторыя з іх, як сказаў мне аднойчы стары П'ер, больш за чатыры стагоддзі не ступала нага чалавека. Многае з таго, што

я знайшоў, было дзіўным і страшным. На вочы траплялася мэбля, пакрытая пылам стагоддзяў і панішчанаая гніллю ад пастаяннай вільгаці. Усё было аплеценае павуціннем у такой колькасці, якой я ніколі не бачыў, і толькі вялізныя кажаны пляскалі ў змроку сваімі жахлівымі касцістымі крыламі з усіх бакоў.

Я надзвычай старанна сачыў за сваім узростам аж да дзён і гадзін, бо кожны ўзмах маятніка масіўнага гадзінніка ў бібліятэцы адбіраў істотную частку майго выклятага існавання. Нарэшце наблізіўся час, якога я так доўга і трывожна чакаў. Паколькі жыццё большасці маіх продкаў абрываўся незадоўга да дакладнага ўзросту графа Анры, у якім яму прыйшоў канец, я штохвіліны чакаў смерці. Я не ведаў, у якой дзіўнай форме праклён мусіў дагнаць мяне, але пастанавіў, што прынамсі не стану для яго баязлівай і пакорлівай ахвярай. І я з новым імпэтам вярнуўся да даследавання старога замка і таго, што ў ім знаходзілася.

У часе адной з найдаўжэйшых вылазак у закінутую частку замка, менш чым за тыдзень да фатальнай гадзіны, што мусіла пакласці канец майму знаходжанню на зямлі і пасля якой мне больш не давялося б дыхаць паветрам, адбыўся кульмінацыйны момант усяго майго жыцця. Я правёў большую частку раніцы, узбіраючыся і спаўзаючы на паўразваленай лесвіцай у адной з найбольш разбураных старажытных вежаў. За дзень я агледзеў ніжнія паверхі і спусціўся ці то ў сярэднявечную вязніцу, ці то ў выкапаны пазней склад для пораху. Калі я паволі ішоў пакрытым салетрай праходам ля падножжа апошняй лесвіцы, брук зрабіўся вельмі вогкім, і ў мігатлівым святле паходні я ўбачыў, што дарогу мне перагарадзіла пустая, набрынялая вадой сцяна. Я сабраўся вяртацца, і тут мой позірк упаў на маленькі люк з кольцам проста

пад нагой. Я спыніўся і не без цяжкасці адчыніў яго. Вачам адкрылася чорная дзіра, з якой ішлі атрутныя газы. Паходня затрашчала, і ў яе няроўным святле я ўбачыў каменныя прыступкі, што спускаліся долу.

Я апусціў паходню ў агідную яміну і, як толькі агонь разгарэўся, пачаў спускацца. Прыступак было шмат і вялі яны да вузкага, выкладзенага каменнымі плітамі праходу, які, як я ведаў, мусіў знаходзіцца глыбока пад зямлёй. Праход аказаўся надзвычай доўгім і скончыўся масіўнымі дубовымі дзвярыма, пакрытымі вільгаццю. Усе мае спробы адчыніць іх плёну не далі. Я кінуў старацца і пайшоў назад да лесвіцы.

І тут я перажыў адно з найбольшых і здольных давесці да вар'яцтва ўзрушэнняў, на якія толькі здатны чалавечы розум. Цяжкія дзверы за маёй спінай раптам зарыпелі ржавымі петлямі і пачалі адчыняцца. Я не здолею апісаць мае адчуванні ў той момант. Сутыкненне ў абсалютна бязлюдным месцы, якім я лічыў стары замак, са знакам прысутнасці чалавека ці прывіду прывяло мяне ў стан неапісальнага па вастрыві жаху. Калі я ўрэшце павярнуўся і зірнуў, адкуль ішоў гук, мае вочы ледзь не павыляталі з вачніц ад таго, што я ўбачыў.

Там, у праёме старажытных гатычных дзвярэй, стаяла чалавечая фігура. Гэта быў мужчына ў ярмоўцы і доўгай цёмнай сярэднявечнай туніцы. Яго валасы і барада былі страшныя, чорныя як смоль і неверагодна густыя. Незвычайна высокі лоб, глыбока запалыя і выразна акрэсленыя зморшчынамі шчокі і доўгія, падобныя да клюшнёў сукаватыя рукі былі такой смяротна-мармуровай белізны, якой я не бачыў ні ў кога. Яго фігура, худаватая адносна прапорцый шкілета, была незразумела ссутуленая і амаль гублялася сярод прасторных складак незвычайнага ўбран-

ня. Але больш за ўсё ўражвалі вочы — дзве змрочныя бяздонныя пячоры, у якіх чыталіся мудрасць, разуменне і адначасова нялюдская злосць. У гэты момант яны былі скіраваныя на мяне, халодзячы душу нянавісцю і прыкоўваючы да месца, дзе я стаяў.

Урэшце фігура загаварыла, і мяне працяў холад ад глухога гулу яе грымотнага голасу і затоенай у ім нянавісці. Размова ішла на вульгарнай лаціне, якой карысталіся ў Сярэднявеччы людзі з сякой-такой адукацыяй, а я пазнаёміўся з ёй, калі доўга вывучаў працы старадаўніх алхімікаў і дэманалагаў. Здань казалы пра праклён, які вісеў над маім родам, апавядала пра мой хуткі канец, шмат увагі аддаўшы крыўдзе, якую ўчыніў мой продак старому Мішэлю Мавэ, і цешылася помсце Шарля Ле Сарсье. Яна расказала, як малады Шарль знік у ночы і вярнуўся праз шмат гадоў, каб стралой забіць Годфры, спадчыніка графа, калі той наблізіўся да бацькавага ўзросту ў момант забойства, як патаемна вярнуўся да замка і, нікім не пазнаны, уладкаваўся ва ўжо пакінутым тады пакоі, у праходзе якога стаяў цяпер жахлівы апавядальнік, як пасля нагнаў у полі трыццацідвухгадовага Рабэра, сына Годфры, сілай уліў яму ў горла атруту і пакінуў паміраць, выконваючы страшную ўмову свайго крыважэрнага праклёну. Найбольшая загадка — як праклён здзяйсняўся, калі жыццё Шарля Ле Сарсье мусіла так ці іначай абарвацца, — засталася на водкуп маёй фантазіі, бо гэты чалавек пераскочыў да апісання выдатных поспехаў у алхіміі двух чарадзеяў, бацькі і сына. Больш за ўсё ён казаў пра пошукі Шарлем Ле Сарсье эліксіру, які б даў таму, хто яго прыме, вечныя жыццё і маладосць.

У гэты момант здавалася, што захапленне заступіла чорную нянавісць у яго жахлівых вачах, якая

так гняла мяне спачатку, але раптам д'ябальскі бляск вярнуўся, і з дзіўным змяіным сыкам чужаніца выцягнуў шкляную бутэлечку, відавочна хочучы пакласці канец майму жыццю гэтак жа, як Шарль Ле Сарсье шэсцьсот гадоў таму паклаў канец жыццю майго продка. Рэшта пачуцця самазахавання раптам прымусіла мяне скінуць чары, што дагэтуль не давалі мне нават варухнуцца, і я кінуў паходню, якая ўжо згасала, у істоту, што пагражала майму жыццю. Я пачуў, як бутэлечка разбілася аб камень. У той жа момант вопратка незвычайнага чалавека загарэлася і страшным зьяннем асвятліла жудасную сцэну. Мае і без таго напружаныя нервы не вытрымалі крыку, поўнага страху і бездапаможнай злосці, які выпусціў той, хто хацеў мяне забіць. Я знепрытомнеў і ніцма ўпаў на слізкую падлогу.

Калі адчуванні нарэшце вярнуліся да мяне, навокал была непраглядная цемра, і мой розум здрыгнуўся ад думкі, што яшчэ я магу ўбачыць. Але цікаўнасць брала сваё. Кім, пытаў я сябе, быў гэты пачварны чалавек і як ён апынуўся ў замкавых сценах? Нашто яму помсціць за смерць Мішэля Мавэ і як праклён пратрываў столькі доўгіх стагоддзяў з часоў Шарля Ле Сарсье? Шматгадовы страх адпусціў маё сэрца: я ведаў, што пагроза праклёну ішла ад таго, каго я збіў з ног. Цяпер я быў вольны і гарэў жаданнем дазнацца больш пра жорсткую істоту, што стагоддзямі пераследавала мой род і ператварыла маю маладосць у няспынны кашмар. Поўны жадання ва ўсім разабрацца, я абмацаў кішэні ў пошуку крэмно і крэсіва і запаліў запасную паходню.

Новае святло адразу ж выхапіла з цемры скрыўленую і счарнелую фігуру таямнічага незнаёмца. Яго жахлівыя вочы цяпер былі заплюшчаныя. Я адвар-

нуўся ад брыдкага відовішча і зайшоў у залу за гатычнымі дзвярыма. Там было нешта вельмі падобнае да лабараторыі алхіміка. У адным куце ляжала вялізная груда бліскучага жоўтага металу, які чароўна зіхацеў у святле паходні. Гэта магло быць і золат, але я не спыніўся спраўдзіць, бо быў пад здзіўным уражаннем ад таго, што мне давялося перажыць. У дальнім канцы памяшкання зеўраў пралом, які вёў вонкі ў адзін са шматлікіх здзічэлых равоў на лясістым схіле. Моцна здзівіўшыся, але разумеючы цяпер, як гэты чалавек прабіраўся ў замак, я пайшоў назад. Я намерваўся прайсці міма парэшткаў незнаёмца, не гледзячы на яго, але калі я наблізіўся да цела, мне падалося, што ад яго даносяцца слабыя гукі, быццам жыццё яшчэ не канчаткова яго пакінула. Аслупянелы, я павярнуўся, каб агледзець асмаленую і пакарабачаную фігуру на падлозе.

І тут жудасныя вочы, чарнейшыя за апечанае аблічча, шырока раскрыліся ў выразе, які я не здолеў растлумачыць. Патрэсканыя губы сіліліся вымавіць словы, але я не мог іх зразумець. Адзін раз я разабраў імя Шарля Ле Сарсье, і яшчэ мне пачуліся словы «гады» і «праклён», вымаўленыя перакрыўленымі вуснамі. Але я ўсё адно не мог схапіць сутнасці яго бязладнай мовы. Паколькі я відавочна нічога не разумеў, смалістыя вочы зноў успыхнулі нянавісцю, а я тым часам дрыжаў, гледзячы на свайго бездапаможнага ворага.

Раптам бядак, ажыўлены апошнім усплёскам сілы, узяў сваю жалю вартую галаву з мокрага, залітага вадой бруку. Пакуль я быў паралізаваны страхам, да яго вярнуўся голас, і на апошнім дыханні ён пракрычаў словы, якія дагэтуль не даюць мне спакою ні ўдзень, ні ўначы.

— Дурань! — крычаў ён. — Няўжо ты так і не зразумеў маёй таямніцы? Ці ж ты не маеш глуздоў, каб дацяміць, з чыёй волі шэсць доўгіх стагоддзяў страшны праклён трымаецца над тваім домам? Ці не казаў я табе пра эліксір вечнага жыцця? Ці не ведаеш ты, як развязаўся сакрэт алхіміі? Дык кажу табе, гэта я! Я! Я — той, хто шэсць стагоддзяў жыву дзеля помсты, бо я — Шарль Ле Сарсье!

Пераклаў Павел Донаў

СКЛЕП

Гаворачы пра абставіны, праз якія я апынуўся ў гэтым прытулку для вар'ятаў, я ўсведамляю, што мой цяперашні стан непазбежна народзіць сумневы ў праўдзівасці далейшага аповеду. Прыкра, што большая частка чалавецтва занадта абмежаваная ў сваёй здольнасці бачыць схаванае, каб цярпліва і ўдумліва ўзважыць паасобныя з'явы, якія выходзяць за межы банальнага досведу. Іх бачаць і чуюць толькі нямногія псіхалагічна чулівыя асобы. Людзі найвышэйшага інтэлекту ўсведамляюць, што паміж рэальным і нерэальным няма прынцыповай розніцы, што ўсе рэчы выяўляюцца такімі, якімі мы іх ведаем, толькі з ласкі тых далікатных фізічных і ментальных асяроддзяў, праз якія мы атрымліваем пра іх інфармацыю. Але праявічы матэрыялізм большасці асуджае як вар'яцтва сполахі звышзроку, які пранікае праз грубы вэлюм чыстага эмпірызму.

Маё імя — Джэрвас Дадлі, і з самага ранняга дзяцінства я быў летуценнікам і візіянерам. Маё багацце было большым, чым можа спатрэбіцца ў штодзённым жыцці, а праз тэмперамент я не мог ні сістэматычна вучыцца, ні адпачываць у кампаніі знаёмых. Жыццё праходзіла ў мясцовасці, адасобленай ад свету, дзе мае юнацтва і маладосць мінулі між старажытных і малавядомых кніг і дзе я блукаў сярод палёў ды садоў у наваколлі нашага родавага маёнтка. Наўрад ці тое, што я чытаў у тых

кнігах і бачыў сярод тых палёў ды садоў, чытаюць і бачаць іншыя хлопчыкі. Пра гэта я, праўда, шмат не скажу, бо калі раскажаш падрабязна, гэта толькі пацвердзіць жорсткія плёткі пра мой розум, якія я часам чую ад патаемных гасцей, калі яны шэпчацця вакол мяне. Даволі і таго, што я, не разважаючы пра прычыны, проста апавяду пра падзеі.

Я сказаў, што жыў адасоблена ад свету, але не сцвярджаў, што жыў адзін. На гэта не здольная ніводная чалавечая істота, бо без таварыства жывых чалавек непазбежна цягнецца да сяброўства са стварэннямі, жыццё якіх ужо прамінула — або і не пачыналася. Побач з маім домам разлэгся дрыгвяністы лог, у сутонні глыбінь якога я бавіў амаль увесь свой час у чытанні, думках і мроях. Яго замшэлымі схіламі я рабіў свае першыя дзіцячыя крокі, і вакол яго гратэскава сукаватых скрыўленых дубоў віліся мае першыя хлапечыя фантазіі. Я блізка пазнаёміўся з вярхоўнымі дрыядамі, што жывуць у тых дрэвах, і часта назіраў за іхнымі дзікімі танцамі ў натужлівых промнях старога месяца — але пра гэта цяпер казаць не варта. Раскажу толькі пра самотны пакінуты склеп Хайдаў у самай цёмнай частцы гушчару на схіле. Ён належаў старому і паважанаму сямейству, чый апошні прамы нашчадак лёг у чорную нішу склепа за шмат дзесяцігоддзяў да майго нараджэння.

Грабніца, пра якую я раскажаш, зробленая са старажытнага граніту, абветранага і агрубелага ад туманаў і сырасці многіх гадоў. Выкапаную ў схіле пагорка канструкцыю можна ўбачыць толькі ад уваходу. Дзверы — грувацкая і агідная каменная пліта — вісяць на ржавых жалезных завесах, неяк злавесна прычыненыя пад некалькімі замкамі на цяжкіх жа-

лезных ланцугах паводле вусцішнай моды паўвекавой даўніны. Жытло роду, атожылкі якога тут ляжаць, некалі вянчала схіл пагорка, у якім знаходзіцца склеп, але яно ўжо даўно стала ахвярай полымя, што ўсхапілася ад жудаснага ўдару маланкі. Старыя насельнікі гэтай мясцовасці часам цішком і з трывогай у голасе расказваюць пра паўночную буру, якая знішчыла той пануры палац, і намякаюць на тое, што яны называюць «гневам божым». І апошнімі гадамі іх манера быццам павялічыла ўва мне і без таго моцнае захапленне грабніцай у засені лесу. У тым пажары загінуў толькі адзін чалавек. Калі ў гэтым прыстанку змроку і цішы хавалі апошняга з Хайдаў, тую жалю вартую урну з попелам даставілі з далечыні, куды сямейства перабралася, калі палац згарэў. Не засталася нікога, хто ўскладаў бы кветкі перад гранітным парталам, дый нямногія маюць ахвоту сустракацца з гнятлівымі цэнямі, што нібыта дзівосна затрымліваюцца над паточаным вадой каменнем.

Ніколі не забуду дня, калі я ўпершыню напаткаў гэты напаясхаваны дом смерці. Была сярэдзіна лета, калі прыродная алхімія ператварае лясны ландшафт у адзіную яркую і амаль аднародную зялёную масу, калі пачуцці ледзь не п'яныя ад наплыву вільготнай зеляніны і загадкава-невытлумачальных водараў глебы і расліннасці. У такім наваколлі розум губляе пачуццё перспектывы, час і прастора робяцца нязначнымі і нерэальнымі, а рэха забытага дагістарычнага мінулага настойліва ўдарае па зачараванай свядомасці. У той дзень я з самай раніцы вандраваў містычнымі садамі ў лагчыне, заглыблены ў думкі, пра якія не буду казаць, і веў размовы з істотамі, якіх не буду называць. У дзесяцігадовым

узросце я бачыў і чуў шмат цудаў, невядомых натоўпу, і ў пэўным сэнсе быў незвычайна дарослым. Калі я праціснуўся паміж двума дзікімі калючымі кустамі і раптам выйшаў да ўваходу ў грабніцу, то не меў ніякага ўяўлення пра тое, што адкрыў. Цёмныя глыбы граніту, так цікава прачыненыя дзверы і змрочная разьба над аркай не нарадзілі ўва мне ні жалобных, ні страшных успамінаў. Я меў багатыя веды і ўяўленні пра магільныя ды склепы, але праз мой своеасаблівы тэмперамент мяне ўтрымлівалі ад асабістых кантактаў з цвінтарамі і могілкамі. У дзіўным каменным будынку на лясістым схіле я ўбачыў толькі аб'ект для інтарэсу і нагоду паразважаць, а яго халодны, вогкі інтэр'ер, у які я марна ўглядаўся праз так спакусліва пакінутую шчыліну, не меў, на маю думку, ніякіх прыкмет смерці або заняпаду. Але ў тое імгненне зацікаўленасці ўва мне нарадзілася шалёнае беспадстаўнае жаданне, якое і прывяло ў цяперашняе пекла зняволення. Падбадзёраны голасам, які з'явіўся, напэўна, проста з жахлівай лясной душы, я вырашыў увайсці ў ваблівы змрок, нягледзячы на масіўныя ланцугі, што перакрывалі мне дарогу. Ва ўсё горшым святле дня я напераменку то бразгаў іржавай перашкодай з надзеяй расчыніць насцеж каменныя дзверы, то спрабаваў праціснуць сваё шчуплае цела праз той праём, які ўжо быў, але ніводзін план не даў плёну. Спачатку проста цікаўны, цяпер я амаль страціў розум. І калі ў змроку, які не пераставаў гусцець, я вярнуўся дадому, то прысягнуў сотні садовых багоў, што *любой цаной* узламлю дзверы, якія вядуць у чорныя, халодныя глыбіні, што быццам клічуць мяне. Лекар з жалезна-шэрай барадой, які штодзень бывае ў маім пакоі, сказаў раз аднаму з наведнікаў, што ад гэтага рашэння трэба весці адлік маёй жалю

вартай манаманіі, але хай апошні вердыкт вынесуць чытачы, калі самі пра ўсё даведаюцца.

Наступныя пасля майго адкрыцця месяцы я правёў у марных спробах узламаць складаны замок прачыненай грабніцы, а таксама ў старанна замаскаваных роспытах пра прыроду і гісторыю гэтага збудавання. Як і большасць хлопчыкаў, я меў добры слых і таму шмат пра што дазнаўся, але звычка скрытнасці прымусіла мяне нікому не расказваць ні пра мае веды, ні пра рашэнне. Варта, бадай, згадаць, што прырода гэтай грабніцы мяне ні здзівіла, ні напалохала. Я меў даволі незвычайныя ўяўленні пра жыццё і смерць, і халодная гліна ў мяне асацыявалася з жывым целам няпэўнай формы. Я адчуваў, што вялікае злавеснае сямейства са згарэлага палаца нейкім чынам прысутнічала ў прасторы сярод каменных сцен, якую я імкнуўся даследаваць. Няўцямныя расказы пра таемныя рытуалы і бязбожныя оргіі мінулых гадоў у той старажытнай зале распалілі ўва мне новую моцную цікавасць да склепа, перад дзвярыма якога я праседжаў гадзіны ў любую пару сутак. Аднойчы я прасунуў свечку ў амаль зачынены праход, але не ўбачыў нічога, апрача пралёта вільготных каменных сходаў, што спускаліся долу. Пах гэтага месца выклікаў у мяне агіду і адначасова зачароўваў. Мне здавалася, што я знаў яго даўней за самых ранніх ўспаміны, да таго нават, як атрымаў сваё цяперашняе цела.

Праз год пасля таго як я ўпершыню ўбачыў склеп, на перапоўненым кнігамі гарышчы дома мне трапіўся паточаны чарвякамі пераклад Плутархавых «Жыццяпісаў». Чытаючы пра жыццё Тэсея, я быў моцна ўражаны ўрыўкам пра вялікі камень, пад якім юны герой мусіў знайсці знакі свайго лёсу,

калі пасталее дастаткова, каб падняць яго гіганцкую вагу. Легенда развееяла маю прагу як мага хутчэй увайсці ў грабніцу, бо з'явілася адчуванне, што час для гэтага яшчэ не прыспеў. Пазней, казаў я сабе, у мяне з'явіцца дастаткова сілы і вынаходлівасці, каб лёгка разамкнуць цяжкія ланцугі на дзвярах, але пакуль лепш падпарадкавацца таму, што здавалася мне воляй Лёсу.

Цяпер я пільнаваў сыры партал не так неадступна, а значную частку часу прысвяціў іншаму, хоць і не менш дзіўнаму занятку. Раз-пораз я ціха ўставаў уначы і крадком выбіраўся з дому, каб прайсціся тымі цвінтарамі ды пагостамі, ад якіх мяне аберагалі бацькі. Не магу казаць, што я рабіў там, бо цяпер не надта ўпэўнены, ці адбываліся некаторыя рэчы ў сапраўднасці. Але ведаю, што ў дзень па начным шпацыры я часцяком здзіўляў навакольных ведамі пра тое, пра што ўжо амаль забыліся многія пакаленні. Пасля адной з такіх начэй я ўразіў мясцовую грамадскасць незвычайным выказваннем пра пахаванне багатага і славутага сквайра Брустэра, аўтара тутэйшай гісторыі, які памёр у 1711 годзе і чья сланцавая магільная пліта з выгравіраваным чэрапам і скрыжаванымі косткамі паволі ператваралася ў пыл. У парыве дзіцячай фантазіі я пакляўся не толькі ў тым, што прадпрымальнік Гудмэн Сімпсан скраў туфлі з срэбнымі спражкамі, шаўковую панчошу і атласныя падштанікі нябожчыка, але і ў тым, што сам сквайр заставаўся жывым і ў дзень пасля пахавання яшчэ двойчы перавярнуўся ў сваёй труне пад насыпам.

Але ідэя зайсці ў склеп не пакідала маіх думак. Яе сапраўднаму ўзбудзіла нечаканае генеалагічнае адкрыццё: мой уласны радавод па мацярынскай

лінії меў прынамсі слабую сувязь з быццам бы вымерлым сямействам Хайдаў. Як апошні нашчадак нашага роду я, падобна, аказаўся апошнім і ў гэтым, яшчэ старэйшым і больш загадкавым радаводзе. Я пачаў адчуваць, што склеп — *мой*, і з гарачым запалам чакаў часу, калі ўвайду ў тыя каменныя дзверы і спушчуся слізкімі каменнымі сходамі ў яго цемру. Цяпер у мяне сфармавалася звычка вельмі напружана *прыслухоўвацца* да таго, што адбываецца за прачыненым парталам, прысвячаючы гэтай незвычайнай вахце свае любімыя гадзіны паўночнага спакою. Да таго часу як я пасталеў, я зрабіў маленькую прагаліну ў гушчары перад забраснявельым фасадам у схіле так, каб навакольныя расліны акружалі і звешваліся над гэтым месцам, як сцены і дах лясной альтанкі. Гэтая альтанка была маім храмам, а зачыненыя дзверы — святыняй, тут я ляжаў, выцягнуўшыся на замшэлай зямлі, занураны ў дзіўныя думкі і дзіўныя сны.

Ноч, калі прыйшло першае адкрыццё, была душнай. Я, мусіць, заснуў ад зморы, бо, пачуўшы *галасы*, вельмі выразна зразумеў, што абудзіўся. Пра іх тон ці акцэнт я не наважваюся, а пра іх *характар* — не збіраюся гаварыць, але магу сказаць, што яны мелі пэўныя вусцішныя асаблівасці ў падборы словаў, вымове і спосабе маўлення. Усе адценні новаангельскага дыялекту, ад нязграбных гукаў пурытанскіх каланістаў да педантычнай рыторыкі пяцідзясяцігадовай даўніны, здавалася, прысутнічалі ў гэтай няяснай гутарцы, хоць заўважыў я гэта пазней. І тут жа маю ўвагу адцягнула іншая з’ява, вельмі мімалётная — я б не прысягнуў, што мне не здалося. Прачнуўшыся, я цьмяна заўважыў, што ў падземным склепе паспешліва загасілі *агонь*. Не думаю, што я моцна здзівіўся ці запанікаваў, ведаю толькі, што

ў тую ноч я істотна і назаўжды змяніўся. Вярнуўшыся дадому, я пайшоў проста да гнілога куфра на гарышчы, знайшоў у ім ключ і наступнага вечара з лёгкасцю адмакнуў перашкоду, якую так доўга і марна штурмаваў.

Першы раз я ўвайшоў у грабніцу ў пакінутым усімі схіле пагорка пад мяккім надвячоркавым сонечным святлом. Я быў зачараваны, і сэрца скакала ў захапленні, якое я не ў стане дакладна апісаць. Калі я зачыніў за сабой дзверы і ў святле самотнай свечкі спусціўся прамоклымі прыступкамі ўніз, я быццам ведаў, куды ісці. Свечка затрашчала ў душным смуродзе гэтага месца, але я адчуваў сябе ў затхлым паветры магільні надзвычай утульна. Я агледзеўся і ўбачыў шмат мармуровых пліт, на якіх былі дамавіны або іх рэшткі. Некаторыя былі запячатаныя і некранутыя, іншыя амаль зніклі, пакінуўшы па сабе сям-там срэбныя ручкі і таблічкі сярод дзіўных кучак белаватага пылу. На адной з таблічак я прачытаў імя сэра Джэфры Хайда, які прыехаў з Сасэкса ў 1640 годзе і праз колькі гадоў тут памёр. У адной незвычайнай нішы была незанятая труна ў даволі добрым стане, аздобленая толькі імем, якое выклікала ў мяне адначасова і ўсмешку, і дрыжыкі. Раптоўны парыў прымусіў мяне ўскараскацца на шырокую пліту, пагасіць свечку і легчы ў свабодную труну.

Хістаючыся, я выйшаў з грабніцы ў шэрым святле світанку і замкнуў за сабой ланцуг на дзвярах. Мая маладосць скончылася, хоць цела і зведала сцюжу толькі дваццаць адной зімы. Калі я ішоў дадому, уражаныя вяскоўцы, якія ў такі ранні час ужо прачнуліся, праводзілі мяне дзіўнымі позіркамі, бо я выглядаў як той, хто вяртаецца з нейкай вульгарнай вечарынкi. Але ўсе ж ведалі, што я вёў самот-

нае і стрыманае жыццё. Я не выходзіў да бацькоў, пакуль не асвяжыўся і добра не высыпаўся.

З таго часу я штоночы наведваў склеп, дзе бачыў, чуў і рабіў тое, чаго раскрыць не магу. На маю гаворку заўсёды моцна ўплывала наваколле. Яна першай паддалася зменам, і блізкія хутка заўважылі, што ў маім вымаўленні з'явіліся архаізмы. Потым у мае манеры прабралася незразумелая бесцырымоннасць і нядбаласць, і ўрэшце я несвядома пачаў паводзіць сябе як свецкая асоба, хоць усё жыццё прабавіў у адзіноце. Раней маўклівы, цяпер я зрабіўся гаваркі, дэманструючы то рафінаваную лёгкасць Чэстэрфілда*, то бязбожны цынізм Рочэстэра**. Я выяўляў выключную эрудыцыю, зусім не падобную да таго неверагоднага манаскага вучэння, якому прысвяціў маладосць. Я спісваў форзацы сваіх кніжак імправізаванымі эпіграмкамі, якія выклікалі асацыяцыі з Геем***, Праярам**** і самымі вясёлымі аўгустоўскімі камедыянтамі ды рыфмаплётамі. Аднае раніцы за сніданкам я аказаўся на валасок ад катастрофы, калі выразна непрыстойным тонам прадэкламаваў узор вакханальнага жарту васьмянацатага стагоддзя, які ніколі і нідзе не друкаваўся.

Хапай сваю кружку, сядай у наш кут,
І вып'ем за сёння, пакуль яно тут.

* Лорд Філіп Дормер Стэнхап Чэстэрфілд (1694–1773) – ангельскі дзяржаўны дзеяч, дыпламат і пісьменнік, аўтар «Лістоў да сына».

** Джон Ўілмат, другі граф Рочэстэр (1647–1680) – ангельскі паэт эпохі Рэстаўрацыі.

*** Джон Гей (1685–1732) – ангельскі паэт і драматург, аўтар баек, песняў, пастараліяў, камедый.

**** Мэцью Праяр (1664–1721) – ангельскі паэт і дыпламат.

Ты мяса валі сабе шчодрай рукой,
 Бо ежа й пітво — наш адзіны спакой.
 Адна, шчэ адна,
 А там і труна,
 А ў труне ўжо не есці й не піць дап'яна.

Стары Анакрэан* меў нос як бурак,
 Затое быў добры піток і спявак,
 Бо лепей чырвонаму, трасца бяры,
 Чым беламу-беламу й на цвінтары.
 Ну, Бэці, смялей,
 Цалуй жа часцей —
 Бо наўрад ці прыгожыя дочки ў чарцей.

Трымаецца Гары пакуль што арлом,
 Аж хутка і ён захрапе пад сталом.
 І хай пад сталом! Налівай ды не стой!
 Сумней будзе спаць пад каменнай плітой.
 Крычы й рагачы
 Ды прагна хлябчы —
 Не пахлебчаш у вечнай падземнай начы!

Халера дзяры! На нагах не стаю!
 Зусім скаламуціла голаў маю.
 Ўсё, Бэці, апошні кілішак наддам —
 І дамоў зазірну, покуль жонка не там.
 Гэй, руку мне, кажу!
 Ці шмяк — ды ляжу,
 Але зверху зямлі, а таму не тужу!**

* Анакрэан (ці Анакрэонт, 570/559 — 485/478 год да н. э.) — старажытнагрэцкі лірычны паэт, прадстаўнік манадычнай лірыкі.

** Пераклала Алена Хрышчановіч.

Дзесьці ў той час у мяне з'явіўся цяперашні страх перад агнём і навальніцамі. Раней я быў абьякавы да такіх з'яваў, а цяпер адчуваў перад імі невымоўны жах і забіраўся ў найглыбейшыя закуткі дома, варта было нябёсам пачаць палюхаць людзей электрычнымі разрадамі. Удзень я больш за ўсё любіў наведваць разбураныя сутарэнні згарэлага палаца і ў фантазіях уяўляў сабе, якой гэтая пабудова была ў час свайго росквіту. Адноўчы я напалохаў нейкага вяскоўца тым, што ўпэўнена завёў яго ў ніжнія сутарэнні, пра існаванне якіх быццам бы ведаў, хаця на іх забыліся ўжо шмат пакаленняў таму і з таго часу іх ніхто не бачыў.

Нарэшце прыйшло тое, чаго я даўно баяўся. Мае бацькі, заклапочаныя зменамі ў паводзінах і выглядзе свайго сына, пачалі спакваля шпіёніць за маімі перамяшчэннямі, што пагражала катастрофай. Я нікому не казаў пра візіты да склепа, з дзяцінства з рэлігійнай заўзятасцю ахоўваючы сваю таемную мэту, але цяпер мусіў рабіць намаганні, каб прабрацца праз лабірынты дрыгвяністай лагчыны і адарвацца ад магчымага пераследніка. Ключ да грабніцы я насіў на шнурку на шыі, і пра яго ніхто не ведаў. Я ніколі не выносіў з грабніцы нічога з таго, што знаходзіў у яе сценах.

Аднае раніцы, калі я паказаўся з вільготнага склепа і зашчапіў ланцуг не надта цвёрдай рукой, я ўбачыў у прылеглым гушчары зжаханы твар назіральніка. Канец быў несумненна блізкі, бо маю альтанку сярод дрэваў знайшлі, а мэту маіх начных вандровак выкрылі. Той чалавек не стаў мяне затрымліваць, таму я паспяшаўся дадому, спадзеючыся падслухаць, што ён можа данесці майму знясіленаму турботамі бацьку. Ці хутка ўжо свет пачуе, што

я баўлю час за дзвярыма з ланцугом? Уявіце сабе маё радаснае здзіўленне, калі я пачуў, як шпег асцярожным шэптам інфармуе бацьку, *што я правёў ноч сярод дрэваў каля склепа, не адводзячы закрытых заслонай сну вачэй ад шчыліны ў прачыненым партале пад навясным замком. Якім цудам назіральнік мог так ашукацца?* Цяпер я быў перакананы, што мне дапамагала чыёсьці звышнатуральнае ўмяшанне. Набраўшыся дзякуючы такому ўмяшанню адвагі, я пачаў наведваць грабніцу абсалютна адкрыта, перакананы, што ніхто не зробіцца сведкам таго, як я ўваходжу ўсярэдзіну. Цэлы тыдзень я напоўніцу смакаваў радасці магільнага балявання, пра якое не павінен расказваць, калі здарылася тое, праз што я апынуўся ў гэтым клятым прыстанішчы смутку і аднастайнасці.

Не варта было мне рызыкаваць той ноччу, бо ў хмарах гримела і са смярдзючага балота ў лагчыне ўздымалася пякельнае свячэнне. Кліч мёртвых таксама быў іншы. Вярхоўны д'ябал цягнуў да мяне свае нябачныя пальцы не са склепа ў схіле, а са счарнелых сутарэнняў на вяршыні ўзгорка. Калі я выйшаў з саду на раўніну перад руінамі, я ўгледзеў у туманным месячным святле нешта, чаго заўсёды цямяна чакаў. Страчаны стагоддзе таму палац зноў узнёс свае велічныя вежы. Выглядаў ён захапляльна. Кожнае акно палымнела раскошай тысячы свечак. Доўгай дарогай каціліся карэты бостанскай эліты, а шматлікія групы напудраных франтаў з суседніх сядзіб падыходзілі пешкі. Я змяшаўся з гэтым натоўпам, хоць і ведаў, што маё месца хутчэй з гаспадарамі, чым з гасцямі. У холе грала музыка, гучаў смех, кожная рука трымала келіх віна. Я пазнаў колькі твараў, хоць лепш ведаў іх высушанымі ці з'едзенымі

смерцю і гніеннем. Сярод дзікага і бесклапотнага натоўпу я быў самым дзікім і самым распусным. Вясёлыя блюзнерствы бурлівым патокам ліліся з маіх вуснаў, і ў досціпах я не дбаў пра законы ні Бога, ні чалавека, ні прыроды. Раптам перакат грому, чутны нават праз гоман той свінскай гулянкi, раскалоў дах і змусіў шумную кампанію сціхнуць ад страху. Чырвоныя языкі полымя і пякучыя пошугі цяпла напоўнілі дом. Гулякі, ахопленыя жахам ад раптоўнай катастрофы, якая, здавалася, выйшла за межы неўтаймоўнай Прыроды, з крыкам панесліся ў ноч. Застаўся толькі я, прыкаваны да сядзення ганебным страхам, якога ніколі дагэтуль не адчуваў. А потым маю душу ахапіў іншы кашмар. Спаленае жыўцом да попелу, маё цела разнясуць чатыры ветры, дык, *магчыма, я ніколі не буду ляжаць у склепе Хайдаў!* Няўжо мой склеп быў падрыхтаваны не для мяне? Няўжо я не маю права спачыць давеку сярод нашчадкаў сэра Джэфры Хайда? Не! Я прад'яўлю сваё права на смяротную спадчыну, нават калі маёй душы стагоддзямi давядзецца шукаць іншае цялеснае прыстанішча, каб прывесці яго да той незанятай пліты ў нішы грабніцы. *Джэрвас Хайд* ніколі не падзеліць сумны лёс Палінура*!

Калі відзежа дома, ахопленнага полымем, развяслася, я заўважыў, што крычу і шалёна б'юся ў руках двух чалавек. Адным з іх быў той шпег, што ішоў да склепа следам за мной. Быў лівень, і на паўднёвым гарызонце ўспыхвалі маланкі, якія нядаўна

* Палінур – персанаж антычнай міфалогіі, сын Іяса, стыр-навы Энея. Быў загублены богам сну: заснуўшы, ён упаў у мора, выбраўся на бераг, але загінуў ад рук дзікуноў. Эней сустракае яго ў царстве Аіда.

прайшлі над нашымі галовамі. Мой бацька, твар якога спаласавала няшчасце, стаяў побач, а я крыкам патрабаваў, каб мяне паклалі ў склеп, раз-пораз нагадваючы захопнікам, каб паводзілі сябе са мной як мага далікатней. Счарнелы круг на падлозе разбураных сугарэнняў казаў пра магутны ўдар з нябёсаў. І з гэтага месца колькі цікаўных вяскоўцаў з ліхтарамі аглядалі скрыначку старажытнай работы, якую выхапіла з цемры навальніца. Я перастаў марна і бязмэтна адбівацца і назіраў, як гледачы разбіраюць скарб, і мне дазволілі далучыцца. У скрыначцы, замкі якой разбіліся ад удару, што і вырваў яе з-пад зямлі, захоўвалася шмат папер і каштоўнасцяў, але мае вочы спыніліся на адной-адзінай з іх. Гэта была парцалінавая мініяцюра маладога чалавека ў акуратна завітым парыку, і на ёй былі ініцыялы «Дж. Х.». Яго твар выглядаў быццам мой адбітак у люстэрку.

На наступны дзень мяне прывялі ў гэты пакой з закратаванымі вокнамі, але звесткі пра сёе-тое паранейшаму даходзяць да мяне ад старога прастадушнага слугі, якога я любіў у дзяцінстве і які падзяляе маю цікавасць да цвінтара. Тое, што я асмельваўся расказаць пра свае прыгоды ў грабніцы, выклікала толькі спачувальныя ўсмішкі. Мой бацька, які часта да мяне заходзіць, сцвярджае, што я ні разу не ступаў за дзверы з ланцугом, і клянецца, што калі ён праверыў іржавы замок, той аказаўся некранутым, як і пяцьдзясят гадоў таму. Ён нават кажа, што ўся вёска ведала пра мае хаджэнні да склепа і што за мной часта назіралі, калі я спаў у альтанцы каля злавеснага фасада з прыадкрытымі вачыма, скіраванымі да шчыліны, якая вядзе ўсярэдзіну. Я не магу знайсці неаспрэчных доказаў супраць гэтых сцвер-

джанняў, бо згубіў свой ключ ад замка, калі біўся ў тую жахлівую ноч. Дзівосы мінулага, пра якія я даведаўся падчас начных сустрэч з мёртвымі, бацька лічыць плёнам маёй заўсёднай прагнай цікаўнасці да старажытных фаліянтаў у сямейнай бібліятэцы. Каб не стары слуга Хайрам, мяне б ужо зусім пераканалі, што я звар’яцеў.

Але Хайрам, адданы да апошняга, верыць у мяне і зрабіў нешта, што змусіла мяне падзяліцца са светам прынамсі часткай сваёй гісторыі. Тыдзень таму ён сарваў замок з ланцуга на прачыненых дзвярах склепа і спусціўся з ліхтаром у яго цёмныя глыбіні. На адной пліце ў нішы ён знайшоў старую, але пустую дамавіну, пацямнелая шыльдачка на якой мае адзінае слова — «*Джэрвас*». У гэтай самай дамавіне і ў гэтай самай грабніцы мяне паабяцалі пахаваць.

Пераклаў Павел Донаў

ПАЛЯРЫС

У паўночнае акно майго пакоя глядзіць Палярная зорка і праменіцца загадкавым святлом. Яна ззяе ў доўгія жудасныя гадзіны суцэльнай цемры. У восеньскую часіну, калі вятры з поўначы енчаць і лаюцца над зямлёй, а дрэвы над багнай, убраныя барвовай лістотай, перашэптваюцца ў зацішныя хвілі перад світаннем пад рагамі месяца на зыходзе, я саджуся ля акна і гляджу на зорку. Неўзабаве з вышынь сыходзіць зіхатлівая Касіяпея, і Вялікая Мядзведзіца паўстае над балотнымі дрэвамі, якія, патанаючы ў смуге, хістаюцца на начным ветры. Перад самым світанкам Арктур мігціць чырванаватай зрэнкай па-над могільнікам на спадзістым грудзе, і Валасы Веранікі таямніча зыюць далёка на ўсходзе, а Палярная зорка, нерухомая, усё свеціць з чорных скляпенняў, агідна падміргваючы, як вока вар'ята, і, здаецца, хоча паведаміць мне штосьці. Тады я прыгадваю вестку, якую яна прынесла мне аднойчы. І толькі зрэдку, калі неба зацягнутае абломкамі, я магу заснуць.

Я памятаю тую ноч. Вячэрні золак палымнеў у нябёсах, і над багнішчамі, як здані, шугалі водбліскі нябеснага агню. Потым згаслі апошнія прамяні сонца, неба зацягнула хмарамі, і я заснуў.

І ўбачыў я горад, ахінуты месячным зьяннем. Зацішны і сонны, ляжаў ён на пустынным плато паміж двума самотнымі ўцёсамі. Гарадскія муры і вежы, ка-

лоны і купалы былі складзеныя з бледнага мармуру. Над вуліцамі, выбрукаванымі мармуровымі плітамі, узвышаліся мармуровыя стэлы з выразанымі абліччамі доўгабародых старцаў на вяршынях. Паветра было цёплае і нерухомае. А ў вышынях, амаль у самым зеніце, ззяла Палярная зорка, нібы ўсёвідушчае вока. Я доўга стаяў, сузіраючы горад, але світанак так і не надышоў. Калі барвовы Альдэбаран, які зіхацеў нізка над зямлёй, прайшоў чвэрць свайго шляху вакол гарызонту, я ўбачыў, што ў вокнах дамоў пачалі запальвацца агні, і вуліцы горада ажывіліся. Постаці ў дзіўнай адзежы, адначасова недасяжныя і блізкія, рухаліся вуліцамі, ахінутымі месячным зьяннем, і прамаўлялі на мове, якую я разумеў, хаця яна не была падобная ні да адной з вядомых мне. Калі барвовы Альдэбаран прайшоў больш за палову свайго шляху вакол гарызонту, у горадзе зноў запанавалі цішыня і цемра.

Калі я прачнуўся, то зразумеў, што ўжо ніколі не буду ранейшым. Відзежы горада нехта нібыта выгравіяваў у маёй памяці, а ў душы пачыналі абуджацца цьмяныя ўспаміны, чыю прыроду я не мог зразумець. Пазней я часта мроіў найаве пра гэты горад — і хмарнымі начамі, калі не мог заснуць, і нават удзень, калі сонца, усё яшчэ гарачае і яркае, пачынала хіліцца да гарызонту. А яснымі начамі з вышынь пагрозліва, як ніколі раней, глядзела Палярная зорка.

З цягам часу я пачаў разважаць пра ўласную ролю ў гэтым дзіўным горадзе, што ляжыць на пустынным плато паміж самотных уцёсаў. Спачатку я здавольваўся тым, што проста прысутнічаў там усёвідушчым, але бясплотным назіральнікам, але потым захацеў зразумець сваё месца ў ім і адкрыта звяр-

нуцца да паважных мужоў, якія штодня прамаўлялі на гарадскіх плошчах. І я сказаў сабе: «Гэты горад — не мроя, і хіба ёсць у мяне доказы, што дом з каменю і цэгля на ўсходнім баку маркотнай багны, і могілкі на спадзістым грудзе, і гэтая Палярная зорка, якая штоночы глядзіць у маё паўночнае акно, існуюць у рэчаіснасці?».

Аднойчы, калі я слухаў размовы мужоў на адной з гарадскіх плошчаў — прасторнай і аздобленай мноствам статуй, — я адчуў, што нешта змянілася. Я нарэшце атрымаў цялесную форму. Я не быў чужынцам ў Алатаэ, горадзе, што ляжыць на плато Саркія, паміж уцёсамі Нотан і Кадыфонэк. Таго, хто прамаўляў на плошчы, звалі Алас, ён быў маім сябрам, і яго словы цешылі мне сэрца, бо былі словамі чалавека мужага і адданага радзіме. Гэтай ноччу прыйшлі весткі аб падзенні Дайкаса і наступленні інутаў — нізкарослых жаўтатварых дэманаў, прыхадняў з нязведаных заходніх пустак, якія пяць гадоў таму пачалі браць у аблогу і рабаваць гарады на памежжы нашага каралеўства. Яны захапілі крэпасці ля падножжа гор, і цяпер дарога на плато для іх адкрытая — калі толькі кожны гараджанін не будзе змагацца як дзесяць ваяроў. Жоўтыя дэманы былі спрактыкаваныя ў мастацтве вайны, яны, у адрозненне ад высокіх і шэравокіх сыноў Ломара, не мелі ні кроплі гонару, і нішто не ўтрымлівала іх ад бессэнсоўнага гвалту і рабавання.

Алас, мой сябар, быў правадыром войска, якое абараняла плато, і ў ім была апошняя надзея нашай дзяржавы. А таму ён прамаўляў пра смяротную пагрозу, якую мусяць з гонарам сустрэць сыны Алатаэ, самыя мужныя з ламарыйцаў, і заклікаў ушанаваць традыцыі продкаў, якія падчас уцёкаў з Зобны, калі

з поўначы рушылі велічэзныя ледавікі (як і нашым нашчадкам некалі дзевядзеца бегчы з Ломара), напаткалі на сваім шляху гнофкехаў, калматых даўгарукіх канібалаў, і разграмілі іх арду ў пераможнай бітве. Алас не пажадаў браць мяне ў войска, бо я быў занадта слабы і часта траціў прытомнасць ад душэўнага ўзрушэння альбо стомы. Але ў мяне былі самыя вострыя ў горадзе вочы, хоць я штодня бавіў шмат гадзін над кнігамі, вывучаючы пнакоцкія манускрыпты і працы забнарыйскіх айцоў, і мой сябар, не хочучы выракаць мяне на бяздзейнасць, даручыў мне пасаду ледзь не першаснай важнасці. Ён накіраваў мяне на вартавую вежу Тхапнен, каб мая пільнасць паслужыла на карысць войску. Калі інуты памкнуцца пратачыцца да цытадэлі па вузкай сцежцы пад уцёсам Нотан, каб знянацку напасці на гарнізон, я мушу даць агнявы сігнал, які папярэдзіць нашых жаўнераў, і горад будзе ўратаваны ад згубы.

Я падняўся на вежу ў поўнай адзіноце, бо ўсе мужчыны, здольныя трымаць зброю, былі цяпер у войску. Мой розум затуманіўся ад стомы і ўзрушэння, бо я не спаў ужо некалькі дзён, але ўзнёслая мэта надавала мне сілы, бо я любіў краіну Ломар, у якой нарадзіўся, і мармуровы горад Алатаэ, што ляжыць паміж уцёсамі Нотан і Кадыфонэк.

І я ўзышоў на вяршыню вежы, і ўбачыў над сабой рагаты месяц на зыходзе, барвовы і страшны, які калыхаўся ў зыбкай смуге, што ўздымалася над далінай Банаф удалечыні. І скрозь адтуліну ў даху глядзела Палярная зорка, і трымцела, нібыта жывая, і падміргвала мне, як дэман-спакуснік. І здалося мне, быццам нейкі зламысны прывід нашэптвае словы спакусы, закалыхвае, ахінае здрадлівай дрымотай, паўтараючы зноў і зноў манатонны заклён:

Спі, ахоўнік, без турбот —
 Цераз дваццаць тысяч год
 Зноў зазьяю я, павер,
 Там, дзе я гару цяпер.
 Неўзабаве з новых зор
 З’явіцца на небе ўзор,
 І спазнаеш ты спакой,
 Іх падораны рукой,
 Ды калі я круг прайду —
 Стрэнеш даўнюю бяду*.

Дарэмна змагаўся я з падступнай аспаласцю, спрабуючы ўвязаць гэтыя дзіўныя словы з нябеснымі паданнямі, якія прачытаў у Пнакоцкіх манускрыптах. Галава мая пацяжэла, нахілілася, упала на грудзі, і наступнае, што я ўбачыў, было ўжо сном, і ў тым сне Палярная зорка глядзела ў маё акно і нібыта хмылілася, зьяючы па-над жудаснымі балотнымі дрэвамі, якія хісталіся на ветры. І я ўсё яшчэ бачу той сон.

У ганьбе сваёй і адчаі я выкрыкваў бязладныя малітвы, і стварэнні з маіх сноў абступалі мяне, і я маліў, каб яны мяне абудзілі, перш чым інуты пройдуць па сцяжыне ля падножжа Нотана і знянацку атакуюць цытадэль, — але стварэнні аказаліся дэманамі і адно смяяліся з мяне, кажучы, што я не сплю. Яны кпяць з мяне, пакуль я сплю, а ў гэты час, магчыма, нізкарослыя жаўтлявыя прыхадні ўпотаі падбіраюцца да нашай крэпасці. Я не здолеў выканаць сваю місію, я здрадзіў гораду Алатаэ, здрадзіў Аласу, свайму сябру і правадыру. А здані з маіх сноў здэкліва смяюцца з мяне. Яны кажуць, што краіна

* Пераклала Ганна Янкута.

Ломар існуе толькі ў маіх снах, а там, дзе ў вышніх Палярная зорка свеціць і плыве наўсцяж гарызонту барвовы Альдэбаран, ззяючы нізка над зямлёй, ужо тысячы і тысячы гадоў няма нічога, апроч снегу і льдоў, і нікога, апроч нізкарослых жаўтатварых істот, абязвечаных смяротным холадам.

Я пішу гэта ў цяжкіх згрызотах, прагнучы ўратаваць свой горад ад смяротнай пагрозы, якая набліжаецца з кожнай хвіляй, і дарэмна імкнуся абудзіцца ад дакучлівага сну — сну пра дом з каменю і цэглы на ўсходнім баку маркотнай багны, і могілкі на спадзістым грудзе, і Палярную зорку, жорсткую і жахлівую, якая глядзіць з чорных скляпенняў, агідна падміргваючы, як вока вар'ята, і, здаецца, хоча паведаміць мне штосьці. І тады я прыгадваю вестку, якую яна прынесла мне аднойчы...

Пераклала Уладзіслава Гурывовіч

КАТЫ УЛТАРА

Кажуць, нібыта ў горадзе Ултар, які ляжыць над ракою Скай, закон сурова забараняе забіваць катоў. Я схільны ў гэта верыць, асабліва калі гляджу на свайго ката, што сядзіць ля каміна і вуркоча. Кот — стварэнне таямнічае і набліжанае да дзіўных існасцяў, якіх чалавечыя вочы не здольныя ўбачыць. Ён — душа сівога Егіпта, захавальнік паўзабытых паданняў з мёртвых гарадоў Мероэ і Афіра. Ён родзіч высакародных валадароў джунгляў, спадкаемца сакрэтаў спрадвечнай лютай Афрыкі. Вялікі сфінкс — яго стрыечны брат, яны гавораць на адной мове, але кот старажытнейшы за сфінкса, ён памятае тое, пра што сфінкс даўно забыў.

У горадзе Ултар, яшчэ да таго як гараджане прынялі закон, што забараняе забіваць катоў, жылі стары арандатар з жонкай. Яны лавілі катоў, што вольна гулялі па вуліцах, і з прыемнасцю забівалі іх. Ніхто не ведаў, навошта яны гэта робяць, — магчыма, ім назаляла гучнае мяўканне ўначы, а магчыма, раздражняла каціная звычка шнырыць употайкі па чужых дварах і кветніках пасля заходу сонца. Але якой бы ні была прычына, стары з жонкаю атрымлівалі нечуваную асалоду, ловячы і забіваючы кожнага ката, што з'яўляўся паблізу іхнай хаціны. Пранізлівыя енкі з іх жытла з надыходам ночы сведчылі пра незвычайны спосаб забойства. Жыхары горада не асмельваліся сказаць старому і яго жон-

цы нават слова, бо зморшчаныя абліччы тых былі злосныя, а іхная хацінка, схаваная ў цёмным занядбаным дворыку пад разгалістымі дубамі, выглядала вельмі змрочнай. Усе гараджане, што мелі катой, люта ненавідзелі і яшчэ больш баяліся гэтых дзіўнаватых старых, а таму, замест таго каб пакараць за бойцаў, пільна сачылі за сваімі ўлюбёнцамі, каб тыя не набліжаліся да схаванай пад шатамі дрэваў хаціны. Калі ж праз недагляд кот знікаў, а потым уначы чуліся жахлівыя крыкі, гаспадару заставалася адно плакаць над стратай альбо суцяшацца тым, што, дзякуй багам, такі жудасны лёс напаткаў усяго толькі ката, а не кагосьці з дзяцей. Бо жыхары горада Ултар былі людзьмі простымі і не ведалі, з якіх абшараў прыйшлі каты ў наш свет.

Аднойчы на вузкія брукаваныя вулачкі Улгара з поўдня прыйшоў дзіўны караван. Цемнатварыя вандроўцы не былі падобныя да іншых качэўнікаў, якія двойчы на год праязджалі праз горад. Размясціўшыся на рынкавай плошчы, вандроўнікі заняліся варажбой. Яны за срэбныя манеты прадказвалі гараджанам лёс і куплялі пярэстыя каралі ў мясцовых гандляроў. З якой краіны прыйшлі вандроўнікі, ніхто не ведаў, але месцічы бачылі, як яны ладзяць дзіўныя богаслужэнні і малююць на баках сваіх павозак незвычайных істот з цэламі людзей і галовамі катой, сокалаў, бараноў і львоў. Іх галоўны насіў на галаве вычварны ўбор, упрыгожаны двума рагамі, паміж якімі размяшчаўся дыск.

Сярод таямнічых вандроўнікаў быў хлопчык, у якога не было ні маці, ні бацькі, адно толькі маленечкае чорнае кацяня. Усе яго родзічы памерлі ад чумы, і ніхто не мог суцешыць яго ў горы, апроч гэтага маленькага пухнатага стварэння: самотнае

дзіця радавалася і забывала пра сваю скруху, назіраючы свавольства гарэзлівага чорнага звярка. Хлопчык, якога цемнатварыя вандроўнікі звалі Менес, часам плакаў, але часцей усміхаўся, гуляючы з кацянём на прыступках маляванай павозкі.

Тры дні прабылі вандроўнікі ў горадзе Ултар, і на трэці дзень чорнае кацяня знікла — Менес шукаў яго ўсю раніцу, але так і не змог знайсці. Чулівыя гараджане падышлі да хлопчыка, які плакаў на рынкавай плошчы, і расказалі яму пра старога і ягоную жонку, а таксама пра жahlівыя крыкі, якія чуліся гэтай ноччу. Тады хлопчык перастаў плакаць і занурыўся ў думкі, а потым пачаў маліцца. Ён узняў рукі да сонца, прамаўляючы словы малітвы на невядомай мове, якую ніводзін гараджанін не мог зразумець. Зрэшты, яны не надта і імкнуліся, бо ўсю іх увагу забралі неба і аблогі, якія пачалі дзівосна пераўтварацца. Нібыта ў адказ на малітвы хлопчыка, аблогі ў небе змянялі форму, і ў вышынях паўставалі прывідныя, туманныя абрысы загадкавых істот — напалову людзей, напалову звяроў, — увянчаных каронамі ў выглядзе дыскаў з двума рагамі з бакоў. Прырода багатая на невытлумачальныя з’явы, здольныя ўразіць чуліваю душу.

Уначы вандроўнікі з’ехалі з Ултара, і больш іх там ніколі не бачылі. А гараджане занепакоіліся, бо ў тую ж ноч усе каты і коткі зніклі з горада. Вялікія і маленькія, чорныя, шэрыя, паласатыя, рудыя і белыя — усе яны пакінулі сваіх гаспадароў і сышлі невядома куды. Стары Крэнан, бурмістр, сцвярджаў, што цемнатварыя чужынцы забралі ўсіх катоў, каб адпомсціць за забойства кацяняці Менеса, і кляў апошнімі словамі і вандроўнікаў, і хлопчыка. А Ніт, хударлявы натарыус, меркаваў, што гэта хут-

чэй за ўсё справа рук старога арандатара і ягонай жонкі, чыя нянавіць да катоў была ўсім вядомая і не мела межаў. Аднак ніхто так і не асмеліўся пайсці да жахлівых старых і запатрабаваць ад іх тлумачэнняў, хаця маленькі Атал, сын карчмара, казаў, што напярэдадні вечарам ён бачыў усіх катоў Ултару ў тым праклятым двары пад дрэвамі. Каты акружылі хаціну і павольна набліжаліся да яе, ідучы ўрачыста, па двое ў шэрагу, нібыта падчас нейкай нечуванай цырымоніі. Дарослыя не ведалі, ці многа праўды ў словах маленькага хлопчыка, і хаця зласлівыя старыя цалкам маглі зачараваць катоў, завабіўшы іх у смяротную пастку, гараджане вырашылі ні ў чым іх не абвінавачваць, прынамсі пакуль яны не выйдучь са свайго цёмнага і агіднага жытла.

У тую ноч жыхары Ултару адышлі да сну ў гневе і непакоі, а калі на досвітку прачнуліся, то ўбачылі, што — о цуд! — іх каты і коткі вярнуліся. Вялікія і маленькія, чорныя, шэрыя, паласатыя, рудыя і белыя — усе былі на месцы. Каты зрабіліся надзвычай гладкімі і тлустымі і гучна і задаволена вуркаталі. Гараджане ажыўлена абмяркоўвалі незвычайнае здарэнне. Бурмістр Крэнан упарта паўтараў, што катоў забіралі з сабой цемнатварыя прыхадні, бо ніводзін кот не вярнуўся б з хаціны старога арандатара і ягонай жонкі жывым. Але ўсе сышліся на адным: каты незразумела чаму адмовіліся ад мяса і нават не зірнулі на сподачкі з малаком. Цэлыя два дні тлустыя лянiвыя каты Ултару не дакраналіся да ежы, а толькі драмалі каля агню і грэліся на сонцы.

Мінуў тыдзень, перш чым гараджане заўважылі, што ў вокнах змрочнай хаціны пад дрэвамі не мільгае ні агеньчыка. Тады хударлявы Ніт згадаў, што з той ночы, калі з Ултару зніклі каты, на вуліцах

больш не бачылі ні старога арандатара, ні ягонай жонкі. Калі мінуў яшчэ тыдзень, бурмістр вырашыў пераадолець страх і знайсці прычыну такой падазронай цішыні, бо гэта, урэшце, яго абавязак. Асцярожны, ён узяў з сабой сведак — каваля Шанга і каменячоса Тхула, і яны ўтрох скіраваліся да хаціны. Узламаўшы хісткія дзверы, мужчыны ўбачылі два дачыста абгрызеныя чалавечыя шкілеты, якія ляжалі на земляной падлозе, і мноства брыдкіх чорных жукоў, што кешкаліся ў цёмных кутах.

Гэтае здарэнне ўскалыхнула ўвесь Ултар. Каранёр Затх горача спрачаўся з хударлявым натарыусам Нітам, а Крэнанна, Шанга і Тхула засыпалі пытаннімі. Распыталі таксама маленькага Атала, сына карчмара, узнагародзіўшы яго пасля салодкімі ласункамі. Гараджане яшчэ доўга ўспаміналі старога арандатара, і ягоную жонку, і караван цемнатварых вандроўнікаў, і маленькага Менеса з чорным кацянём, і малітву хлопчыка, і тое, што дзеялася ў небе падчас малітвы, і таёмнае знікненне катоў пасля сыходу вандроўнікаў, і таксама тое, што неўзабаве знайшлі ў змрочнай хаціне пад дрэвамі ў глыбіні агіднага двара.

І ўрэшце гараджане прынялі цудоўны закон, пра які цяпер гавораць гандляры з Хатэга і пра які спрачаюцца вандроўнікі ў Ніры, — закон горада Ултар, які сурова забараняе забіваць катоў.

Пераклала Уладзіслава Гурьмовіч

НЬЯРЛАТХАТЭП

Ньярлатхатэп... Паўзучы хаос... Я апошні... Я прамаўляю да пустэчы, якая здольная чуць...

Не памятаю дакладна, калі ўсё гэта пачалося, — напэўна, некалькі месяцаў таму. Агульнае напружанне было жахлівым. Гэта быў час палітычных і сацыяльных узрушэнняў, і чалавецтва было ахопленае прадчуваннем пагрозы, спачатку глухой і невыразнай, але спакваля адчуванне небяспекі пашыралася і рабілася ўсёабдымным — небяспекі жудаснай, пякельнай, якая можа прымроіцца хіба ў жахлівых снах. Я помню, як людзі блукалі ў неспакоі, са збялелымі тварамі, і шапталі злавесныя прароцтвы, якія ніхто не асмельваўся вымавіць на поўны голас і ўсвядоміць іх сэнс. Цяжар недаравальнай віны прыгнятаў маю краіну — а з зорнай бездані дзьмуў ледзяны вецер, халодзячы душы простых смяротных, якія курчыліся ад жаху ў сваіх цёмных адасобленых сховішчах. І была пачварная змена ў порах году, і ўвосень надзвычай доўга трымалася ненатуральная гарачыня, і кожны з нас адчуваў, што свет — а магчыма, і ўвесь Сусвет — больш не падпарадкоўваецца волі старых багоў, пераходзячы пад уладу багоў іншых, невядомых.

І тады Ньярлатхатэп выйшаў з Егіпта. Хто ён такі, не ведаў ніводзін са смяротных, вядома было толькі, што ён старажытнай і высакароднай крыві і выглядае як фараон. Фелахі кленчылі, калі бачылі

яго, хоць і не маглі растлумачыць прычыну гэтай пашаны. Казалі, быццам ён паўстаў з цемры дваццаці сямі стагоддзяў, каб прынесці людзям вестку з іншых, незямных, абшараў. Ньярлатхатэп, цемнатвары, станісты і велічны, вандраваў па краінах, якія лічыліся цывілізаванымі, і ўсюды набываў дзіўныя прылады са шкла і металу, ператвараючы іх у прылады яшчэ больш дзіўныя. Ён шмат казаў пра навукі, якія тлумачылі прыроду электрычнасці і чалавечай падсвядомасці, і тварыў цуды, і кожны, хто бачыў іх, сыходзіў агаломшаны, і слава Ньярлатхатэпа ўзрастала і грымела па ўсёй зямлі. Людзі дрыжалі перад імем ягоным, але прагнулі яго пабачыць. І там, дзе з'яўляўся Ньярлатхатэп, не было больш сну і спакою, і ноч раздзіралі немые крыкі, бо тых, хто спаў, мучылі жахлівыя мроі. Начныя кашмары зрабіліся сапраўдным бедствам, і некаторыя мудрацы разважалі, ці не варта ўвогуле забараніць людзям спаць уначы, каб іх дзікі лямант не парушаў спакою гэтай бласлаўёнай часіны, калі бледная поўня глядзіцца ў смарагдава-чорнае люстра віроў пад мастамі, а высокія спічакі старажытных званіц спяць і мрояць у чарноцці нябёс.

Я памятаю, як Ньярлатхатэп прыйшоў у наш горад — вялізны, стары і жахлівы горад незлічоных злачынстваў. Мой сябар казаў мне пра яго і расказваў пра яго адкрыцці, нечувана натхняльныя і прывабныя, і я знемагаў ад спакусы далучыцца да гэтых дзівосных таямніц. Сябар папярэдзіў, што мяне чакае штосьці настолькі жудаснае і пачварнае, што нават я са сваёй хваравітай фантазіяй не ў стане ўявіць: відарысы, якія паўстаюць на сцяне ў прыцемненым пакоі, — прароцтвы, што немагчыма атрымаць ад ніводнага прароцы, апроч Ньярлатхатэ-

па, і што ў спакуслівым віраванні іскраў ён адбірае ў людзей тое, што яшчэ ніводная сіла не здольная была адабраць. І паўсюдна чуў я, быццам той, хто спазнаў Ньярлатхатэпа, сузірае відзежы, утоеныя ад недасведчаных.

У гэтую спякотную восень ішоў я скрозь ноч разам з узрушаным натоўпам, каб пабачыць Ньярлатхатэпа, скрозь душную ноч уверх па бясконцых прыступках, па лесвіцы, якая вяла ў прыцемнены пакой. І на сцяне паўсталі туманныя відзежы — постаці ў капелюшах, якія блукалі сярод руін, і лютыя жаўтлявыя абліччы, якія луналі па-над разбуранымі помнікамі. І я ўбачыў, як чалавецтва адчайна змагаецца з цемрай, з разбуральнымі хвалямі, што абрынаюцца з міжзорных абшараў, і віраць, кружаць, лютуюць наўкруг цьмянага астылага сонца. А потым іскры заскакалі ў дзіўным танцы вакол галоваў гледачоў, і валасы ва ўсіх усталі дыбарам, і цені, невымоўна пачварныя, зайшлі і паселі на чалавечых галовах. Я — мабыць, самы стрыманы і адукаваны з усіх — пачаў быў пратэставаць, бязладна мармычучы штосьці пра махлярства і статычную электрычнасць, але Ньярлатхатэп выгнаў нас прэч, пад зыбкія зоры, у волкую спякотную ноч, на спусцелыя вуліцы. І я голасна закрычаў, што мне не страшна, што мне ні на хвіліну не зрабілася страшна, і астатнія крычалі разам са мною, каб сучешыцца. І мы кляліся адно аднаму, што горад не змяніўся ні на каліва, што ён не загінуў. І нават калі святло пачало цьмянець, мы адно лаялі электрычную кампанію, і жартавалі, і смяяліся, нібы вар'яты.

Пэўна, чыясьці злая воля ішла ад зелянявага месяца, бо ўсе мы раптам зрабіліся залежнымі ад месячнага святла, і штосьці пацягнула нас наперад, пры-

мусіўшы маршыраваць недарэчным строем. І хаця ўсе мы ведалі, куды рухаемся, мы не асмельваліся згадваць пра тое нават у думках. Зірнуўшы на ходнік, мы ўбачылі, што камяні бруку зніклі і замест іх рунее трава, а там, дзе калісьці хадзілі трамваі, цяпер іржавеюць рэйкі, ледзь прыкметныя ў буянні траваў. А потым мы заўважылі трамвайны вагон — самотны, без вокнаў, струхлелы, ён стаяў, амаль заваліўшыся набок. Потым мы паглядзелі на гарызонт і ўбачылі, што адна з трох вежаў над ракою знікла, а другая моцна абязвечаная, быццам згрызеная ля самай вяршыні. Мы падзяліліся на вузкія калоны, кожная з якіх рухалася ў сваім кірунку. Адна з калонаў раптоўна знікла ў алеі злева, і рэха данесла да нас вусцішныя энкі. Другая, заходзячыся вар'яцкім смехам, скіравалася да ўваходу ў тунэль метро, што чарнеў сярод пустазелля. Мая калона рушыла да адкрытай прасторы, і я адчуў холад — упершыню за гэтую спякотную восень. І выйшлі мы на цёмную верасовую пустку, і ўбачылі наўкол снягі, якія злавесна блішчалі ў месячным святле. У некранутых неспасціжных снягах была пракладзеная адзіная сцежка, і вяла яна толькі ў адным кірунку — да бездані, якая зеўрала апраметным чарноццем сярод зіхатліва-белых снягоў. Нашая калона здавалася вельмі вузкай, і я павольна, быццам трызнячы, крочыў да прорвы. Я марудзіў, бо чорная расколіна сярод снягоў, азораных зелянявым святлом поўні, выглядала жахліва, і мне чулася водгулле адчайнага ляманту, калі тыя, хто ішоў наперадзе, знікалі ў цемры, але на месцы стаяць я не мог. Нібы зачараваны, я, дрыжучы, цягнуўся сярод велічэзных сумётаў да сляпой бездані няўяўнага.

Толькі багі ў сваёй крыклівай разважнасці і маўклівым шаленстве могуць расказаць пра гэта. Жывы

агідны цень курчыўся ў руках, што насамрэч не былі рукамі, і невідушча вірыў усцяж прывідных поўначай згнілага Сусвету. У пустэчы плылі памерлыя планеты з трупнымі плямамі гарадоў. Магільныя вятры кіпцюрылі змярцвела-бледныя зоры, зацьмяваючы іхнае зьянне. У міжзорных абшарах луналі пачварныя хісткія цені велічэзных істот і паўставалі цьмяныя абрысы д'ябальскіх храмаў, якія ўзвышаліся на безназоўных уцёсах дзесьці ля падножжа сусветаў, сягаючы вяршынямі неспасціжных пустак паза межамі святла і цемры. А над вірлівым могільнікам тых сусветаў разносіўся прыглушаны дакучлівы грукат барабанаў і вісклівае манатоннае выццё блюзнерскіх флейтаў. У цёмных зацішных пакоях па той бок Часу, пад агідны барабанны пошчак і энкі жалеек, кружыліся ў павольным, няўкладным і бязглым танцы выродлівыя і змрочныя багі апошніх эпох, безгалосыя звар'яцелыя хімеры, чыя душа — паўзучы хаос Ньярлатхатэп.

Пераклала Уладзіслава Гурыновіч

ЧУЖАНИЦА

*Барону беды сніліся ўначы,
І мучылі яго гасцей кашмары –
Вядзьмаркі, чэрці, чорныя іх чары
І чарвякі з магіл*...*

Кітс**

Няшчасны той чалавек, якому ўспаміны дзяцінства прыносяць адно страх і горыч. Няшчасны той, хто толькі азіраецца на доўгія гадзіны, праведзеныя ў вялікіх змрочных пакоях з цёмнымі цяжкімі штобрамі і варожымі шэрагамі старадаўніх кніг, ды прыгадвае вячэрнія шпацыры сярод гіганцкіх, гратэскавых, аблытаных плюшчом дрэваў, якія моўчкі калышуць свае галіны. Вось такі лёс падарылі мне багі – мне, ашаломленаму, расчараванаму, пакінутаму, спустошанаму. Але я дзіўна спакойны і чапляюся з усяе моцы за гэтыя прыкрыя ўспаміны, як толькі памяць мая спрабуе перакуліцца *на той бок*.

Я не ведаю, дзе нарадзіўся, але той замак быў неймаверна стары і неймаверна жахлівы – з цёмнымі калідорамі і высокай столлю, на якой відаць былі адно цені ды павуцінне. Камяні ў здзічэлых калідорах заўсёды выглядалі непрыемна вільготнымі,

* Пераклала Ганна Янкута.

** Джон Кітс (1795–1821) – адзін з найбуйнейшых ангельскіх рамантыкаў. Эпіграф узяты з апошняй страфы паэмы «Конадзень святой Агнэсы».

усюды стаяў гідкі пах, быццам гэта смярдзелі мерцвякі з розных стагоддзяў. У замку пастаянна было цёмна, таму я часта запальваў свечкі і доўга глядзеў на мury, а на дварэ ніколі не было сонца, бо жахлівыя дрэвы ўздymаліся вышэй за самую высокую вежу. Але была адна чорная вежа, якая ўзнімалася над дрэвамі і глядзела ў невядомае мне неба. Яна была часткова разбураная, і падняцца на яе можна было толькі па сцяне, па голых цаглінах.

Я жыў у гэтым месцы гадамі, аднак час вымяраць не ўмеў. Нехта, напэўна, павiнен быў задавальняць мае патрэбы, але я не магу прыгадаць аніводнага чалавека, акрамя мяне, аніводнае жывое істоты, за выключэннем пацукоў, кажаноў і павукоў. Думаю, што той, хто мяне даглядаў, быў вельмі стары, бо мае дзіцячыя ўспамiны пра жывога чалавека малявалі некага падобнага да мяне, але скукожанага, няўключнага, як і сам замак. Косткі і шкiлеты, што ляжалі там-сям у некаторых пакоях, асабліва ў лёхах, не ўяўляліся мне чымсьці надзвычайным ці страшным. Я асацыяваў іх са штодзённымі падзеямі, і для мяне яны былі больш натуральныя, чым каляровыя выявы людзей, якія я сустракаў у заплеснелых кнiгах. Усяму, што я ведаю, я навучыўся з гэтых кнiг. У мяне не было настаўніка, і я не памятаю, каб чуў чалавечы голас за ўсе гэтыя гады, нават свой уласны, бо хаця я і чытаў пра дар мовы, сам нават не спрабаваў прамаўляць. Не ведаў я і пра ўласны выгляд, бо ў замку не было люстраў, і таму інстынктыўна лічыў сябе падобным да аднаго з маладых людзей, малюнкi якіх бачыў у кнiгах. Я быў упэўнены ў сваім маладым узросце, бо так няшмат памятаў.

Я часта выходзіў з замка, ляжаў на мяккім iмху пад цёмнымі нямымі дрэвамі і гадзінамі марыў аб тым,

пра што прачытаў у кнігах. Я ўяўляў сябе ў сонечным святле сярод вясёлага натоўпу, што віраваў за бясконцымі лясамі. Аднаго разу я паспрабаваў збегчы з лесу, але чым далей адыходзіў ад замка, тым больш цямнела і тым мацнейшым рабіўся страх, таму я хутка пабег назад, пакуль не згубіўся ў лабірынце чорнае цішыні.

Урэшце мне нічога не засталася, акрамя як марыць у бясконцым змроку і чакаць, хаця я і не ведаў, нашто чакаю. Аднайчы мая прага святла зрабілася настолькі неўтаймаванай, што я не мог болей заставацца ў спакоі і выцягнуў рукі да адзінае вежы, якая падымалася над лесам і глядзела ў невядомае мне неба. Неўзабаве я вырашыў падняцца на вежу, хаця, караскаючыся на яе, мог зваліцца: лепей убачыць неба і памерці, чым пражыць жыццё, не ведаючы нават, што такое дзень.

У вільготным змроку я падымаўся па старых каменных сходах, пакуль не дайшоў да месца, дзе яны абрываліся, пасля чаго асцярожна рухаўся па друзе ля самага мура. Гэты каменны мёртвы калодзеж быў гідкі і жахлівы – чорны, разбураны, усімі пакінуты, толькі кажаны бязгучна лёталі над галавой. Чым марудней я рухаўся, тым большаў жах: хаця я і падымаўся, цемра наверху не рабілася меншай. На мяне наваліўся холад ад цвілі на мурах. Я здрыгануўся, падумаўшы, чаму не дайшоў да святла, – і пабаяўся паглядзець уніз. Мне падалося, што раптоўна надыйшла ноч. Я пацягнуўся рукой да вузкай байніцы, каб выглянуць вонкі і даведацца, наколькі высока падняўся, але нічога не атрымалася.

І раптам, пасля бясконцага вусцішнага пад'ёму ў абсалютнай цемры і адчайнай небяспецы, я адчуў, як галава мая дакранулася да нечага цвёрдага, і зразумеў, што дайшоў да даху або да перагародкі

іншага паверха. Я падняў вольную руку і памацаў перагародку: яна была каменная. З паднятай рукой я паволі крочыў паўз мур, пакуль не адчуў, што перагародка заварушылася. Я піхнуў мацней абедзвюма рукамі, і каменны люк пачаў падымацца. Святла там не было, рука пасунулася вышэй, і я зразумеў, што мая вандроўка скончылася. Люк вёў на каменную пляцоўку, значна шырэйшую, чым ніз вежы. Гэта, напэўна, быў нейкі вялікі пакой для назірання. Я асцярожна пралез праз люк і паспрабаваў утрымаць яго паднятым, аднак ён з грукатам зачыніўся. Я без сілаў ляжаў на каменнай падлозе і слухаў дзіўнае рэха ад падзення люка, спадзеючыся, што яго можна будзе адкрыць, калі спатрэбіцца вяртацца.

Палічыўшы, што я на вялікай вышыні, над лесам, я паволі падняўся і пачаў шукаць вокны, каб першы раз у жыцці пабачыць неба, месяц і зоркі, пра якія так шмат чытаў. Але мяне чакала расчараванне: рукі ўсюды натыкаліся на вялікія мармуровыя паліцы з вялізнымі скрынямі. Якія жахлівыя таямніцы могуць хавацца ў гэтым пакоі, што знаходзіцца так высока над маім замкам? Раптам я намацаў дзверы з каменным парталам, на якім было выбітае нешта незразумелае. Дзверы аказаліся зачыненымі, аднак я адчуў прыліў вялікае моцы і, пацягнуўшы іх на сябе, расчыніў і спазнаў найвялікшы экстаз у жыцці: праз жалезныя краты свяціла поўня, вырываючы з цемры кароткія каменныя сходы, што вялі да кратаў. Нават у сваіх марах і відзежах, якія цяжка назваць успамінамі, я не бачыў нічога падобнага.

Я вырашыў, што гэта найвышэйшае месца замка, і пабег быў наверх па сходах, аднак раптам месяц схваўся за хмарай, і я, спатыкнуўшыся, пайшоў павольней. Калі я падняўся да кратаў, было ўсё яшчэ

вельмі цёмна. Я асцярожна крануў іх — незамкнутыя. Аднак адчыняў я іх вельмі павольна, бо баяўся ўпасці з такой вышыні. З-за хмары зноў вызірнаў месяц.

Нічога падобнага я не чакаў і таму не мог паверыць у тое, што ўбачыў. Нішто з таго, што здаралася са мной дагэтуль, нельга было параўнаць з тым, што я бачыў цяпер: усё было да жахлівага цудоўна. Відарыс быў просты і адначасова чароўны: вакол мяне распасціраліся не бясконцыя да млоснасці вяршыні дрэваў, што я бачыў з замка, а даліна з мармуровымі калонамі і руінамі. Непадалёк месцілася старажытная царква, і яе паўразбураны шпіль блішчэў у святле месяца.

Амаль непрытомны ад убачанага, я адчыніў браму і паволі выйшаў на сцежку беллага жвіру, што кіравала ў двух напрамках. Розум працаваў хаатычна, але мая прага святла не змяншалася. Нават фантастычны краявід, што мяне ўразіў, не мог перабіць гэтае прагі. Я не ведаў, дый не задумваўся, было ўбачанае трызненнем вар’ята, сном або магіяй, а проста вырашыў любой цаной любаватца раскошай і красой навокал. Я не ведаў ні таго, кім або чым быў, ні таго, што мяне атачае, і марудна крочыў наперад, заўважаючы, што памяць пачала прыгадваць нешта, чаго я ведаць не мог. Я прайшоў пад аркай, пакінуўшы пліты і калоны ззаду, і апынуўся ў чыстым полі. Часам дарога была бачная, а часам хавалася ў траве, і толькі руіны падказвалі, што раней дзесьці тут быў гасцінец. Я нават пераплыў раку, дзе вялізныя заімшэлыя камяні нагадвалі, што калісьці тут быў мост.

Мінула, мабыць, дзве гадзіны, і я апынуўся ля таго, што, магчыма, было маёй мэтай — пакрытага плюшчом замка ў моцна зарослым парку, да болю знаёмага і адначасова абсалютна чужога. Я ўбачыў, што роў вакол замка поўны вады, а некалькі раней знаёмых

мне вежаў стаяць разбураныя, затое да асноўнага будынка далучаныя новыя крылы. Але мяне найбольш цікавілі адчыненыя вокны: з іх лілося святло і чуліся гукі шумнае вечарыны. Падышоўшы да аднаго, я зазірнуў туды і ўбачыў дзіўна апранутых людзей, якія весяліліся і размаўлялі. Дагэтуль я ніколі не чуў чалавечага голасу, таму амаль не разумеў, пра што ідзе гаворка. Некаторыя твары чамусьці падаліся мне крыху знаёмымі, іншых я зусім не ведаў.

Я ўвайшоў праз адчыненыя шклянныя дзверы ў ярка асветлены пакой, пераступіўшы тым самым праз сваё адзінае добрае перажыванне, каб абрынуцца ў прадонне найпакутнейшага адчаю. Кашмар пачаўся амаль адразу, бо не паспеў я ўвайсці, як у зале адбылося нешта жаклівае. Усе прысутныя пачалі лямантаваць, твары іх крывіліся грывасамі страху. У паніцы яны пабеглі з пакоя, некалькі чалавек знепрытомнелі, упалі на падлогу, і іх давялося цягнуць да выхаду. Многія закрывалі вочы рукамі, беглі наўслеп, пераварочвалі мэблю, натыкаліся на сцены і з цяжкасцю знаходзілі дзверы.

Гэта быў агульны шок. Я стаяў у ярка асветленым пакоі адзін, ашаломлены, слухаючы крыкі, што паволі знікалі ўдалечыні, і дрыжаў, спрабуючы здагадацца, што ж такое жаклівае знаходзіцца побач. На першы погляд пакой падаваўся абсалютна пустым, але калі я накіраваўся да аднаго з альковаў, то пачуў, быццам там нехта ёсць — хтосьці рушыў праз залатую арку дзвярэй, што вялі да іншага пакоя, вельмі падобнага да гэтага. Падыходзячы да аркі, я ўсё мацней адчуваў прысутнасць гэтае істоты, а потым, выдаўшы першы і апошні ў маім жыцці гук — пудлівае крактанне, якое напалохала мяне не менш за тое, што яго выклікала, — я ў поўны рост убачыў

жудасную, неапсальную, страхотную пачвару, якая адным сваім выглядам ператварыла вясёлы натоўп у статак напалоханых уцекачоў.

Я не ў стане нават расказаць, як яна выглядала, бо гэта была мяшанка з усяго бруднага, жахлівага, непагляднага, ненармальнага ды пачварнага, сумесь гніення, старызны і распаду, агідны прывід непатрэбшчыны, гідкае стварэнне, якое ніколі не мусіла з'явіцца на зямлі. Гэта было нешта не з гэтага свету, аднак я з жахам убачыў у яго згнілых рысах падабенства да чалавечае істоты і разам з тым здзек з чалавека, а ў яго цвілым вобліку — нейкую невымоўную якасць, якая спалохала мяне яшчэ больш.

Мяне амаль спаралізавала, хаця я нават не вельмі ўдала паспрабаваў біцца з гэтым страхоццем. Але я не здолеў разбіць чорныя чары безгалосага кашмару, што трымалі мяне пры монстры. Мае вочы не маглі адарвацца ад бязбровых шклопадобных шароў, якія неадрыўна глядзелі на мяне не міргаючы. Дзякуй Богу, пасля першага шоку мае зрэнкі заслаў нейкі змрок, і я не мог дакладна бачыць пачвару. Я паспрабаваў узняць руку, каб цалкам засланіць вочы, аднак быў настолькі ўражаны, што рука не слухалася. Праз гэта я страціў раўнавагу і вымушаны быў зрабіць некалькі крокаў наперад, каб не ўпасці. Я адчуў страшную блізкасць монстра, мне нават падалося, што я чую ягонае дыханне. Я амаль звар'яцеў, але здолеў выставіць наперад руку, каб адпіхнуць пачвару, якая была так блізка, — і ў гэты момант, самы жудасны момант майго жыцця, мае пальцы дакрануліся да халоднай лапы монстра, што схваўся пад залачнай аркай.

Я не закрычаў, але закрычалі ўсе вурдалакі, якія падарожнічаюць з начным ветрам, і на мяне быццам снегая лавіна абрынуліся ўспаміны маёй душы.

Вокамгненна я ўспомніў, што адбывалася за страхалюдным замкам і змрочнымі дрэвамі, згадаў крыху зменены будынак, у якім цяпер знаходзіўся, аднак самым жахлівым было тое, што я пазнаў вусцішны прывід, які стаяў перада мной. Я адхапіў ад яго свае запэцканыя пальцы.

У сусвеце ёсць лек на ўсе хваробы, і лек гэты — забыццё. У надзвычайным жаху таго імгнення я забыўся, што ж так напалохала мяне, і выбух чорных успамінаў расплыўся ў хаосе самых розных уяўленняў. У сне я паімчаў з гэтага жудаснага месца і бег моўчкі пад святлом месяца. Калі я дасягнуў пакоя, з якога наверх вялі сходы, то аказалася, што каменны люк зрушыць немагчыма, аднак гэта мяне не спалохала, бо я ненавідзеў страхалюдны замак і яго змрочныя дрэвы. Цяпер я лётаю з сябрамі-вурдалакамі на начных вятрах, а днём гуляю ў катакомбах Нефрэн-Ка ў нікому не вядомай даліне Гадота ля Ніла. Я ведаю, што святло не для мяне, хіба што святло месяца над грабніцамі Ментухатэпа, не для мяне і весялосць, хіба толькі святы Нітокрыса пад вялікімі пірамідамі, аднак у маёй новай дзікай свабодзе я амаль рады жорсткасці адчужэння.

Бо хаця забыццё супакоіла мяне, я заўсёды буду памятаць, што я — чужаніца. Я чужы гэтаму стагоддзю і кожнаму, хто пакуль што чалавек. Я ведаю гэта з таго імгнення, калі выцягнуў руку насустрач жахлівай пачвары ўнутры залачонае аркі — выцягнуў руку і адчуў холад цвёрдае паверхні адпаліраванага люстра*.

Пераклаў Алесь Кудраўцаў

* Упершыню гэты пераклад быў надрукаваны ў часопісе «Крыніца», № 9 (69), 2001 г.

МУЗЫКА ЭРЫХА ЦАНА

Я надзвычай рупліва вывучаў мапы горада, аднак так і не адшукаў на іх вуліцу д'Асэй. Ведаючы, што назвы могуць мяняцца, я даследаваў не толькі сучасныя, але і старажытныя карты. Занурыўшыся ў даўніну, я наведаў кожны стары квартал, незалежна ад ягонай назвы, у спадзяванні выявіць штосьці хаця б аддалена падобнае да вуліцы д'Асэй. Але нягледзячы на ўсе высілкі, не без сораму мушу прызнаць, што так і не здолеў знайсці ні дом, ні вуліцу, ні нават мясцовасць, дзе апошнія месяцы бяздольнага свайго жыцця я, студэнт факультэта метафізікі, слухаў музыку Эрыха Цана.

Гэткі разлад памяці мяне зусім не здзіўляе, бо за час, што я пражыў на вуліцы д'Асэй, маё здароўе, як фізічнае, так і душэўнае, было сур'ёзна падарванае, і цяпер я не ў стане ўспомніць амаль нікога са сваіх нешматлікіх знаёмых, якія ў мяне там з'явіліся. Значна больш мяне бянтэжыць тое, што я не магу знайсці саму вуліцу, хаця была яна ўсяго за паўгадзіны хады ад універсітэта і вылучалася шэрагам асаблівасцяў, якія, аднойчы пабачыўшы, наўрад ці забудзеш. І ўсё ж, здаецца, пра яе не ведае ніводная жывая душа.

Вуліца д'Асэй размяшчалася па той бок масіўнага, складзенага з чорнага каменю моста, што ўзвышаўся па-над цёмнай ракой, акаймаванай складскімі будынкамі са стромымі цаглянымі сценамі і памутнелымі вокнамі. Набярэжная ўвесь час была аху-

таная змокам, быццам дым прылеглых фабрык назаўсёды зрабіў яе недасягальнай для сонечнага святла. Ад самой ракі ішоў асаблівы, ні на што не падобны смурод, які, дарэчы, таксама мог бы зрабіцца падказкай у маіх пошуках, бо гэты пах я пазнаў бы імгненна. За мостам ляжалі вузкія брукаваныя вулачкі з агароджамі, а над імі падымаўся ўзгорак — спадзісты ў пачатку, ён паступова ператвараўся ў стромую скалу, ля вяршыні якой месцілася вуліца д’Асэй.

Мне ніколі яшчэ не страчалася такая вузкая і стромкая вуліца. Гэта быў сапраўдны ўцёс, недасягальны для ўсіх відаў транспарту: ходнікі на ёй час ад часу ператвараліся ў стромыя лесвіцы, а ў самым канцы ўздымалася велічэзная сцяна, аплеценая плюшчом. Дарожнае пакрыццё тут было даволі няроўным — то каменныя пліты, то брук, а часам проста голая зямля, дзе там-сям прабівалася зелянява-шэрая расліннасць. Высокія, са спічастымі дахамі дамы былі наймаверна старыя і небяспечна касіліся назад, наперад ці ўбок. Дзе-нідзе будынкі, што сталі на супрацьлеглых баках вуліцы, ледзь не валіліся адзін на адзін, амаль сутыкаючыся сценамі і ўтвараючы нешта падобнае да арак, пад якімі панавалі вечныя прыцемкі. Некаторыя дамы злучаліся паміж сабой масткамі, перакінутымі па-над вуліцай.

Аднак найбольш мяне ўражвалі жыхары д’Асэй. Спачатку я думаў, што такія адчуванні ўва мне выклікала іх надзвычайная маўклівасць і стрыманасць, але пазней прыйшоў да іншай высновы: рэч у тым, што ўсе яны былі вельмі старыя. Не магу растлумачыць, чаму я вырашыў пасяліцца менавіта на гэтай вуліцы, але здаецца, я быў крыху не ў сабе, калі пераехаў сюды. Праз недахоп грошай мне давалося змяніць безліч пакойчыкаў у жабрацкіх кварталах,

пакуль нарэшце я не натрапіў на хісткі, струхлелы дом на вуліцы д'Асэй, якім валодаў разбіты паралошам стары на імя Бландо. Дом гэты быў трэцім з канца вуліцы і самым высокім з тутэйшых будынкаў.

Я пасяліўся ў пакоі на пятым паверсе, дзе больш ніхто не жыў, дый ва ўсім доме пастаяльцаў было вельмі няшмат. У першую ж ноч пасля пераезду я пачуў дзівосную музыку, якая даносілася з высокай мансарды ў мяне над галавой. Назаўтра я распытаў старога Бландо, і той растлумачыў, што гэта музыка Эрых Цана — прынамсі, такім імем той падпісаўся. Гэты стары музыка родам з Нямеччыны, нямы і дзівакаваты, працуе ў аркестры аднаго таннага тэатрыка і штоночы, вярнуўшыся дадому, грае на сваёй віэле, сказаў мне Бландо. Менавіта таму ён выбраў гэты ізаляваны пакой у мансардзе з дахавым акенцам — адзінае месца, адкуль можна любавацца краявідам па той бок высачэзнай сцяны, у якую ўпіралася вуліца.

Цяпер я чуў музыку Цана кожную ноч, і хаця яе гукі часам не давалі заснуць, я быў проста зачараваны іх дзіўнаватай прыгажосцю. Даволі слаба цямячы ў мастацтве, я тым не менш гатовы быў прысягнуць, што ніколі раней мне не даводзілася чуць нічога падобнага, і ўрэшце прыйшоў да высновы, што па суседстве са мною жыве выбітны кампазітар, геній вельмі арыгінальнага складу. Чым даўжэй я слухаў яго мелодыі, тым больш зачароўваўся, і праз тыдзень вырашыў пагутарыць са старым музыкам.

Аднойчы ўвечары, калі Эрых Цан вяртаўся з тэатра, я спыніў яго ў калідоры і сказаў, што даўно хачу пазнаёміцца з ім і буду вельмі ўдзячны, калі ён дазволіць мне завітаць да яго і паслухаць музыку. З выгляду гэта быў маленькі, худы, сутулаваты чалавек у патрапанай вопратцы, з блакітнымі вачыма, трохі

гратэскавым, як у сатыра, абліччам і амаль лысай галавой. Спачатку ён паставіўся да мяне з яўнай варожасцю і асцярогай, але потым, бачачы маю добразычлівасць, крыху памякчэў. Ён неахвотна махнуў рукой, даючы знак ісці за ім, і мы разам рушылі па цёмнай і хісткай лесвіцы з рыплівымі прыступкамі, што вяла на мансарду. На гарышчы размяшчаліся два пакоі з вастракутнай столлю — стары музыка займаў той, што знаходзіўся з заходняга боку і выходзіў акурат да сцяны, якой завяршалася вуліца. Памяшканне было даволі прасторным і здавалася нават большым праз надзвычайную беднасць і занядбанасць. З мэблі тут стаялі толькі вузкі жалезны ложак, бруднаваты рукамыйнік, маленькі столік, важкая кніжная шафа, металчны пюпітр і тры старасвецкія крэслы. Нотныя сшыткі бязладна валяліся па падлозе. Сцены былі абшытыя голымі дошкамі, якія, пэўна, ніколі не ведалі тынкоўкі, а паўсюдныя пыл і павуцінне прымушалі сумнявацца, што ў гэтым пакоі хтосьці жыве. Пэўна, эстэтычныя пачуцці Эрыха Цана ляжалі далёка за межамі традыцыйных уяўленняў на гэты конт.

Жэстам запрасіўшы мяне сесці, нямы музыка замкнуў дзверы на цяжкую драўляную засаўку і запаліў яшчэ адну свечку ў дадатак да той, што прынёс з сабою. Затым выцягнуў віёлу з пабітага моллю футляра і ўладкаваўся на адным з крэслаў, якое выглядала найменш расхістаным з усіх. Пюпітрам ён не карыстаўся і граў па памяці, больш чым на гадзіну заваражыўшы мяне мелодыямі, падобных да якіх я не чуў ніколі ў жыцці і якія, відаць, былі яго ўласнымі. Мне, чалавеку, не абазнанаму ў музыцы, апісаць іх даволі складана. Гэта былі свайго роду фугі з паўтаральнымі пасажамі, поўныя чароўнай прыгажосці, аднак яны

не мелі нічога агульнага з той дзівотнай музыкай, што нача́мі даносілася з мансарды.

Мелодыі, якія мне штоночы даводзілася чуць, неадчэпна круціліся ў памяці, я нават часам няўмела напяваў альбо насвістваў іх самому сабе, і калі музыка адклаў нарэшце смык, я папрасіў яго сыграць яшчэ, гэтым разам які-небудзь з тых матываў, што запомніліся мне. Але варта мне было загаварыць аб гэтым, як яго маршчакаваты, заостраны, нібы ў сатыра, твар страціў выраз ціхамірнага спакою, з якім ён граў дагэтуль, і на абліччы старога музыкі зноў адлюстравалася дзіўнаватая сумесь гневу і страху, якую я заўважыў, калі мы толькі сустрэліся. Палічыўшы гэта звычайным старэчым дзівацтвам, я пачаў яго ўгаворваць і, спадзеючыся залагодзіць, паспрабаваў нават насвістаць некаторыя мелодыі, пачутыя напярэдадні ноччу. Аднак доўжылася гэта ўсяго некалькі імгненняў, бо калі нямы музыка расчуў знаёмыя матывы, ягоны твар раптам пакутліва скрывіўся, і стары рэзка выцягнуў да мяне руку, каб заціснуць мне рот сваёй халоднай кашавай далонню. Гэты эксцэнтрычны ўчынак пацягнуў за сабой наступныя. Прымусіўшы мяне замаўчаць, музыка кінуў спалоханы позірк у бок завешанага дахавага акенца, быццам баючыся чыйгосьці ўварвання звонку, што было больш чым абсурдна: мансарда размяшчалася так высока, што прабрацца туды з даху якогасьці з прылеглых дамоў было папросту немагчыма, а да таго ж ягонае акенца было адзіным на ўсю вуліцу, з якога можна было ўбачыць панараму горада паўзверх сцяны, што вянчала вяршыню ўзгорка. Прынамсі, так мне гаварыў гаспадар дома.

Прасачыўшы за позіркам старога, я згадаў словы Бланда і раптам адчуў безразважнае жаданне

вызірнуць у акенца і палюбавацца з галавакружнай вышыні морам гарадскіх агнёў і залітых месячным святлом дахаў на схіле ўзгорка — краявідам, схаваным ад вачэй усіх, хто жыве на вуліцы д’Асэй, акрамя гэтага дзівакаватага музыкі. Я падышоў да акна і хацеў быў адхінуць несамавітага выгляду фіранкі, але нямы старац раптам кінуўся да мяне і з неўтаймаванай лютасцю, якая перасягала ўсе яго папярэднія ўспышкі гневу, абэруч учапіўся мне ў вопратку і пацягнуў да выхаду, шматзначна ківаючы галавой у бок дзвярэй. Такі выбрык мяне абурыв, і я загадаў яму неадкладна адпусціць мяне, дадаўшы, што я і без таго збіраюся сыходзіць. Ён паслабіў хватку і, бачачы маю прыкрасць і крыўду, трохі ўтаймаваў свой гнеў. Ягонныя пальцы зноў спіснуліся вакол маёй рукі, але гэтым разам неяк больш па-сяброўску, і ён пацягнуў мяне да крэсла. Прымусіўшы мяне сесці, ён з нейкім тужлівым выглядам схіліўся над загрувашчаным сталом і алоўкам накрэмзаў запіску на дрэннай французскай.

У запісцы, якую ён падаў мне, была просьба дараваць яму і праявіць памяркоўнасць. Цан пісаў, што ён вельмі стары і самотны, пакутуе на прыступы страху і нервовы разлад, звязаны з музыкай і некаторымі іншымі рэчамі. Яго вельмі ўсцешыла, што я завітаў сюды, каб паслухаць ягоную музыку, і ён спадзяецца, што я буду наведвацца і надалей, нягледзячы на яго дзівацтвы. Што ж да тых дзіўных мелодый, то ён не ў стане граць іх на публіцы і не можа трымаць, калі гэта робіць хтосьці іншы; апроч гэтага, ён не дазваляе нікому дакранацца да рэчаў у ягоным пакоі. Да нашай сённяшняй сустрэчы ён нават не падазраваў, што я мог пачуць яго музыку, і цяпер ён просіць мяне звярнуцца да Бландо, каб той даў

мне жыллё паверхам ніжэй, дзе гукі віёлы не будуць мне замінаць. Розніцу ў арэнднай плаце ён гатовы кампенсаваць.

Расшыфраваўшы гэтую жаклівую французскую, я пачаў больш паблажліва ставіцца да старога дзівачка. Ён, як і я сам, пакутаваў на фізічныя і нервовыя хваробы, а мае заняткі метафізікай навучылі мяне добраму стаўленню да людзей. У цішыні, якая запанавала ў пакоі, з боку дахавага акенца раптам пачуўся слабы гук — пэўна, на начным ветры аканіца зарыпела, і я невядома ад чаго скалануўся, гэтак жа, як і стары Цан. Дачытаўшы запіску, я паціснуў руку гаспадару пакоя, і мы развіталіся амаль сябрамі. На наступны дзень Бландо даў мне даражэйшы пакой на трэцім паверсе паміж апартаментамі састарэлага ліхвяра і паважнага драпіроўшчыка. На чацвёртым паверсе жыльцоў наогул не было.

Неўзабаве я зразумеў, што памыліўся ў той вечар, калі Эрых Цан угаворваў мяне з'ехаць з пятага паверха: ён не надта даражыў маёй кампаніяй і ніколі не запрашаў да сябе, а калі я ўсё ж прыходзіў, Цан выглядаў знерваваным і граў без натхнення. Я заўсёды наведваўся да яго ў начны час, бо ўдзень ён спаў і нікому не адчыняў. Мая сімпатыя да яго не вырасла, аднак пакой на мансардзе і дзівотная музыка па-ранейшаму вабілі. Мне чамусьці карцела вызірнуць з дахавага акенца і ўбачыць паўзверх сцяны бліскучыя дахі дамоў ды спічакі храмаў, што месціліся на схіле ўзгорка. Адноўчы я падняўся на мансарду, калі Цан быў у тэатры, але дзверы былі замкнутыя.

Тым не менш я па-ранейшаму ўпотаўкі слухаў начную музыку нямога старца. Спачатку я на дыбачках падымаўся на пяты паверх, дзе калісьці жыў, а пасля зусім асмялеў і пачаў узбірацца па рыплівай

лесвіцы да самага гарышча пад вастракутным дахам. Стоячы ў вузенькім калідоры перад наглуха замкнутымі дзвярыма, я нярэдка чуў гукі музыкі, якія абуджалі ўва мне невытлумачальны, амаль містычны жах, нібы цьмянае прадчуванне цуду і вусцішнай таямніцы. Нельга сказаць, што тая музыка была агіднай — якраз не, але ў ёй былі нейкія незямныя, нечуваныя ў свеце вібрацыі, якія праз пэўныя прамежкі часу набывалі шматгалосае сімфанічнае гучанне, і тады мне з цяжкасцю верылася, што гэта грае адзін-адзіны чалавек. Відавочна, Эрых Цан быў геніем неймавернай моцы. Міналі тыдні, музыка рабілася ўсё больш неўтаймаванай, а стары марнеў на вачах і далей замыкаўся ў сабе. Ён ужо не адчыняў дзверы, у які б час я ні наведаўся да яго, і адкрыта пазбягаў мяне, калі мы выпадкова сутыкаліся на лесвіцы.

І вось аднойчы ноччу, калі я па сваім звычаі слухаў віёлу, стоячы ля дзвярэй, яе дзівосная музыка раптам ператварыліся ў бязладны гармідар гукаў. Гэтая какафонія гучала так пачварна, што я бусумніўся ў сваім розуме, калі б не сумнае пацверджанне, што тое быў не падман слыху: з-за замкнутых дзвярэй даносіліся жахлівыя невыразныя энкі, якія можа выдаваць толькі нямы ў імгненні гранічнага жаху і адчаю. Я некалькі разоў грукнуў у дзверы, але адказу не атрымаў. Пэўны час я проста стаяў у цёмным калідоры, дрыжучы ад холаду і страху, пакуль за дзвярыма не пачуўся шоргат — я здагадаўся, што няшчасны стары спрабуе падняцца з падлогі, абапіраючыся на крэсла. Палічыўшы, што ён толькі што ачунаў пасля кароткай страты прытомнасці, я зноў пачаў стукаць у дзверы, адначасова называючы сваё імя, каб хоць крыху падбадзёрыць музыку. Я чуў, як Цан падышоў, накульгваючы, да акна і шчыльна зачыніў

не толькі створкі, але і аканіцы, затым няпэўнай хадой наблізіўся да дзвярэй і, доўга праваждаўшыся з замкамі і засаўкамі, адчыніў іх. Гэтым разам ён быў па-сапраўднаму рады бачыць мяне, і на яго збялелым твары чыталася палёгка, калі ён чапляўся за маю вопратку, як дзіця чапляецца за спадніцу маці.

Калоцячыся ўсім целам, стары прымусіў мяне сесці на адно з крэслаў і сам усеўся побач. Віёла і смык, нядбайна кінутыя на падлогу, ляжалі каля яго ног. Некаторы час ён сядзеў амаль нерухома, дзіўна ківаючы галавой і пры гэтым напружана і насцярожана да чагосьці прыслухваючыся. Нарэшце, быццам трохі супакоіўшыся, падняўся, прайшоў да стала, накрэмаў кароткую запіску і падаў яе мне, а потым, уладкаваўшыся на крэсле, пачаў таропка і бесперапынна пісаць. У запісцы нямы старац заклікаў мяне быць міласэрным і, калі я хачу задаволіць сваю цікаўнасць, крыху пачакаць, пакуль ён не скончыць ліст, дзе, ужо на роднай яму нямецкай, падрабязна раскажа пра ўсе цуды і жахі, што атачалі яго ў апошні час. Я цярпліва чакаў, назіраючы, як яго аловак лётае па паперы.

Мінула, пэўна, добрая гадзіна, а стары музыка яшчэ не скончыў сваю споведзь, і стос ліхаманкава спісаных аркушаў на сталі ўсё большаў. Раптам Цан скалануўся, нібы ў моцным спалоху, і, прасачыўшы за яго позіркам, я ўбачыў, што ён пільна глядзіць на завешанае акно, пры гэтым трывожна прыслухваючыся. У той момант мне самому прычўўся нейкі гук — не застрашлівы, а хутчэй вытанчана нізкі, які даносіўся аднекуль здалёк. Больш за ўсё гэта нагадвала дзіўную мелодыю, якую выконваў неведомы музыка ці то ў адным з суседніх дамоў, ці то па той бок высачэзнай сцяны, зазірнуць за якую мне так і не паш-

часціла. На самога Цана гэта зрабіла жаклівае ўражанне. Кінуўшы аловак, ён рэзка ўстаў і падхапіў з падлогі сваю віёлу. Мелодыі, што вывергнуліся з-пад яго смыка, раздзіраючы цішыню ночы, былі самымі дзікімі, самымі вар’яцкімі з усіх, што мне калі-небудзь даводзілася чуць, калі не лічыць майго нядаўняга падслухоўвання за замкнутымі дзвярыма.

Музыку Эрыха Цана, якая гучала ў тую страшную ноч, апісаць немажліва. Гэта было самае жудаснае, што я чуў у жыцці, тым больш жудаснае, што цяпер я мог бачыць ягоны твар, на якім адлюстравалася бязмежны жак. Ён граў знарок немілагучна, нібы імкнучыся аднадзіць, утапіць у хаосе гукаў штосьці — нейкую існасць, пра якую я не меў ніякага ўяўлення, але падсвядома адчуваў яе пагрозлівую веліч. Музыка набывала ўсё больш фантастычнае, вар’яцкае, амаль істэрычнае гучанне, але ў ёй усё яшчэ адчувалася рука майстра, непераўзыдзенага генія, якім несумненна быў гэты дзіўны чалавек. Я пазнаў мелодыю — тое быў дзікаваты венгерскі танец, які часта гучаў у тэатрах, і я адзначыў у думках, што ўпершыню на маёй памяці Эрых Цан зайграў твор іншага кампазітара.

Музыка віёлы гучала ўсё грамчэй і неўтаймоўней, ужо больш нагадваючы адчайны лямант ды энк. Твар старога музыкі пакрыўся буйнымі кроплямі поту, ён сядзеў, неяк гратэскава скурчыўшыся і не адрываючы застылага позірку ад завешанага акна. У яго дзікіх матывах мне мроіліся постаці сатыраў і вакханак, што скакалі і кружыліся ў шалёным танцы па-над вірлівымі прорвамі ў віхурах хмар, дыму і маланак. А потым мне пачуўся яшчэ адзін гук — больш рэзкі і ўстойлівы, спароджаны, відавочна, не віёлай. Спакойны, спакуслівы, кплівы і поўны схаванага сэнсу, ён даносіўся нібыта здалёк, з заходняга краю неба.

Нібыта ў адказ на гэтую вар'яцкую музыку, звонку завьў і застагнаў вецер, і зачыненыя аканіцы загрузкаталі пад яго парывамі. Віёла Цана адгукнулася такім распачным лямантам, на які, здалося мне, гэты інструмент быў проста не здольны. Аканіцы зноў пачалі трэсціся і грымець, потым з іх сарвала засаўку, і яны гучна запляскалі па створках акна. Наступным ударам ветру выбіла шыбы, і яны са званам разляцеліся на аскепкі. Халодны павеў уварваўся ў пакой, прымусіўшы затрапятаць агеньчыкі свечак і здзьмухваючы са стала спісанья аркушы, на якіх Эрых Цан паспрабаваў раскрыць сваю жудасную таямніцу. Зірнуўшы на яго, я ўбачыў, што ягоны позірк страціў усю асэнсаванасць: блакітныя вочы шырока раскрыліся, ашклянелі і быццам зрабіліся невідушчымі, а ўтрапёная музыка ператварылася ў механічную, сляпую і няўцямную вакханалію гукаў, якую немажліва апісаць.

Раптоўны парыў ветру, значна мацнейшы за папярэднія, падхапіў спісанья аркушы і панёс іх да акна. Я кінуўся быў следам у спадзяванні ўратаваць рукапіс, але аркушы ўжо зніклі ў цемрадзі ночы. Апынуўшыся ля акна з паразбіванымі шыбамі, я нечакана ўспомніў сваё даўняе жаданне вызірнуць з яго — адзінага акна на ўсёй вуліцы д'Асэй, з якога можна было ўбачыць схіл за сцяной і горад, што распасціраўся ўнізе. Час быў позні, але агні вялікага горада ніколі не згасаюць, і я хацеў разгледзець іх у начной непагадзі скрозь завесу дажджу.

Зірнуўшы за акно мансарды, я знерухомеў. У пакоі паміргвалі свечкі, і віёла стагнала ды енчыла, туруючы завыванням ветру, а я ўсё глядзеў, глядзеў і не бачыў ні горада ўнізе, ні россыпу агеньчыкаў над начнымі вуліцамі. Перада мной ляжаў бязмежны

чорны абшар, і тое чарноцце было жывое, напоўненае няўяўнымі патаемнымі рухамі і музыкай, што не мела падабенства ні з чым на зямлі. І пакуль я, зледзянелы ад жаху, глядзеў у акно, у мансарду пад вастракутным дахам уварваўся новы парыў ветру і задзьмуў абедзве свечкі, пагрузіўшы мяне ў першабытную непранікальную цемру, у якой не было нічога — толькі жывы ўцялеснены хаос перад вачыма ды енкі звар'ячэлай віёлы, нібы выццё дэманаў у мяне за спінай.

Я мімаволі адхіснуўся і адступіў. Не могучы запаліць святло, я ў цемры наляцеў на стол, перакуліў крэсла і нарэшце навобмацак дабраўся да таго месца, дзе ў цямрэчы хавалася крыніца дэманічнай музыкі. Я не ведаў, з якімі сіламі мне давалося сутыкнуцца, але мог хаця б паспрабаваць выратаваць і сябе, і Эрыха Цана. У нейкі момант мне здалося, быццам штосьці жывое і нябачнае праплыло паўз мяне, — адчуўшы яго халодны дотык, я ўскрыкнуў, але мой вокліч патануў у пранізлівым ляманце віёлы. Раптам аднекуль з цемры вылецеў смык, злёгка мяне зачэпіўшы, і я зразумеў, што стаю зусім побач з музыкам. Выцягнуўшы перад сабою рукі, я намацаў спінку крэсла, на якім сядзеў Цан, затым адшукаў самога музыку і патрос яго за плячо, спрабуючы прывесці ў прытомнасць.

Ён ніяк не адрэагаваў на мае дотыкі, а віёла ўсё выла і енчыла, не запавольваючы свайго ашалелага рытму. Тады я працягнуў руку да галавы Цана, спрабуючы спыніць механічнае ківанне, і крыкнуў яму ў вуха, што мы мусім бегчы, бегчы прэч з гэтай цемры, поўнай нябачных кашмараў. Ён не азваўся, з незразумелай упартасцю доўжачы сваё ўтрапёнае гранне, а дзіўныя токі ветру, што гулялі па цёмнай мансардзе, раптам завірылі і быццам пайшлі ў шалё-

ныя скокі ў такт гукам віёлы. Калі мая рука дакранулася да яго вуха, я скалануўся. Яшчэ не ўсвядоміўшы прычыну свайго спалоху, я прабег пальцамі па ягоным твары — той быў застылы і халодны як лёд. Стары музыка ўжо не дыхаў, а яго ашклянелыя вочы невідуча глядзелі ў пустэчу. Нейкім чудам адшукаўшы дзверы, я адкінуў цяжкую засаўку і пабег — усё роўна куды, толькі б далей ад гэтага мерцвяка са шкляным позіркам — і, бегучы, я чуў у сябе за спінай завыванні праклятай віёлы, чые шаленства мацнела з кожнай хвілінай.

Пераскокваючы цераз прыступкі, я нёсся, ляцеў уніз па бясконцых сходах у цёмным доме, імчаўся нібы апантаны ўсцяж вузкай і стромкай старажытнай вуліцы з яе ўступамі і пахіленымі гмахамі, бег па гулкіх каменных лесвіцах і брукаваных ходніках, потым па цёмнай, нібы цясніна, набярэжнай, ахутанай смуродам, і, з апошніх сіл перабегшы мост з чорнага каменю, апынуўся нарэшце сярод прасторных асветленых вуліц і знаёмых бульвараў. Гэтыя ашалелыя ўцёкі назаўсёды адбіліся ў маёй памяці. Я помню таксама, што ў тую ноч нікага ветру не было, у нябёсах ярка свяціў месяц, а горад зіхцеў агнямі.

Пазней, нягледзячы на самыя руплівыя пошукі, я так і не здолеў знайсці вуліцу д'Асэй. Шчыра кажучы, мяне гэта нават усцешвае. Як і тое, што спісаныя дробным почыркам аркушы — адзінае, што магло растлумачыць таямніцу музыкі Эрыха Цана, — навечна згінулі ў цемры нябыту.

Пераклала Уладзіслава Гурьмовіч

ШТО ПРЫНОСІЦЬ ПОЎНЯ

Ненавіджу поўню, баюся яе: у гэтым зманлівым святле знаёмыя і мілыя сэрцу мясціны часам пачынаюць здавацца чужымі і варожымі.

У тое мройнае лета поўня ўзышла над старым садам, у якім я любіў блукаць, і заструменіла сляпучае ззянне на мора дурманлівых кветак і волкай лістоты, навяваючы дзіўныя шматколерныя відзежы-сны. Крочачы ўсцяж плыткага крышталнага раўчука, я заўважыў незвычайную рабізну і гульнію залацістых водбліскаў на ягонай паверхні, быццам гэтыя леныя воды ператварыліся ў імклівую плынь і скіраваліся да невядомых акіянаў, што ляжаць дзесьці за межамі нашага свету. Бязгучна-пеністыя, злавесна-зіхоткія, воды беглі, гнаныя праклёнам поўні, куды — я не ведаў. П'янлівы паўночны вецер ірваў кветкі лотаса, якімі былі ўкрытыя берагі, трапяткія пялёсткі адзін за адным, нібыта ў адчаі, валіліся ў цёмную плынь, бледныя, як абліччы мерцвякоў, і з маўклівай і страшнай пакарай знікалі ў вірах пад аркай каменнага моста.

Страх перад нязведаным зводзіў мяне з розуму, а падступныя чары мёртвых лотасаў вабілі. І калі я бег уздоўж берага, нядбайна топчучы сонныя кветкі, то раптам убачыў, што сад, азораны поўняй, зрабіўся бясконцым: там, дзе яшчэ напярэдадні ўзвышаліся сцены, паўсталі галерэі дрэваў і сцяжынак, кветак і хмызнякоў, пагад і каменных стодаў, а хут-

кая плынь у залацістым зіхценні вілася і вілася ўсцяж зарослых травамі берагоў, пад гратэскавымі мармуровымі мастамі. А вусны мёртвых лотасавых абліччаў нашэптвалі няясныя заклёны, вабілі мяне, прымушаючы рушыць услед за плынню, пакуль яна не ператварылася ў паўнаводную раку, што, мінаючы балоты, парослыя чэзлым трыснягом, і белыя пясчаныя выдмы, бегла да неабсяжнага безназоўнага мора.

Над тым морам зіхцела ненавісная поўня, і дзіўныя водары луналі па-над маўклівымі хвалямі. Я глядзеў, як лотасавыя абліччы знікаюць у бяздонні вод, і шкадаваў, што не маю сетак, каб выцягнуць іх на бераг і выведаць, якія таямніцы прынесла поўня ўначны сусвет. Але калі поўня пачала хіліцца да краю мора і воды бясшумна адступілі, агаліўшы панурае ўзбярэжжа, я ўбачыў у месячным ззянні старадаўнія спічакі, што ўздымаліся над хвалямі, і белыя калоны, абвітыя гірляндамі зялёнага багавіння. І, зразумеўшы, што ў гэтым патанулым горадзе знаходзяць прытулак памерлыя, я задрыжаў, не жадаючы больш гутарыць са знежывелымі лотасамі.

Аднак калі я ўбачыў далёка над морам чорнага кондара, які спускаўся з нябёс, каб адпачыць на гіганцкім рыфе, то захацеў звярнуцца да яго, спытацца пра тых, каго я ведаў, калі яны яшчэ жылі. Я б спытаў у яго, калі ён не быў так далёка, — але ён быў занадта далёка і неўзабаве, наблізіўшыся да велічэзнага рыфа, знік з вачэй.

А поўня ўсё хілілася да мора, і над хвалямі, якія адступалі, з'яўляліся бліскучыя шпілі, дахі і вежы мёртвага, набрынялага вільгаццю горада. Я глядзеў зачаравана, а ў ноздры мне біў задушлівы пах разлажэння, мацнейшы за водары мора: пэўна, гэтае месца, згубленае і ўсімі забытае, было ўмяшчальнай

мёртвай плоці, сабранай з усіх цвінтароў сусвету, каб тлустыя марскія чарвякі жэрлі яе і насычаліся.

І над гэтым кашмарам свяціла, нізка схіліўшыся, зласлівая поўня — зрэшты, ненаедныя марскія чэрві не мелі патрэбы ў яе святле. І, сузіраючы гэтую водмель, якая зыбалася ад варушэння чарвякоў унізе, я адчуў халодны павеў аднекуль здалёк — адтуль, дзе лунаў чорны кондар, быццам маё цела пачула дотык жаху да таго, як мае вочы яго разгледзелі.

Падняўшы позірк, я зразумеў, што было прычынай няснага страху, які прымушаў мяне скаланацца: марскія воды адхлынулі, і гіганцкі рыф, чыя макавіна нядаўна ўзвышалася над хвалямі, цяпер паўстаў перада мною ва ўсёй сваёй велічы. І калі я ўбачыў, што гэта не рыф, але чорная базальтавая карона, якая вянчае велічэзны стод, чый пачварны лоб пабліскае ў цьмяным святле поўні, а гідкія капыты, пэўна, топчуць глей дзесьці ў пякельных глыбінях, я закрычаў — закрычаў як шаленец ад жаху перад тым, што мяне чакае, калі падступная жоўтая поўня скоціцца з небасхілу, а аблічча стода, дагэтуль схаванае, пакажацца над паверхняй і ягоныя вочы ўтаропяцца ў мяне.

І каб унікнуць гэтага бязлітнага позірку, я без ваганняў і амаль з асалодай кінуўся ў смуродныя плыткія воды, дзе сярод ззеленелых муроў і затопленых вуліц распухлыя марскія чарвякі балявалі на мёртвай плоці, сабранай з усіх цвінтароў сусвету.

Пераклала Уладзіслава Гурьновіч

ГЕРБЕРТ ЎЭСТ, РЭАНІМАТАР

І. З цемры нябыту

Пра Герберта Ўэста, з якім мы пазнаёміліся яшчэ ва ўніверсітэце і сябравалі доўгі час, я магу казаць толькі з пачуццём наймавернага жаху. Прычынай гэтага жаху сталі не толькі жудасныя акалічнасці яго нядаўняга знікнення, але і наогул усё, чым ён займаўся ў апошні час. Пачалося гэта сямнаццаць гадоў таму, калі мы вучыліся на трэцім курсе медыцынскага факультэта Міскатоніцкага ўніверсітэта, што ў горадзе Аркхэм. Тады я быў проста зачараваны Ўэстам, дакладней яго дзіўнымі і нялюдскімі эксперыментамі, і ўрэшце зрабіўся яго найбліжэйшым паплечнікам. Але пасля таго як ён знік, чары развеяліся, і цяпер мне па-сапраўднаму страшна. Успаміны аб тым, што адбылося, і здагадкі пра тое, што можа здарыцца, палохаюць мяне нават больш, чым рэчаіснасць.

Увесь час нашага сяброўства быў адзначаны чарадой неапісальных па жудасці падзей, і самая першая з іх зрынула мяне ў такі шок, што я дагэтуль стараюся лішні раз пра яе не ўспамінаць. Як я ўжо казаў, здарылася гэта падчас нашага навучання на медыцынскім факультэце, дзе Ўэст ужо здабыў сабе ліхую славу праз свае вар'яцкія ідэі аб прыродзе смерці і магчымасці яе пераадолення штучнымі сродкамі. Тэорыя Ўэста, якую бязлітасна высмейвалі і студэнты,

і выкладчыкі, грунтавалася на вучэнні пра механістычную сутнасць жыцця. З яе вынікала, што цела чалавека — штосьці накшталт машыны, якой можна кіраваць з дапамогай хімічных рэагентаў пасля таго, як натуральныя працэсы ў арганізме згаснуць. Эксперыментуючы з размаітымі ажыўляльнымі рэчывамі, Ўэст звёў са свету процьму трусой, марскіх свінак, катой, сабак і малпаў, праз што яго ўрэшце зненавідзеў увесь факультэт. Часам паддоследныя жывёлы — меркавалася, што яны мёртвыя — сапраўды пачыналі паказваць прыкметы жыцця, прычым некаторыя экзэмпляры паводзілі сябе даволі буяна. Неўзабаве Ўэст усвядоміў, што вывучэнню і ўдасканаленню гэтага працэсу ён мусіць прысвяціць усё сваё жыццё. Таксама ён зразумеў, што ягоны рэагент неаднолькава дзейнічае на розныя арганізмы, таму дзеля чысціні эксперыменту і далейшага прагрэсу ажыўляльнае рэчыва неабходна выпрабаваць на чалавеку. Менавіта з гэтай прычыны ў яго пачаліся звадкі з кіраўніцтвам факультэта, і справа скончылася тым, што яму сурова забаранілі займацца даследніцкай дзейнасцю. Гэта быў загад дэкана медыцынскага факультэта, доктара Алана Холсі, асвечанага і найдабрэйшага чалавека, чыё самаадданае служэнне хворым і нямоглым аж дагэтуль з падзякай згадваюць аркхэмскія старажылы.

Да вынаходстваў Ўэста я заўсёды ставіўся памяркоўна, і мы з ім часта дыскутавалі пра ягоныя тэорыі з іх безліччу адгалінаванняў і мажлівасцяў. Пагаджаючыся з вучэннем Гекеля пра тое, што жыццё ёсць сукупнасцю хімічных і фізічных працэсаў, а гэтак званая «душа» — міф, мой сябар меркаваў, што штучнае ажыўленне памерлых залежыць толькі ад стану тканак, і калі цела яшчэ не пачало раскладацца і ўсе

ўнутраныя органы на месцы, то, ужыўшы адпаведныя сродкі, яго можна вярнуць да своеасаблівага стану, вядомага пад назвай «жыццё». Натуральна, Ёэст усведамляў, што нават нязначнае пашкоджанне далікатных мазгавых клетак у першыя хвіліны смерці можа выклікаць парушэнне псіхікі і інтэлекту паддоследных. Спачатку Ёэст хацеў вынайсці рэагент, які вяртаў бы аб'екту жыццёвую энергію яшчэ да надыходу смерці, але пасля шэрагу няўдалых эксперыментаў на жывёлах ён пераканаўся, што натуральныя і штучныя праявы жыцця несумяшчальныя. Затым, зразумеўшы, што для ўдалага эксперыменту аб'ект мусіць быць як мага больш свежым, Ёэст пачаў уводзіць рэагент у кроў паддоследных адразу ж пасля іх скону. Менавіта гэтая акалічнасць прымусіла прафесуру так скептычна паставіцца да ягоных даследаванняў: вучоныя мужы палічылі, што аб'екты мёртвымі насамрэч не былі. Як бы там ні было, за дзейнасцю Ёэста працягвалі пільна і прыдзірліва назіраць.

Неўзабаве пасля таго як кіраўніцтва факультэта забараніла Ёэсту займацца навуковай працай, ён паведаміў мне, што мае намер здабываць свежыя чалавечыя целы, чаго б гэта яму ні каштавала, і працягваць свае даследаванні таемна, калі ўжо яго пазбавілі магчымасці рабіць гэта адкрыта. Слухаючы яго, я пачуваўся ніякавата, бо падчас навучання на факультэце нам ніколі яшчэ не даводзілася набываць анатамічныя прэпараты самастойна. Калі ва ўніверсітэцкім моргу не хапала трупаў, іх дастаўку забяспечвалі два тутэйшыя мурыны, якім не задавалі лішніх пытанняў. У тыя часы Ёэст быў маленькім і кволым юнаком у акулерах, з тонкімі рысамі твару, жаўтлявымі валасамі, бледна-блакітнымі

вачыма і ціхім голасам, і трохі дзіўна было чуць, як ён параўноўвае вартасці цвінтара каля царквы Збаўцы і могілак для жабракоў. Нарэшце мы вырашылі скарыстацца жабрацкімі могілкамі, таму што амаль усіх наўцоў з царкоўнага цвінтара бальзамавалі, пасля чаго яны рабіліся цалкам непрыдатнымі для даследаванняў Ўэста.

У той час я быў гарачым і самаадданым хаўрусікам Ўэста, дапамагаючы яму прымаць усе рашэнні: і як здабыць доследныя аб'екты, і дзе знайсці прыдатнае месца для агідных эксперыментаў. Менавіта я прапанаваў яму ўладкавацца ў закінутым доме Чэпмана на Мідаў-Хіл. Першы паверх мы прыстасавалі пад аперацыйную і лабараторыю, шчыльна завесіўшы вокны цёмнымі шторами, каб схаваць нашыя паўночныя справы ад чужых вачэй. Будынак размяшчаўся далёка ад дарогі, жылых дамоў паблізу не стаяла, аднак меры перасцярогі былі зусім не лішнія, бо агні ў вокнах маглі ўгледзець выпадковыя начныя мінакі, па акрузе папаўзлі б усялякія чуткі, і нашым пачынанням прыйшоў бы канец. На выпадак, калі нас усё ж выкрыюць, мы ўмовіліся назваць усю гэтую гаспадарку «хімічнай лабараторыяй». Паступова мы абсталявалі гэтае страшнаватае логава навукі прыладамі, часткова набытымі ў Бостане, часткова сцягнутымі з універсітэта, і старанна іх замаскіравалі, каб недасведчаны чалавек не здагадаўся пра іх прызначэнне. Таксама мы запасліся рыдлёўкамі і кіркамі, каб закопваць у склепе целы. Ва ўніверсітэце для гэтых мэтаў выкарыстоўвалі спецыяльную печ, але ўсталяваць такі агрэгат у нашай несанкцыянаванай лабараторыі мы не маглі — печы былі дарагія. Пазбаўляцца ад мёртвых цел было самай моташнай справай — гэта тычылася нават ма-

ленькіх трупікаў марскіх свінак, якіх Ёэст употайкі цягаў у сваю студэнцкую кватэрку для падпольных эксперымантаў.

Мы адсочвалі газетныя некралогі з прагнасцю выпыроў, таму што не ўсякі аб'ект мог прыдацца для нашых эксперымантаў. Нас цікавілі мерцвякі, пахаваныя без бальзамавання неўзабаве пасля смерці, пажадана не абязвечаныя хваробамі і, натуральна, з усімі ўнутранымі органамі. Нам ідэальна падыходзілі ахвяры няшчасных выпадкаў. Міналі тыдні, але нічога вартага не траплялася, хаця мы рэгулярна гутарылі з адміністрацыяй морга і шпітала нябыта ў інтарэсах медыцынскага факультэта. Вядома, мы не маглі звяртацца да іх занадта часта, каб не выклікаць падазрэнняў. Высветліўшы, што права першага выбару ў любым выпадку належыць факультэту, мы вырашылі застацца ў Аркхэме на вакацыі, далучыўшыся да летніх універсітэцкіх курсаў. І ўрэшце лёс нам усміхнуўся. Нябожчык, пахаваны на жабрацкіх могілках, быў амаль ідэальным экзэмплярам: малады і дужы рабочы, які напярэдадні раніцой утапіўся ў сажалцы Самнерз. Пахавалі яго за кошт муніцыпальных уладаў, спехам і, ясная рэч, без усякага бальзамавання. У той жа дзень мы адшукалі яго свежую магілу і вырашылі вярнуцца сюды адразу пасля поўначы.

Змрочная работа, якую мы пачалі пад покрывам ночы, выклікала ў нас агіду, хаця тады мы яшчэ не адчувалі асаблівага жаху перад могілкамі — ён, разам з жудасным досведам, прыйшоў да нас пазней. Мы прынеслі з сабой рыдлёўкі і цьмяныя алейныя свяцільні — электрычныя ліхтарыкі ў твая часы ўжо выраблялі, але яны былі ненадзейныя ў параўнанні з сучаснымі вальфрамавымі. Працэс эксгумацыі быў

справай марудлівай і бруднай (хаця, мажліва, калі б мы былі мастакамі, а не навукоўцамі, мы ўгледзелі б ва ўсім гэтым штосьці злавесна-рамантычнае), і калі нашы рыдлёўкі ўдарыліся аб дрэва, мы з палёгкай уздыхнулі. Мы ачысцілі сасновую скрыню ад глебы, Ўэст скочыў у дол, скінуў вечка, падхапіў мерцвяка і прыўзняў яго над труной. Схіліўшыся над краем магілы, я ўзяўся за нябожчыка і вывалак яго наверх. Затым мы старанна закідалі магілу зямлёй, надаўшы ёй першапачатковы выгляд. Мы абодва пачуваліся трохі знерваванымі, асабліва нас бянтэжыла струпянелае цела і пусты твар першага трафея, але ўрэшце нам удалося знішчыць усе сляды нашага візіту. Кінуўшы на магілу апошнюю жменю зямлі і прыпляскаўшы яе рыдлёўкамі, мы паклалі цела ў палатняны мех і скіраваліся да старога асабняка Чэпмана на Мідаў-Хіл.

На імправізаваным аперацыйным сталe, у зыркiм святле магутнай ацэтыленавай лямпы наш падоследны экзэмпляр быў зусiм не падобны да прывiду. Гэта быў дужы, прастакаватага выгляду дзяцюк, які, відавочна, пры жыццi не меў схiльнасцi да летуценняў: каржакаваты, шэравокі і русавалосы, гэткая жывёла без псiхалагiчных тонкасцяў, чые жыццёвыя працэсы, напэўна, вылучалiся бездакорным здароўем і крайняй прымітыўнасцю. Цяпер, з заплюшчанымi вачыма, ён выглядаў хутчэй заснулым, чым мёртвым, хаця агляд цела, праведзены маiм сябрам, не пакiдаў сумневаў на гэты конт. Мы нарэшце атрымалi тое, пра што Ўэст так доўга марыў, — мерцвяка, iдэальна прыдатнага для выпрабавання рэагенту, створанага на падставе самых дакладных тэорый і разлікаў спецыяльна для чалавека. Мы абодва страшна хвалявалiся. Шанцы на поспех былі мiзэр-

ныя, а яшчэ нас палохалі мажлівыя наступствы няпоўнага ажыўлення. Больш за ўсё непакоіў псіхічны стан аб'екта, таму што за час, які мінуў з моманту смерці, далікатныя клеткі мозгу маглі сур'ёзна пацярапець. Асабіста я тады яшчэ меў пэўную прыхільнасць да традыцыйных уяўленняў пра неўміручую душу, і думка аб таямніцах, пра якія апавядзе нам той, хто вернецца з цемры нябыту, змушала мяне трапятаць. Што за тагасветныя дзівосы пабачыў гэты чалавек, разважаў я, што ён здолее паведаміць нам, калі абудзіцца да жыцця? Зрэшты, гэтае містычнае пачуццё было не надта моцным, бо ў асноўным я падзяляў матэрыялістычныя погляды майго сябра. Ёст, здавалася, быў узрушаны значна менш, чым я. З зайздросным спакоем ён увёў істотную колькасць рэчыва ў вену на руцэ мерцвяка і адразу ж старанна перабінтаваў месца ўколу.

Чаканне было гнятлівым, але Ёста яно не бянтэжыла. Час ад часу ён прыкладваў стэтаскоп да грудзей паддоследнага і з філасофскім выглядам канстатаваў адмоўны вынік. Мінула ўжо тры чвэрці гадзіны, але аб'ект не выяўляў ніякіх прыкмет жыцця, і Ёст з расчараваннем паведаміў, што рэагент не падзейнічаў. Аднак перш чым пазбавіцца ад цела, ён вырашыў скарыстацца шанцам і выпрабаваць новае рэчыва з трохі змененай формулай. Напярэдадні мы выкапалі яміну ў склепе і збіраліся пахаваць цела яшчэ да світання — хаця дзверы дома былі зачыненыя на замок, мы хацелі пазбегнуць нават найменшай рызыкі быць выкрытымі. Апроч таго, наступнай ноччу мярцвяк ужо не будзе дастакова свежым. Мы прыхапілі адзіную ацэтыленавую лампу, пакінуўшы нашага маўклівага госця ляжаць у поўнай цемры, адправіліся ў суседні пакой, дзе

была лабараторыя, і прыняліся спешна рыхтаваць новы рэагент, узважаючы і адмерваючы кампаненты пад пільным наглядом Ўэста.

Таго, што здарылася потым, мы зусім не чакалі. Я штосьці пераліваў з адной прабіркі ў іншую, Ўэст важдаўся са спіртоўкай, якая замяняла нам газавую гарэлку, калі з суседняга апраметна-цёмнага пакоя раптам данесліся такія вусцішныя крыкі, якіх мы не чулі ніколі ў жыцці. Здавалася, усе прорвы пекла раптам раскрыліся, вывергнуўшы са сваіх нетраў лямант грэшнікаў, асуджаных на вечныя пакуты, і ў гэтай неспасціжнай какафоніі злучыліся тагасветны жах і лютая распач. Крыкі былі не чалавечыя — бо тое, што выдавала такія пякельныя гукі, быць чалавекам ніяк не магло. Забыўшыся на навуковыя доследы, мы з Ўэстам кінуліся да найбліжэйшага акна, як падстрэленыя звяры, на хаду перакульваючы прабіркі, лямпы і рэторы, і ашалела зрынуліся ў абдымкі зорнай сельскай ночы. Мяркую, мы таксама крычалі, стрымгалоў бегучы да горада, і толькі апынуўшыся ў прадмесці, крыху апрытомнелі і прымусілі сябе заповоліць крок, удаючы запозненых гуляк, якія вяртаюцца з карчмы.

Замест таго каб адправіцца дадому, я накіраваўся да Ўэста, і, зашыўшыся ў ягоным пакойчыку, мы шапталіся да самага світання пры святле газавога ражка. Патроху мы супакоіліся, сучешыўшы сябе рацыянальнымі тэорыямі і планами далейшых даследаванняў, і неўзабаве нас зваліў сон. Мы праспалі ўвесь дзень і прапусцілі заняткі. Але ў той жа вечар два паведамленні ў газеце, ніяк паміж сабой не звязаныя, надоўга пазбавілі нас сну. Занядбаны дом Чэпмана згарэў дашчэнту пры загадкавых абставінах — мы растлумачылі гэта перакуленай лямпай. Апроч таго,

хтосьці паспрабаваў апаганіць свежую магілу на жабрацкіх могілках, прычым выглядала на тое, што зямлю капалі пазногцямі. Растлумачыць апошняе было немагчыма, бо мы вельмі старанна прыпляскалі глебу рыдлёўкамі.

Пасля гэтага Ёэст яшчэ сямнаццаць гадоў раз-раз знервавана азіраўся цераз плячо і скардзіўся, што яму мрояцца чыесьці крокі за спінай. А цяпер ён знік.

II. Дэман пошасці

Я ніколі не забудуся на тое жудаснае лета, калі, быццам крыважэрны іфрыт-пасланец з палацаў Эбліса, на Аркхэм абрынуўся тыфус. Шаснаццаць гадоў мінула, але аркхэмцы дагэтуль з жахам згадваюць пякельную навалу, калі дэман пошасці распасціраў свае перапончатыя крылы па-над цвінтаром царквы Збаўцы, загрузаваным трунамі. Я таксама згадваю тую часіну з жахам, але яго сапраўдныя прычыны — цяпер, калі Герберт Ёэст знік — ведаю толькі я адзін.

Мы з Ёэстам займаліся на летніх аспіранцкіх курсах медыцынскага факультэта Міскатоніцкага ўніверсітэта, дзе мой сябар здабыў сумную вядомасць праз свае вычварныя эксперыменты па ажыўленні памерлых. Пасля таго як ён знішчыў процьму дробных жывёл — у навуковых, вядома, мэтах, — яго даследаванні прымусова прыпыніліся на загад нашага дэкана доктара Алана Холсі, які да ідэй Ёэста заўсёды ставіўся скептычна. Нягледзячы на забарону, Ёэст працягваў таёмна ладзіць эксперыменты ў сваёй убогай студэнцкай кватэрцы, а аднойчы нават скраў мерцвяка з жабрацкіх могілак і прыцягнуў цела ў закінуты дом на Мідаў-Хіл.

Я быў яго памагатым у гэтай агіднай справе і бачыў, як ён увёў рэагент у вену мерцвяка, спадзеючыся аднавіць хімічныя і фізічныя працэсы ў струпяным целе. Вынік быў страшны — мы абодва ледзь не звар'яцелі ад жаху, зрэшты, потым растлумачыўшы свой спалох крайнім нервовым напружаннем. Пасля гэтага выпадку Ўэст так і не здолеў пазбавіцца непрыемнага пачуцця, быццам хтосьці альбо штосьці яго няспынна пераследуе. Цела паддоследнага ўжо пачынала гніць — відавочна, для аднаўлення нармальных псіхічных працэсаў экзэмпляр мусіў быць абсалютна свежым, — а пажар у закінутым доме перашкодзіў нам пахаваць мерцвяка. Мы б пачуваліся значна спакайней, калі б ведалі дакладна, што ён ляжыць у зямлі.

Пасля таго няўдалага эксперыменту Ўэст часова кінуў свае даследаванні, але няўрымслівасць прыроджанага навукоўца спакваля ўзяла сваё, і ён зноў пачаў назяць кіраўніцтву факультэта, просячы дазволу скарыстацца ўніверсітэцкай празектарскай і свежымі анатамічнымі прэпаратамі для працы, якую ён лічыў надзвычай важнай. Яго просьбы, аднак, пачутыя не былі, бо рашэнне доктара Холсі заставалася непакінутым і ўся прафесура аднадушна падтрымала гэты прысуд. У радыкальнай тэорыі Ўэста яны не ўгледзелі нічога, апроч блазенства маладога дурнаватага энтузіяста. Кволы на выгляд, з ціхім голасам, жаўтлявымі валасамі і блакітнымі вачыма за шкельцамі акулераў, ён не рабіў уражання выбітнай асобы, хаця за гэтым нягэлым абліччам хаваўся халодны і магутны, амаль д'ябальскі розум. Я дагэтуль быццам бачу Ўэста такім, якім ён быў тады, — і не магу стрымаць дрыжыкаў. З узростам ён зусім не пастарэў, толькі рысы твару зрабіліся

больш жорсткімі. А цяпер у Сэфтанскай вар'ятні здарылася страшнае няшчасце, а Ёэст прапаў.

Пры канцы апошняга семестра ў Герберта Ёэста пачаліся звадкі з доктарам Холсі, і ў іхных бурных спрэчках перавага заўсёды была на баку добрага і вытрыманага дэкана. Ёэст меркаваў, што прафесары ставяць непатрэбныя і бессэнсоўныя перашкоды ягонай грандыёзнай справе. Вядома, нішто не замінала яму заняцца сваімі даследаваннямі пазней, пасля заканчэння вучобы, аднак ён хацеў узяцца за працу неадкладна, маючы пад рукой універсітэцкае абсталяванне. Ёэст, малады навуковец з лагічным складам розуму, з агідай і неразуменнем ставіўся да закаснеласці вучоных мужоў, якія не хацелі заўважаць унікальных вынікаў яго эксперыментаў і ўпарта адмаўлялі саму мажлівасць ажыўлення чалавека. Толькі з цягам часу ён усвядоміў безнадзейную інтэлектуальную непаўнавагасць гэтых «прафесараў-дактароў», нашчадкаў шчырых пурытан — памяркоўных, добрасумленных, часам занадта далікатных і ласкавых, але заўсёды абмежаваных, прывязаных да традыцый і варажых да ўсяго новага і прагрэсіўнага. Толькі пасталеўшы, ён пачаў спагадлівей ставіцца да гэтых узнёслых душой, але ўбогіх розумам людзей, чыёй найгоршай заганай была баязлівасць і якія ўрэшце зрабіліся ўсеагульным пасмешышчам праз сваю прыхільнасць да інтэлектуальных грашкоў накшталт пталямізму, кальвінізму, антыдарвінізму, антыніцшэанства, сабатарыянства або закону аб саслоўях. Ёэст, нягледзячы на свае выбітныя навуковыя набыткі, крыўдаваў на добрага доктара Холсі і яго эрудыяваных калег, і ў яго душы выпявала абурэнне разам з жаданнем даказаць гэтым вучоным цяжкадумам праўдзівасць сваёй тэорыі, прычым да-

казаць нейкім асабліва ўражвальным і шакавальным чынам. Як і большасць маладых людзей, ён выпешчаў планы помсты, якая мусіла скончыцца трыумфам і велікадушным дараваннем ворагам.

А потым з чорных прорваў Тартара паўстаў, як кплівы дэман, згубны тыфус. Здаўшы выпускныя экзамены, мы з Ўэстам засталіся для дадатковых заняткаў на летніх універсітэцкіх курсах, таму эпідэмія, што ўспыхнула з пякельнай лютасцю, заспела нас у Аркхэме. Яшчэ не атрымаўшы дазволу на прыватную практыку, але ўжо маючы дыпломы медыкаў, мы з імпэтам далучыліся да барацьбы з гэтай навалай, бо колькасць смяротных выпадкаў імкліва павялічвалася. Сітуацыя амаль выйшла з-пад кантролю, і колькасць ахвяраў была такая, што мясцовая пахавальная служба не спраўлялася са сваімі абавязкамі. Памерлых хавалі ў страшнай спешцы і без усякага бальзамавання нават на могілках ля царквы Збаўцы, дзе часовы склеп быў ледзь не даверху застаўлены трунамі. Гэтая акалічнасць не пазбегла ўвагі Ўэста, які часта разважаў над дзіўнай іроніяй лёсу: наўкол так многа свежых трупаў, а ён не мае магчымасці праводзіць свае даследаванні! Мы літаральна валіліся з ног ад знямогі, і з прычыны крайняга псіхічнага і нервовага напружання думкі майго сябра набылі хваравіты кірунак.

Аднак памяркоўныя ворагі Ўэста былі змораныя не менш за нас. Медыцынскі факультэт прыпыніў сваю дзейнасць, бо ўся прафесура кінулася на барацьбу з пошасцю. Самаадданай працай асабліва вылучаўся доктар Холсі, які ахвяраваў усё сваё майстэрства і бурлівую энергію хворым і браўся за самыя цяжкія выпадкі, ад якіх адмаўляліся іншыя яго калегі, лічачы безнадзейнымі. Праз які месяц бясстрашны дэкан

зрабіўся сапраўдным героем у вачах простых аркхэмцаў, хаця сам ён, здавалася, не заўважаў сваёй славы, проста змагаючыся з фізічнай стомленасцю і нервовым знясіленнем. Ё́эст таксама захапляўся мужнасцю суперніка і таму цвёрда вырашыў даказаць дэкану слушнасьць сваіх мудрагелістых дактрын. Скарыстаўшыся бязладдзем, якое панавала і на факультэце, і ў гарадскіх службах аховы здароўя, ён дзесьці выдабыў свежы труп і, употайкі, пад покрывам ночы прыцягнуўшы яго ва ўніверсітэцкую празектарскую, увёў мерцвяку ў вену новую мадыфікацыю свайго рэагенту. Я прысутнічаў пры гэтым эксперыменце. Аб'ект расплюшчыў вочы, з выглядам бязмежнага жаху ўтаропіўся ў столь і зноў адышоў у нябыт, з якога яго ўжо нішто не магло вярнуць. Ё́эст сказаў, што экзэмпляр недастаткова свежы, бо летняя спёка не спрыяе захаванню цел. Тады нас ледзь не выкрылі, але, на шчасце, мы паспелі спаліць труп, і Ё́эст вырашыў надалей не рызыкаваць, так дзёрзка злоўжываючы ўніверсітэцкай лабараторыяй.

Пік эпідэміі прыпаў на жнівень. Ё́эст і я ледзь не памерлі ад стомы, а доктар Холсі і праўда памёр — чатырнаццатага. На пахаванні, якое адбылося на наступны ж дзень, прысутнічалі ўсе студэнты факультэта. Пышны вянок, які яны купілі ў складчыну, выглядаў даволі сціпла ў параўнанні з тымі, што даслалі заможныя жыхары Аркхэма і муніцыпальныя ўлады. Гэта сапраўды была падзея грамадскай важнасці, бо дэкан паспеў зрабіцца дабрадзе-ем для вельмі многіх гараджан. Пасля пахавання мы былі трохі прыгнечаныя і рэшту дня прабавілі ў бары гандлёвага дома, дзе Ё́эст, таксама ўражаны смерцю свайго галоўнага апанента, палохаў нас разважаннямі пра радыкальныя метады рэанімацыі.

Неўзабаве большасць студэнтаў разышлася — хто па дамах, а хто па справах, але мяне Ўэст пераканаў застацца і «прадоўжыць вечарынку». Каля дзвюх гадзін ночы гаспадыня, у якой Ўэст наймаў пакойчык, убачыла, як мы цягнемся дадому, трымаючы пад рукі кагосьці трэцяга, і сказала мужу, што мы, мабыць, добра нажлукціліся.

З'едлівая матрона пэўна мела рацыю, бо каля трох гадзін ночы ўвесь дом быў абуджаны немым лямантам, што даносіўся з пакоя Ўэста. Узламаўшы дзверы, суседзі знайшлі нас абодвух у непрытомнасці. Кажуць, мы ляжалі на скрываўленым дыване, жорстка збітыя, падрапаныя і ў пашматанай вопратцы, а наўкол валяліся разбітыя склянкі і паламаныя хірургічныя інструменты. Расчыненае акно сведчыла, што невядомы нападнік уцёк, прычым многія задаваліся пытаннем, як ён прымудрыўся не пакалечыцца, скочыўшы з другога паверха. У пакоі знайшлі падазроныя абрыўкі адзення, але Ўэст, апрытомнеўшы, растлумачыў, што яны не належаць уцекачу: гэта проста ўзоры, сабраныя ў інфекцыйных хворых для бактэрыялагічнага аналізу. Ён загадаў неадкладна спаліць іх у ёмістым каміне. Паліцыянтам мы казалі, што не ведалі нашага госця. Гэта быў, знервавана тлумачыў Ўэст, надзвычай ветлы незнаёмец, якога мы сустрэлі ў нейкім бары дзесьці ў горадзе. Беручы пад увагу тое, што ўсе ў нашай кампаніі былі трохі падвяселеныя, паведамлілі мы, мы не маем да нашага буянага спадарожніка ніякіх прэтэнзій і не настойваем на ягоным арышце.

У тую ж ноч Аркхэм накрыла новая хваля жаху, у параўнанні з якім нават жахі эпідэміі здаліся мне дробяззю. Вартаўніка могілак ля царквы Збаўцы знайшлі раздзёртым на кавалкі, і неапісальная лю-

тасць, з якой яго забілі, прымушала ўсумніцца, што гэта справа рук чалавека. Далёка за поўнач няшчаснага вартаўніка яшчэ бачылі жывым і здаровым, а тое, што засталася ад яго на досвітку, апісаць немагчыма. Паліцыя дапытала начальніка цырка з суседняга мястэчка пад назвай Болтан, але той пакляўся, што за апошні час ніводзін звер з клеткі не збягаў. Гараджане, якія знайшлі абязвечанае цела, заўважылі таксама крывавы след: ён цягнуўся да склепа, дзе на бетонных плітах ля ўваходу чырванела невялікая лужынка. Другі след, менш прыкметны, вёў у бок лесу, але неўзабаве раптоўна абрываўся.

Наступнай ноччу чэрці скакалі на дахах Аркхэма, і ў завываннях ветру чуліся галасы вар'яцтва. Ва ўзрушаны горад пракраўся праклён, які, як казалі адны, быў горшым за пошасць, а іншыя шэптам дадавалі, што гэта і быў уцялеснены дэман пошасці. Безназоўная істота наведла восем дамоў, сеючы ў сябе на шляху чырвоную смерць, і ўсюды гэты маўклівы і бязлітасны монстр пакідаў за сабой абязвечаныя рэшткі целаў. Некалькі гараджан цьмяна бачылі яго ў цемры — у яго была бялёсая скура, і нагадваў ён ці то выроdlіваю малпу, ці то чалавекападобнага нячысціка. Ад некаторых целаў засталіся толькі асобныя фрагменты — відавочна, монстр наталяў імі голад. Ён забіў чатырнаццаць чалавек, яшчэ трое былі ахвярамі пошасці і сканалі да таго, як зрабіліся здабычай пачвары.

На трэцюю ноч атрад добраахвотнікаў на чале з паліцыяй асачыў і злавіў монстра на Крэйн-стрыт непадалёк ад Міскатоніцкага ўніверсітэцкага гарадка. Добраахвотнікі належна арганізавалі пошукі, выкарыстаўшы тэлефонную сувязь, і калі з наваколляў гарадка паступіла паведамленне, што хтосьці

драпаецца ў зачыненае акно, туды імгненна прыбыў узброены атрад. Дзякуючы ўсеагульнай дбайнасці і мерам перасцярогі справа абышлася без сур'ёзных стратаў, калі не лічыць двух загінулых. Монстра спыніла куля, хай сабе і не смяротная, і яго даставілі ў мясцовы шпіталь. Гараджане сустрэлі гэтую навіну з радасцю і адначасова з невымоўнай агідай.

А ўсё таму, што монстр аказаўся чалавекам. У гэтым не было сумневу, нягледзячы на яго бессэнсоўныя вочы, звераватае аблічча і жывёльную лютасць. Яму перавязалі раны і адвезлі ў псіхіятрычную клініку ў Сэфтане, дзе ён шаснаццаць гадоў біўся галавой аб лямцавыя сцены палаты, пакуль не збег адтуль пры абставінах, якія мала хто наважваецца згадваць. Самым агідным было тое, што калі добраахвотнікі злавілі монстра і адмылі яго ад бруду, пачвара аказалася брыдкім чынам падобная да выбітнага навукоўца, дабрадзеянага і самаахвярнага пакутніка, які быў пахаваны за тры дні да гэтага, — нябожчыка доктара Алана Холсі, дэкана медыцынскага факультэта Міскатоніцкага ўніверсітэта.

Мяне і зніклага пасля Герберта Ўэста апанавалі нечування ях і гідлівасць. Успаміны дагэтуль прымушаюць мяне скаланацца ад дрыжыкаў, і сёння я адчуваю нават большы страх, чым у тую злашчасную раніцу, калі Ўэст невыразна прамармытаў скрозь бінты: «Чорт вазьмі, экзэмпляр быў *недастаткова свежы*».

III. Шэсць стрэлаў уначы

Дзіўная гэта справа — шэсць разоў запар страляць з рэвальвера, калі аднаго-адзінага стрэлу было б дастаткова, але ў жыцці Герберта Ўэста наогул было шмат дзіўнага. Напрыклад, далёка не кожны малады

доктар — выпускнік універсітэта будзе так старанна хаваць прычыны, з якіх абірае месца жыхарства і працы, як гэта рабіў Герберт Ўэст. Пасля заканчэння Міскатоніцкага ўніверсітэта мы з Ўэстам атрымалі нарэшце магчымасць выбрацца з нэндзы, зарабляючы на жыццё прыватнай практыкай. Мы ўладкаваліся ў доме, які стаяў адасоблена ад іншых і ў непасрэднай блізкасці ад жабрацкіх могілак, нікому, ясная рэч, не растлумачыўшы такога дзіўнага выбару.

Для такой скрытнасці амаль заўсёды ёсць падстава, і наш выпадак не быў выключэннем. Справа, якой мы прысвяцілі свае жыцці, патрабавала асаблівых умоваў, ад якіх грамадства наўрад ці было б у захапленні. Лекарамі мы былі толькі вонкава, а нашая сапраўдная мэта была значна больш велічнай і ў той жа час застрашлівай. Вывучэнне цёмных і забароненых сфераў нязведанага зрабілася сэнсам існавання Герберта Ўэста, які імкнуўся разгадаць таямніцу жыцця і навучыцца ўваскрашаць халодны могілкавы прах. Для такіх даследаванняў патрабуецца вельмі асаблівы матэрыял, у прыватнасці, свежыя чалавечыя трупы, і каб здабываць іх без перашкод, трэба жыць непадалёк ад месца неафіцыйных пахаванняў і паводзіць сябе вельмі абачліва, каб не забіраць лішняй увагі.

Мы пазнаёміліся з Ўэстам падчас навучання на медыцынскім факультэце, і я быў адзіным, хто з разуменнем ставіўся да яго пачварных эксперыментаў. Паступова я зрабіўся яго адданым паплечнікам, а скончыўшы навучанне, мы вырашылі і надалей трымацца разам. Знайсці прыдатную вакансію для двух медыкаў было не так проста, але пры спрыянні ўніверсітэта нам урэшце пашчасціла ўладкавацца ў Болтане, фабрычным гарадку непадалёк ад Арк-

хэма, дзе размяшчаўся Міскатоніцкі ўніверсітэт. Болтанская камвольная фабрыка была найбуйнейшай у даліне Міскатоніка, і яе разнамоўныя працаўнікі карысталіся нядобрай рэпутацыяй у мясцовых лекараў. Мы вельмі прыдзірліва шукалі сабе жыллё, спыніўшы выбар на нягэлым дамку амаль у самым канцы Понд-стрыт. У пяці суседніх дамах ніхто не жыў, а мясцовыя могілкі пачыналіся адразу ж за пустынным лугам, у які з паўночнага боку ўкліньвалася вузкая паласа даволі густога лесу. Адлегласць аказалася большай, чым мы разлічвалі, але дамы, найбліжэйшыя да могілак, знаходзіліся па той бок лугу, за межамі фабрычных кварталаў. Зрэшты, нам не было на што скардзіцца, бо паміж нашым жыллём і змрочным сховішчам паддоследных матэрыялаў ляжала бязлюдная пустка. Дарога да могілак атрымлівалася доўгай, затое мы без перашкод маглі цягаць адтуль свае экзэмпляры.

З самага пачатку работы ў нас аказалася надзіва шмат, чаму ўзрадаваўся б амаль кожны малады лекар-пачатковец, але нас, навукоўцаў, чые інтарэсы ляжалі ў зусім іншых сферах, гэтая акалічнасць хутчэй раздражняла. Тутэйшы працоўны люд вылучаўся буйным норавам, і частыя лютыя бойкі з панажоўшчынай прыносілі нам нямала турбот. А нашыя думкі былі засяроджаныя зусім на іншым — на сакрэтнай лабараторыі, якую мы абсталявалі ў склепе. Помню, як у глухія начныя гадзіны мы з Ёэстам схіляліся над доўгім сталом, залітым зыркiм святлом электрычных лямпаў, нястомна выпрабoўваючы ўсе новыя варыянты рэагенту на мерцвяках, якіх цягалі з прылеглых могілак. Ёэст апантана вышукваў формулу, здольную нанoў запусціць у чалавечым арганізме жыццёвыя працэсы, спыненыя з'явай, якую пры-

нята называць смерцю, але кожны раз натрапляў на непрадбачаныя перашкоды. Нам даводзілася змяняць кампаненты раствору ў залежнасці ад тыпу паддоследнай істоты: тое, што падыходзіла для марскіх свінак, было непрыдатным для чалавека. Апроч таго, для кожнага асобнага чалавечага экзэмпляра патрабавалася новая формула.

Аб'екты мусілі быць ідэальна свежымі, тому што нават нязначны распад тканак мозгу рабіў паўнавартаснае ажыўленне немагчымым. Здабыць бездакорна якасны экзэмпляр нам ніяк не ўдавалася, а Ёэст ужо меў сумны досвед эксперыментаў на трупах не першай свежасці, якія ён таемна ладзіў падчас навучання на медыцынскім факультэце. У параўнанні з эксперыментамі, якія заканчваліся поўным правалам, выпадкі частковага альбо недасканалага ажыўлення выглядалі па-сапраўднаму жудасна, прынамсі, нам з Ёэстам яны запомніліся назаўсёды. Пасля няўдалага доследу, які мы зладзілі ў закінутым доме фермера на Мідаўз-Хіл, што ў наваколлі Аркхэма, нас пераследавала цьмянае адчуванне пагрозы. Нават Ёэст, гэты ўраўнаважаны, бялявы і блакітнавокі навуковец, часам безэмацыйны, як машына, раз-пораз з дрыготкай у голасе казаў, што яму мрояцца чыесьці крокі за спінай. Гэтае хваравітае пачуццё часткова тлумачылася нашымі выматанымі нервамі, а часткова — тым бяспрэчна трывожным фактам, што прынамсі адзін з нашых рэанімаваных аб'ектаў яшчэ жывы: той звар'яцелы людаед цяпер кідаўся на лямцавыя сцены палаты ў Сэфтанскай лякарні. Быў яшчэ адзін — першы, якога нам удалося ажывіць, — але куды ён падзеўся, мы так ніколі і не даведаліся.

Што да паддоследных экзэмпляраў, то ў Болтане нам з гэтым шанцавала значна больш, чым у Ар-

кхэме. Не мінула і тыдня, як нам трапілася прыдатнае цела — ахвяра няшчаснага выпадку, якую мы выкапалі з зямлі ў першую ж ноч пасля пахавання. Калі паддоследны раскрыў вочы, мы былі ўзрушаныя надзіва асэнсаваным выразам яго твару, але, на жаль, дзеянне рэагенту раптоўна скончылася. У аб'екта адсутнічала рука, а калі б цела было непашкоджаным, эксперымент, мажліва, прайшоў бы больш паспяхова. Да студзеня нам удалося правесці яшчэ тры доследы. Першы быў безвыніковы, наступным разам аб'ект паварушыўся і зноў замёр, а трэці паддоследны добра нас напалохаў, калі раптам падхапіўся і прамармытаў штосьці няўцямнае. А потым фартуна адварнула ад нас: пахаванняў зрабілася менш, і памерлыя не падыходзілі для нашых мэтаў, бо іх целы былі альбо сур'ёзна знявечаныя, альбо папсаваныя цяжкімі хваробамі. Мы пільна сачылі за ўсімі выпадкамі смерці і іх акалічнасцямі.

І вось нарэшце ў сакавіку мы нечакана атрымалі прыдатны труп, прычым знайшлі яго не на могільках. У Болтане, дзе панаваў дух пурытанства, кулачныя баі былі па-за законам. Вынік гэтай забароны быў цалкам прадказальны: у гарадку часцяком ладзіліся падпольныя, дрэнна арганізаваныя баксёрскія паядынкі паміж фабрычнымі працаўнікамі, да якіх часам далучаліся другарадныя спартсмены-прафесіяналы. У тую халодную ноч адбыўся чарговы такі паядынак, і скончыўся ён трагічна. Да нас у дом заявіліся два насмерць перапужаныя палякі і шэптам на ламанай ангельскай пачалі ўпрошваць таемна наведальца аднаго вельмі цяжкага пацыента. Мы рушылі з імі і неўзабаве апынуліся ў закінутым ангары, дзе парадзелы натоўп замежнікаў са страхам пазіраў на нерухомаю чорную фігуру на падлозе.

Мы даведаліся, што тут адбыўся паядынак паміж нейкім Кідам О’Браенам – няўключным, перапалоханым да дрыжкаў маладзёнам з нетыповым для ірландца кручкаватым носам, і Бакам Робінсанам па мянушцы Гарлемскі Асмалак. Мурын быў у накаўце, і хвіліннага агляду хапіла, каб канстатаваць, што з гэтага накаўта ён наўрад ці калі-небудзь выйдзе. Дзяцюк выглядаў надзвычай непрывабна: гарылападобны, з непрапарцыйна доўгімі рукамі, якія так і карцела назваць лапамі, і фізіяноміяй, што наводзіла на думкі пра вусцішныя таямніцы Конга і пошчак тамтамаў пад поўняй. Магчыма, пры жыцці ён выглядаў нават горш – у гэтым свеце ўвогуле хапае непрыгожага. Варгья жалю прасцякі, якія тоўпіліся навокал, былі ледзь жывыя ад страху. Ніводзін з іх нават не ўяўляў, якія кары абрынуцца на іх пасля таго, як справа выкрыецца, і ўсе яны з палёгкай уздыхнулі, калі Ёэст паведаміў, што ён ахвотна дапаможа пазбавіцца ад трупамі. Пачуўшы гэта, я мімаволі скалануўся, бо я занадта добра ведаў, што ён мае на ўвазе.

Па-над бясснежнымі абшарамі ярка ззяў месяц, але мы, апрануўшы мерцвяка і падхапіўшы пад рукі, пацягнулі яго ўсцяж пустыроў і бязлюдных вуліц, зусім як той жудаснай ноччу ў Аркхэме. Мы наблізіліся да дома з боку пусткі, пранеслі цела праз чорны ўваход, спуцілі яго па лесвіцы ў склеп і належным чынам падрыхтавалі да эксперыменту. Нас мучыў недарэчны страх перад паліцыяй, хаця мы добра разлічылі час сваёй вылазкі, каб пазбегнуць сустрэчы з патрулямі.

Дослед скончыўся правалам. Наш вусцішны аб’ект ніяк не рэагаваў на растворы, якія мы ўводзілі ў ягоную чорную руку: мажліва, яны проста

не падыходзілі людзям яго расы. Тым часам звонку пачынала днець, і мы, не хочучы болей выпрабоўваць лёс, зрабілі тое, што рабілі з усімі папярэднімі экзэмплярамі, — адцягнулі паддоследнага ў лес каля могілак і пахавалі ў яме, спехам выкапанай у мёрзлай зямлі. Магіла атрымалася не вельмі глыбокай, але не горшай за тую, дзе мы пахавалі яго папярэдніка — неспакойнага мерцвяка, які падскочыў, бязладна мармычучы. У цьмяным святле ліхтароў мы старанна прыкрылі магілу сухой лістотай і веццем, упэўненыя, што паліцыя нізавошта не адшукае яе ў гэтым цёмным і непраходным лесе.

Увесь наступны дзень я са страхам чакаў візіту паліцыянтаў, бо па гарадку папаўзлі чуткі пра падпольны паядынак і забойства. Ўэст таксама меў падставы хвалявацца, бо ў гэты дзень яго выклікалі да пацыента і візіт скончыўся вельмі сумна. З адной італьянкай здарылася істэрыка, бо яе дзіця — пяцігадовы хлопчык — сышоў з дому раніцой і ў абед не вярнуўся. У жанчыны было слабае сэрца, і на фоне нервовага ўзрушэння ў яе развіліся вельмі небяспечныя сімптомы. З яе боку не надта разумна было так хвалявацца, бо хлопчык і раней уцякаў, аднак у італьянскіх сялян шмат забабонаў, і жанчына сцвярджала, што бачыла нядобрыя знакі, якім давярае больш, чым рэальным фактам. Каля сямі гадзін вечара яна памерла, і яе тэмпераментны муж закаціў страшэнную сцэну, ледзь не прыкончыўшы Ўэста, бо той, маўляў, не здолеў адратаваць ягоную жонку. Раз'юшаны італьянец ужо замахнуўся штылетам, але сябры схапілі яго за рукі, і Ўэст паспешліва сышоў пад дзікі лямант, праклёны і клятвы адпомсціць. У сваёй лютасці мужчына, здавалася, начыста забыўся на дзіця, якое дадому так і не вяр-

нулася, хаця ўжо набліжалася ноч. Хтосьці прапанаваў пачаць пошукі ў лесе, але большасць сяброў сям’і займалася памерлай жанчынай і яе мужам, які несціхана лямантаваў. Няцяжка здагадацца пра нервовы стан Ёэста, які не палягчалі думкі пра паліцыю і звар’яцелага італьянца.

Мы леглі спаць аб адзінаццатай, але сон да мяне не ішоў. Паліцыя ў Болтане працавала надзіва добра для такога маленькага гарадка, і я пакутліва разважаў, якая пачнецца заваруха, калі падзеі мінулай ночы выплывуць на паверхню. Гэта будзе азначаць канец усёй нашай працы, і, мажліва, мы з Ёэстам акажамся за кратамі. Чуткі пра злашчасны паядынак, якія ўжо паўзлі па гарадку, мяне зусім не цешылі. Калі гадзіннік прабіў тры разы, месяц засвяціў мне проста ў вочы, але я павярнуўся на другі бок, каб не ўставаць з ложка і не апускаць штору. І тут я выразна пачуў нейкую валтузню каля чорнага ўваходу.

Спачатку я ляжаў нерухома, нібыта ў здранцвенні, але неўзабаве Ёэст ціха пагрукаў у мае дзверы. Ён быў адзеты ў хатні халат і пантофлі, а ў руках трымаў рэвальвер і электрычны ліхтарык. Ubачыўшы рэвальвер, я зразумеў, што звар’яцелы італьянец хвалюе яго значна больш, чым паліцыянты.

— Нам лепей пайсці разам, — сказаў ён шэптам. — Мы ў любым выпадку мусім паглядзець, хто гэта. Мажліва, завітаў пацыент. Гэтыя дурні часам ломяцца праз чорны ўваход.

Мы на дыбачках спусціліся па прыступках, калочычыся ад страху, які часткова тлумачыўся вядомай прычынай, а часткова быў навеяны вусцішнымі чарамі глухой перадсвітальнай гадзіны. Шоргат за дзвярыма не змаўкаў, усё гучнеючы. Наблізіўшыся да ўваходу, я асцярожна зняў засаўку і расчыніў

дзверы. Калі месяц асвяціў халоднымі промнямі таго, хто стаяў на парозе, Ўэст павёў сябе нечакана. Не зважаючы на небяспеку прыцягнуць чыпосьці ўвагу і трапіць пад арышт — на шчасце, гэтага не адбылося, бо дом наш стаяў наводшыбе, — мой сябар раптам ускінуў рэвальвер і ўсадзіў у начнога візіцёра ўсе шэсць патронаў, што былі ў барабане.

Таму што наш госць не быў ні італьянцам, ні паліцыянтам. У зыбкім месячным святле перад намі паўстала гіганцкая бясформенная істота, якую можна ўбачыць хіба ў кашмарным сне. Прывід з ашкляненымі вачыма, чорны, як чарніла, стаяў на карачках, спрэс аблеплены граззю, лістотай, гнілымі сцяблінамі і плямамі засохлай крыві. У сваіх бліскучых зубах пачвара сціскала штосьці жудаснае — белае, прадаўгаватае, з маленькімі дзіцячымі пальчыкамі на канцы.

IV. Лямант мерцвяка

Калі я пачуў лямант мерцвяка, мяне апанаваў люты жах, і гэтае пачуццё не адпускала мяне ўсе наступныя гады, калі даводзілася мець справу з Гербертам Ўэстам. Няма нічога дзіўнага, што чалавек, пачуўшы лямант нябожчыка, адчувае жах, бо рэч гэтая не будзённая і ўвогуле малапрыемная, хаця я больш-менш прызвычаіўся да такога. Аднак апошняя падзея адбылася пры вельмі асаблівых акалічнасцях, і гэтым разам напалохаў мяне зусім не мярцвяк.

Герберт Ўэст, чым паплечнікам і асістэнтам я быў, меў вельмі своеасаблівыя навуковыя інтарэсы, якія сягалі далёка за межы штодзённых заняткаў звычайнага сельскага лекара. Менавіта з гэтай прычыны, уладкаваўшыся на працу ў Болтане, ён

абраў для сваёй медыцынскай практыкі адасobleны дом непадалёк ад жабрацкіх могілак. Строга кажучы, адзіным захапленнем Ёста было таёмнае вывучэнне працэсаў жыцця і смерці, у якія, як ён меркаваў, можна ўмяшацца, рэанімуячы памерлых з дапамогай ажыўляльных рэчываў. Для гэтых гідкіх эксперыментаў нам быў патрэбны сталы доступ да найсвяжэйшых чалавечых цел – найсвяжэйшых, бо нават нязначны распад тканак прыводзіў да незваротнага пашкоджання структуры мозгу, і менавіта чалавечых, таму што, як мы выявілі, для розных біялагічных відаў патрабавалася свая формула рэагенту. Мы знішчылі безліч паддоследных трусаў і марскіх свінак, якіх дзеля эксперыменту спачатку ўмярцвялі, а потым спрабавалі ажывіць, аднак гэта быў тупік. Ёсту яшчэ ні разу не ўдавалася дасягнуць поўнага поспеху, таму што трупы, на якіх ён эксперыментавалі, не былі дастаткова свежымі. Яму патрэбныя былі аб'екты, якія толькі-толькі напаткала смерць: целы з непашкоджанымі клеткамі, здольныя ўспрыняць вонкавы імпульс і вярнуцца да своеасаблівага рухавага стану, вядомага пад назвай «жыццё». Спачатку ў нас была надзея, што з дапамогай ін'екцый гэтае другое, штучнае, жыццё можна будзе доўжыць да бясконцасці, аднак неўзабаве мы зразумелі, што рэагент цалкам несумяшчальны з натуральнымі працэсамі. Штучнае ўваскрашэнне мажлівае толькі тады, калі натуральнае жыццё поўнасцю згасне: аб'ект павінен быць безумоўна мёртвым, але пры гэтым бездакорна свежим.

Свае пачварныя доследы Ёст распачаў сем гадоў таму падчас навучання на медыцынскім факультэце Міскатоніцкага ўніверсітэта ў Аркхэме – ужо тады ён быў перакананы, што жыццё мае чыста

механічную прыроду. За гэты час Ўэст не змяніўся ні на каліва — усё той жа маленькі, гладка выгалены бландын у акулерах, ціхі і памяркоўны на выгляд, і толькі зрэдку ледзяны бляск яго блакітных вачэй выдаваў у ім схільнасць да фанатызму, які пад уплывам жудасных даследаванняў толькі ўзрастаў. Яго эксперыменты нярэдка бывалі агіднымі да крайнасці — я маю на ўвазе выпадкі недасканалай рэанімацыі, калі пад уздзеяннем размаітых мадыфікацый рэагенту знежывелы могілкавы прах абуджаўся да хваравітага, ненатуральнага і цалкам бязглуздага падабенства жыцця.

Адзін з паддоследных напалохаў нас вусцішнымі енкамі. Другі падхапіўся і збіў нас да паўсмерці, пасля чаго доўга кідаўся па горадзе, сеючы жудасць і гвалт, пакуль яго не замкнулі ў вар'ятні. Трэці, застрашлівы афрыканскі монстр, выкараскаўся са сваёй неглыбокай магілы і нарабіў справаў — Ўэсту давялося яго прыстрэліць. Экзэмпляры, на якіх мы праводзілі доследы, былі недастаткова свежыя, таму мы з Ўэстам мімаволі стваралі пачвар, якія, абудзіўшыся да жыцця, не выяўлялі ніякіх прыкметаў розуму. Нас сур'ёзна непакоіла думка, што прынамсі адзін, а магчыма, нават два такія монстры ўсё яшчэ жывыя, і гэтае малапрыемнае пачуццё неадступна пераследавала нас, пакуль Ўэст не знік пры самых жудасных акалічнасцях. Але ў той час, калі ў нашай сакрэтнай лабараторыі, што месцілася ў падвале адасобленага катэджа ў Болтане, пачуліся немые крыкі, нашае жаданне здабыць ідэальна свежы экзэмпляр было мацнейшым за страх. Ўэст у гэтым сэнсе быў больш апантаным, чым я, і часам мне здавалася, што ён неяк нядобра паглядае на жывых людзей, адметных моцным здароўем.

У ліпені 1910 году ўдача нарэшце павярнулася тварам да нас: пашчасціла атрымаць прыдатны экзэмпляр. Тым летам я доўга гасцяваў у бацькоў у штаце Ілінойс і, вярнуўшыся ў Болтан, заспеў Ўэста ў надзвычай добрым настроі. Сябар усхвалявана паведаміў, што ён, імаверна, вырашыў праблему, выкарыстаўшы для захавання аб'ектаў свежымі прынцыпова новы сродак, а менавіта штучны кансервант. Я не вельмі здзівіўся, бо ведаў, што ён працуе над нейкім новым і не зусім звычайным рэчывам для бальзамавання, але пакуль ён не растлумачыў усе падрабязнасці справы, я ніяк не мог скеміць, якая нам карысць ад гэтага вынаходства, бо амаль усе аб'екты паспявалі страціць сваю свежасць, перш чым траплялі да нас у рукі. Цяпер я разумею, што Ўэст гэта поўнасцю ўсведамляў, ствараючы сваё бальзамавальнае рэчыва хутчэй для будучыні, чым для непасрэднага выкарыстання, спадзеючыся, што фартуна зноў падкіне яму свежы і непахаваны труп, як гэта было колькі гадоў таму, калі мы ўдала натрапілі на мурына, забітага падчас баксёрскага паядынку ў Болтане. Лёс зноў аказаўся прыхільным да Ўэста, і цяпер у нашай падпольнай лабараторыі ляжаў найсвяжэйшы труп, не закрануты працэсамі разлажэння. Якім будзе вынік рэанімацыі і ці можна спадзявацца на поўнае адраджэнне і духу, і розуму, Ўэст не браўся прадказаць. Гэты эксперымент мусіў стаць вяхой у нашых даследаваннях, таму Ўэст вырашыў захаваць цела да майго вяртання, каб мы, згодна з нашай сталай традыцыяй, маглі ўдвух прасачыць за ходам падзей.

Ўэст расказаў мне, якім чынам яму дастаўся экзэмпляр. На цягніку ў Болтан прыбыў энергічны, добра апрануты незнаёмец — тут у яго былі нейкія спра-

вы на мясцовай камвольнай фабрыцы. Стомлены доўгай дарогай, падарожнік спыніўся каля нашага катэджа, каб удакладніць месцазнаходжанне фабрыкі, і тут у яго раптоўна здарыўся сардэчны прыступ. Ён адмовіўся прыняць стымулятар і літаральна праз імгненне ўпаў мёртвы. Як і варта было чакаць, Ўэст палічыў гэта падарункам нябёс. Падчас кароткай гутаркі незнаёмец даў зразумець, што ў Болтане яго ніхто не ведае, а дакументы, знойдзеныя ў ягоных кішэнях, паведамлялі, што імя памерлага — Роберт Левіт, што ён жыў у Сэнт-Луісе і, відавочна, не меў сям’і, то бок найбліжэйшым часам расшукваць яго не будуць. Калі мы не здолеем вярнуць гэтага чалавека да жыцця, пра наш эксперымент ніхто не даведаецца. У гэтым выпадку мы зробім тое, што звычайна рабілі са сваімі доследнымі аб’ектамі: закапаем у гушчары каля могілак. А калі эксперымент будзе ўдалым, нас, несумненна, чакаюць слава і прызнанне. Таму Ўэст не марудзячы ўвёў памерламу бальзамавальнае рэчыва, якое мусіла захаваць цела свежым да майго прыезду. Мяне трохі бянтэжыла, што паддоследны пры жыцці меў праблемы з сэрцам — на маю думку, гэта магло нашкодзіць чысціні эксперыменту, але Ўэст, здавалася, не надаваў гэтаму значэння. Ён спадзяваўся нарэшце дамагчыся таго, што дагэтуль яму ніяк не ўдавалася — распаліць згаслую іскру розуму ў мерцвяку, які гэтым разам абудзіцца да жыцця нармальным чалавекам.

Такім чынам, у ноч на васьмнаццатага ліпеня 1910 году мы з Гербертам Ўэстам стаялі ў нашай сакрэтнай лабараторыі і глядзелі на белую маўклівую фігуру, залітую асляпляльным святлом дугавой лямпы. Бальзамавальнае рэчыва спрацавала надзіва добра — я зачаравана ўглядаўся ў гэтае моцнае, здаровае

цела, на якім не было ніякіх слядоў разлажэння, хаця яно праляжала ў склепе ажно два тыдні, і ўрэшце за сумняваўся, ці напраўду экзэмпляр нежывы. Аднак Ёэст з гатоўнасцю развеяў мае сумневы, нагадаўшы, што ён ніколі не выкарыстоўвае ажыўляльны рэагент без папярэдняга агляду аб'екта, які мусіць быць па ўсіх прыкметах мёртвым, інакш рэагент проста не падзейнічае. Калі Ёэст прыступіў да падрыхтоўчага этапу, мяне ўразіла надзвычайная складанасць працэсу – пэўна, тут патрабавалася цвёрдая рука, бо сябар забараніў мне нават дакранацца да цела. Спачатку ён упырснуў нейкі прэпарат у вену на запясці мерцвяка, дзе ўсё яшчэ віднеўся след ад ін'екцыі бальзамавальнага рэчыва. Ёэст растлумачыў, што гэта неабходна для таго, каб нейтралізаваць кансервант і расслабіць цягліцы аб'екта, інакш ажыўляльны рэагент не падзейнічае належным чынам. Праз пэўны час з целам пачалі адбывацца відочныя змены: яго канцавіны дробна задрыжэлі, і Ёэст, схапіўшы прадмет, падобны да звычайнай падушкі, з сілай прыціснуў яго да твару мерцвяка, які неяк дзіўна сказіўся. Неўзабаве аб'ект зноў знерухомеў, і можна было прыступаць непасрэдна да рэанімацыі.

Мой няўрымслівы сябар, увесь збялелы ад хвалявання, спехам агледзеў паддоследнага і, задаволена канстатаваўшы, што той не выяўляе ніякіх прыкмет жыцця, увёў у яго левую руку ажыўляльны рэагент, загадзя падрыхтаваны і адмераны са значна большай скрупулёзнасцю, чым калісьці ў часы студэнцтва, калі мы толькі-толькі пачыналі свае доследы і дзейнічалі ледзь не навобмацак. Цяжка перадаць словамі, у якім страшным напружанні, стаіўшы дыханне, мы чакалі вынікаў эксперыменту, што ўпершыню праводзіўся на бездакорна свежым

цэле. Гэтым разам мы мелі ўсе падставы чакаць ад ажыўленага аб'екта асэнсаваных дзеянняў — мажліва, ён нават здолее паведаміць, што ўбачыў па той бок неспасціжнай бездані. Ўэст быў матэрыялістам, ён не верыў у існаванне душы і ўсе праявы свядомасці лічыў чыста фізіялагічнай з'явай. Натуральна, ён не чакаў ніякіх адкрыццяў ад уваскрэслага мерцвяка, і вусцішныя таямніцы змрочных і нязведаных абшараў смерці яго не цікавілі. Тэарэтычна я падтрымліваў гэты пункт гледжання, аднак у глыбіні душы ўсё яшчэ захоўваў рэшткі прымітыўных вераванняў сваіх продкаў і таму, гледзячы на памерлага, мімаволі адчуваў трапяткую боязь. Апроч таго, я ніяк не мог выкінуць з галавы ўспаміны пра жудасны нялюдскі крык, які мы пачулі ў занябаным доме ў Аркхэме, дзе правялі першы ў нашым жыцці эксперымент.

Неўзабаве я зразумеў, што нашая спроба як мінімум не будзе поўным правалам. Белья нібы крэйда шчокі мерцвяка паружавелі, і гэтае адценне паступова распаўсюдзілася па ўсім твары, пакрытым надзіва густой русай шчацінай. Ўэст, які трымаў руку на пульсе аб'екта, раптам шматзначна кінуў, і амаль у той жа момант люстэрка, паднесенае да вуснаў мерцвяка, затуманілася. Па цэле прабегла сутарга, аб'ект зрабіў глыбокі ўздых, і яго грудная клетка пачала падымацца і апускацца. Нарэшце шчыльна закрытыя павекі затрапяталі, раскрыліся, і я ўбачыў ягоныя вочы — шэрыя, спакойныя, безумоўна жывыя, хаця пакуль што пазбаўленыя ўсякай думкі і нават цікаўнасці.

Ахоплены нейкім ірацыянальным імпэтам, я схіліўся да ягонага вуха, якое патроху ружавела, і пачаў шэптам выпытваць пра тагасветныя абшары,

вобразы якіх, магчыма, усё яшчэ захоўваліся ў памяці нашага паддоследнага. Жах, які я неўзабаве адчуў, прымусіў мяне начыста забыцца, пра што канкрэтна я пытаўся ва ўваскрэслага, і запомніў толькі, што пры канцы некалькі разоў паўтарыў: «Дзе вы былі?». Не ўпэўнены, ці атрымаў я адказ: прынамсі, з яго прыгожа акрэсленага рота не данеслася ні гуку, хаця ў тую хвіліну мне здалося, што па вуснах аб'екта, якія бязгучна варушыліся, я выразна прачытаў: «Толькі цяпер». Зрэшты, сэнс і значэнне гэтай фразы засталіся для мяне незразумелымі. Як я ўжо сказаў, у той момант мяне апанавала радаснае ўзрушэнне, бо я быў перакананы, што нашая ўзнёслая мэта нарэшце дасягнутая і ўпершыню ў нашай практыцы рэанімаваны труп вымавіў выразныя і цалкам асэнсаваныя словы. Тады я думаў, што гэта перамога: ажыўляльны рэагент падзейнічаў як мае быць, і ў мёртвае цела вярнуліся, няхай нават часова, дыханне і розум. Але ўслед за радасцю прыйшоў люты жах, і тое быў жах не перад мерцвяком, які раптам загаварыў, але перад тым, што ўчыніў чалавек, з якім мяне так доўга звязвала сяброўства і прафесійныя інтарэсы.

Наш бездакорна свежы экзэмпляр канчаткова апрытомнеў, і вочы яго пашырыліся, пэўна, ад жудасных успамінаў пра тое, што ён убачыў у апошнія імгненні свайго жыцця. Паддоследны ўскінуў рукі і пачаў ашалела калаціць імі ў паветры, нібыта змагаючыся з кімсьці не на жыццё, а на смерць. І перад тым як зноў — і ўжо канчаткова — адысці ў нябыт, уваскрэслы мярцвяк залямантаваў, і гэты лямант аж дагэтуль гучыць у маім запаленым мозгу: «Дапамажыце! Ратуйце! Адыдзі ад мяне, бялявая поскудзь! Прыбярэ свой пракляты шпрыц!».

VI. Жах у прыцемку

На франтах сусветнай вайны чыніліся агідныя і жудасныя рэчы, пра якія маўчыць афіцыйная прэса. Некаторыя гісторыі, якія расказваюць відавочцы, здольныя давесці мяне да непрытомнасці, ад некаторых да горла падступае млоснасць, а іншыя прымушаюць трымцець і нервова азірацца ў цемры. Але ўсе гэтыя жахі непараўнальныя з тым, з чым давялося сутыкнуцца мне, — з пачварнай, застрашлівай і безназоўнай жудасцю, што таілася ў прыцемку.

У 1915 годзе я ў званні старшага лейтэнанта служыў у канадскім палку ў Фландрыі, дзе выконваў абавязкі ваеннага доктара, зрабіўшыся, такім чынам, адным са шматлікіх амерыканцаў, якія далучыліся да гэтай сусветнай бойні, не чакаючы рашэння ўраду. Я аказаўся на фронце не зусім з уласнай ахвоты — гэта хутчэй быў вынік таго, што ў шэрагі войска ўступіў чалавек, чым незаменным памочнікам я быў, — вядомы бостанскі хірург, доктар Герберт Ўэст. Доктар Ўэст даўно ўжо імкнуўся трапіць на Вялікую вайну, і калі яму выпаў такі шанец, ён ледзь не сілком пацягнуў мяне за сабой. Я быў бы рады, калі б вайна раз'яднала нас назаўсёды, і на гэта былі важкія прычыны: стасункі з Ўэстам і нашая сумесная медыцынская практыка ўсё больш мяне прыгняталі. Аднак калі Ўэст, скіраваўшыся ў Атаву і па рэкамендацыі калегі атрымаўшы званне маёра, запатрабаваў, каб я суправаджаў яго ў якасці асістэнта, я не наважыўся яму пярэчыць.

Калі я кажу, што доктар Ўэст марыў аказацца на полі бітвы, я не маю на ўвазе, што ён меў ва-яўнічы нораў альбо трывожыўся за лёс чалавецтва. Ён заўсёды быў безэмацыйнай інтэлектуальнай машынай — маленькі блакітнавокі бландын у аку-

лярах, які, здаецца мне, употайкі пасмейваўся з маіх рэдкіх усплёскаў ваеннага энтузіязму ці абурэння з нагоды нейтралітэту. У яго былі свае інтарэсы ў ахопленай вайной Фландрыі, і каб атрымаць жадаанае, ён змушаны быў надзець вайсковую ўніформу. Ад вайны Ўэст чакаў зусім не таго, чаго чакае большасць людзей. Яго інтарэсы былі непасрэдна звязаныя са своеасаблівай галіной медыцынскай навукі, якой ён таемна займаўся і ў якой дасягнуў выбітных, але ў той жа час страшных вынікаў. Карацей кажучы, яму было патрэбнае не што іншае, як сталы доступ да неабмежаванай колькасці трупаў, свежых і ў той ці іншай ступені знявечаных.

Герберту Ўэсту былі неабходныя свежыя целы, бо справай яго жыцця было ўваскрэшэнне памерлых. Пра гэтае захапленне не ведала яго фэшэнэбельная бостанская кліентура, затое надта добра ведаў я, бо быў яго найбліжэйшым сябрам і паплечнікам яшчэ з часоў навучання на медыцынскім факультэце Міс-катоніцкага ўніверсітэта ў Аркхэме. Ужо тады, у гады студэнцтва, Ўэст пачаў ладзіць свае жудасныя эксперыменты, спачатку на дробных жывёлах, а затым на чалавечых целах, якія здабываў самым агідным спосабам. Ён уводзіў у вены мерцвякоў ажыўляльнае рэчыва, на якое паддоследныя, калі толькі яны былі дастаткова свежымі, рэагавалі надзвычай бурна. Найбольш складаным у гэтай справе было знайсці слушную формулу, таму што для кожнага біялагічнага віду патрабаваўся свой склад рэчыва. Ўэст адчуваў неадчэпны страх, разважаючы над няўдалымі эксперыментамі, калі ў выніку памылкі ў формуле альбо маніпуляцый з недастаткова свежымі экзэмплярамі на свет з'яўляліся агідныя пачвары. Некаторыя з гэтых пачвар усё яшчэ жылі: адна сядзела ў вар'ятні,

другая знікла невядома куды, і хаця магчымасць сутыкнуцца з імі была мізэрная, думка пра гэта часам прымушала яго ўнутрана скаланацца, нягледзячы на вонкавую абьякавасць.

Ўэст даволі хутка скеміў, што для паспяховага эксперыменту паддоследны экзэмпляр мусіць быць бездакорна свежым, і з гэтай прычыны звярнуўся да брыдкага і страшнага рамяства рабаўніка магілаў. І ва ўніверсітэце, і ў самым пачатку нашай медыцынскай практыкі ў фабрычным гарадку Болтан я ставіўся да яго з найвялікшай павагай і захапленнем, але чым больш дзёрзкімі і нялюдскімі рабіліся ягоныя метады, тым мацнейшы страх мяне грыз. Мне не падабалася, як ён глядзеў на жывых і здаровых людзей, а потым здарыўся той кашмарны эксперымент у падпольнай лабараторыі, падчас якога я зразумеў, што паддоследны быў яшчэ жывы, калі трапіў у рукі Ўэста. Тады Ўэст упершыню здолеў адрадіць рацыянальнае мысленне ў мёртвым целе, аднак гэты поспех, атрыманы занадта вялікай цаной, зрабіў яго па-сапраўднаму бязлітасным.

У мяне язык не паварочваецца сказаць, якія метады ён выкарыстоўваў наступныя пяць гадоў. Я не пакінуў яго толькі праз страх — і зрабіўся сведкам неапісальных па жудасці сцэн. Паступова Герберт Ўэст пачаў палохаць мяне больш, чым тое, што ён рабіў, і ўрэшце я зразумеў, што яго калісьці нармальнае, чыста навуковае імкненне прадоўжыць жыццё спакаваля вырадзілася ў брыдкую хваравітую цікаўнасць і таемную цягу да могілкавых прыгажосцяў. Яго інтарэс да навукі ператварыўся ў вычварную прыхільнасць да ўсяго выродлівага і ненармальнага. Ён з задаволенай усмешкай пазіраў на штучна створаных пачвараў, ад аднаго выгляду якіх нават самы вытры-

маны чалавек памёр бы на месцы. Пад маскай кволага інтэлектуала хаваўся вытанчаны Бадлер* фізічнага эксперыменту і млявы Элагабал** пахавальняў.

Ён спакойна глядзеў небяспецы ў твар і чыніў злачынствы не міргнуўшы вокам. Мяркую, кульмінацыяй усяго гэтага вар'яцтва зрабіўся момант, калі Ёэст пераканаўся, што вярнуць чалавечы розум да жыцця цалкам магчыма, і памкнуўся да новых нязведаных сфер, пачаўшы эксперыментаваць з ажыўленнем асобных частак цела. У яго з'явіліся арыгінальныя і надзвычай смелыя ідэі аб незалежных жыццёвых уласцівасцях арганічных клетак і нервовых тканак, адзеленых ад натуральных фізіялагічных сістэмаў. Неўзабаве ён дасягнуў пэўных поспехаў: скарыстаўшы зародкі нейкай гнюснай трапічнай рэптыліі, ён стварыў неўміручую субстанцыю, якую трымаў у штучным сілкавальным раствору. Цяпер яго займалі два фундаментальныя пытанні: па-першае, ці можа цела, пазбаўленае мазгоў, выяўляць якія-кольвек прыкметы розуму і здзяйсняць асэнсаваныя ўчынкі за кошт спіннага мозгу і некаторых нервовых цэнтраў, і, па-другое, ці існуе якая-небудзь нябачная, неадчувальная сувязь паміж асобнымі часткамі цела, якія некалі складалі адзіны арганізм. Для гэтай навукова-даследчай работы патрабавалася велізарная колькасць свежай чалавечай плоці, і менавіта таму Герберт Ёэст адправіўся на вайну.

Нечуваная падзея, ад успамінаў пра якую кроў стыне ў жылах, адбылася апоўначы пры канцы са-

* Шарль Бадлер (1821–1867) – французскі паэт, крытык, эсэіст і перакладчык, заснавальнік сімвалізму і дэкадансу, што паўплываў на развіццё еўрапейскай паэзіі.

** Элагабал, або Марк Аўрэлій Антанін Геліягал (204–222) – рымскі імператар з дынастыі Севераў.

кавіка 1915 году ў палявым шпіталі, які размяшчаўся на лініі фронту каля Сэнт-Элуа. Нават цяпер мне здаецца, што ўсё гэта было проста жажлівай мрояй альбо трызненнем. Ва ўсходнім крыле часовага будынка, падобнага на ангар, была абсталяваная лабараторыя, якую Ўэст атрымаў у прыватнае карыстанне нібыта дзеля распрацоўкі новых радыкальных метадаў лячэння асабліва цяжкіх ранаў. Там ён арудаваў нібы мяснік у атачэнні скрываўленых трупаў, і я ніяк не мог прызвычаіцца да таго, як лёгка і нязмушана ён рэжа целы і сартуе асобныя часткі. Часам Ўэст сапраўды здзяйсняў чуды хірургіі з параненымі жаўнерамі, але яго сапраўдныя захапленні мелі не такі публічны характар і не вылучаліся чалавекалюбствам: з ягонай лабараторыі часам даносіліся гукі, якія здаваліся дзіўнымі нават тут, у гэтым Вавілоне праклятых. У прыватнасці, там часцяком гучалі рэвальверныя стрэлы — рэч, вядома, звыклая на полі бітвы, але цалкам недарэчная ў сценах шпіталя. Рэанімаваныя экзэмпляры не прызначаліся для вачэй грамадскасці і, як правіла, жылі вельмі нядоўга. Акрамя чалавечых матэрыялаў Ўэст у сваіх доследах выкарыстоўваў штучныя тканкі, вырашчаныя з эмбрыёнаў рэптыліі, якія былі нават больш прыдатныя для падтрымання жыцця ў асобных фрагментах целаў. Менавіта гэтым і займаўся цяпер мой сябар. У прыцемненым куце лабараторыі над спецыяльнай гарэлкай-інкубатарам размяшчаўся вялізны закаркаваны чан, напоўнены клетачнай субстанцыяй рэптылій, якая несупынна расла і ўспушвалася з агідным булькаццем.

У тую знамянальную ноч да нас у рукі трапіў цудоўны экзэмпляр — мярцвяк, які пры жыцці вылучаўся і магутнай фізічнай сілай, і выбітным інтэлектам,

што сведчыла пра чуллівую нервовую сістэму. Па волі нейкай злой іроніі, гэта быў той самы афіцэр, які паспрыяў Ёэсту ў прысваенні вайсковага звання і які мусіў цяпер зрабіцца аб'ектам яго даследаванняў. Апроч таго, у мінулым ён таемна вывучаў тэорыю рэанімацыі пад кіраўніцтвам Герберта Ёэста. Маёра сэра Эрыка Морлэнда Клэпхэма-Лі, кавалера ордэна «За выбітныя заслугі» і найлепшага хірурга ў нашай дывізіі, тэрмінова накіравалі ў сектар Сэнт-Элуа, калі ў штаб-кватэру прыйшло паведамленне аб цяжкіх баях, якія там вяліся. Маёр вылецеў на аэраплане, за штурвалам якога сядзеў адважны лейтэнант Роналд Хіл, але непасрэдна над пунктам прызначэння аэраплан збілі. Крушэнне баявой машыны было жудасным відовішчам. Ад лейтэнанта Хіла засталіся непазнавальныя рэшткі, затое цела геніяльнага хірурга захавалася амаль непашкоджаным, калі не лічыць напалову адарванай галавы. Ёэст прагна ўчапіўся ў мерцвяка, які калісьці быў яго сябрам і калегам-навукоўцам. Я не мог стрымаць дрыжыкаў, глядзячы, як мой сябар аддзяляе галаву ад цела і кладзе яе ў страшны чан з брыдкай цягучай субстанцыяй, каб захаваць аб'ект для будучых эксперыментаў. Потым, схіліўшыся над аперацыйным сталом, ён узяўся за абезгалоўленае цела. Ёэст увёў у вены труп свежую кроў, злучыў разарваныя артэрыі і нервы на абцінку шыі і закрыў жудасную зеўру раны шматком скуры, узятай ад непазнананага трупы ў форме афіцэра. Я ведаў, чаго ён хоча: паглядзець, ці з'явіцца ў гэтым цудоўна складзеным целе, пазбаўленым галавы, хоць нейкія прыкметы інтэлекту, якім вылучаўся пры жыцці сэр Эрык Морлэнд Клэпхэм-Лі. Маёр, які калісьці вывучаў тэорыю рэанімацыі, цяпер сам зрабіўся знежывелым доследным узорам.

У мяне перад вачыма дагэтуль стаіць вусцішная карціна: Герберт Ўэст у злавесным святле электрычнай лямпы ўводзіць ажыўляльны рэагент у руку абезгалоўленага цела. Я, напэўна, памру, калі паспрабую апісаць гэтую сцэну ва ўсіх падрабязнасцях: аперацыйны пакой, падобны да логава вар'ята, завалены рассартаванымі фрагментамі чалавечых целаў, клейкая падлога, залітая крывёй і ледзь не да шчыкалаткі пакрытая шматкамі плоці, і зелянявы агеньчык гарэлкі, які паміргвае ў прыцемненым куце, дзе ў закаркаваным чане булькоча, пухне і надзімаецца гідкае варыва з тканак рэптылій.

Паддоследны меў пры жыцці выдатную нервовую сістэму — Ўэст у гэтым пераканаўся падчас доўгіх папярэдніх назіранняў і ад цяперашняга эксперыменту чакаў вельмі многага. Калі канцавіны цела пачалі злёгка паторгвацца, вочы Ўэста заблішчалі ад прагнай цікаўнасці. Мяркую, ён разлічваў атрымаць неаспрэчны доказ сваёй вар'яцкай тэорыі, паводле якой свядомасць, розум і тое, што звычайна называюць асобай чалавека, могуць існаваць незалежна ад мозгу, ніякай надасабовай злучальнай субстанцыі, званай душой, не існуе, а чалавечае цела — проста механізм і набор нервовых вузлоў, кожны з якіх можа функцыянаваць самастойна. Гэта зробіцца сапраўдным трыумфам для Ўэста, бо сама таямніца жыцця будзе развянчаная і зведзеная да катэгорыі міфа. Мы зачаравана ўтаропіліся ў цела, якое, канвульсіўна таргануўшыся, пачало павольна падымацца. Рукі і ногі аб'екта агідна выгіналіся, цягліцы бязладна скарачаліся, прымушаючы яго курчыцца ў сутаргах. Затым абезгалоўленае цела рэзка ўскінула рукі — і гэта, без усякіх сумневаў, быў цалкам асэнсаваны жэст распачы, які яскрава

пацвярджаў слушнасьць тэорыі Ўэста. Відавочна, нервы запомнілі апошнюю падзею ў жыцці гэтага чалавека — адчайную спробу ўратавацца з ахопленага агнём аэраплана.

Я не магу сказаць дакладна, што здарылася потым. Мажліва, гэта была галюцынацыя, выкліканая шокам ад выбуху нямецкага снарада, які ўляцеў проста ў будынак і разнёс яго ў трэскі. У любым выпадку, сведак не засталася, бо выжыць пашчасціла толькі нам з Ўэстам. Прынамсі Ўэст да самага свайго знікнення лічыў гэта галюцынацыяй, хаця, як ні дзіўна, прымроілася нам адно і тое ж. Увогуле выглядала ўсё даволі будзённа, страшным было значэнне гэтай падзеі. Цела прыўзнялося на стале, пачало слепа вадзіць рукамі ў паветры — і ў гэты момант мы пачулі гук, занадта жудасны, каб назваць яго чалавечым голасам. Жудасным быў не яго тэмбр і нават не сэнс таго, што мы пачулі, бо гэта быў проста вокліч: «Скачы, Роналд, о Госпадзе, скачы, ратуйся!». Жудаснай была крыніца гуку.

Таму што ішоў ён з закаркаванага чана ў прыцмененым куце, дзе варушыліся вусцішныя цені.

VI. Легіёны смерці

Год таму, пасля знікнення Герберта Ўэста, бостанская паліцыя ўчыніла мне жорсткі допыт. Мяне падазравалі ва ўтойванні фактаў і, магчыма, нават у горшых злачынствах, але я не мог сказаць ім праўду, бо яны ўсё роўна не паверылі б. Яны, вядома, здагадваліся, што Ўэст займаецца не зусім законнымі рэчамі, бо ў сваіх агідных эксперыментах па ажыўленні памерлых ён зайшоў так далёка, што гэта ўжо немагчыма было трымаць у поўным сакрэ-

це. Але акалічнасці катастрофы, якая паклала канец ягоным даследаванням, былі такімі вар'яцкімі і жудаснымі, што нават я часам сумняваюся ў рэальнасці ўбачанага.

Я быў найбліжэйшым сябрам і адданым паплечнікам Герберта Ўэста. Мы сустрэліся шмат гадоў таму на медыцынскім факультэце, і з першых жа дзён я зрабіўся суўдзельнікам ягоных жудасных даследаў. Ён цярпліва працаваў над удасканаленнем рэчыва, якое ўводзіў у вены нябожчыкаў, спрабуючы вярнуць іх да жыцця. Для гэтай работы яму патрабаваліся свежыя трупы, і, каб здабыць дастатковую іх колькасць, нам даводзілася ісці на жахлівыя ўчынкi. Яшчэ больш жахлівымі былі вынікі эксперыментаў — агідныя камякі плоці, мёртвай, але абуджанай да сляпога, блюзнерскага і бессэнсоўнага падабенства жыцця. Большасць даследаў заканчвалася менавіта так, таму што адрадзіць розум магчыма было толькі ў бездакорна свежым экзэмпляры з ацаленымі мазгавымі клеткамі, не закранутымі працэсам распаду.

Пастаянная патрэба ў ідэальна свежых нябожчыках прывяла Ўэста да канчатковага маральнага заняпаду. Знайсці прыдатнае цела было вельмі няпроста, і аднойчы ён здзейсніў страшны ўчынак, зрабіўшы сваім паддоследным жывога, поўнага сіл чалавека. Кароткая барацьба, ін'екцыя — і моцны алкалоід ператварыў нешчасліўца ў бездакорна свежы труп. Вынік эксперыменту быў бліскучым, хоць і нядоўгачасовым, але Ўэст выйшаў з яго са змярцвелай і спустошанай душой. Менавіта тады ў яго з'явіўся гэты цяжкі нядобры позірк, які ён часам крытычна спыняў на людзях, што вылучаліся чулівай нервовай сістэмай і моцным целаскладам. Урэшце я па-

чаў панічна баяцца Ўэста, бо ён пачаў так паглядаць і на мяне. Людзі быццам не заўважалі гэтых позіркаў, але заўважылі мой страх, і пасля знікнення Ўэста гэта зрабілася падставай для самых абсурдных падазрэнняў.

Праўду кажучы, Ўэст баяўся нават больш, чым я, бо праз свае гніосныя заняткі быў змушаны жыць самотнікам, шарахаючыся ад кожнага ценю. У асноўным ён баяўся паліцыі, але часам яго грыз гнятлівы цьмяны страх перад безназоўнымі пачварамі, якіх ён калісьці абудзіў да хваравітага падабенства жыцця і якія, мажліва, усё яшчэ існавалі. Ён, як правіла, заканчваў свае эксперыменты стрэлам з рэвальвера, але некалькі экзэмпляраў выслізнулі з ягоных рук. Наш самы першы паддоследны пакінуў сляды пазногцяў на ўласнай магіле. Другі, памерлы прафесар з Аркхэма, зрабіўся канібалам, але яго схапілі і замкнулі ў Сэфтанскай вар'ятні, дзе ён шаснаццаць гадоў біўся галавой аб сцены палаты. Лёс іншых паддоследных, якія, як мы меркавалі, выжылі, быў яшчэ больш цьмяным, таму што ў апошнія гады навуковы інтарэс Ўэста вырадзіўся ў нездаровую пачварную манію, і цяпер ён прысвячаў усё сваё майстэрства ажыўленню не чалавечых трупаў, але іх асобных частак, да якіх часам далучаў тканкі іншых біялагічных відаў. Незадоўга да яго знікнення гэтае захапленне набыло неймаверна агідныя формы, і я не бяруся нават намякнуць, якімі былі яго апошнія эксперыменты. Сусветная вайна, падчас якой мы абодва служылі ваеннымі хірургамі, толькі ўзмацніла гэтую хваравітую прыхільнасць Ўэста.

Цьмяны страх, які адчуваў Ўэст перад сваімі стварэннямі, меў складаную прыроду. Часткова ён тлумачыўся самім фактам існавання гэтых пачвараў,

а часткова — усведамленнем смяротнай небяспекі ад мажлівай сустрэчы з імі. Самым жахлівым у гэтай сітуацыі было менавіта тое, што яны зніклі, — прынамсі, Ўэсту было вядомае месцазнаходжанне толькі аднаго з іх, няшчаснага шаленца, які сядзеў пад замком у вар’ятні. Апроч таго, Ўэста пераследаваў яшчэ адзін, вельмі незвычайны, страх — абсалютна неперадавальнае пачуццё, якое з’явілася ў яго пасля неверагоднага эксперыменту, праведзенага ў канадскім вайсковым корпусе ў 1915 годзе. У разгар цяжкага бою Ўэст вярнуў да жыцця маёра сэра Эрыка Морлэнда Клэпхэма-Лі, кавалера ордэна «За выбітныя заслугі», свайго калегу-хірурга, які ведаў пра яго эксперыменты і быў здольны іх паўтарыць. Ўэст аддзяліў галаву паддоследнага, каб даследаваць магчымасці квазіразумнага жыцця ў абезгалоўленым целе. Эксперымент праходзіў паспяхова, і за некалькі хвілін да таго як нашу лабараторыю знішчыў нямецкі снарад, цела зрабіла некалькі асэнсаваных рухаў. У гэта цяжка паверыць, але ў тое ж імгненне мы абодва пачулі выразныя гукі з прыцемненага кута лабараторыі, дзе ляжала адрэзаная галава. Снарад быў міласэрны да нас з Ўэстам, і пасля выбуху жывымі засталіся толькі мы двое — зрэшты, на конт апошняга Ўэст быў не зусім упэўнены. Ён часам агучваў здагадкі пра тое, на што можа быць здольны абезгалоўлены хірург, якія валодае метадыкай ажыўлення трупай, і ад гэтых разважанняў мяне бралі дрыжыкі.

Апошнім жытлом Ўэста быў элегантны старажытны асабняк на ўскрайку могілак — аднаго з найстарэйшых некропаляў у Бостане. Ўэст выбраў гэтае месца з чыста сімвалічных і эстэтычных меркаванняў: большасць пахаванняў адносілася яшчэ да каланіяльных часоў, і спаранелыя косткі

не ўяўлялі для яго навуковага інтарэсу. У сутарэнні, пабудаваным рабочымі-эмігрантамі, размяшчалася сакрэтная лабараторыя з вялізнай электрычнай печку для крэмацыі, з дапамогай якой гаспадар дома надзейна і без сведак пазбаўляўся ад вынікаў сваіх вар’яцкіх эксперыментаў і блюзнерскіх забавак — мёртвых цел, іх фрагментаў і агідных гібрыдаў, са-стаўленых з кавалкаў чалавечай плоці і чужародных тканак. Падчас будаўніцтва падвальной лабараторыі рабочыя натрапілі на старадаўнюю каменную кладку — відавочна, замураваны ўваход у тунэль, які веў да могілак, але залягаў занадта глыбока, каб злучацца з якой-небудзь вядомай пахавальняй. Зрабіўшы пэўныя разлікі, Ёэст прыйшоў да высновы, што тунэль веў да нейкай схованкі пад фамільным склепам Эверылаў, апошні з якіх памёр у 1768 годзе. Я быў побач з Ёэстам, калі ён разглядаў волкія, заплеснелыя сцены, што агаліліся пад ударамі матык і рыдлёвак рабочых, і рыхтаваўся да вострых дрыжкаў ад адкрыцця пракаветных могілкавых таямніц, але ўпершыню ў жыцці прыродная цікаўнасць Ёэста саступіла страху, і ён, здрадзіўшы ўласнай ненармальнай натуры, загадаў кладкі не чапаць і пакласці паўзверху яе свежую тынкоўку. У такім выглядзе сцяна сакрэтнай лабараторыі заставалася да той пякельнай ночы, якая зрабілася апошняй для Ёэста. Кажучы пра ненармальнасць Ёэста, я мушу ўдакладніць, што гэта тычылася толькі яго разумовага і душэўнага стану. Вонкава ён быў усё той жа — спакойны і ўраўнаважаны маленькі хударлявы бландын з блакітнымі вачыма за шкельцамі акулераў. Нават цяпер ён выглядаў юнаком, і доўгія гады, пражытыя ў гнятлівым страху, ні на каліва яго не змянілі. Ён выглядаў спакойным, нават калі азіраўся цераз

плячо, згадваючы мерцвяка, што спрабаваў пазногцямі раскапаць уласную магілу, альбо разважаючы пра крыважэрную істоту, якая грызла і трэсла краты ў Сэфтанскай вар'ятні.

Адлік апошніх хвілін жыцця Герберта Ўэста пачаўся ў адзін з вечароў, калі мы сядзелі ў нашым агульным кабінцеце і мой сябар чытаў газету, раз-пораз кідаючы на мяне пільныя позіркi. Гартаючы змятыя старонкі, ён раптам здрыгануўся, натрапіўшы на дзіўны загаловак, быццам чыясьці пачварная кіпцюрастая рука дацягнуўся да яго праз шаснаццаць гадоў. У Сэфтанскай вар'ятні, што знаходзілася за пяцьдзясят міляў адсюль, адбылося страшнае і нечуванае здарэнне, якое перапалохала ўсё наваколле і прывяло ў замяшанне паліцыю. Неўзабаве пасля поўначы ў шпіталь зайшла група маўклівых незнаёмцаў, і грознага выгляду вайсковец, што ўзначальваў працэсію, звярнуўся да вартаўнікоў. Гаварыў ён не расціскаючы вуснаў, нібы чэрававяшчальнік, а яго голас, здавалася, даносіўся з велізарнай чорнай скрыні, якую ён трымаў у руках. Рысы яго нерухомага аблічча былі далікатныя і бездакорна прыгожыя, але вартаўнік вар'ятні ледзь не самлеў ад перапуду, калі запаліў у калідоры святло і разгледзеў яго як след: тое быў не твар, а васковая маска з вачамі з каляровага шкла. Пэўна, гэты чалавек стаў ахвярай нейкага жудаснага няшчаснага выпадку. За вайскоўцам ішоў магутны граміла надзвычай агіднага выгляду, чыя сінюшная фізіяномія здавалася напалову аб'едзенай нейкай невядомай хваробай. Вайсковец запатрабаваў, каб ім выдалі монстра-людажэра, злоўленага ў Аркхэме шаснаццаць гадоў таму, і, атрымаўшы адмову, даў сігнал сваім суўдзельнікам, пасля чаго распачаўся жудасны гар-

мідар. Нападнікі жорстка збівалі, тапталі і рвалі зубамі ўсіх, хто не паспеў уцячы, і, умярцвіўшы чатырох санітараў, яны нарэшце вызвалілі монстра з-пад замка. Тыя з выжылых, хто здольны быў расказваць пра здарэнне без істэрыкі, кляліся, што нападнікі дзейнічалі не як жывыя людзі, а хутчэй як аўтаматы, выконваючы загады незнаёмца з васковым тварам. Калі ў шпіталь прыбыла дапамога, невядомыя зламыснікі ўжо сышлі, прыхапіўшы з сабой вар’ята-людажэра.

Прачытаўшы гэтае паведамленне, Ёэст да ночы праседзеў у нейкім здранцвенні, а роўна апоўначы пачуўся рэзкі званок у дзверы, які напалохаў яго да паўсмерці. Прыслуга спала на верхнім паверсе, і адчыняць давялося мне. Як я ўжо сказаў паліцыі, на дварэ не было ні аўтамабіля, ні фурманкі — толькі група дзіўнага выгляду мужчын, якія трымалі ў руках важкую прастакутную скрыню. Незнаёмцы занеслі скрыню ў калідор і паставілі на падлогу, пасля чаго адзін з іх прагыркаў нейкім ненатуральным голасам: «Экспрэс-дастаўка, аплачаная». Потым яны сышлі, нязграбна перастаўляючы нягнуткія ногі, і, гледзячы ім услед, я чамусьці падумаў, што яны накіроўваюцца проста да старажытных могілак, побач з якімі стаяў наш дом. Калі я зачыніў за імі дзверы, Ёэст спусціўся і зірнуў на скрыню. Яна была памерам прыкладна ў два квадратныя футы, і на ёй былі накрэмзаныя імя Герберта Ёэста і наш хатні адрас. Апроч таго, на скрыні быў яшчэ адзін надпіс: «Ад Эрыка Морлэнда Клэпхэма-Лі, Сэнт-Элуа, Фландрыя». Шэсць гадоў таму ў Фландрыі ў наш палявы шпіталь трапіў нямецкі снарад, пахаваўшы пад абломкамі абезгалоўлены рэанімаваны труп доктара Клэпхэма-Лі і яго адрэза-

ную галаву, якая — як мы лічылі — прамовіла некалькі асэнсаваных словаў.

Нават цяпер Ўэст выглядаў спакойным, хаця становішча яго было жаклівае. Ён хутка прамовіў: «Гэта канец. Але давай спалім... гэтую рэч». Мы аднеслі скрыню ў лабараторыю, несупынна прыслухоўваючыся. Я не памятаю ўсіх падрабязнасцяў (няцяжка здагадацца, у якім стане я быў у той момант), але чуткі пра тое, што я спаліў цела Герберта Ўэста, — не што іншае, як гнюсная хлусня. Не раскрываючы драўлянай скрыні, мы паклалі яе ў печ, зачынілі дзверцы і ўключылі ток. За ўвесь гэты час са скрыні не данеслася ні гуку.

Ўэст першы заўважыў, што ад той часткі сцяны, дзе знаходзілася старажытная каменная кладка, пачала адвальвацца тынкоўка. Я кінуўся быў бегчы, але ён затрымаў мяне. Потым у сцяне з'явілася невялікая чорная адтуліна, адкуль павеяла ледзяным холадам і пацягнула пахам гніення і волкай могілкавай зямлі. Запанавала мёртвая цішыня. Электрычнае святло згасла, і ў дзіўным фасфарычным ззянні, якое ішло быццам з іншасвету, я ўгледзеў натоўп безназоўных істот, нібыта спароджаных хворым уяўленнем вар'ята альбо самога д'ябла, якія, не выдаючы ні гуку, старанна разбіралі кладку. Іх абрысы былі чалавечымі, напалову чалавечымі, часткова чалавечымі альбо нечалавечымі ўвогуле — гратэскавая разнамасная арда. Спакойна, адзін за адным, яны выцягвалі камяні са старажытнай сцяны. А потым, калі адтуліна зрабілася досыць вялікай, яны ўсім натоўпам рынуліся ў лабараторыю, і на чале гэтага пякельнага воінства ганарліва крочыў чалавек з васковым тварам. Следам ішоў вылюдак з вачыма вар'ята, які і схапіў Герберта Ўэста. Той не супраціўляўся, не выдаючы

нават гуку. І тады яны ўсе разам накінуліся на яго і проста ў мяне на вачах разадралі на кавалкі, якія панеслі з сабой у свае брыдкія падземныя сховішчы. Адарваную галаву Ёэста нёс чалавек з васковым тварам, апрануты ва ўніформу канадскага афіцэра. Праводзячы іх позіркам, я ўбачыў, што ў блакітных вачах за шкельцамі акулераў упершыню ўспыхнула шчырае і непадробнае пачуццё.

Раніцой слугі знайшлі мяне без прытомнасці. Герберт Ёэст знік. У крэмацыйнай печы быў попел невядомага паходжання. Паліцыянты дапытвалі мяне, але што я мог ім сказаць? Яны не ўгледзелі ніякай сувязі паміж трагедыяй у Сэфтане і знікненнем Ёэста і не паверылі майму аповеду пра незнаёмцаў, якія прынеслі нам чорную скрыню. Я расказаў ім пра падземнае сховішча, але яны толькі пакпілі з мяне, паказаўшы на непашкоджаную тынкоўку. Больш я ім нічога не сказаў. Яны лічаць мяне вар'ятам або забойцам. Мажліва, я сапраўды звар'яцеў. І як тут не звар'яець — гэтыя праклятыя легіёны смерці былі такія маўклівыя.

Пераклала Уладзіслава Гурьновіч

ГАНЧАК

I

Я іх чую: яны няспынна гучаць у мяне ў вушах, раздзіраючы душу, як жахлівая мроя, — воплескі крылаў і далёкі прыцішаны брэх велізарнага сабакі. Я дзякаваў бы міласэрнаму лёсу, калі б гэта было мрояй альбо нават трызненнем вар'ята, але тое, што адбылося за апошні час, пазбаўляе мяне гэтай надзеі. Сэнт-Джон ператварыўся ў абязвечаны труп, толькі я ведаю, што забіла яго, і з жахам усведамляю, што неўзабаве яно прыйдзе і па мяне. Але перш чым гэта здарыцца, я пушчу сабе кулю ў лоб. Яно няўхільна набліжаецца ўсцяж цёмных бязмежных лабірынтаў спрадвечнага жаху, маё жудаснае і безаблічнае Наканаванне, і самагубства — адзінае выйсце для мяне.

Ці даруюць нябёсы нашую безразважнасць і хваравітыя захапленні, якія прывялі нас абодвух да такой страшнай развязкі! Стаміўшыся ад пустэчы жыцця, у якім нават ідэалы рамантызму даўно ператварыліся ў пошласць, я і Сэнт-Джон з імпэтам далучаліся да кожнай суполкі эстэтаў і інтэлектуалаў у пошуках паратунку ад усёпаглынальнай нуды, якая з'ядала нашыя душы. Нас захапляла таямнічасць сімвалістаў і неўтаймаванасць прэрафаэлітаў — але ненадоўга, бо неўзабаве кожнае новае ўражанне блякла, трацячы смак і прывабнасць навізны.

І толькі змрочная філасофія дэкадэнтаў заставалася для нас уцехай, ёю адной мы натхняліся, заходзячы ўсё далей у сваіх д'ябальскіх вынаходствах. Сачыненні Бадлера і Гюісманса* ўжо не маглі ўзрушыць нас да дрыготкі, але мы сілкавалі імі сваю фантазію, чэрпаючы ідэі для нялюдскіх эксперыментаў і рызыкаўных прыгод. Прага новых уражанняў прывяла нас да таго, пра што я нават цяпер, перад абліччам смерці, згадваю з сорамам і згрызотамі, да самага агіднага і пачварнага злачынства, на якое толькі здольны чалавек, — рабавання магіл.

Я не ў стане прыгадаць усе падрабязнасці нашых вылазак або хаця б збольшага апісаць агідныя трафеі, што захоўваліся ў безназоўным музеі, які мы зладзілі ў вялізным каменным асабняку, дзе жылі самотнікамі, не трымаючы нават прыслугі. Наш музей быў прытулкам брыдоты і нечуванага блюзнэрства, дзе мы з вытанчанасцю эстэтаў-неўротыкаў стваралі сусвет замагільнай жудасці — і ўсё дзеля таго, каб узбудзіць свае перасычаныя пачуцці. Гэта была патаемная келля, стоеная глыбока пад зямлёй. Зялёнае і рудое полымя шугала ў выскаленых пашчах крылатых дэманаў, выразаных з базальту і оніксу. З жаролаў труб, схаваных у сценах, вырывалася сціснутае паветра, прымушаючы курчыцца ў вар'яцкім танцы палосы чырвонай тканіны для абіўкі трун і цяжкія чорныя парцьеры, якімі быў уздоблены пакой. Па трубах у келлю прыходзілі разнастайныя водары, якіх мы прагнулі ў залежнасці ад настрою: часам гэта быў водар бледных лілей, якія прыносяць на могілкі ў дзень хаўтураў, часам — п'янкі пах фімія-

* Жарыс-Карл Гюісманс (1848–1907) — французскі пісьменнік. Самы знакаміты яго твор — раман «Наадварот» (*A rebours*).

му з грабніц валадароў Усходу, а часам — успаміны пра тое прымушаюць мяне здрыгануцца — дурманлівы смурод мёртвай плоці, якая гніе ў магіле.

Уздоўж сцен гэтай выродлівай келлі стаялі зашклёныя скрыні са зморшчанымі муміямі ўперамешку з прыгожанькімі, рупліва адштукаванымі нябожчыкамі — шэдэўрамі мастацтва таксідэрмістаў, а таксама каменнымі надмагіллямі, скрадзенымі з найстаражытнейшых некропаляў свету. У нішах размяшчалася мноства чарапоў самых разнастайных формаў і заспіртаваных галоваў на розных стадыях распаду. Напалову згнілыя пляшывыя галовы слынных арыстакратаў суседнічалі тут з па-анёльску чыстымі залатакудрымі галоўкамі немаўлят, выкрадзеных з магіл адразу пасля пахавання. Тут былі таксама статуі і карціны самага гнюснага зместу — стваральнікамі некаторых з іх былі я і Сэнт-Джон. У зашпіленай папцы з выдубленай чалавечай скуры хаваліся рэдкія безназоўныя малюнкi, якія, калі верыць чуткам, стварыў сам Гоя*, але так і не насмеліўся прызнаць сваё аўтарства. Былі тут і музычныя інструменты — струнныя і духавыя, медныя і драўляныя, — якія спараджалі невыносна агідныя гукі, і мы з Сэнт-Джонам часам практыкаваліся ў музіцыраванні, здабываючы з іх вычварныя дысанансы, часам хваравіта-вытанчаныя, а часам застрашлівыя, як лямант апантанага, якім авалодалі ўсе дэманьы пекла. У незлічоных шуфлядах эбанітавых, упрыгожаных мазаікай шафак захоўвалася неймавернае мноства размаітых артэфактаў, здабытых з абрабаваных магіл, — о, нашай калекцыі пазайздрос-

* Франсіска Гоя (1746–1828) — гішпанскі мастак і гравёр, знакаміты вусцішнымі сюжэтамі сваіх карцін.

ціў бы самы ўтрапёны вар'ят ці вычварэнец! Зрэшты, не варта згадваць пра тыя артэфакты: дзякуй Богу, мне хапіла розуму знішчыць іх задоўга да таго, як я вырашыў знішчыць сябе.

Кожная драпежная вылазка, падчас якой мы здабывалі свае блюзерскія скарбы, была артыстычнай, дасканала спланаванай дзеяй. Мы не былі прымітыўнымі рабаўнікамі магіл, а дзейнічалі ў адпаведнасці з душэўным настроем і асаблівасцямі пейзажу, асяроддзя, надвор'я, сезону і нават месячнага святла. Гэтыя дзеянні былі для нас найбольш вытанчанай формай эстэтычнага самавыяўлення, і таму мы дбайна прадумвалі кожную дробязь, імкнучыся да дасканаласці. Няслушна выбраны час, непрывабны светлавы эфект або недалікатнае абыходжанне з волкай глебай маглі знішчыць дашчэнту салодкае экстатычнае пачуццё, што ахоплівала нас кожны раз, калі магільная зямля аддавала нам чарговы артэфакт, які так доўга і рупліва ўтойвала ў сваіх нетрах. Нашая пагоня за новымі ўражаннямі і вострымі адчуваннямі была ліхаманкавай і неўтаймаванай, і Сэнт-Джон, які заўсёды быў лідарам, неўзабаве прывёў мяне ў тое праклятае месца, дзе мы абодва сустрэлі свой жахлівы і няўмольны лёс.

Якое ж злое наканаванне завабіла нас на той страшны могільнік у Нідэрландах? Мяркую, нас зачаравалі цьмяныя чуткі, легенды і паданні пра чалавека, пахаванага тут пяцьсот гадоў таму: ён сам быў рабаўніком магіл і аднойчы выкраў дзівосны артэфакт з царскага склепа. У маёй памяці захавалася гэтая сцэна, прынамсі, апошнія яе хвілі: бледная восеньская поўня свеціць над могільнікам, на зямлі ляжаць доўгія прывідныя цені. Галіны камлюкаватых дрэваў панура хіляцца над расколатымі надмагіллямі, зарос-

лымі дзікімі травамі. Цэлыя легіёны вялізных кажаноў лунаюць у паветры, зацьмяваючы месячнае святло. Высокі спічак старажытнай, абвітай плюшчом капліцы, нібы кашчавы палец мерцвяка, працінае папяліста-сіняе неба. Фасфарычныя кузуркі, падобныя да агеньчыкаў знічак, танчаць пад цісавымі дрэвамі наводдаль, і востра пахне вільготным дзірванам, раслінамі і яшчэ чымсьці няпэўным, амаль няўлоўным, прынесеным сюды начнымі вятрамі з далёкіх балот і мораў, а дзесьці ўдалечыні надрыўна брэша сабака. Апошняя асабліва непакоіла нас, бо мы так і не здолелі ні разгледзець яго, ні нават вызначыць месцазнаходжанне. Гэты прыглушаны адлегласцю брэх прымусіў нас здрыгануцца, бо мы згадалі цьмяныя паданні, пачутыя ад мясцовых сялян: чалавека, чыю магілу мы шукалі, пяцьсот гадоў таму нібыта знайшлі тут мёртвым, страшна абязвечаным і разадраным на кавалкі невядомым зверам.

Я помню, як нашыя рыдлёўкі ўгрызаліся ў глебу, пад якой спачываў рабаўнік магіл, помню вобразы, якія выклікалі ў нас салодкую дрыготку: нашыя постаці, схіленыя над долам, бледная ўсёвідущая поўня, жудасныя цені, гратэскавыя дрэвы, велічэзныя кажаны, старажытная капліца, танец знічак, дурманлівыя могілкавыя водары, ціхія енкі начнога ветру і гэты дзіўны аддалены брэх, у чым існаванні мы не былі да канца ўпэўненыя. Нарэшце рыдлёўкі ўдарыліся аб штосьці значна цвярдзейшае за рыхлую глебу, і мы ўбачылі згнілую прадаўгаватую скрыню, пакрытую коркай мінеральных адкладанняў: відавочна, яна праляжала ў зямлі не адно стагоддзе. Труна выглядала надзвычай важкай і грувасткай, але тоўстае дрэва прагніло наскрозь, і мы без асаблівых высілкаў узламалі яе з дапамогай ры-

чага. Адкінуўшы вечка, мы ўтаропіліся на тое, што знаходзілася ўнутры.

Парэшткі, якія пяць стагоддзяў запар праяжалі пад дзірванам, захаваліся добра, надзіва добра. Шкілет быў патрушчаны ў некалькіх месцах — пэўна, сківіцамі істоты, што забіла яго, — але косткі не рассыпаліся, быццам іх утрымлівала нейкая невядомая сіла. Схіліўшыся над труной, мы зачаравана сузіралі гладкія белыя чэрап з ненатуральна доўгімі моцнымі зубамі і пустымі вачніцамі, у якіх некалі скакалі тыя ж вар’яцкія драпежныя агеньчыкі, што свяціліся цяпер у нашых вачах. Побач са шкілетам мы заўважылі экзатычны амулет, які нябожчык, мабыць, калісьці насіў на шыі. Гэта была сімвалічная выява ці то крылатага ганчака, які ляжаў, прыпаўшы да зямлі, ці то сфінкса з галавою сабакі, па-майстэрску выразаная ў старажытнаарыентальным стылі з кавалка зялёнага нефрыту. Яе аблічча выклікала нечуваную агіду, увасабляючы адначасова смерць, жывёльныя інстынкты і лютую злосць. Унізе амулета былі выразаныя незразумелыя сімвалы, якія ні я, ні Сэнт-Джон не здолелі распазнаць, а яшчэ ніжэй, нібы пячатка майстра, выгравіраваныя гратэскныя чалавечыя чэрап.

Кінуўшы позірк на амулет, мы адразу ж пажадалі завалодаць ім, адчуўшы, што каштоўнасць, якая столькі стагоддзяў утойвалася на дне магілы, — галоўная мэта нашых пошукаў. Мы б спакусіліся ім, нават калі б нічога не ведалі пра яго паходжанне, але разгледзеўшы яго больш пільна, зразумелі, на што менавіта натрапілі. Ён быў чужы ўсім формам традыцыйнага мастацтва і літаратуры, прызначаным для ўраўнаважанага і псіхічна здаровага мешчаніна, але мы пазналі ў ім істоту, якая згадвалася ў страшным Некранаміконе, забароненай кнізе звар’яце-

лага араба Абдула Альхазрэда. Гэта быў сімвал душы ў агідным кульце пажыральнікаў мярцвячыны, распаўсюджаным на недасягальных абшарах Ленга, што ў Цэнтральнай Азіі. Мы без цяжкасцяў распазналі жаклівыя рысы, апісаныя ў манускрыпце арабскага чарнакніжніка, — рысы, як ён сцвярджаў, скапіяваныя з абліччаў дэманічных звышнатуральных існасцяў — увасабленняў чорных душ тых, хто апаганьвае магілы і непакоіць памерлых.

Схапіўшы нефрытавы артэфакт, мы апошні раз зірнулі на касцяны твар і пустыя чорныя вачніцы яго ўладальніка, пасля чаго закідалі магілу зямлёй. Калі мы спыталіся прэч з гэтага агіднага месца разам са скрадзеным амулетам, надзейна схаваным у кішэні Сэнт-Джона, нам здалося, што цэлая згря кажаноў, нібыта ў пошуках нячыстай блюзнерскай спажывы, апусцілася на абрабаваную магілу, абляпіўшы яе суцэльнай чорнай масай, якая на імгненне прыняла абрысы чалавечага цела. Але святло восеньскай поўні было такім слабым і бляклым, што мы не зразумелі, ці напраўду бачылі гэта. А на наступны дзень, калі мы плылі пад ветразем, вяртаючыся з Нідэрландаў дадому, нам здалося, нібы дзесьці ўдалечыні чуецца прыцішаны брэх велізарнага сабакі-ганчака. Але восеньскі вецер так тужліва і журботна енчыў над морам, што мы не зразумелі, ці напраўду чулі яго.

II

Менш чым праз тыдзень пасля нашага вяртання ў Англію пачало адбывацца незразумелае. Мы жылі як пустэльнікі, без сяброў, без прыслугі, адны ў вялізным старым асабняку пасярод бязлюднай ве-

расовай пусткі, адкрытай усім вятрам, і рэдка здаралася, каб няпрошаныя госці назалілі нам груканнем у дзверы. Але цяпер нас часта непакоіла невыразнае мармытанне і драпанне ўначы, не толькі ля дзвярэй, але нават каля вокнаў — і зверху, і знізу. Аднойчы нам прымоіўся вялізны чорны цень у акне бібліятэкі, куды ярка свяціў месяц, а наступным разам прычулася ці то шапаценне, ці то воплескі крылаў дзесьці паблізу. Нашы росшукі пасля кожнага такога здарэння не давалі ніякіх вынікаў, і ўрэшце мы пачалі вінаваціць ва ўсім хваравітае ўзбуджанае ўяўленне, праз якое ў нашых вушах дагэтуль гучаў той далёкі прыглушаны брэх, што прычуўся нам на могілках у Нідэрландах. Нефрытавы амулет стаў цяпер у сценнай нішы нашага музея жахаў, і мы час ад часу запальвалі перад ім свечкі з дзіўнымі водарамі. Мы шмат чыталі ў Некранаміконе Альхазрэда пра ўласцінасці гэтага артэфакта, а таксама пра таемную сувязь паміж душамі рабаўнікоў магіл і істотамі, якіх ён сімвалізуе, і прачытанае напаўняла нас неспакоем. Тое, што пачалося пасля, нагадвала кашмарны сон.

Уначы 24 верасня 19** году я пачуў груканне ў дзверы свайго пакоя. Мяркуючы, што гэта Сэнт-Джон, я запрасіў яго ўвайсці, але адказам быў толькі гідкі вісклівы смех. У калідоры не было ні душы. Калі я пабудзіў Сэнт-Джона і паведаміў пра здарэнне, ён пакляўся, што нічога не чуў, і ім таксама авалодала трывога. У тую ноч далёкі прыцішаны брэх, які разносіўся над верасовай пусткай, зрабіўся для нас жудлівай рэчаіснасцю. Праз чатыры дні, калі мы бавілі час у сваім сакрэтным музеі, штосьці ціха і асцярожна паскрэблася ў адзіныя дзверы, якія вялі да патаемнай лесвіцы ў бібліятэцы. Мы падха-

піліся, ахопленыя панічным пачуццём, у якім жах перад невядомым змяшаўся са страхам, што пра нашу агідную калекцыю могуць даведацца староннія. Патушыўшы ўсе агні, мы нячутна наблізіліся да дзвярэй, рэзка расчынілі іх — і адчулі невытлумачальны подых паветра, а потым штосьці нябачнае шарахнулася ўглыб калідора, адкуль данесліся прыглушаны шоргат, хіхіканне і даволі выразнае мармытанне. Мы не ведалі, ці ў сваім мы розуме, мроя гэта альбо трызнненне. Мы ўсвядомілі толькі — і гэта прымусіла нас знерухомець ад жаху, — што бесцялесная істота, без сумневу, гаварыла па-нідэрландску.

З таго часу мы жылі ў нейкім жудасным зачараванні. У асноўным мы прытрымліваліся тэорыі, што абодва страцілі розум праз дэкадэнцкі лад жыцця і вычварныя эксперыменты, але часам нам больш падабалася ўяўляць сябе героямі тэатральнай драмы, што зрабіліся ахвярамі падступнага і бязлітаснага лёсу. Дзіўныя здарэнні адбываліся цяпер занадта часта, каб іх можна было пералічыць. У нашым самотным доме пасялілася штосьці нябачнае і згубнае, пра чью прыроду мы маглі толькі здагадацца, а дэманічны брэх, які штоночы разносіўся над верасовай пусткай, працягаў усімі вятрамі, з кожным разам гучаў усё бліжэй. 29 кастрычніка мы ўбачылі мноства слядоў на мяккім дзірване пад вокнамі бібліятэкі. Іх выгляд быў неапісальна жудасны, а паходжанне — такім жа невытлумачальным, як і з'яўленне зграі вялізных кажаноў, што апошнім часам літаральна акупавалі стары асабняк, селячыся тут у наймавернай колькасці.

18 лістапада адбылася жахлівая развязка. Калі пасля заходу сонца Сэнт-Джон ішоў праз пустку, вяртаючыся з чыгуначнай станцыі, на яго накінуўся

невядомы драпежны звер і разадраў на кавалкі. Пачуўшы яго дзікі энк, я выбег з дому і кінуўся на месца здарэння. Тое, што забіла яго, ужо знікла, але я выразна чуў воплескі крылаў, і на імгненне выродлівы чорны сілуэт крылатай істоты паўстаў на фоне поўні, якая ззяла нізка над гарызонтам. Мой сябар курчыўся ў агоніі і ўжо не мог гаварыць. Калі я схіліўся над ім, ён толькі прашаптаў ледзь чутна: «Гэта ўсё амулет... хай ён будзе пракляты». І ён памёр, і на руках у мяне застаўся адно камяк скрываўленай абязвечанай плоці.

Наступнай ноччу я пахаваў яго ў занядбаным садзе каля асабняка, прамармытаўшы над магілай адну з звычайных малітваў, што так падабаліся яму пры жыцці. Калі я прамаўляў заключныя словы блюзнерскай літанні, мне пачуўся прыглушаны брэх, які разносіўся далёка над верасовай пусткай, залітай бледным месячным святлом, а потым я заўважыў велічэзны скурчаны цень, што скакаў з груды на груд. Ахоплены жахам, я заплюшчыў вочы і кінуўся тварам на зямлю. Не ведаю, колькі часу прайшло, перш чым я здолеў падняцца на ногі і, хістаючыся, калочычыся ад страху, вярнуцца ў спусцелы дом. Укленчыўшы перад нефрытавым амулетам на імправізаным алтары, я шаптаў бязладныя малітвы, просячы літасці.

Мне страшна было заставацца аднаму ў гэтым старым асабняку пасярод пусткі, і на наступны дзень я з'ехаў у Лондан. Папярэдне я знішчыў усе могілнікавыя артэфакты з нашага сакрэтнага музея, кінуўшы іх у вогнішча, а рэшту закапаўшы на пустыцы — апроч амулета, які забраў з сабою. На трэцюю ноч я зноў пачуў жахлівы брэх, а яшчэ праз тыдзень мне прымроілася пара вачэй, што глядзелі на мяне

з цемры. Аднойчы ўвечары, калі я выйшаў на набярэжную Вікторыі, каб глынуць свежага паветра, мне здалося, нібы штосьці чорнае закланіла адлюстраванне аднаго з вулічных ліхтароў у вадзе, а потым адчуў рэзкі павеў ледзянога ветру. І тады я ўсвядоміў, што жаклівы лёс, які напаткаў Сэнт-Джона, чакае і мяне.

На наступны дзень я сеў на карабель і паплыў у Нідэрланды. Са мной быў нефрытавы амулет, русліва загорнуты ў кавалак тканіны. Я не ведаў, ці атрымаю прабацэнне, вярнуўшы артэфакт яго мёртваму ўладальніку, але мне здавалася, што гэты адчайны крок — адзінае лагічнае выйсце. Я не мог упэўнена сказаць, чым насамрэч быў гэты прывідны ганчак і чаму ён пераследаваў мяне, але яго брэх мы ўпершыню пачулі на старажытных могілках, і, згадваючы ўсе наступныя здарэнні, у тым ліку апошнія словы Сэнт-Джона, я прыйшоў да высновы, што гэтае пракляцце непасрэдна звязанае з амулетам, выкрадзеным з магілы. Вось толькі лёс бязлітасна пасмяяўся з мяне, бо ў ратэрдамскай карчме, дзе я спыніўся, рабаўнікі ўзламалі дзверы майго пакоя і скралі амулет, пазбавіўшы мяне апошняй надзеі на паратунак.

У тую ноч брэх ганчака гучаў асабліва люта, а ў ранішняй газеце я прачытаў пра пачварнае злачынства, здзейсненае ў жабрацкім квартале горада. У шматкватэрных дамах, дзе сялілася ўся гарадская навалач, злачынствы не былі рэдкасцю, але крывавая разня, што адбылася тут уначы, жахнула нават мясцовую чэрнь. У брудным прытоне рабаўнікоў знайшлі цэлае сямейства, разадранае на кавалкі неведомай істотай, якая не пакінула ніякіх слядоў. Але тыя, хто жыў па суседстве, сцвярджалі, нібыта

ноччу апроч звыклых п'яных выкрыкаў ім чуўся надрыўны прыцішаны брэх велізнага сабакі.

А потым я зноў стаяў на жудасным могільніку, над якім ззяла бледная зімняя поўня, і на зямлі ляжалі выродлівыя цені, і галіны дрэваў, пазбаўленыя лістоты, хіліліся над расколатымі надмагіллямі і абледзянелай травой, і спічак капліцы, як палец мерцвяка, кпліва працінаў бяклае неба, і пранізліва енчыў начны вецер, што прыляцеў з далёкіх ледзяных балот і мораў. Брэх быў цяпер ледзьве чутны, а калі я наблізіўся да магілы, якую зняважыў калісьці, ён раптоўна змоўк, і цэлая зграя вялізных кажаноў узнялася ў паветра і пачала ашалела лётаць вакол надмагілля.

Я не ведаў, навошта прыйшоў сюды. Магчыма, каб маліцца, а магчыма, каб прасіць літасці і даравання ў гэтых збялелых костак. Але якой бы ні была мая мэта, я накінуўся на мёрзлую глебу з такім адчаем і апантанасцю, нібыта мной кіравала чыясьці злая воля. Капаць было нашмат лягчэй, чым я думаў, і толькі аднойчы мяне перапыніла нечаканая перашкода: лядашчы сцярвятнік раптам абрынуўся з халодных нябёс і пачаў раз'юшана дзяўбці могількавую зямлю, пакуль я не прыкончыў яго ўдарам рыдлёўкі. Нарэшце я ўбачыў згнілую труну і скінуў з яе разбухлае, слізкае вечка. Гэта было маё апошняе асэнсаванае дзеянне.

Сцены струхлелай труны былі спрэс аблепленыя пачварнымі, ненатуральна вялізнымі кажанамі, якія спалі, а ў атачэнні гэтай жахлівай светлы ляжаў той, каго мы з сябрам калісьці абрабавалі і абразілі. Тады мы ўбачылі толькі мёртвыя белыя косткі, а цяпер шкілет быў пакрыты коркай засмяглай крыві і месівам з плоці і валасоў. У ягоных пустых вачніцах

шугалі жывыя агеньчыкі, і ён глядзеў на мяне, скалячы вострыя скрываўленыя іклы ў здзеклівай ухмылцы, нібы смеючыся з майго непазбежнага лёсу. А потым яго сківіцы зварухнуліся, з касцяной глоткі вырваўся надрыўны сарданічны брэх, і я ўбачыў пракляты нефрытавы амулет, які ён сціскаў сваімі кашчавымі скрываўленымі пальцамі. І тады я закрычаў і кінуўся прэч, як шаленец, заходзячыся енкам, што хутка перайшоў у прыступы істэрычнага смеху.

Вар'яцтва, вершнік на зорным ветры... тое, што стагоддзямі вастрыла іклы і кіпцюры аб закасцяненыя трупы... азызлая смерць паўстае ў вакханаліі кажаноў з чорных сутарэнняў падземнага храма Беліяла*... Усё гучней чуваць брэх гэтай мёртвай бесцялеснай пачвары, я чую, як яна кружыць вакол мяне, як набліжаюцца воплескі і шоргат яе перапончатых крылаў, але я, з рэвальверам у руцэ, хутка здабуду вызваленне, свой адзіны паратунак ад таго, што не мае назвы і не мусіць быць названае.

Пераклала Уладзіслава Гурыновіч

* Беліял, альбо Веліял, Веліяр — дэманічная істота, што спакушае чалавека. Слова ўпершыню сустракаецца ў Бібліі.

СТОЕНЫ ЖАХ

І. Цень на каміне

У неспакойную ноч, калі паветра гуло ад грывотаў, пошукі стоенага жаху прывялі мяне да закінутага асабняка на вяршыні Навальнічнай гары. Прыйшоў я туды не адзін, бо ў тых часы адчайная безразважнасць яшчэ не была маёй адметнай рысай, нягледзячы на апантанасць рэчамі дзіўнымі і застрашлівымі, праз якую ўсё маё жыццё ператварылася ў несупынны пошук жахлівага як на старонках кніг, так і ў штодзённай рэчаіснасці. Са мной ішлі два мае памагатыя, якіх я паклікаў у свой час. Гэта былі два дужыя дзецюкі, найшчыра мне адданыя, што ўжо доўгі час нязменна суправаджалі мяне ў маіх небяспечных даследаваннях.

Мы пакінулі мястэчка ўпотаікі, каб не трапіць на вочы рэпарцёрам, якія швэндаліся тут ужо цэлы месяц, з таго самага дня, калі паўзучая смерць прыйшла ў гэтыя мясціны, зрынуўшы ўсё наваколле ў бездань панікі і крывавага кашмару. Магчыма, я звярнуся да іх пазней, казаў я сабе, але цяпер не хачу іх нават бачыць. Божа літасцівы! Калі б толькі я ім дазволіў тады далучыцца да маіх росшукаў, мне б не давалося маўчаць так доўга, не наважваючыся падзяліцца сваёй страшнай таямніцай ні з адной жывой душой праз боязь, што людзі палічаць мяне вар'ятам альбо звар'яцеюць самі, даведаўшыся пра жахлівых

падрабязнасці. Зрэшты, цяпер я кажу пра гэта адкрыта, проста каб не крануцца розумам ад цяжкіх успамінаў, і ўжо нават шкадую, што не раскажаў усё раней. Таму што я — адзіны з людзей, хто бачыў у твар той жах, які таіўся на вяршыні самотнай прывіднай гары.

Маленькі аўтамабіль паглынаў мілю за міляй усцяж пракаветных лясоў і ўзгоркаў, пакуль проста на нашым шляху не паўстала лясістае ўзвышша. Пад покрывам ночы, без натоўпаў паліцыянтаў і газетчыкаў, якія ўжо зрабіліся тут звыклымі, гэтая мясцовасць выглядала яшчэ больш злавесна, і мы ледзьве ўтрымаліся ад спакусы запаліць ацэтыленавы ліхтар, разумеючы, што святло можа забраць непатрэбную ўвагу. Штосьці агідна хваравітае прысутнічала ў начным краявідзе, гэта немагчыма было не заўважыць, нават нічога не ведаючы пра нябачны кашмар, які таіўся ў цемры. Дзікія жывёлы тут не вяліся — прыроднае чуццё падказвала ім, што дзесьці паблізу лунае смерць. Старажытныя дрэвы з расколатымі маланкамі камлямі здаваліся ненатуральна вялізнымі і скрыўлененымі, іншыя расліны выглядалі ненармальна раздзьмутымі, нібы ад невядомай хваробы, а дзіўнаватыя курганы і пагоркі, што ўздымаліся над зямлёй, зарослай пустазеллем і спярэшчанай глыбокімі выбоінамі — слядамі ад удараў маланак, абрысамі нагадвалі ці то клубкі змей, ці то велізарныя чалавечыя чарапы.

Жах таіўся на Навальнічнай гары ўжо не адно стагоддзе. Я даведаўся гэта з газет, якія паведамлялі пра страшнае бедства, што напаткала нешчаслівы край, адным скокам зрабіўшы яго вядомым на ўвесь свет. Мясцовасць гэтая ўяўляла з сябе адасобленае ўзвышша ў той частцы горнага хрыбта Катскіл, дзе

ўплыў галандцаў быў вельмі слабым і нядоўгачасовым. Некалькі разбураных сядзібаў ды жабрацкія вёсачкі, параскіданыя па пустынных схілах і населеныя вар-тымі жалю выраджэнцамі, — усё, што засталася тут ад гордых нашчадкаў каланістаў. Цывілізаваныя людзі нячаста наведвалі гэтыя краі, пакуль тут не арганізавалі мясцовую паліцыю, але нават цяпер тут толькі зрэдку можна сустрэць нешматлікія паліцэйскія патрулі. Тым не менш навакольныя вёсачкі былі проста апантанымі жахам, легенды пра яго былі ўлюбёнай тэмай гутарак прастакаватых мяшанцаў, якія раз-пораз пакідалі свае даліны, каб абмяняць самаробныя плечыныя кошыкі на ежу, якую не маглі здабыць на паліванні альбо вырасціць самі, і хатняе начынне, якое не ўмелі майстраваць.

Стоены жах пасяліўся ў самотным і занябаным асабняку Мартэнсаў, які вянчаў вяршыню ўступістага ўзвышша, названага Навальнічнай гарой праз жудасныя буры з маланкамі, што часта бушавалі над гэтай мясцовасцю. Ужо больш за стагоддзе стары каменны дом у атачэнні лесу быў прадметам неймаверных чутак, у роўнай ступені дзікіх і вычварных — чутак пра паўзучую смерць, велічэзную і маўклівую, якая штолета блукае наваколлем у пошуках ахвяры. Тутэйшыя жыхары з дрыготкай у голасе расказвалі гісторыі аб нейкім дэмане: маўляў, падпільноўвае ў цемры самотных вандроўнікаў, чые мёртвыя целы потым знаходзяць у жахлівым стане, абгрызеныя і парадзіраныя на кавалкі. Некаторыя шэптам паведамлялі пра крывавыя сляды, што цягнуцца ажно да закінутага асабняка. Адно сцвярджалі, што грымоты ў нябёсах абуджаюць жах, які дрэмле ў самотным доме. Іншыя меркавалі, што грымоты — гэта і ёсць голас жаху.

Ніхто за межамі лясной глухмені не верыў у тыя блытаня і супярэчлівыя балачкі з іх бязладнымі, часам дарэшты вар'яцкімі апісаннямі дэмана, якога ніхто асабліва не бачыў. У сваю чаргу, ніводзін мясцовы фермер ці селянін не сумняваўся, што ў доме Мартэнсаў тояцца пачвары і прывіды: існаванне нячысцікаў лічылася тут неаспрэчнай ісцінай, хаця пабачыць іх на свае вочы не пашчасціла яшчэ нікому з цікаўных, якія ўпотаікі наведвалі стары дом, уражаныя асабліва яркімі аповедамі, пачутымі ад тутэйшых. Мясцовыя старажылы расказвалі дзіўныя паданні пра прывідаў дома Мартэнсаў і легенды пра само сямейства Мартэнсаў, пра незвычайныя знакаляровыя вочы — іхную спадчынную прыкмету, пра іх доўгі забытаны радавод, а таксама пра забойства, якое зрабілася іхным праклёнам.

Змрочныя легенды горцаў увасобіліся самым злавесным і нечаканым чынам пасля жахлівага здарэння, якое і прывяло мяне ў гэтую глухмень. Адною летняй ноччу, калі толькі сціхлі апошнія грымоты надзвычай лютай і неўтаймаванай навальніцы, усё наваколле скаланулася ад ляманту. Цэлыя натоўпы вяскоўцаў беглі па схілах, гнаныя страхам і панікай, і тое, што іх напалохала, магло быць чым заўгодна, але толькі не гульнёй фантазіі. З плачам і энкам няшчасныя тубыльцы расказвалі пра безназоўны жах, які абрынуўся на іх. У апошнім яны не сумняваліся, хаця і не бачылі таго жаху на свае вочы. Аднак яны чулі немые крыкі, што даносіліся з аднаго з навакольных паселішчаў, і гэта значыла адно: туды прыйшла паўзучая смерць.

Раніцою местачкоўцы і ўзброеныя паліцыянты рушылі ўслед за змярцзелымі ад страху горцамі ў селішча, адкуль уначы чуліся крыкі. Туды сапраўды навед-

лася смерць. Ад удару маланкі зямля пад вёскай рассялася, знішчыўшы некалькі ўбогіх халупаў, аднак гэтыя разбурэнні здаваліся дробяззю ў параўнанні з чалавечымі ахвярамі. З прыкладна сямідзесяці пяці чалавек, якія насялялі вёску, ніводнага не знайшлі жывым. Разварочаную зямлю заліло крывёй, і ўсюды былі параскіданыя кавалкі чалавечых целаў са слядамі зубоў і кіпцюроў: выдавала на тое, што сюды наведлася нейкая дэманічная істота, учыніла крывавае баляванне і сышла, не пакінуўшы пасля сябе ні знаку. Усе прысутныя аднадушна пагадзіліся, што гэта зрабіла нейкая драпежная жывёліна, бо ніхто не наважыўся абвінаваціць у страшным злачынстве сваіх супляменнікаў, хаця такія масавыя забойствы былі звычайнай справай у суполках тамтэйшых вырадженцаў. Пра гэтую версію ўспомнілі толькі пасля таго, як знайшліся дваццаць пяць ацалелых жыхароў знішчанай вёскі, якім пашчасціла пазбегнуць смерці, але нават тады цяжка было растлумачыць, якім чынам гэтай жменьцы вяскоўцаў удалося расправіцца з амаль паўсотняй чалавек. Дакладна вядома было адно: у летнюю ноч гром зрынуўся з нябёсаў і вынішчыў цэлую вёску, пакінуўшы на зямлі дзясяткі мёртвых целаў, страшна абязвечаных і раздэртых на шматкі.

Узрушаныя сяляне адразу ж звязалі гэтае здарэнне з праклятым домам Мартэнсаў, хаця месціўся ён ажно за тры мілі ад месца злачынства. Паліцыянты паставіліся да версіі скептычна. Агледзеўшы мімаходзь асабняк і пераканаўшыся, што ў ім ужо доўгі час ніхто не жыве, яны страцілі да яго цікавасць. Тутэйшы люд, аднак, быў настроены рашуча. Сяляне з зайздроснай руплівасцю абшукалі ўсё наваколле, учыніўшы сапраўдны ператрус у старым доме, а таксама праверылі сажалкі і ручаі, абшнарылі хмызнякі

і прачасалі прылеглыя лясы. Але ўсё было дарэмна: жах, які наведаўся ў гэты край, прынёсшы з сабою смерць і разбурэнні, не пакінуў аніякіх слядоў.

На наступны дзень пра жудасную разню трубілі ўсе газеты, і натоўпы рэпарцёраў штурмавалі схілы Навальнічнай гары. Газетчыкі распісалі гэтае здарэнне надзвычай дэталёва і ўзялі мноства інтэрв'ю ў тутэйшых старых, спадзеючыся праліць хоць крыху святла на гэтую цьмяную таямніцу. У мяне, вядомага знаўцы жахаў, журналісцкія справаздачы спачатку выклікалі толькі нудоту, аднак праз тыдзень я раптам зразумеў, што гэтая гісторыя мяне захапіла. Таму 5 жніўня 1921 году я прыбыў у Леферц-Конэрз, мястэчка паблізу Навальнічнай гары, дзе размяшчалася штаб-кватэра следчых, і спыніўся ў мясцовым гатэлі, літаральна наводненым журналістамі. Яшчэ праз тры тыдні газетчыкі збольшага раз'ехаліся, і цяпер мне нішто не замінала распачаць уласныя пошукі на падставе звестак і сведчанняў відавочцаў, якія я дбайна загадзя сабраў.

Ля падножжа гары я заглушыў матор і разам з двума ўзброенымі памагатымі выйшаў з аўтамабіля. Наўкол панавала глухая летняя ноч, і дзесьці ўдалечыні бурчала водгулле навальніцы. У святле электрычных ліхтарыкаў мы прасоўваліся да вяршыні гары, і неўзабаве наперадзе, між камлямі велічэзных дубоў, замаячылі шэрыя сцены асабняка. У гэтую непагодлівую ноч грувасткія, цьмяна асветленыя абрысы будынка рабілі асабліва гнятлівае ўражанне, якое, напэўна, не развейвалася нават удзень, аднак я, не вагаючыся, ішоў наперад з цвёрдым намерам разгадаць таямніцу. Я меркаваў, што навальніца выклікае дэмана смерці з якогасьці патаемнага

сховішча. Я не ведаў дакладна, матэрыяльная яго прырода ці ён бясплотны прывід, але ў любым выпадку разлічваў сёння яго ўбачыць.

Напярэдадні я старанна абшукаў гэтыя руіны, вызначыўшы далейшы план дзеянняў. Назіральным пунктам я выбраў былы пакой Яна Мартэнса, чыё забойства часта згадвалася ў мясцовых легендах. Чуццё падказвала мне, што жытло няшчаснай ахвяры, загінулай шмат гадоў таму, як найлепш адпавядае маім мэтам. Пакой памерам каля дваццаці квадратных футаў, загрувашчаны струхлелай паламанай мэбляй, размяшчаўся на другім паверсе ў паўднёваўсходнім крыле асабняка. У пакоі былі два вокны, абодва без шыбаў і аканіц. Адно з іх, большае, глядзела на ўсход, другое ж, маленькае і вузкае, знаходзілася ў паўднёвым баку пакоя. Насупраць вялікага акна быў вялікі галандскі камін, аблямаваны каляровай кафляй з выяўленай на ёй біблейскай прыпавесцю пра блуднага сына, а каля вузейшага стаяў прасторны ложак, уштукаваны ў сцяну.

Дзесьці за лесам бушавала навальніца. Прыслухваючыся да прыглушаных адлегласцю грымотаў, якія чуліся ўсё бліжэй, я рыхтаваўся да начнога дбання. Спачатку я прымацаваў да выступаў вялікага акна тры вераўчаныя лесвіцы, якія захапіў з сабой. Я ведаў, што іх ніжнія краі датыкаюцца да зарослай мяккай травой глебы ўнізе, бо загадзя гэта праверыў. Затым я паклікаў сваіх памагатых, і ўтрох мы прыцягнулі з суседняга пакоя шырачэзны ложак з балдахінам, паставіўшы яго ўсутыч да акна. Потым накідалі на дошкі ложка яловага галля і зручна ўладкаваліся на ім, трымаючы напаягатове аўтаматычныя вінтоўкі. Мы вырашылі, што адзін з нас будзе на варце, пакуль двое адпачываюць. Адкуль бы ні прыйшоў дэман,

у нас былі шляхі адыходу. Калі ён з'явіцца з глыбіні дома, мы зможам уцячы праз акно па вераўчаных лесвіцах, калі ж уварвецца звонку — скарыстаем дзверы і сходы. Тады нам і ў галаву не прыходзіла, што крываваая бойня, якая адбылася тут месяц таму, можа паўтарыцца і нам трэба рыхтавацца да найгоршага.

Я заступіў на варту апоўначы і ўсяго праз гадзіну раптам адчуў страшную аспаласць, нягледзячы на гнятлівую абстаноўку, неабароненыя вокны і грымоты навальніцы, якая няўхільна набліжалася. Я размясціўся паміж двума маімі спадарожнікамі, Джорджам Бэнэтам, які ляжаў ля акна, і Ўільямам Тобі, што ўладкаваўся бліжэй да каміна. Бэнэт спаў — відавочна, яго адолела тая ж анамальная санлівасць, таму я перадаручыў абавязкі вартавога Тобі, хаця ім таксама ўжо авалодвала дрымота. Цікава, што ўвесь гэты час я не мог адарваць позірку ад каміна.

Усё гучнейшыя грымоты паўплывалі на мае мроі, зрабіўшыся прычынай апакаліптычных відзежаў, што наведалі мяне падчас нядоўгага сну. У нейкі момант я напалову абудзіўся, бо чыясьці цяжкая рука ўпала мне на грудзі — пэўна, мой сябар, што спаў побач каля акна, рэзка таргануўся ў сне. Я так да канца і не прачнуўся, каб пераканацца, што Тобі па-ранейшаму стаіць на варце, але ў паўдрымоце адчуў з гэтай нагоды вострую трывогу. Штосьці злое таілася ў цемры, і прысутнасць гэтага зла прыгнятала мяне як ніколі раней. Неўзабаве я зноў праваліўся ў сон, і мой неспакойны розум пачаў нанова маляваць вобразы хаосу, калі раптам пранізлівы крык працяў цішыню ночы. Я ніколі яшчэ не чуў, не мог нават уявіць, што жывая істота можа так крычаць. Гэта быў вусцішны енк, поўны пакуты і жаху, распачны лямант душы, якую схапілі дэмані і са здзеклівым рогатам цягнуць у бездані пекла.

Яшчэ не да канца апрытомнеўшы, я ўслухоўваўся ў гэтыя галашэнні, якія гучалі ўсё цішэй і цішэй, ужо даносычыся аднекуль зусім здалёк, пакуль нарэшце не ператварыліся ў смутнае рэха. Было цёмна, але я адчуваў, што месца справа ад мяне пустое, і разумеў, што Тобі знік і адзін толькі Бог ведае, куды. Чалавек злева ад мяне не варушыўся, яго цяжкая рука па-ранейшаму ляжала ў мяне на грудзях.

Потым з нябёсаў зрынулася магутная бліскавіца і ўдарыла ў вяршыню гары, раскалоўшы надвое шматвяковы дуб-патрыярх з таўшчэзным камлём. Зямля задрыжэла, і цёмныя скляпенні лесу на імгненне асвяціліся прывідным ззяннем. Калі бліснула маланка, той, хто ляжаў злева ад мяне, раптам падхапіўся, і ў яркім святле бліскавіцы я выразна разгледзеў ягоны цень на кафляным каміне. Тое, што пасля ўбачанага я не звар'яцеў і не памёр на месцы, я лічу невытлумачальным чудам. Гэта напраўду чуд, таму што цень на каміне не быў ценом Джорджа Бэнэта. Ён увогуле не належаў чалавечай істоце. Я ўбачыў выродлівы сілуэт нейкага пякельнага блюзнерства, безназоўнай, бясформеннай мярзоты, чыё існаванне розум адмаўляўся прызнаваць, і ніводзін майстар пяра не знайшоў бы словаў, каб апісаць яе. Яшчэ праз імгненне святло згасла, і я застаўся ў цемрадзі адзін, калоцячыся і скуголячы ад невымоўнага жаху. Джордж Бэнэт і Ёільям Тобі згінулі без весткі, не пакінуўшы нават слядоў барацьбы. Больш я іх ніколі не бачыў.

II. Вандроўцы, заспетыя бурай

Пасля жахлівага здарэння ў аточаным лесам асабняку я некалькі дзён плазам праляжаў у пакоі гатэля ў Леферц-Конэрз, звалены з ног нервовай

ліхаманкай. Не памятаю, як мне ўдалося дабрацца да аўтамабіля, завесці матор і незаўважна вярнуцца ў мястэчка: у маёй памяці не засталася нічога, апроч велічэзных дрэваў, якія ў цемры здаваліся ўзброенымі волатамі, пагрозлівага бурчання грому і прывідных ценяў паміж спадзістымі курганамі, якімі быў усеяны начны абшар.

Калоцячыся ў ліхаманцы, я прыгадваў той цень на каміне, ад аднаго выгляду якога ледзьве не звар'яцеў. Я ўсведамляў, што ўпершыню ў жыцці амаль твар да твару сутыкнуўся з тагасветным жахам — адной з тых безназоўных пачвар — спараджэнняў вонкавых пустэчаў, чыю злавесную прысутнасць мы часам смутна адчуваем дзесьці на ўскрайку свядомасці, і толькі недасканаласць нашых пачуццяў ахоўвае нас ад гэтага кашмару. Я не мог, не наважваўся вызначыць прыроду істоты, чый цень убачыў у закінутым доме. У тую ноч штосьці ляжала паміж мной і акном, але варта было мне толькі падумаць пра гэта, як нейкі жывёльны страх засцілаў мой розум. Калі б толькі тая істота загрыкала, альбо завыла, альбо выбухнула кплівым рогатам, мне б лягчэй было справіцца з перажытым жахам. Але істота маўчала. Яна паклала сваю цяжкую руку, дакладней пярэдняю канцавіну, мне на грудзі... Відавочна, істота мела арганічную прыроду... Ян Мартэнс, у чый пакой я так бесцэрымонна ўварваўся, быў пахаваны на могілках недалёка ад асабняка... Я павінен знайсці Бэнэта і Тобі, калі яны яшчэ жывыя... чаму істота забрала менавіта іх, а мяне не кранула?.. Глумная дрымота душыла мяне, і мроі мае былі цяжкімі.

Неўзабаве я зразумеў, што мушу расказаць каму-небудзь пра гэтае здарэнне, інакш канчаткова з'еду з глузду. Я ўжо вырашыў, што не прыпыню свае по-

шукі стоенага жаху, бо ў тагачаснай сваёй найўнасці думаў, што няма нічога горшага за нявызначанасць і я мушу даведацца праўду, якой бы жудаснай яна ні была. Я спрабаваў скласці для сябе слушны план дзеянняў у адпаведнасці з новымі абставінамі і разважаў, каму даверыць сваю таямніцу і як асочваць істоту, чый выродлівы цень я бачыў на каміне і якая звалакла ў цемру нябыту двух маіх сяброў. У мястэчку Леферц-Конэрз у мяне амаль не было знаёмых, апроч журналістаў, некаторыя з якіх усё яшчэ заставаліся тут, спадзеючыся высветліць невядомыя дагэтуль падрабязнасці страшнай трагедыі. Амаль усе з іх аказаліся людзьмі добрамыслівымі, і я вырашыў, што хтосьці зможа зрабіцца мне кампаньёнам у росшуках. Мой выбар спыніўся на Артуры Манро, цёмнавалосым хударлявым мужчыне гадоў трыццаці пяці, чые адукацыя, густ, інтэлект і тэмперамент выдавалі ў ім асобу адметную і не абмежаваную агульнапрынятымі правіламі і ўяўленнямі.

У пачатку верасня я раскажаў Артуру Манро сваю гісторыю, якую ён выслухаў з непадробнай цікавасцю і спачуваннем. Калі я скончыў аповед, ён падзяліўся са мной сваімі меркаваннямі, выявіўшы надзвычайную праніклінасць і разважлівасць. Апроч таго, ён прапанаваў шэраг практычных рэкамендацый, якія былі сапраўды каштоўнымі, — у прыватнасці, параіў часова адкласці росшукі ў асабняку Мартэнсаў і засяродзіцца на вывучэнні мясцовасці і збіранні гістарычных фактаў. З яго ініцыятывы мы пра часалі ўсё наваколле, шукаючы звесткі пра загадкавае сямейства Мартэнсаў, і ў выніку знайшлі чалавека, які захоўваў старыя фамільныя дзённікі, што пралівалі нямала святла на гэтую гісторыю. Таксама мы падрабязна апыталі тых з мясцовых пасяленцаў,

якія яшчэ не паразбягаліся, ахопленыя панікай і жахам, па аддаленых схілах, і нарэшце ўшчыльную наблізіліся да нашай галоўнай задачы — дбайнага і дэталёвага агляду асабняка і навакольных мясцін, так ці інакш звязаных з вусцішнымі легендамі тутэйшых.

Вынікі гэтых росшукаў спачатку не вельмі абнадзейвалі, хаця нам удалося выявіць цікавую заканамернасць: часцей за ўсё крывавыя забойствы здараліся альбо ў непасрэднай блізкасці ад закінутага будынка, альбо ў дзіўнаватым прылеглым лесе, усе дрэвы ў якім здаваліся пашкоджанымі невядомай хваробай. Былі, праўда, і выключэнні: напрыклад, нядаўняя разня, якая зрабілася сумна вядомай на ўвесь свет, адбылася на пустынной раўніне, поўнасцю пазбаўленай дрэваў і даволі далёка ад асабняка. Што да звычаяў і вонкавага аблічча стоенага жаху, то было цяжка штосьці зразумець з блытаных аповедаў вяскоўцаў, якія палахліва туліліся да сваіх халупін. Перапыняючы адно аднаго, яны расказвалі то пра змеепадобнага волата, то пра грымотнага д'ябла, то пра кажана, то пра грыфа-сцярвятніка, то пра дрэва, якое рухаецца. З усяго пачутага мы зрабілі выснову, што таемная істота — несумненна, жывы арганізм, надзвычай чулівы да электрычных разрадаў, спароджаных навальнічнымі штормамі. І хаця ў некаторых легендах згадвалася крылатая пачвара, мы меркавалі, што яна хутчэй за ўсё перамышчаецца па паверхні зямлі, пазбягаючы адкрытай прасторы. Адзіным, што заставалася невытлумачальным і ставіла пад сумнеў нашу апошнюю тэорыю, была наймаверная хуткасць, з якой істота рухалася ў пошуках ахвяры.

Пазнаёміўшыся з вяскоўцамі бліжэй, мы прасякнуліся да іх пэўнай сімпатыяй. На гэтых праста-

душных стварэннях ляжала пячатка выраджэння — вынік іх крайняй ізаляванасці ад цывілізаванага свету і кровазмяшэння, непазбежнага ў такіх замкнёных суполках. Яны цураліся чужынцаў, але спакваля прыцягваліся да нас, а потым нават далучыліся да нашых пошукаў, старанна абшнарваючы навакольныя зараснікі і ператрасаючы кожны куточак занядбанага асабняка. Аднак калі мы папрасілі іх паспрыяць у пошуках Бэнэта і Тобі, яны, страшна засмуціўшыся, адмовіліся. Яны вельмі хацелі нам дапамагчы, але былі перакананыя, што двое маіх сяброў назаўсёды сышлі ў іншасвет — гэтак жа, як і многія з іх супляменнікаў. Відавочна, загадкавыя забойствы і знікненні здараліся ў гэтых мясцінах вельмі часта, прычым не праз драпежных звяроў, якіх даўным-даўно вынішчылі. Штосьці нам падказвала, што неўзабаве тут здарыцца новая трагедыя, і мы з трывогай чакалі развіцця падзей.

Да сярэдзіны кастрычніка мы ў расследаванні не прасунуліся ні на цалю. Ночы стаялі светлыя і ясныя — пэўна, дзякуючы гэтаму новых забойстваў не здаралася. Ні ў асабняку, ні ў наваколлі мы не знайшлі ніякіх слядоў, і марнасць нашых пошукаў змусіла думаць, што стoeny жах — усё ж істота бесцялесная. Асабліва нас засмучала тое, што з надыходам халадоў давядзецца спыніць росшукі, балазе вяскоўцы ў адзін голас казалі, што ўзімку дэман звычайна не паказваецца. У адзін з восеньскіх дзён мы з нейкай ліхаманкавай паспешлівасцю, якая межавала з адчаем, апошні раз агледзелі месца здарэння. Вёска, у якую калісьці наведарся жах, стаяла спусцелая: перапужаныя да смерці пасяленцы пакінулі яе назаўсёды.

Злашчасная вёсачка не мела ніякай назвы, хаця пабудавалі яе досыць даўно. Яна месцілася ў бязлес-

най, але даволі зацішнай цясніне паміж двума ўзвышшамі, што называліся Канічнай гарой і Кляновым грудам. Апошні размяшчаўся амаль усутыч да вёскі, і некалькі ўбогіх халупаў і зямлянак ляпіліся проста да ягоных схілаў. Селішча ляжала прыкладна за дзве мілі на паўночны захад ад падножжа Навальнічнай гары і за тры – ад асабняка, аточанага старажытнай дубровай. Паміж вёсачкай і асабняком распасціралася адкрытая ўсім вятрам раўніна на дзве з чвэрцю мілі – пляскаты абшар з рэдкімі, раскіданымі сямтам падобнымі да клубкоў змеяў узгоркамі, на якіх не расло нічога, апроч быльніку і дзікіх траваў. Агледзеўшы мясцовасць, мы зрабілі выснову, што дэман прыходзіў з боку Канічнай гары, чые лясістыя схілы цягнуцца далёка на поўдзень, амаль сягаючы заходніх скатаў Навальнічнай гары. Ля падножжа Кляновага груды ўзвышаўся вал уздыбленай глебы (відавочна, тут здарыўся апоўзень), а высокае самотнае дрэва на схіле пагорка расшчапілася ад удару маланкі – пэўна, той самай, што абудзіла дэмана і выклікала яго з таёмнага сховішча.

Ледзь не дваццаты раз мы руліва, цяля за цяляй, перашуфлёўвалі разбураную вёску, разумеючы ўсю бессэнсоўнасць пошукаў, і смутны неспакой спакваля авалодваў намі. Мы ўсведамлялі, што сутыкнуліся з нейкай глухой і страшнай таямніцай, да разгадкі якой няма ключа, аднак з адчайнай упартасцю працягвалі марныя пошукі, а тым часам восеньскае неба над намі пачынала цямнець і налівацца свінцом. Мы зноў зазірнулі ў кожную хаціну і ў кожную зямлянку, чакаючы знайсці там новых памерлых, агледзелі зарослыя кустоўем схілы прылеглага ўзвышша, спадзеючыся ўбачыць нейкую пячору ці падземную схованку, але безвынікова. А між тым прадчуванне

катастрофы рабілася ўсё вастрэйшым, штосьці гнятлівае навісала зверху – быццам велічэзныя пачварныя грыфоны нябачна сачылі за намі поўнымі крыважэрнай лютасці вачыма аднекуль з касмічных безданяў.

У другой палове дня наваколле ахінуў змрок. Мы пачулі прыглушанае буркатанне перуноў і ўбачылі ўдалечыні грымотныя хмары, якія збіраліся над вяршыняй Навальнічнай гары. Грымоты, што пракаціліся над пустыннымі абшарамі, прымусілі нас скалануцца, нават цяпер, пры святле дня, абудзіўшы ў нас страх. Зрэшты, мы жывілі надзею на тое, што бура не заспее нас да надыходу ночы. Паспешліва згарнуўшы пошукі, на якія змарнавалі столькі часу, мы скіраваліся да найбліжэйшай заселенай вёсачкі, дзе спадзяваліся знайсці памагатых у нашым раследаванні. Людцы там жылі палахлівыя, але некаторыя з маладзейшых мужчын пагадзіліся рушыць за намі хоць на край свету, прызнаючы нас правадырамі і абаронцамі.

Аднак адысці далёка мы не змаглі, бо напаўдарозе на нас абрынуўся абложны дождж. Давялося спешна вяртацца і шукаць сховішча. Набрынялае неба ўчарнела, і навокал зрабілася цёмна, як уначы. Мы рухаліся ледзь не навобмацак, спатыкаючыся на кожным кроку, але дзякуючы дасканаламу веданню мясцовасці, а таксама святлу маланак, якія несупынна ўспыхвалі, мы хутка адшукалі халупу, што выглядала не такой дзіравай, як астатнія. Гэта была нягеглая будыніна, так-сяк збітая з бяровён і струхлелых дошак, з адзіным акенцам каля дзвярэй, якое глядзела проста на Кляновы груд. Мы як след заклалі дзверы засаўкай, каб абараніцца ад непагадзі, і зачынілі акно – аканіцы былі пазрываныя, але адшукаць іх

было няцяжка, бо мы шматкроць аглядалі гэтыя хаціны падчас папярэдніх даследаванняў. Уладкаваўшыся на хісткіх скрынях, мы сядзелі ў цямрэчы і курылі люлькі, час ад часу запальваючы кішэньныя ліхтарыкі. Звонку жахалі маланкі — мы бачылі іх выбліскі праз шчыліны ў сценах. Да вечара было яшчэ далёка, але ўсё наваколле ахінула апраметная цемра, на фоне якой бліскавіцы ўспыхвалі асляпляльна ярка.

Грымотная залева і гнятлівае чаканне нагадалі мне тую жудасную ноч на Навальнічнай гары. У галаву зноў палезлі цяжкія думкі, якія неадступна пераследавалі мяне пасля загадкавага знікнення маіх сяброў. Я пытаў сябе, чаму дэман, наблізіўшыся да нас, заснулых, ці то з боку акна, ці то знутры дома, забраў тых, хто ляжаў па краях, і не крануў мяне, які быў пасярэдзіне. Мажліва, яго напалохаў удар маланкі? І чаму ён так дзіўна выбіраў сабе ахвяру, замест таго каб проста схапіць нас аднаго за адным? Я ж у любым выпадку мусіў быць наступным, з якога б боку ні падступіўся да нас дэман. Што за пачварныя шчупальцы цягнуліся да нас з цемры? Магчыма, ён ведаў, што я галоўны ў той тройцы, і таму рыхтаваў для мяне яшчэ люцейшую расправу?

Мае змрочныя разважанні перапыніў магутны ўдар бліскавіцы, услед за якім пачуўся шоргат асыпанай зямлі, і сцены хаціны затрэсліся пад шалёнымі парывамі ветру, у завываннях якога нам прычуліся галасы дэманаў. Мы былі ўпэўненыя, што ў Кляновы груд зноў трапіла маланка, і Манро падняўся са скрыні і рушыў да акенца, каб паглядзець, што нарабіла навальніца. Калі ён адсунуў важкую аканіцу, шквальны вецер і залева ўварваліся ў дом, і ў ляманце буры я не расчуў ягоных словаў. Схіліўшыся

да акна, ён знерухомеў, быццам зачараваны д'ябальскім шабасам стыхій.

Паступова вецер сцішыўся і цемрадзь пачала расейвацца — відавочна, бура міналася. Я спадзяваўся, што навальніца будзе доўжыцца ўсю ноч і нам пашчасціць убачыць істоту, якую мы так доўга асочвалі, але слабы прамень сонца, што прабіўся скрозь шчыліну ў сцяне, пазбавіў мяне гэтай надзеі. Я сказаў Артуру Манро, што не лішнім будзе пусціць у хаціну трохі святла, няхай нават разам з дажджом. Зняўшы цяжкую засаўку, я разнасцежыў дзверы. Глеба наўкол разлезлася, ператварыўшыся ў суцэльнае гразкае багнішча, паўсюдна блішчалі лужыны, а каля ўзгорка ўзвышаліся свежыя груды зямлі — пэўна, з ягоных схілаў зноў сышоў апоўзень. Аднак я не ўбачыў вакол нічога нагэтулькі адметнага, каб растлумачыць маўклівую зачараванасць майго спадарожніка, які па-ранейшаму глядзеў у акно, павярнуўшыся да мяне спінай. Наблізіўшыся да Артура, я крануў яго за плячо, але ён не зварухнуўся. Тады я жартаўліва страянуў яго і развярнуў тварам да сябе. Задушлівы жах апанаваў мяне — жах, які цягне свае незлічоныя ўчэпістыя шчупальцы з цямраных віроў па той бок рэчаіснасці, дзе валадарыць адвечная ноч.

Артур Манро быў мёртвы. Штосьці выела яму вочы і згрызла твар так, што яго немагчыма было пазнаць.

III. Барвовае ззянне

Непагодлівая ноч 8 лістапада 1921 году заспела мяне на могілках. У самоце, пры святле ліхтара, які адкідваў невыразныя цені, я стаяў над магілаю Яна Мартэнса і з няўрымслівасцю вар'ята працаваў

рыдлёўкай. Яшчэ ўдзень, беручыся за свае раскопкі, я адчуваў набліжэнне навальніцы, і калі змрок атуліў наваколле і разгалістыя вершаліны дрэваў застагналі пад парывамі ветру, нейкая дзіўная радасць апанавала мяне.

Мяркую, што ў твая часы я знаходзіўся ў стане пэўнага душэўнага засмучэння, і тое быў вынік падзей, якія пачаліся яшчэ пятага жніўня: вусцішны цень у асабняку, напружаныя пошукі, што не далі нічога, апроч расчараванасці, і нарэшце жаклівае здарэнне, якое адбылося ў разбуранай вёсачцы падчас кастрычніцкай навальніцы. Пасля жудаснай смерці Артура Манро я ўласнаручна выкапаў магілу і пахаваў цела. Я не здолеў бы растлумачыць, пры якіх акалічнасцях ён загінуў, таму даў зразумець усім цікаўным, што ён з'ехаў – невядома куды. Яго шукалі, але не знайшлі. Тутэйшыя быццам пра штосьці здагадваліся, але нават ім я нічога не сказаў, не жадаючы палохаць яшчэ больш. Мяне часам бянтэжыла мая нечулівасць. Пэўна, пасля той кашмарнай ночы ў закінутым асабняку я пачаў патроху страчваць розум, і ўрэшце стоены жах цалкам авалодаў маімі думкамі, а жаданне знайсці яго ператварылася ў апантанасць. Памятаючы пра лёс, які напаткаў Манро, я вырашыў надалей захоўваць маўчанне і працягваць пошукі ў адзіноце.

Адно толькі атачэнне, у якім я рабіў раскопкі, чалавека непадрыхтаванага магло давесці да нервовага зрыву. Першабытныя дрэвы, наймаверна старыя, велічэзныя і гратэскава выродлівыя, уздымаліся, як калоны блюзнерскага храма друідаў. Пад гэтымі глухімі скляпеннямі грывоты і завыванні ветру гучалі прыцішана, і толькі рэдкія кроплі дажджу раз-пораз прабіваліся скрозь спляценне галін. На-

воддаль, за дрэвамі, у водблісках маланак маячылі каменныя сцены асабняка, слізкія ад вільгаці і зарослыя плюшчом. Бліжэй да мяне быў здзічэлы сад у галандскім стылі, усе сцяжынкі і клумбы ў якім густа апляла нейкая паганая бялёсая расліннасць нахштальт цвілі. Ад яе ішоў невыносны смурод. І зусім побач ляжалі могілкі: дзіўныя, нібы скалечаныя невядомай хваробай дрэвы распасціралі вузлаватае вецце над гэтым занядбаным некропалем і, запусціўшы карэнне пад расколатыя каменныя пліты, прагна смакталі атрутныя сокі магіл. То тут, то там пад покрывам бурай лістоты, якая гніла ў волкай цемрадзі дапатопнага лесу, віднеліся злавесныя абрысы спадзістых насыпаў, характэрных для гэтай зрытай маланкамі мясцовасці.

Да гэтай старой магілы мяне прывяла гісторыя. Пасля таго як само пекла зласліва насмяялася з усіх маіх папярэдніх спробаў разгадаць таямніцу, мне толькі і заставалася, што звярнуцца да гісторыі. Цяпер я меркаваў, што стоены жах — гэта прывід, здань-пярэварацень, які гарцуе на паўночных бліскавіцах. Я лічыў, што гэта прывід таго самага Яна Мартэнса, які памёр у 1762 годзе, і мясцовыя паданні, якія мы разам з Артурам Манро рупліва збіралі падчас сумесных росшукаў, пацвярджалі мае здагадкі. Менавіта таму я стаяў цяпер над ягонай магілай і капаў з ідыёцкай упартасцю, спрабуючы дабрацца да труны.

Асабняк быў пабудаваны ў 1670 годзе Херытам Мартэнсам, заможным камерсантам з Нью-Амстэрдама. Яму былі не даспадобы новыя парадкі, усталяваныя брытанскімі ўладамі, таму ён адасобіўся ад грамадства і сышоў у горныя пусткі, чыя некранутая прырода і дзівосныя краявіды цешылі яго

сэрца. Пабудаваўшы дом на вяршыні самотнай, зарослай лесам гары, ён пачаў жыць як сапраўдны пустэльнік. Адзінай непрыемнай акалічнасцю, якая азмрочвала яго ціхамірнае існаванне, былі дзікія навальнічныя штормы, што бушавалі тут улетку. Выбіраючы ўзвышша для будаўніцтва свайго асабняка, спадар Мартэнс спачатку не ўгледзеў у гэтых навальніцах нічога звышнатуральнага, вырашыўшы, што проста лета выдалася непагодлівае, і толькі з часам зразумеў, што рэч тут у самой мясцовасці, якая неяк прыцягвае да сябе маланкі. Неўзабаве стары Мартэнс адчуў, што здароўе яго значна пагоршылася, відавочна, праз няспынныя грывотныя буры, і цяпер кожны раз, калі ў нябёсах пачынаўся гармідар стыхій, ён спускаўся ў сутарэнне, якое прыстасаваў пад сховішча.

Пра нашчадкаў Херыта Мартэнса вядома яшчэ менш. Усе яны выхоўваліся ў нянавісці да ангельцаў і цураліся сваіх супляменнікаў, якія прынялі брытанскую ўладу. Жыло сямейства Мартэнсаў надзвычай адасоблена, і людзі казалі, што нібыта праз сваю ізаляванасць ад свету Мартэнсы амаль страцілі здольнасць размаўляць па-чалавечы. Усе яны мелі дзіўную спадчынную адметнасць — рознакаляровыя вочы, прычым адно вока, як правіла, было сіняга колеру, а другое — карычневага. Іх стасункі з вонкавым светам рабіліся ўсё радзейшыя, і ўрэшце яны дайшлі да таго, што пачалі брацца кровазмяшальнымі шлюбамі паміж сабой і блытацца са шматлікай прыслугай. У выніку сямейства Мартэнсаў істотна пабольшала, але многія з іх былі разумова непаўнавартаснымі. Шмат хто сыходзіў у навакольныя даліны, змешваючыся з мясцовымі паўкроўкамі, — так, у жылах убогіх тутэйшых пасяленцаў цякла кроў Мартэнсаў! Астат-

нія панура гібелі ў доме сваіх продкаў, робячыся ўсё больш замкнёнымі і дзіклівымі, захаваўшы, аднак, яшчэ адну спадчынную адметнасць — надзвычайную чуллівасць да навальнічных бураў.

Амаль усе гэтыя звесткі зрабіліся вядомымі дзякуючы маладому Яну Мартэнсу, чалавеку неспакойнай душы, які далучыўся да каланіяльнай арміі, калі навіна пра Канвенцыю, прынятую кангрэсам у Олбані, дайшла да Навальнічнай гары. Ён быў першым з нашчадкаў старога Херыта Мартэнса, які пабачыў вонкавы свет, а калі вярнуўся дадому ў 1760 годзе, пасля заканчэння шасцігадовай ваеннай кампаніі, яго крэўныя — бацька, дзядзькі, браты — адразу ж зненавідзелі яго як чужаніцу, нягледзячы на ягоныя рознакаляровыя вочы, своеасаблівы знак роду Мартэнсаў. Ян, у сваю чаргу, адчуваў агіду да дзівацтваў і забабонаў свайго сямейства. Да таго ж лютыя перуны і маланкі, якія шугалі над горнымі вяршынямі, больш не выклікалі ў яго хваравітай узрушанасці, як раней. Жыццё ў такім асяроддзі было невыносным для яго, і ён часта пісаў свайму сябру з Олбані пра намер назаўсёды пакінуць бацькоўскі дом.

Увесну 1763 году Джонатан Гіфард, олбанскі сябар Яна Мартэнса, занепакоіўся з прычыны занадта доўгага маўчання апошняга. Ведаючы пра няпростыя адносіны і частыя сваркі Яна з астатнім сямействам, Джонатан вырашыў адведаць сябра і, засядлаўшы каня, скіраваўся ў горны край. Паводле прыватнага дзённіка Джонатана Гіфарда, ён дабраўся да Навальнічнай гары 20 верасня. Фамільны асабняк Мартэнсаў быў у страшным заняпадзе, а яго панурыя гаспадары прывялі наведніка ў жах сваёй крайняй, амаль жывёльнай неахайнасцю. Уперыўшы ў яго рознакаляровыя вочы, яны блытана,

з цяжкасцю вымаўляючы словы, паведамлілі, што Яна ўжо няма на свеце. Яго забіла маланка, гаварылі яны, яшчэ мінулай восенню, і цяпер ён ляжыць пахаваны, вунь у тым старым садзе. Яны паказалі госцю недагледжаны магільны грудок, на якім не было ніякіх надпісаў. Агідныя прамовы і паводзіны Мартэнсаў здаліся Гіфарду падазронымі, і праз тыдзень ён вярнуўся, узброены рыдлёўкай і матыкай, каб даследаваць месца пахавання. Ён знайшоў тое, што і чакаў знайсці, — чэрап, раструшчаны зверскім ударам. Вярнуўшыся ў Олбані, Гіфард адкрыта абвінаваціў Мартэнсаў у забойстве крэўнага.

Доказаў было недастаткова, каб перадаць справу ў суд, але розгалас пра гнюснае злачынства хутка разышоўся па ўсёй акрузе, і тады людзі канчаткова адварнуліся ад Мартэнсаў. Цяпер ніхто не хацеў мець з імі справу, а іхнюю сядзібу абыходзілі бокам як праклятае месца. Неяк яны прымудраліся выжываць у абсалютнай ізаляцыі, харчуючыся тым, што вырошчвалі самі. Агеньчыкі, якія час ад часу цымелі ў вокнах асабняка, сведчылі, што гаспадары яшчэ не паўміралі. Тыя агеньчыкі запальваліся ўсё радзей і радзей, і апошні раз іх заўважылі ў 1810 годзе, пасля чаго ў асабняку назаўжды запанавала цемра.

Між тым самотны дом на вяршыні гары паступова абрастаў вусцішнымі легендамі. Вяскоўцы старанна абыходзілі яго, выдумляючы ўсё новыя жахі і застрашлівыя гісторыі, якія тут расказвалі няйнакш як шэптам. Да 1816 году ў асабняк ніхто не зазіраў, пакуль тутэйшыя пасяленцы не звярнулі нарэшце ўвагу на занадта доўгую адсутнасць святла ў вокнах. Калі цікаўныя падняліся на вяршыню гары, перад імі паўстаў цалкам спусцелы будынак, які часткова ператварыўся ў руіны.

Чалавечых парэшткаў блізу дома не знайшлі, і гэ-та дазваляла зрабіць выснову, што гаспадары не памерлі, а некуды сышлі. Відавочна, Мартэнсы пакінулі сядзібу некалькі гадоў таму, і незлічоныя хісткія паветкі, раскіданыя вакол асабняка, сведчылі пра тое, як разраслося іхнае сямейства напярэдадні ўцёкаў. Дашчэнтэ струхлелая мэбля і каштоўнае сталовае срэбра, у беспарадку рассыпанае па падлозе (пэўна, гаспадары даўно ўжо не карысталіся ні тым, ні другім), паказвалі, што Мартэнсы дэградавалі амаль да жывёльнага стану. Нават пасля знікнення агіднага сямейства спусцелы дом па-ранейшаму наганяў жах на пасяленцаў, і гісторыі, якія расказвалі ў заняпалых горных вёсачках, рабіліся ўсё больш жудаснымі. Так і стаяў ён, закінуты, страшны, і дзесьці паблізу блукаў помслівы прывід Яна Мартэнса. Сёння ўначы я прыйшоў сюды, каб адкрыць яго магілу.

Я назваў свае працяглыя пошукі вар'яцтвам, і гэ-та сапраўды было так, беручы пад увагу мае мэты і сродкі. Труну я неўзабаве знайшоў, але ў ёй не было нічога, апроч праху і цвілі. Са злосцю адсунуўшы яе ўбок, я ўзяўся капаць далей, быццам спадзеючыся выцягнуць з зямлі калі не самога Яна Мартэнса, дык ягоны прывід. Бог ведае, што насамрэч я хацеў адшукаць, бо ўсведамляў толькі, што раскопваю магілу чалавека, чья незаспакоеная душа блукае ўначы.

Цяжка сказаць, якіх жахлівых глыбіняў я дасягнуў, калі мая рыдлёўка раптам правалілася ў пустэчу. Потым зямля разышлася ў мяне пад нагамі, і я зрынуўся ўніз — на шчасце, падаць давялося з невялікай вышыні. Тут, унізе, ляжала пустая прастора, і нечуванае ўзрушэнне ахапіла мяне, калі я зразумеў, што мае вар'яцкія тэорыі пра існаванне падземных схованак знайшлі жудаснае пацверджанне.

Падчас падзення мая свяцільня патухла, але я выцягнуў з кішэні электрычны ліхтарык і ў яго святле агледзеў нізкі гарызантальны тунэль, які бясконца цягнуўся ў абодвух напрамках. Ён быў дастаткова шырокі, каб я мог праціснуцца скрозь яго, і хаця ніводзін чалавек, калі толькі ён не быў поўным шаленцам, не наважыўся б сунуцца туды, у сваёй ліхаманкавай пагоні за стоеным жахам я забыўся на небяспеку і, не зважаючы ні на довады розуму, ні на гразкія сцены тунэля, рушыў наперад. Я меркаваў, што падземны ход выведзе мяне наўпрост да асабняка. Прадзірацца скрозь гэтую нару было няпроста, і я рухаўся навобмацак, час ад часу запальваючы ліхтарык.

Ці знойдуцца словы, каб апісаць гэтую вандроўку? З упартасцю вар'ята я поўз праз тунэль, затыхаючыся, чапляючыся за земляныя сценкі. Апраметная цемрадзь атачала мяне, пачуцці мае прытупіліся, я не ведаў, колькі часу мінула і ў якім напрамку я рухаюся, нават мэту свайго падарожжа я амаль што запамятаваў. Усё нагадвала нейкі бясконцы кашмар, але я не адступаўся. У якісьці момант мне пачало здавацца, што маё былое жыццё — усяго толькі бледная мроя, а сам я — адно з тых падземных стварэнняў, накшталт кратоў ці чарвякоў, якія насылялі гэтыя чорныя бездані. Раптам успомніўшы пра ліхтарык, на які я паспеў забыцца, я шчоўкнуў пераключальнікам, і прамень электрычнага святла выхапіў з цемры суглінкавыя сцены тунэля, які цягнуўся проста наперад і паварочваў дзесьці ўдалечыні.

Я поўз так яшчэ некаторы час. Батарэя ліхтарыка зусім аслабла, калі праход раптам рэзка пайшоў уверх, і мне давалося змяніць кірунак руху. Узняўшы позірк угору, я ўбачыў перад сабой дзве чырванаватыя кроп-

кі — водбліскі майго ліхтарыка, які ўжо ледзьве цьмеў. Два вокі — а гэта не магло быць штосьці іншае — свяціліся ў імгле, абуджаючы нейкія цьмяныя, амаль падсвядомыя ўспаміны. Я застыў на месцы, не ў сілах варухнуцца. Вочы набліжаліся, але істота, якой яны належалі, хавалася ў цямноці. Я разгледзеў толькі яе кіпцюрастую лапу — і, Божа міласэрны, што гэта былі за кіпцюры!.. Затым дзесьці на версе пачуўся прыглушаны трэск, і я здагадаўся, што гэта водгулле навальніцы, якая бушавала над вяршыняй гары. Мабыць, нейкі час я рухаўся ўверх і выйсце з тунэля было зусім побач, балазе грывоты выразна чуліся скрозь тоўшчу зямлі. Але дзе тое выйсце, я не ведаў, а істота была тут, перада мной, і яе пустыя святлівыя вочы глядзелі на мяне з цемрадзі.

Дзякуй Богу, я не ведаў тады, што гэта, інакш сканаў бы на месцы. Мяне выратаваў той самы гром, які прывабіў сюды істоту. Пасля некалькіх хвілін невыноснага чакання на версе зноў загуло ад грывотаў, і з нябачнага неба зрынулася маланка — адна з тых маланак, што падчас навальніцаў несупынна білі ў вяршыню гары, пакідаючы пасля сябе груды ўздыбленай зямлі і разварочаныя яміны. Цыклапічнай моцы бліскавіца раскалола глебу і абваліла земляныя сцены агіднага сутарэння, адначасна асляпіўшы і аглушыўшы мяне і ледзь не выбіўшы з мяне дух.

Пэўны час я бездапаможна боўтаўся ў плынях глеістай гразі, што вірылі вакол мяне, зацягваючы, як у багну, але нейкім чынам здолеў выдрацца на паверхню. Халодная залева патроху прывяла мяне ў прытомнасць. Агледзеўшыся, я ўбачыў знаёмую мясцовасць — стромкі пустынны схіл на паўднёва-заходнім баку гары. У выблісках маланак я заўважыў груды разварушанай зямлі і рэшткі дзіўнага спадзістага на-

сыпу, які цягнуўся па схіле ўверх, губляючыся пад ша-
тамі лесу. У гэтым хаосе немагчыма было вызначыць,
дзе выхад з жудасных катакомбаў. Мой розум быў
у страшнай разгубленасці, і таму, угледзеўшы барво-
вае ззянне, што зашугала далёка на поўдні, я не ўсвя-
доміў усёй глыбіні жаху, з якім давялося сутыкнуцца.

Але калі праз два дні пасяленцы растлумачылі
мне, што азначала барвовае ззянне, я адчуў страх
невымерна большы, чым тады, пад зямлёй, калі пе-
рада мною паўстала невядомая пачвара, схаваная
ў цемры. У вёсачку за дваццаць міляў адсюль наве-
даўся стоены жах. Калі ў вяршыню гары ўдарыла
маланка, тая самая, што выкінула мяне на паверх-
ню зямлі, з вецця дрэва, якое раскінулася над адной
з вясковых халупаў, зрынулася безназоўная істота
і, праламаўшы слабую страху, учыніла крывавае ба-
ляванне. Аднак разлютаваныя пасяленцы акружылі
халупу і падпалілі яе, перш чым істота паспела ўця-
чы. Адбылося гэта ў той самы момант, калі ад уда-
ру бліскавіцы сцены тунэля абваліліся, пахаваўшы
пад пластамі зямлі кіпцюрастую пачвару, чые свят-
лівыя вочы пазіралі на мяне з цямноцця.

IV. Перад вачыма жаху

Трэба быць поўным шаленцам, каб, ведаючы ўсё,
пра што даведаўся я, працягваць сам адзін пошукі
жаху, які таіўся на Навальнічнай гары. Знішчэнне
двух з яго ўвасабленняў давала вельмі цьмяную на-
дзею на тое, што ў гэтым гняздоўі шматаблічнай
чартаўшчыны мае жыццё і душэўны стан хоць у якой
бяспецы. Але чым больш жудасных таямніц раскры-
валася мне, з тым большым імпэтам я доўжыў сваю
пагоню за нязведаным.

Праз два дні пасля падземнай вандроўкі я даведаўся, што ў той самы момант, калі вочы кіпцюрстай пачвары ўтаропіліся на мяне з цемры, такая ж істота з'явілася ў селішчы ажно за дваццаць міляў адтуль. Гэтая навіна прымусіла мяне літаральна курчыцца ад жаху, аднак апроч спалоху я адчуваў вар'яцкую цікаўнасць і нейкае гратэскавае зачараванне, і гэтае пачуццё было амаль прыемным. Часам, калі нас душаць начныя кашмары і нябачныя здані падхопліваюць і імчаць у неўтаймаваным віхры па-над дахамі нязведаных мёртвых гарадоў, да чорных прорваў кплівай Нюкты*, багіні ночы, мы адчуваем палёжку і нават радасць, з дзікім крыкам зрынаючыся ў прагна раскрытыя глоткі мройных бездняў. Тое самае адчуваў я цяпер, сутыкнуўшыся з нядрэнным кашмарам Навальнічнай гары. Калі я выявіў існаванне яшчэ адной пачвары, мяне апанавала ліхаманкавае жаданне голымі рукамі ператрэсці кожную цалю атручанай глебы і выцягнуць вонкі стоеную смерць, якой быў апантаны гэты выкляты край.

Неўзабаве я зноў наведаўся на магілу Яна Мартэнса і паспрабаваў прадоўжыць свае раскопкі, але дарэмна. Зямля абвалілася, пахаваўшы ўсе сляды падземнага ходу, а выкапаную глебу пазмывала дажджамі назад у яміну, так што я не мог нават вызначыць, наколькі глыбока раскапаў магілу ў папярэдні дзень пошукаў. Я таксама здзейсніў утомнае падарожжа ў аддаленую вёсачку, дзе ў агні знішчлі пачварнае стварэнне, але і там не знайшоў нічога вартага ўвагі. У грудях прыску, у які ператварылася злашчасная хаціна, я адшукаў некалькі костак, але,

* Нюкта, ці Нікта — боства старажытнагрэцкай міфалогіі, персаніфікаваная ноч.

відавочна, ніводная з іх не належала пачвары. Пасяленцы паведамлілі, што ахвярай дэмана зрабіўся толькі адзін нешчаслівец, але яны пэўна памыляліся, таму што апроч чалавечага чэрапа, які захаваўся цалкам, я знайшоў аскепак косткі, які, без сумневаў, быў фрагментам чэрапа яшчэ адной чалавечай істоты. Хаця многія бачылі, як штосьці скочыла з дрэва на страху, ніхто не здолеў сказаць, як выглядала тое стварэнне. Відавочцы называлі яго проста д'яблам. Агледзеўшы велізарнае дрэва, у вецці якога хавалася пачвара, я не ўбачыў там ніякіх адметных знакаў. Я сунуўся быў у прылеглы гушчар у спадзеве знайсці там нейкія сляды, але неўзабаве кінуў пошукі, не вытрымаўшы выгляду агідных дрэваў з хваравіта раздзьмутымі камлямі і таўшчэзным карэннем, якое спляталася па-над глебай, як клубкі разлютаваных гадзюк.

Затым я мусіў яшчэ раз самым руплівым чынам агледзець спустошаную вёсачку, у якой смерць сабрала найбольшую даніну і дзе памерлы Артур Манро ўбачыў штосьці, пра што не паспеў расказаць. Мае папярэднія, не менш старанныя, пошукі былі безвыніковымі, аднак цяпер у мяне з'явіліся новыя здагадкі, слушнасць якіх я збіраўся праверыць. Пасля вандроўкі па жудасным тунэлі, які цягнуўся глыбока пад могілкамі, я пераканаўся, што падземная істота была толькі адным з увасабленняў дэмана. Чатырнаццатага лістапада я распачаў свае пошукі, гэтым разам засяродзіўшыся на Канічнай гары і Кляновым грудзе, з якіх злашчасная вёска была бачная як на далоні. Рыхлыя сляды апоўзняў на схілах узвышша я аглядаў з асаблівай дбайнасцю.

Рэшту дня я змарнаваў у бясплэнных пошуках, і вечар заспеў мяне на вяршыні Кляновага груды.

Стоячы на ўзвышшы, я азіраў спусцелую вёску і даліну ля ўзножжа Навальнічнай гары. Адпалымнеў дзівосны вечаровы захад, на небе ўзышоў поўны месяц, і яго срэбнае ззянне заструменіла панад раўнінай, далёкімі схіламі гор і дзіўнаватымі спадзістымі пагоркамі, параскіданымі тут і там. Але я ведаў, што хаваецца пад зманлівай ціхамірнасцю гэтага пастаральнага краявіду, таму не адчуваў нічога, апроч нянавісці. Я ненавідзеў гэтую поўню, якая кпліва глядзела з вышынь, і падступныя пусткі, і горы, падобныя да гнойных струпоў, і гэтыя вусцішныя курганы. Здавалася, усё наўкол падточанае брыдкай хваробай і апанаванае зласлівымі згубнымі сіламі, якія не маюць аблічча.

Безуважліва глядзячы на заліты месячным ззяннем краявід, я раптоўна прыкмеціў адну яго адметнасць, своеасаблівае размяшчэнне пэўных тапаграфічных аб'ектаў. Хаця я не меў ніякіх спецыяльных ведаў па геалогіі, мяне з самага пачатку зацікавілі незвычайныя курганы і пагоркі, уласцівыя гэтай мясцовасці. Я заўважыў, што часцей за ўсё яны сустракаліся наўкруг Навальнічнай гары, прычым на раўніне іх было трохі менш, чым на вяршыні ўзвышша. Спачатку я палічыў гэта дзіўнай прыхамаццю прыроды, вынікам дзеяння дагістарычных ледавікоў, якія на вяршыні гары сустракалі меншы супраціў глебы. Цяпер жа, у святле поўні, якая вісела нізка над гарызонтам, адкідваючы доўгія вычварныя цені, я раптам падумаў, што ў гэтым нагрувашчанні курганоў ёсць пэўная сістэма і яны нейкім чынам звязаныя з вяршыняй Навальнічнай гары. Вяршыня, відавочна, была цэнтрам, ад якога хаатычна, без усякага ладу, беглі ва ўсе бакі ланцужкі пагоркаў, быццам струхлелы дом Мартэнсаў быў пачварай,

што раскінула наўкол сябе жахлівыя шчупальцы. Думка пра шчупальцы прымусіла мяне скалануцца, і я спыніўся, каб асэнсаваць гэтае адкрыццё. Папярэдняя версія пра ледавіковае паходжанне курганоў пачынала здавацца мне сумнеўнай.

Канчаткова адрывуўшы гэтую тэорыю, я пачаў ліхаманкава разважаць, супастаўляючы факты, прыгадваючы ўсё, што бачыў на зямлі і пад зямлёй, — і ўрэшце дзіўная і страшная здагадка працяла мяне. Яшчэ не да канца ўсвядоміўшы яе сэнс, я мармытаў, паўтараючы бязладна, як шаленец: «Божа літасцівы!.. Кратавіны... пэўна, праклятая гара проста зрашэчаная імі... колькі ж іх тут... той ноччу ў асабняку... яны забралі спачатку Тобі, потым Бэнэта... па абодва бакі ад мяне».

Я кінуўся да найбліжэйшага пагорка і пачаў з адчайнай паспешлівасцю раскопваць яго. Мяне калацілі дрыжыкі, але ў той жа час я адчуваў амаль што весялосць і не здолеў стрымаць крыку, калі натрапіў на тунэль альбо лёх, такі ж самы, як той, праз які поўз у тую д'ябальскую ноч.

Помню, як, падхапіўшы рыдлёўку, я кінуўся бегчы — спачатку праз лугі, азораныя месячным святлом і спярэшчаныя спадзістымі курганамі, потым скрозь агідны, пашкоджаны хваробай лес, які пакрываў схілы гары. Не разбіраючы дарогі, затыхаючыся, крычучы ва ўсю глотку, я бег да жахлівага асабняка Мартэнсаў. Помню, як спусціўся ў зарослае шыпшыннікам сутарэнне і пачаў капаць наўздагад, тыцкаючы рыдлёўкай ва ўсе яго куты ў спадзеве адшукаць самы асяродак гэтай згубнай павуціны курганоў. Помню, як дзіка я засмяўся, калі натрапіў на падземны пралаз, адтуліну ля асновы старога каміна, ледзь бачную ў зарасніках магутнага бль-

ніку, што адкідваў дзіўныя цені ў цьмяным святле свечкі, якую я захапіў з сабою. Я не ведаў, якімі пачварамі кішэў гэты падземны вулей, не ведаў, колькі іх таілася там у чаканні навальніцы, што выклікае іх на паверхню. Дзве з іх былі знішчаныя. Магчыма, іх не існавала болей. Аднак мной рухала неўтаймаванае жаданне раскрыць апошняю таямніцу стоенага жаху, які — у гэтым я больш не сумняваўся — быў цалкам рэальнай цялеснай істотай.

Мае нерашучыя разважанні — працягваць пошукі ў адзіноце пры няпэўным святле кішэннага ліхтарыка альбо паспрабаваць звярнуцца па дапамогу да пасяленцаў — перапыніў раптоўны парыву ветру, які ўварваўся звонку і задзьмуў свечку, пакінуўшы мяне ў абсалютнай цемрадзі. Месяц больш не свяціў скрозь шчыліны і адтуліны ўверсе, і калі я пачуў аддаленае вуркатанне навальніцы, мяне ахапіў страшны неспакой. З уласнага досведу я ведаў, што можа мяне чакаць, таму паспешліва адступіў у дальні кут сутарэння, не адрываючы, аднак, позірку ад жудаснай адтуліны каля асновы каміна. Над лесам ужо ўспыхвалі маланкі, і ў выблісках святла, якія прабіваліся скрозь шчыліны пад столлю, я мог разгледзець груды раскрышанай цэгля і зарасці агіднага пустазелля. Кожны раз мяне апаноўвала дзіўная сумесь страху і цікаўнасці. Якіх пачвар выклікае гэтая бура — калі, вядома, яны яшчэ тут засталіся? Пры святле маланак я адшукаў сабе сховішча ў шчыльных зарасніках быльніку, праз якія мог назіраць за падзеямі без рызыкі быць заўважаным.

Я ўсё яшчэ спадзяюся, што калі-небудзь нябёсы злітуюцца нада мной і дазваляць рэшту жыцця правесці ў спакоі, збавіўшы ад успамінаў пра ўсё, што я ўбачыў у гэтую ноч. Цяпер я не сплю начамаі і зму-

шаны прымаць апіяты, калі грукоча гром. Стоены жах паўстаў перада мною знянацку і без усякага папярэджання. Спачатку мне прычуўся невыразны шоргат з-пад зямлі, быццам там рухаліся полчышчы пацукоў, затым я пачуў натужлівае дыханне і пакрыхванне, а потым адтуліна пад камінам выбухнула цэлай лавінай бялёсых, быццам паедзеных праказай цел. Здавалася, сама апраметная вывергнула са сваіх нетраў гэтую смуродную плынь нападзгнілай плоці, больш агіднай і страшнай за самы вар'яцкі кашмар. Лавіна вірыла і ўскіпала, слізкія целы курчыліся, сплталіся, нібы змеі, і ўсё паўзлі і паўзлі з чорнага правалу, які зеўраў, вырыгваючы бясконцы струмень пякельнай пошасці, што распаўзалася па ўсім сутарэнні і лезла вонкі, у начныя лясы, несучы з сабой жах, шаленства і смерць.

Бог ведае, колькі іх было, пэўна, тысячы, і выгляд гэтай лавіны цел у бяжкіх выблісках маланак быў па-сапраўднаму жудасны. Калі плынь зрабілася трохі радзейшай, я здолеў разгледзець гэтых істот паасобку. Яны ўяўлялі сабой штосьці накшталт карузлікаў – выродлівыя, аброслыя поўсцю стварэнні з карыкатурным падабенствам да малпаў. Яны захоўвалі жудаснае маўчанне; толькі аднойчы пачулася скуголенне, калі адна з істот раптам накінулася на свайго слабейшага супляменніка і, спрактыкаваным рухам раздзёршы яго на кавалкі, пачала прагна пажыраць. Яшчэ некалькі істот далучыліся да балявання і з брыдкай асалодай, сцякаючы слінай, далі рэшткі. Я глядзеў на ўсё гэта, змярцвелы ад жаху і агіды, але ўрэшце мая хваравітая цікаўнасць перамагла, і калі апошняя з істот паўзла да выхаду, збіраючыся пакінуць сваё кашмарнае логава, я выцягнуў пісталет і, дачакаўшыся ўдару грому, стрэліў.

Вісклівыя ўвішныя цені барвовага вар'яцтва, якія палявалі адзін на адзін пад бясконцымі скляпеннямі крывава-фіялетаваых нябёс, разадраных маланкамі... бясформенныя здані і калейдаскапічнае мільгаценне прывідных вобразаў, лясы з пачварнымі раздзьмутымі дрэвамі, чые карані, пераплеценныя, як змеі, смакталі атруту з могілкавай зямлі, зрытай і спаскуджанай мільёнамі дэманаў-канібалаў, курганы-спруты, сляпыя шчупальцы падземнага жаху, шалёныя бліскавіцы па-над струхлелымі сценамі, зарослымі плюшчом, і пякельныя аркады, аплеценныя цвіллю... Мой розум памуціўся, але, дзякуй Богу, інстынкт прывёў мяне да чалавечага жытла, у ціхую вёску, якая мірна спала пад ясным зорным небам.

Мне спатрэбіўся тыдзень, каб апрытомнець, пасля чаго я выклікаў з Олбані каманду падрыўнікоў. Асабняк Мартэнсаў і ўсю вяршыню Навальнічнай гары абклалі дынамітам і ўзарвалі. Я паклапаціўся таксама, каб усе курганы-кратавіны, што ўдалося выявіць, былі надзейна замураваныя, а яшчэ мы знішчылі некалькі асабліва выродлівых, раздзьмутых ад трупных сокаў дрэваў, само існаванне якіх абражала здаровы сэнс. Пасля гэтага я здолеў нарэшце заснуць, але ўжо ніколі не зведаю сапраўднага спакою — ніколі, пакуль са мной страшная таямніца стонага жаху. Аж да скону мяне будзе грызці страх, бо я не магу быць упэўнены, што гэтых істот знішчылі ўсіх да адной і жах не хаваецца дзесьці яшчэ. Ці магу я быць спакойным за сваю будучыню, ведаючы пра тое, што тоіцца ў безназоўных падземных пустотах? Цяпер я не ў стане глядзець без дрыжыкаў на калодзеж альбо ўваход у метро... чаму лекары ніяк не знойдуць сродак, які прымусіць мяне спаць альбо дасць мне заспакаенне, калі грукоча гром?

Тое, што я ўгледзеў у святле ліхтарыка пасля таго як застрэліў пачвару, было такім простым, што мінула амаль хвіліна, перш чым я ўсвядоміў сэнс убачанага, і тады розум мой памуціўся. Гэта было невыносна агіднае, брудна-бялёсае гарылападобнае стварэнне з вострымі жоўтымі ікламі і зблытанай поўсцю, апошняя, самая нізкая ступень чалавечай дэградацыі, страшны вынік жыцця ў ізаляцыі, кровазмашэння і пажырання да сябе падобных на зямлі і пад зямлёй, рыклівае, ашчэранае ўвасабленне першабытнага хаосу і лютасці. Здыхаючы, істота паглядзела на мяне, і я ўбачыў яе вочы. Тыя самыя дзіўныя вочы, якія ўперыліся ў мяне з цемры тунэля, абуджаючы туманныя ўспаміны. Адно вока было сіняга колеру, другое — карычневага. Рознакаляровыя мартэнсаўскія вочы са старых паданняў. І, глядзячы ў вочы жаху, я зразумеў, у што ператварыліся Мартэнсы, заняпалы род з гэтага выклятага, скатаванага навальніцамі краю.

Пераклала Уладзіслава Гурыновіч

ПАЦУКІ Ў СЦЕНАХ

16 ліпеня 1923 году, калі рэстаўрацыйныя працы скончыліся, я перасяліўся ў Эксхэм-Праяры. Аднаўленне маёнтка было справай няпростай, бо ад будынка, некалі велічнага, засталіся толькі груды руін ды рэшткі абваленых сцен, аднак я не лічыўся з выдаткамі, бо тут знаходзілася родавае гняздо маіх продкаў. Замак стаяў закінуты яшчэ з часоў караля Якава I — менавіта тады адбылася жудасная трагедыя, калі пры загадкавых акалічнасцях загінулі гаспадар маёнтка, пяцёра яго дзяцей, а таксама некалькі слуг. Адзіным з усяго злашчаснага роду, хто застаўся жывы, быў трэці сын барона, мой продак, якому давялося пакінуць краіну, ратуючыся ад пераследу. Абвінавачаны ў забойстве і пазбаўлены спадчыннай маёмасці, якая адышла да кароны, ён нават не спрабаваў апраўдаць сябе альбо вярнуць сваю ўласнасць. Ахоплены жахам перад чымсьці горшым, чым пакуты сумлення або пераслед уладаў, і жадаючы толькі аднаго — назаўсёды выкрасліць з памяці старажытны замак і ніколі яго больш не бачыць, Ёлтэр дэ ла Поэр, адзінаццаты барон Эксхэмскі, збег у Вірджынію. Там ён зрабіўся родапачынальнікам сямейства, якое праз стагоддзе стала вядомым пад прозвішчам Дэлапоэр.

З тых часоў у маёнтку Эксхэм-Праяры ніхто не жыў, хаця пазней яго перадалі сямейству Норысаў. Сам стары замак, дзякуючы сваёй вычварнай

архітэктурны, забіраў увагу шматлікіх даследчыкаў. Гатычныя вежы былі надбудаваныя над ранейшым саксонскім ці раманскім гмахам, падмуркі якога, у сваю чаргу, былі яшчэ старажытнейшага стылю ці сумесі стыляў – рымскага ці нават друідскага і сапраўднага кімскага*. Гэты падмурак быў па-свойму ўнікальны: з аднаго боку ён ушчыльную прымыкаў да вапняковай скалы, з краю якой як на далоні бачная была пустынная даліна, што ляжала за тры мілі на захад ад вёсачкі пад назвай Энчэстэр. Архітэктары і аматары старажытнасцяў з асалодай даследавалі гэты дзіўны рэлікт мінуўшчыны, аднак тутэйшыя вяскоўцы адчувалі да яго непрыязнасць. Яны ненавідзелі гэты замак яшчэ стагоддзі таму, калі тут жылі мае продкі, недалюбівалі яго і цяпер, калі ён стаяў закінуты і зарослы мохам і цвіллю. Ледзь паспеўшы прыбыць у Энчэстэр, я даведаўся, што над усім маім родам пануе праклён. А на гэтым тыдні рабочыя ўзарвалі маёнтак Эксхэм-Праяры і цяпер руйнуюць падмуркі, каб ад старой кладкі не засталася і знаку.

Пра свой радавод я меў толькі самае агульнае ўяўленне. Мне было вядома, што мой першы амерыканскі продак з'ехаў у калонію пры вельмі цьмяных абставінах, аднак што да падрабязнасцяў я быў у поўным няведанні, бо ў сямействе Дэлапаэр захоўваўся звычай памоўчваць пра сваё мінулае. У адрозненне ад нашых суседзяў-плантатараў, мы не хваліліся продкамі – удзельнікамі крыжовых паходаў альбо выбітнымі асобамі часоў Сярэднявечча ці Рэнэсансу. Ніякіх сямейных рэліквій у нас таксама не было, апроч хіба запячатанага канверта, які да пачатку Грамадзянскай вайны перадаваўся старэйшаму сы-

* Кімы – старажытная саманазва валійцаў.

ну ад бацькі з прадпісаннем адкрыць толькі пасля смерці апошняга. Усё, чым мог ганарыцца наш род, мы здабылі пасля перасялення ў Вірджынію, і прадстаўнікі амерыканскай лініі Дэлапоэраў шанаваліся ў грамадстве, хаця і лічыліся трохі замкнутымі і негаваркімі.

Вайна перавярнула наш лёс: Карфакс, наш маёнтак на беразе ракі Джэймс, спалілі, і ў гэтым пагроме загінуў мой дзед, які быў ужо ў вельмі сталым веку, а разам з ім і канверт, што звязваў усіх нас з нашай мінуўшчынай. Мне было тады сем гадоў, але я добра помню той дзень — выкрыкі жаўнераў-федэралаў, лямант жанчын, выцце і малітвы мурынаў. Мой бацька быў у войску, абараняючы Рычманд, і пасля доўгай валакіты нам з маці ўдалося перабрацца праз лінію фронту і далучыцца да яго. Калі вайна скончылася, мы ўсе разам рушылі на Поўнач, адкуль была родам мая маці. Там я вырас, узмужнеў і нажыў багацце, канчаткова ператварыўшыся ў флегматычнага янкі. Ні мой бацька, ні я так ніколі і не даведаліся, што хаваў наш спадчынны канверт. Уцягнуўшыся ў шэрыя будні масачусэтскага дзелавога жыцця, я страціў цікавасць да таямніц, якіх, відавочна, было нямала ў шматвяковай гісторыі нашага роду. Калі б я толькі здагадаўся, што гэта былі за таямніцы, я без ваганняў пакінуў бы Эксхэм-Праяры ва ўладзе імхоў, кажаноў ды павуцінныя.

Мой бацька памёр у 1904 годзе, не пакінуўшы ніякага паслання ні мне, ні майму адзінаму сыну Альфрэду, дзесяцігадоваму хлопчыку, якога я выхоўваў без маці. Менавіта мой сын зламаў традыцыю маўчання, якая так доўга трывала ў нашым сямействе. Сам я не мог паведаміць яму пра наш радавод нічога пэўнага, за выключэннем некаторых не вельмі

сур'ёзных здагадак. Аднак падчас Сусветнай вайны, калі ён зрабіўся афіцэрам авіяцыі і ў 1917 годзе па службовым абавязку трапіў у Англію, ён апісаў мне ў лістах некалькі надзвычай цікавых легендаў пра нашых продкаў. Відавочна, гісторыя Дэлапозэраў была яскравай і нават злавеснай, бо сябар майго сына, Эдвард Норыс, капітан Каралеўскіх ваенна-паветраных сіл, жыў паблізу Энчэстэра, дзе знаходзіўся наш фамільны замак, і з дзяцінства ведаў мясцовыя паданні, некаторыя з якіх былі такімі вар'яцкімі і фантастычнымі, што ім мог пазайдросціць і раманіст. Капітан Норыс, вядома, не ставіўся да гэтых балачак усур'ёз, аднак майго сына яны зацікавілі, і ён вырашыў падзяліцца імі са мной. Гэтыя легенды абудзілі ўва мне інтарэс да заакіянскіх продкаў, і ўрэшце я вырашыў набыць і аднавіць наш родавы замак, які ў той час уяўляў сабой груды маляўнічых руін. Норыс паказаў іх Альфрэду і прапанаваў выкупіць у цяперашняга ўладальніка — яго роднага дзядзькі — за вельмі нязначную суму.

Я купіў Эксхэм-Праяры ў 1918 годзе, але неўзабаве мусіў адмовіцца ад планаў па яго аднаўленні, таму што мой сын вярнуўся з вайны інвалідам. Ён пражыў яшчэ два гады, і я цалкам прысвяціў сябе клопату пра яго, перадачыўшы вядзенне справаў партнёрам. У 1921 годзе я застаўся адзін — без сям'і, без мэты ў жыцці. Свой бізнэс я закінуў, маладосць мая даўно прайшла, і я вырашыў прабавіць рэшту сваіх дзён у нованабытым родавым маёнтку. У снежні я наведаўся ў Манчэстэр, дзе сустрэўся з капітанам Норысам — таўставатым, вельмі прыязным маладым чалавекам. Норыс, які з вялікай пашанай ставіўся да майго сына, прапанаваў мне дапамогу ў збіранні старых выяваў і паданняў, якімі можна ска-

рыстацца падчас рэстаўрацыйных працаў. Маёнтак Эксхэм-Праяры не абудзіў ува мне асаблівых пачуццяў. Сярэднявечны замак, што стаяў у небяспечнай блізкасці ад краю абрыву, быў грудай спаракнелых руін, пакрытых лішайнікамі і аблепленых гнёздамі гракоў. У замку не захавалася ні перакрыццяў паміж паверхамі, ні фрагментаў інтэр'еру, ацалелі толькі каменныя сцены ды асобныя вежы.

Спакваля я аднавіў вобраз таго замка, якім ён быў тры стагоддзі таму, да таго як яго пакінулі мае продкі, і пачаў наймаць рабочых для аднаўленчых прац. Шукаць працаўнікоў мне давалося далёка за межамі Энчэстэра, бо мясцовыя жыхары адчувалі невытлумачальны страх і непрыязнасць да нашага родавага гнязда. Гэтае пачуццё тычылася як самога замка, так і ўсяго нашага роду, і было такім моцным, што часам перадавалася нават наёмным рабочым, у выніку чаго некаторыя з іх проста кідалі працу і збягалі.

Расказваючы пра свае вандроўкі ў Энчэстэр, мой сын згадваў дзіўную варожасць, з якой ставіліся да яго тутэйшыя — пэўна, таму, што ён быў адным з дэ ла Поэраў. З гэтай непрыязнасцю давалося сутыкнуцца і мне — відавочна, з той жа самай прычыны, хоць я імкнуўся пераканаць сялян, што амаль не маю дачынення да старажытнага роду. Аднак іх агіда да мяне ні на каліва не паменшала, і я мог збіраць мясцовыя паданні толькі пры пасярэдніцтве Норыса. Напэўна, гэтыя людзі не маглі дараваць мне намеру аднавіць маёнтак Эксхэм-Праяры, які зрабіўся для іх увасабленнем брыдоты і які яны лічылі не чым іншым, як логавам дэманаў і пярэваратняў.

Склаўшы разам паданні, сабраныя Норысам, і дапоўніўшы іх сведчанніямі навукоўцаў, якія даследавалі руіны замка, я зрабіў выснову, што маёнтак Экс-

хэм-Праяры стаяў на месцы старажытнага храма, пабудаванага яшчэ ў часы друідаў альбо нават раней, і, імаверна, быў равеснікам Стоўнхэнджа. Не падлягала сумневу, што калісьці тут ладзіліся жудасныя абрады, якія, калі верыць легендам, у наступным спалучыліся з культам Кібелы, прынесеным сюды рымлянамі. На сценах сутарэння ўсё яшчэ можна было разабраць паўсцёрты надпіс: «DIV . . . OPS . . . MAGNA. MAT . . .» — зварот да *Magna Mater*, Вялікай Багіні-Маці, чый змрочны культ быў распаўсюджаны ў Рымскай імперыі, нягледзячы на ўсе забароны. У тыя часы на месцы вёскі Энчэстэр размяшчаўся лагер трэцяга імператарскага легіёна, пра што сведчаць шматлікія археалагічныя знаходкі, а паводле паданняў, тут таксама стаяў велічны храм — капішча Кібелы. Казалі, быццам культ багіні меў мноства прыхільнікаў, і ў капішчы, дзе верхаводзіў фрыгійскі жрэц, ладзіліся дзіўныя цырымоніі. Калі мясцовыя вераванні заняпалі, жрацы быццам прынялі новую рэлігію, але толькі вонкава, і блюзнерскія рытуалы ў капішчы працягваліся. Храм, які выстаяў пасля падзення Рымскай імперыі, у часы саксаў быў перабудаваны, набыўшы выгляд, які збольшага захаваўся аж да сённяшніх дзён. Менавіта тады ён зрабіўся цэнтрам нейкага злавеснага культу, які ў эпоху англасаксонскай гептархіі наводзіў жах на палову Брытаніі. У летапісе, які датуецца прыкладна тысячным годам нашай эры, згадваецца ўжо не храм, а каменны кляштар, які належаў загадкаваму і магутнаму манаскаму ордэну. Вакол кляштара, акружанага вялізнымі садам, не было агароджаў, бо люты жах, які адчувалі перад ім мясцовыя жыхары, быў больш надзейнай перашкодай, чым любыя сцены. Кляштар ацалеў падчас нашэсця данаў, аднак пасля нарманскага зава-

явання, відавочна, прыйшоў у заняпад. У 1261 годзе кароль Генрых III падараваў будынак былога кляштарна майму продку, Гілберту дэ ла Поэру, які зрабіўся першым баронам Эксхэмскім.

Да гэтага часу рэпутацыя маіх продкаў была бездакорнай, але потым здарылася штосьці невытлумачальнае. У адным з летапісаў 1307 году барон дэ ла Поэр згадваецца як «пракляты Богам», а ў мясцовых паданнях замак, пабудаваны на падмурках старажытнага капішча, паўстае як асяродак усялякага зла. Гэтыя казкі здаваліся асабліва застрашлівымі праз нейкую баязлівую недамоўленасць і змрочныя намёкі. Паводле легенд, мае продкі былі сапраўднымі пачварамі і выпладкамі пекла, у параўнанні з якімі Жыль дэ Рэ альбо маркіз дэ Сад здаліся б рахманымі авечкамі, а тутэйшыя сяляне ледзь не наўпрост абвінавачвалі дэ ла Поэраў у загадкавых знікненнях людзей, што здараліся тут цягам жыцця многіх пакаленняў.

Самымі агіднымі персанажамі ў гэтых легендах былі, канечне, бароны Эксхэмскія і іх прамыя нашчадкі. Калі хтосьці са спадчыннікаў раптам аказваўся добрапрыстойным чалавекам, казалі паданні, ён непазбежна паміраў — як правіла, вельмі маладым і пры цьмяных акалічнасцях, і ўладальнікам замка рабіўся чарговы ліхадзей. Сямейства барона быццам вызнавала нейкі таемны культ, якім верхаводзіў гаспадар дома, і часам у замку ладзіліся рытуалы, да ўдзелу ў якіх дапускаліся толькі выбраныя чальцы сям'і. Грунтаваўся гэты культ не столькі на кроўных сувязях, колькі на асабістых схільнасцях, бо яго адэптамі рабіліся таксама людзі, якія не належалі да роду дэ ла Поэраў. Мясцовыя паданні апавядаюць пра лэдзі Маргарэт Трэвар з Корнуала, жонку Год-

фры дэ ла Поэра, якая звяла са свету мноства дзяцей ва ўсёй акрузе, а на памежжы з Ўэльсам аж да гэтуль захавалася старадаўняя балада пра жахлівую жанчыну-дэмана. У змрочных старых баладах таксама згадваецца, хаця ўжо ў іншым ключы, лэдзі Мэры дэ ла Поэр, якая пабралася шлюбам з графам Шрусфілдам, а неўзабаве пасля вяселля муж і ягоная маці забілі яе. Калі падчас споведзі забойцы паведалі святару прычыны, якія штурхнулі іх на гэтае злачынства, святы айцец блаславіў іх, адпусціўшы ўсе грахі.

Гэтыя міфы і паданні, спароджаныя невуцтвам і прымхамі, выклікалі ў мяне агіду. Мяне асабліва раздражняла тое, што ва ўсіх брыдкіх гісторыях нязменна прысутнічалі мае продкі, хаця я і не мог не ўспомніць малапрыемны скандал, які непасрэдна датычыў аднаго з маіх сваякоў. Мой стрыечны брат, малады Рэндалф Дэлапоэр з Карфакса, пасля вяртання з мексіканскай вайны сышоўся з мурынамі, якія практыкавалі культ вуду, і зрабіўся кімсьці на шталт жраца.

Значна менш мяне ўражвалі змрочныя паданні пра выцце і крыкі, якія разносіліся над бясплоднай, адкрытай усім вятрам далінай ля падножжа вапняковай скалы, пра смурод разлажэння, які адчуваўся тут пасля вясновых дажджоў, пра агідную бялёсую істоту, што з віскам кінулася пад капыты каня сэра Джона Клэйва, які ехаў уночы праз пустыннае поле, і пра аднаго служку, які звар'яцеў, пры святле дня ўбачыўшы, што хавалася за сценамі замка. У тыя часы я быў зацятым скептыкам, і гэтыя аповеды здаваліся мне звычайнымі балачкамі пра прывідаў. Чуткі пра знікненні сялян выглядалі больш праўдападобнымі — зрэшты, у эпоху Сярэднявечча такія здарэнні не былі чымсьці незвычайным. Смерць

магла быць расплатай за празмерную цікаўнасць, і адсечаныя галовы небарак выстаўляліся для ўсеагульнага агляду на крапасной сцяне, якая калісьці атачала Эксхэм-Праяры.

Некаторыя з гэтых аповедаў былі вельмі маляўнічыя, і я нават шкадаваў, што не вывучаў у маладосці параўнальную міфалогію. Тут, напрыклад, існавала павер'е, нібыта ў замку штоночы ладзяцца шабасы, на якія злятаюцца цэлыя легіёны чарцей з крыламі кажаноў, а плады і гародніна з урадлівых садоў вакол замка нібыта служаць гэтым нячысцікам ежай. Але самым яркім было паданне пра пацукоў. Роўна праз тры месяцы пасля разні ў Эксхэм-Праяры, у якой загінулі гаспадары маёнтка, з муроў замка выкацілася цэлая лавіна пацукоў і рушыла наўпрост на вёску. Полчышчы агідных стварэнняў ішлі, зжыраючы ўсё на сваім шляху — хатнюю птушку, катоў, сабак, свіней і авечак, — і лютасць іх сцішылася толькі пасля таго, як яны жыўцом з'елі двух вяскоўцаў. Тут існаваў цэлы цыкл легенд пра пацучынае нашэсце, бо тая навала закранула кожнага, хто жыў паблізу маёнтка, і не дзіва, што тутэйшыя аж дагэтуль згадвалі яе з жахам і праклёнамі.

Такімі былі паданні, што атачалі маё родавае гняздо, якое я са старэчай упартасцю імкнуўся адрадіць. Я быў чалавекам адукаваным, і не варта думаць, што гэтыя казкі неяк паўплывалі на мой душэўны стан. Апроч таго, капітан Норыс увесь час падтрымліваў і заахвочваў мяне, а знаўцы старажытнасцяў, з якімі я дачыняўся, істотна дапамаглі ў аднаўленні замка. Праз два гады рэстаўрацыйныя работы скончыліся. Я адчуваў гонар, аглядаючы прасторныя пакоі з ашалеяванымі сценамі і скляпеністымі столімі, шматстворкавыя вокны і шырокія лесвіцы. Вяліз-

ныя грашовыя выдаткі поўнасьцю сябе апраўдалі. Кожная рысачка Сярэднявечча была дбайна ўзноўленая, а сучасныя дэталі ідэальна спалучаліся са старажытнымі сценамі і падмуркамі. Адрадзіўшы дом сваіх продкаў, я захацеў вярнуць добрую славу старадаўняму роду, чым апошнім прадстаўніком я быў. Я вырашыў пасяліцца тут і ўласным прыкладам давесці, што дэ ла Поэры (я вярнуў арыгінальнае напісанне нашага прозвішча) насамрэч зусім не пачвары і не ворагі чалавецтва. Таксама мяне абнадзейвала думка, што маёнтак Эксхэм-Праяры, захаваўшы свае сярэднявечныя рысы, усярэдзіне быў цалкам адноўлены, а значыць, вольны ад старых праклёнаў і зданяў.

Такім чынам, 16 ліпеня 1923 году я пераехаў у Эксхэм-Праяры. Разам са мной у маёнтак прыбылі сямёра маіх слуг, а таксама дзевяць катоў, якіх я вельмі любіў. Самага старога з катоў на імя Мурын, якому было ўжо сем гадоў, я прывёз з дому ў Болтане, астатнія прыблудзіліся да мяне, калі я гасцяваў у капітана Норыса падчас рэстаўрацыі замка. Наступныя пяць дзён прайшлі мірна і спакойна. Я прыводзіў да ладу звесткі пра сваіх продкаў. Нядаўна мне трапілася некалькі даволі падрабязных сведчанняў пра разню ў замку і ўцёкі Ёлтэра дэ ла Поэра — мабыць, менавіта пра гэтае здарэнне гаварылася ў рукапісе, страчаным падчас пажару ў Карфаксе. Як вынікала з гэтых папераў, майго продка падазравалі ў крывавым злачынстве зусім не беспадстаўна. Усе чальцы ягонай сям’і, за выключэннем чатырох давераных слуг, былі жорстка забітыя ў сне. Адбылося гэта дзесьці праз два тыдні пасля таго, як Ёлтэр дэ ла Поэр зрабіў нейкае жажлівае адкрыццё — настолькі жажлівае, што змяніла яго назаўсёды, і ён не сказаў пра гэта нікому, апроч, магчы-

ма, тых чатырох прыслужнікаў, якія зрабіліся яго суўдзельнікамі, а потым збеглі разам з ім.

Сяляне не вельмі засмуціліся, даведаўшыся пра разню, ахвярамі якой сталі родны бацька, тры браты і дзве сястры забойцы, а судовыя ўлады быццам наўмысна пусцілі справу на самацёк і дазволілі злачынцу без перашкодаў пакінуць Англію, пазбегшы пакарання. Мясцовыя жыхары лічылі, што мой продак збавіў зямлю ад страшнага праклёну. Цяжка сказаць, што магло штурхнуць Ёлтэра дэ ла Поэра на такі ўчынак. Наўрад ці гэта былі застрашлівыя гісторыі пра яго сямейства, якія ён, напэўна, ведаў з дзяцінства. Можа, ён зрабіўся сведкам нейкага блюзнерскага старажытнага абраду альбо натрапіў на якісьці злавесны знак у замку ці ў наваколлі? Ён застаўся ў памяці сваіх брытанскіх суайчыннікаў як далікатны і сарамлівы юнак, а ў Вірджынii яго ведалі як чалавека трохі знерваванага і быццам чымсьці запалоханага, але ні ў якім разе не жорсткага. У прыватным дзённіку вядомага джэнтльмена-авантурыста Фрэнсіса Харлі з Бэlv'ю ён згадваецца як чалавек бездакорнага сумлення, гонару і такту.

22 ліпеня адбыўся выпадак, якому я не надаў асаблівага значэння, але які, як выявілася пазней, паклаў пачатак цэламу ланцугу злавесных падзей. Усё выглядала занадта будзённа, каб здзівіць мяне ці насцярожыць, дый ніякіх прычын для неспакою ў мяне не было: старажытныя сцены былі цалкам адноўленыя, мяне атачала вымуштраваная прыслуга, і нягледзячы на змрачнаватае асяроддзе, было бязглузда чагосьці асцерагацца. Адзінае, на што я звярнуў тады ўвагу, былі здзіўныя паводзіны майго старога чорнага ката. Гультаяваты ад прыроды, ён раптам зрабіўся неспакойным і ўзрушаным, што зусім

не адпавядала ягонаму характару, і пачаў трывожна кідацца з пакоя ў пакой, несупынна прынюхваючыся да сценаў. Я разумею, што гучыць гэта недарэчна, але мне мімаволі прыгадаўся сабака з аповедаў жахаў, які гырканнем папярэджвае гаспадара пра з'яўленне прывіду.

Назаўтра да мяне наведаўся адзін са слуг і паведаміў, што ўсе каты ў замку паводзяць сябе неспакойна. Наша гутарка адбывалася ў маім кабінце, які знаходзіўся на другім паверсе ў заходнім крыле замка і ўяўляў сабою шыкоўны пакой з крыжовымі скляпеннямі, чорнымі дубовымі панэлямі і патройнымі гатычнымі вокнамі, якія глязелі на пустынную даліну пад вапняковай скалой. Звярнуўшы ўвагу на ката Мурына, што трывожна круціўся ля заходняй сцяны і скроб кіпцюрамі новыя панэлі, пад якімі хавалася старажытная каменная кладка, я адзначыў, што, мажліва, ад старога каменю ідзе пах, не заўважны чалавеку, але заўважны кату, які чуе яго нават скрозь дрэва. На гэтай версіі я і спыніўся, прыслужнік жа падазраваў, што ў замку завяліся пацукі альбо мышы. Апошняе падалося мне малаімаверным, бо ніякіх пацукоў не было тут ужо тры стагоддзі, а што да палявых мышэй, якія вяліся ў акрузе, то наўрад ці іх зацікавілі б гэтыя каменныя муры. У той жа дзень я завітаў да капітана Норыса, і ён пагадзіўся, што такое раптоўнае, без дай прычыны, нашэсце грызуноў выглядала б занадта фантастычным.

Увечары, адпусціўшы камердынера, я сышоў у спачывальню ў заходняй вежы замка, якую злучалі з кабінетам старажытная каменная лесвіца і невялікая новазбудаваная галерэя. Спачывальня мела вельмі высокую столь і круглыя сцены, без ашалёўкі, але ўпрыгожаныя габеленамі, якія я асабіста

выбраў у Лондане. Прапусціўшы ў пакой Мурына, я зачыніў важкія гатычныя дзверы і пры святле электрычных лямпачак, зробленых у выглядзе свечак, пачаў рыхтавацца да сну. Нарэшце патушыўшы святло, я ўлёгся ў вялізным разным ложку з балдахінам. Стары кот, паводле свайго звычаю, уладкаваўся ў мяне ў нагах. Я не апусціў шторы і, лежачы, глядзеў у вузкае акно, што выходзіла на поўнач. У небе цёмела сутонне, і ажурныя ўзоры на акне прыгожа вымалёўваліся ў гэтым няпэўным святле.

Напэўна, я ненадоўга праваліўся ў сон, бо мне запомнілася пачуццё раптоўнага абуджэння, калі мой кот рэзка падскочыў на ложку. Я разгледзеў яго ў слабым святле сутоння — ён сядзеў у мяне ў нагах, напружана выцягнуўшы шыю і быццам рыхтуючыся да скачка. Ягоны позірк быў скіраваны ў адну кропку на сцяне, трохі налева ад акна. Спачатку я не заўважыў там нічога незвычайнага, але прыгледзеўшыся, зразумеў, што Мурын нервуецца нездарма. Габелен на сцяне быццам злёгка варушыўся. Не магу сказаць, ці было гэта насамрэч — прынамсі, мне падалося, што ён варушыцца. Аднак я гатовы быў паклясціся, што мне выразна пачулася прыцішанае шаргаценне, як ад пацукоў ці мышэй. У тое ж імгненне кот кінуўся да сцяны і павіс на габелене, учапіўшыся ў яго ўсімі чатырма лапамі. Пад ягонай вагой габелен абарваўся і ўпаў на падлогу, агаліўшы старую каменную кладку з плямамі свежай тынкоўкі. Ніякіх пацукоў там не было. Мурын кідаўся па падлозе ля сцяны, ірвучы кіпцюрамі габелен і час ад часу спрабуючы прасунуць лапу паміж сцяной і дубовымі масніцамі. Праз некаторы час, нічога не ўпаляваўшы, кот неахвотна вярнуўся на сваё месца ў ложку. Я ляжаў не рухаючыся і ў тую ноч больш не заснуў.

Раніцой я апытаў слуг, але ніводзін з іх не заўважыў нічога незвычайнага — акрамя кухаркі, якая прыгадала, што кот, які спаў у яе на падаконніку, паводзіў сябе неяк дзіўна. Пасярод ночы ён раптам завьў, пабудзіўшы яе, а потым выскачыў з пакоя праз адчынення дзверы і вобчас кінуўся ўніз па лесвіцы. Я прадрамаў да абеду, а ў другой палове дня зноў наведаўся да капітана Норыса. Яго вельмі зацікавіў мой аповед пра здарэнні ў замку — нібыта нязначныя, але ў той жа час незразумелыя, — прымусіўшы згадаць цэлы шэраг змрочных мясцовых легенд. Нам давялося прызнаць, што маёнтак сапраўды атакавалі пацукі, і Норыс пазычыў мне атруту і некалькі пастак. Вярнуўшыся дадому, я загадаў слугам расставіць іх па замку.

Адчуваючы моцную аспаласць, я рана пайшоў у ложка, і ў тую ноч мяне мучылі жахлівыя мроі. Я сніў, быццам гляджу з вялізнай вышыні ў паўцёмны грот. Унізе, па калена ў брудзе, цягнуўся сівабароды дэман-свінапас, гонячы перад сабою статак нейкіх друзлых, атлусцелых істот, чый выгляд выклікаў у мяне невымоўную агіду. Потым дэман спыніўся і злёгка кіўнуў, быццам даючы зразумець, што яго місія выкананая, і тады велізарная зграя пацукоў абрынулася, нібы лавіна, у смуродную прорву, прагна пажыраючы і гніюсных жывёлін, і жудаснага пастуха.

Я абудзіўся ад жахлівага сну, калі мой кот Мурын, які, як звычайна, спаў у мяне ў нагах, раптоўна падхапіўся. Гэтым разам я адразу зразумеў, чаму ён так узрушана гыркае, шыпіць і выпускае кіпцюры, драпаючы мне ногі. З усіх бакоў пакоя даносіліся агідныя гукі, быццам за сценамі шнырылі і скрэбліся полчышчы драпежных згаладалых пацукоў. Неба згасла, і ў апраметнай цемры я не бачыў, што робіц-

ца з габеленамі, якія паспелі аднавіць пасля таго, як іх пашкодзіў кот.

Уключыўшы лямпу, я жажнуўся: габелены на сценах літаральна хадзілі ходырам, а выявы на іх рухаліся, нібы ў танцы смерці. Як толькі запалілася святло, валтузня спынілася, і ў пакоі запанавала цішыня. Ускочыўшы з ложка, я падхапіў доўгую дзяржальню ад вугальнай грэлкі і тыцнуў ёю ў сцяну, а потым асцярожна прыўзняў край габелена. Там не было нічога, акрамя каменнай кладкі з плямамі тынкоўкі, і нават кот супакоіўся, быццам тое, што трывожыла яго, часова знікла. Потым я агледзеў пастку, што стаяла ў маім пакоі: яна зачынілася, але ўнутры нічога не было.

Пра тое, каб зноў класціся спаць, цяпер не магло быць і гаворкі. Запаліўшы свечку, я адчыніў дзверы і выйшаў у галерэю, што вяла да лесвіцы ў кабінет. Перш чым я паспеў наблізіцца да лесвіцы, Мурын, які неадступна крочыў за мной, ірвануўся наперад і памчаў па каменных прыступках уніз, неўзабаве згубіўшыся ў цемры. Калі я спускаўся па сходах, то ўсё выразней чуў гукі з кабінета паверхам ніжэй — гукі, у прыродзе якіх не мог памыліцца. Пад дубовымі панэлямі, якімі былі абшытыя сцены, рухаліся полчышчы падукоў, а Мурын ашалела кідаўся па пакоі, быццам няўдалы паляўнічы, ад якога ўцякае дзічына. Спусціўшыся ў кабінет, я ўключыў святло, але гэтым разам валтузня за сценамі не сціхла. Прыслухаўшыся да несупыннага шоргату і драпання, я нарэшце здолеў вызначыць кірунак, у якім рухаліся падукі. Мяркуючы па ўсім, іх грандыёзная міграцыя ішла аднекуль зверху і да сутарэнняў, але адкуль яны ўзяліся і ў якія глыбіні імкнуліся, я не мог нават уявіць.

Я пачуў крокі ў калідоры, потым масіўныя дзверы расчыніліся, і ў кабінцеце з'явілася двое слуг. Яны аглядалі пакоі, бо штосьці ў замку напалохала маіх катоў. Слугі паведамлілі, што ўсе каты раптам страшна ўзрушыліся і, гыркаючы, кінуліся ўніз па лесвіцы, што вяла ў падзямелле, а цяпер сядзелі каля зачыненых дзвярэй у склеп і разлютавана вылі. Калі я спытаў пра пацукоў, абодва прыслужнікі запэўнілі мяне, што нічога не чулі. Я хацеў звярнуць іхнюю ўвагу на шоргат за панэлямі, але раптам усвядоміў, што ўсе гукі сціхлі. Затым мы ўтрох спусціліся ў сутарэнне, аднак катоў ля дзвярэй ужо не было. Я вырашыў даследаваць сутарэнне пазней, а пакуль што проста агледзеў пацучыныя пасткі. Усе яны спрацавалі, але ні ў адну з іх нічога не трапілася. Відавочна, прысутнасці пацукоў не заўважыў ніхто, апроч мяне і маіх катоў. Да самай раніцы я праседзеў у сваім кабінцеце, занурыўшыся ў думкі і прыгадваючы ўсе вядомыя мне паданні пра старажытны замак.

Да абеду я прадрамаў у мяккім фатэлі, ад якога не здолеў адмовіцца, хаця ён зусім не спалучаўся з сярэднявечнымі інтэр'ерамі, а потым патэлефанаваў капітану Норысу і папрасіў яго прыехаць і дапамагчы мне з даследаваннем сутарэнняў. Мы не выявілі там нічога вартага ўвагі, апроч старадаўніх каменных скляпенняў, пабудаваных рукамі рымлян. Мы не маглі стрымаць хвалявання, аглядаючы прысадзістыя аркі і масіўныя калоны, якія не мелі нічога агульнага з грубай саксонскай падробкай, што завецца раманскім стылем, — тое быў сапраўдны старажытнарымскі класіцызм, які ўзыходзіў да эпохі вялікіх цэзараў. На мураваных сценах былі надпісы, знаёмыя мне па працах археолагаў, што даследавалі руіны замка, — нешта накшталт «P. GETAE. PROP . . .

TEMP . . . DONA . . .», а таксама «L. PRAEC . . . VS . . . PONTIFI . . . ATYS . . .»

Імя Атыс* прымусіла мяне здрыгануцца: я ўспомніў, што чытаў у Катула** пра агідны культ гэтага ўсходняга боства, які ў эпоху рымлян змяшаўся з пакланеннем Кібеле***. Пры святле ліхтароў мы з Норысам спрабавалі разабраць дзіўныя паўсцёртыя знакі, выразаныя на груба абчасаных прастакутных каменных блоках, складзеных у выглядзе алтара, але зразумець значэнне гэтых сімвалаў так і не здолелі. Толькі адна з выяваў аказалася знаёмай — знак у выглядзе сонца з промнямі, які, паводле навуковых крыніц, меў нярымскае паходжанне. Значыць, алтарныя камяні былі проста пазычаныя рымскімі жрацамі з якогасьці больш старажытнага свяцілішча, мажліва, збудаванага карэннымі народамі. На адным з блокаў я заўважыў бурныя плямы, чый выгляд мне вельмі не спадабаўся. Самы вялікі з іх, у цэнтры сутарэння, меў на паверхні выразныя сляды вогнішча — імаверна, на ім спальвалі ахвяр.

Агледзеўшы сутарэнне, пад дзвярыма якога раз’юшана вылі каты, мы з Норысам вырашылі застацца тут да раніцы. Канапы прынеслі слугі, якім мы загадалі не зважаць на кашэчую начную мітусню. Старога Мурына мы ўзялі з сабой, вырашыўшы паназіраць за ягонымі паводзінамі. Затым шчыльна зачынілі цяжкія, стылізаваныя пад Сярэднявечча дубовыя дзверы, запалілі ліхтары і пачалі чакаць.

* Атыс — у старажытнагрэцкай міфалогіі надзвычай прыгожы юнак родам з Фрыгіі.

** Гай Валерый Катул (каля 84 да н.э. — каля 54 да н.э.) — рымскі паэт часоў позняй рэспублікі, найважнейшы з неатэрыкаў.

*** Кібела — старажытнагрэцкая багіня, што мае фінікійскія карані. Атыс быў яе каханым.

Падзямелле было вельмі глыбокім — меркавалася, што падмуркі замка сыходзілі далёка ўглыб вапняковай скалы, якая навісала над пустыннай далінай. Я чамусьці не сумняваўся, што менавіта ў гэтыя глыбіні імкнуліся полчышчы пацукоў, хоць і не мог растлумачыць, што іх туды вабіла. Мы чакалі, уладкаваўшыся на канапах. Час ад часу я правальваўся ў зыбкія мроі, ад якіх мяне абуджалі неспакойныя рухі ката ў нагах. Сон мой быў нездаровы: мяне зноў даймалі кашмары, падобныя да таго, што я сніў напярэдадні ноччу. Я зноў бачыў паўцёмны грот і дэмана-свінапаса, які гнаў па гразі статак брыдкіх адрузлых істот, але гэтым разам яны былі значна бліжэй, так што я мог разгледзець іх твары. І калі я ўбачыў расплывістыя рысы аднаго з гэтых стварэнняў, я абудзіўся з такім крыкам, што Мурын спалохана падскочыў, а капітан Норыс, які не спаў, гучна засмяяўся. Ён, мажліва, развесяліўся б нават больш, калі б даведаўся, што менавіта прымусіла мяне закрычаць, — ці, наадварот, яму б зрабілася не да смеху. На шчасце, я не запомніў усіх падрабязнасцяў таго кашмару, бо перажыты люты жах мае ўласціваць забывацца.

Я зноў пагрузіўся ў неспакойныя сны, але Норыс абудзіў мяне, злёгка страсянуўшы за плячо. Каты звонку, быццам пашалеўшы, пранізліва вішчалі і скрэбліся ў зачыненыя дзверы склепа, у той час як Мурын, не звяртаючы ўвагі на суродзічаў, у страшным узрушэнні кідаўся на каменныя сцены, за якімі выразна чуліся ўжо знаёмыя мне шаргаценне і валтузня.

Тут мне зрабілася па-сапраўднаму жудасна, бо тое, што адбывалася, выглядала абсалютна ненармальным і невытлумачальным з пункту гледжання

здаравага сэнсу. Пацукі, якія не маглі быць спараджэннем вар'яцтва, бо каты іх чулі таксама, варушыліся і слізгалі ў тоўшчы старажытных сценаў, складзеных, як я меркаваў, з суцэльных вапняковых глыб. Можа, пад дзеяннем вады ў вапняку ўтварылася мноства раўкоў, якія грызуны з часам пашырылі, зрабіўшы пралазы?.. Аднак калі гэтыя пацукі напраўду існуюць, чаму іх не чуе Норыс? Чаму ён звяртае ўвагу на дзіўныя паводзіны Мурына і катоў за дзвярыма, але не заўважае прычыну іхнага неспакою?

Калі я нарэшце здолеў звярнуцца да Норыса і асцярожна паведаміць, што, як мне падалося, я чую, валтузня ў сценах ужо амаль сцішылася. Пацукі сышлі некуды ўніз, у прорвы, што залягалі глыбей за ўсе сутарэнні, і, здавалася, запоўнілі сабой нетры скалы. Як ні дзіўна, Норыс паставіўся да майго аповеду вельмі сур'ёзна. Жэстам паказаўшы на дзверы, ён адзначыў, што каты звонку замоўклі, быццам згубіўшы след пацukoў. А Мурын тым часам зноў устрывожыўся і, падскочыўшы да алтарнага каменя ў цэнтры skleпа, пачаў раз'юшана скрэбці кіпцюрамі яго падножжа.

Мяне зноў апанавала пачуццё тагасветнага жаху, якое, відавочна, перадалося і капітану Норысу, чалавеку значна маладзейшаму і здаравейшаму за мяне, пры гэтым зусім не схільнаму да містыцызму. Магчыма, прычынай былі змрочныя мясцовыя легенды, якія ён ведаў з дзяцінства. Мы разгублена глядзелі на старога чорнага ката, які з усё большым запалам скроб алтар, час ад часу паглядваючы на мяне і патрабавальна мяўкаючы.

Норыс паднёс ліхтар да падножжа алтара і ўважліва яго агледзеў, а затым, укленчыўшы, асцярожна зняў векавыя лішайнікі з таго месца, дзе важкая

каменная пліта сутыкалася з мазаічнай падлогай. Нічога не знайшоўшы, ён ужо збіраўся адысціся, калі я раптам заўважыў тое, што прымусіла мяне здрыгануцца, хаця было толькі пацверджаннем здагадкі, якая з'явілася ў мяне ўжо даўно. Я паведаміў пра гэта Норысу, і некаторы час мы абодва, нібы зачараваныя ўласным адкрыццём, назіралі за простаай і нязначнай на першы погляд з'явай: полымя ў ліхтары, які стаяў каля алтара, злёгка паміргвала, нібы пад уздзеяннем скразняку. Плынь паветра, несумненна, ішла са шчыліны паміж падлогай і алтаром, якую Норыс расчысціў ад лішайнікаў.

Рэшту ночы мы правялі ў ярка асветленым кабінёце, усхвалявана абмяркоўваючы наступныя дзеянні. Глыбока ўнізе, пад старажытнарымскай кладкай, знаходзілася яшчэ адно падзямелле, пра існаванне якога нават не здагадваліся многія пакаленні археолагаў, што працавалі тут тры стагоддзі. Аднаго гэтага адкрыцця было дастаткова, каб узрушыць любое ўяўленне, не гаворачы ўжо пра злавесныя легенды, якія атачалі замак. Цяпер мы вагаліся паміж двума варыянтамі: альбо кінуць усё і з'ехаць з Эксхэм-Праяры ад граху далей, альбо рызыкнуць і наважыцца на новыя адкрыцці, якія б жахі ні чакалі нас у нязведаных безданях. Праспрачаўшыся да ранку, мы прыйшлі да кампраміснага рашэння: ехаць у Лондан, сабраць там групу вучоных-археолагаў і з іх дапамогай раскрыць таямніцу. Варта адзначыць, што, перш чым пакінуць сутарэнне, мы паспрабавалі зрушыць з месца цэнтральны алтар, які служыў у нейкім сэнсе брамай у невядомае, але ўрэшце адступіліся, вырашыўшы перадааручыць гэтую справу адмыслоўцам.

У Лондане нам з Норысам давялося затрымацца даволі надоўга. Мы наладзілі стасункі з пяццю зна-

нымі навукоўцамі, людзьмі дасведчанымі і спрактыкаванымі, якім я мог даверыць свае сямейныя таямніцы. Мы падзяліліся з імі ўсімі вядомымі нам фактамі, здагадкамі і легендамі, да якіх вучоныя мужы, насуперак маім чаканням, паставіліся вельмі сур'ёзна, выявіўшы непадробны інтарэс і спагаду. Не ведаю, ці ёсць сэнс называць іх пайменна, але варта згадаць, што сярод іх быў сэр Ёільям Брынтан, які ладзіў раскопкі ў старажытнай Траадзе* і чые адкрыцці ў свой час зрабіліся сенсацыяй. Калі мы разам з групай навукоўцаў сядалі ў цягнік да Энчэстэра, я не мог пазбавіцца гнятлівай думкі пра страшныя адкрыцці, якія чакаюць нас наперадзе. Але, мажліва, на мяне проста паўплывала агульная атмасфера смутку, якая панавала сярод многіх маіх суайчыннікаў, бо ў тых дні з-за акіяну прыйшла вестка пра заўчасную смерць нашага прэзідэнта**.

Увечары сёмага жніўня мы прыбылі ў Эксхэм-Праяры. Слугі запэўнілі мяне, што за час, пакуль мы адсутнічалі, нічога незвычайнага не адбылося. Каты, у тым ліку стары Мурын, паводзілі сябе спакойна, ніводная пастка не спрацавала. Мы вырашылі адкласці пошукі на наступны дзень, і рэшту вечара я займаўся рассяленнем гасцей па пакоях. Скончыўшы з клопатамі, я разам з Мурынам сышоў у сваю спачывальню ў заходняй вежы. Заснуў я хутка, але ў тую ноч мяне зноў даймалі кашмары. Я бачыў рымскі фэст — баляванне патрыцыяў, якія прагна цягнуліся да вялізнага паўміска з накрыўкай, дзе ляжала штосьці жудаснае. Потым жахлівая мроя

* Траада — старажытная назва паўвострава Біга ў Турцыі.

** Ёрэн Гамаліел Гардынг, 29-ы прэзідэнт ЗША, памёр 2 жніўня 1923 году.

змянілася іншай, і перада мной зноў паўстаў пракляты дэман-свінапас, які гнаў брудны статак у паўцёмным гроце. Калі я прачнуўся, сонца ўжо стаяла высокая, а замак поўніўся самымі звычайнымі, будзённымі гукамі. Пацукі, сапраўдныя ці ўяўныя, больш не турбавалі мяне, і Мурын мірна спаў. Спусціўшыся ўніз, я даведаўся, што ноч прайшла спакойна, і адзін з навукоўцаў на імя Торнтан, які захапляўся паранармальнымі з'явамі, выказаў здагадку (з вуснаў вучонага яна прагучала даволі бязглузда), быццам пэўныя сілы ўжо паказалі мне ўсё, што я мусіў убачыць.

Аб адзінаццатай раніцы, належна падрыхтаваўшыся, нашая група з сямі чалавек прыступіла да пошукаў. Узброіўшыся моцнымі электрычнымі пражэктарамі і прыладамі для раскопак, мы спусціліся ў сутарэнне і шчыльна зачынілі за сабою дзверы. Мурына мы ўзялі з сабой, спадзеючыся, што ягонае чуццё саслужыць нам добрую службу, калі дзесьці паблізу з'явіцца пацукі. Рымскія надпісы і знакі на алтарных камянях былі добра вядомыя навукоўцам, таму іх агледзелі толькі мімаходзь. Цяпер уся нашая ўвага была засяроджаная на галоўным алтары ў цэнтры сутарэння. Сэр Ёільям Брынтан праваждаўся не менш за гадзіну, спрабуючы ссунуць яго з дапамогай складаных прыстасаванняў, і ўрэшце масіўны каменны блок прыўзняўся і адхіліўся назад.

Мы загадзя падрыхтаваліся да найгоршага, аднак жудаснае відовішча, якое паўстала перад намі, перасягнула ўсе чаканні. У пліткавай падлозе адчынілася прастакутная адтуліна — уваход у падзямелле, куды спускалася каменная лесвіца. Яе прыступкі, сцёртыя амаль дазвання, былі ўсеяныя косткамі ці то людзей, ці то чалавекападобных істот. Некаторыя шкілеты захаваліся цалкам — іх паставы сведчылі

пра панічны жах, перажыты за імгненні да смерці, а на костках былі сляды пацучыных зубоў. Мяркуючы па формах чарапоў, якія паказвалі на крайнюю ступень выраджэння, гэтыя істоты былі хутчэй малпамі, чым людзьмі. Усыпаныя косткамі сходы вялі ў арачны тунэль, відавочна, высечаны проста ў скале, адкуль цягнула халодным паветрам. Гэта быў не раптоўны павеў, як з затхлага склепа, а несупынная, роўная плынь свежага ветру. Пасля пэўнага вагання мы пачалі расчышчаць праход уніз па прыступках, а сэр Ёільям, агледзеўшы каменныя сцены, зрабіў дзіўную заўвагу, што тунэль, мяркуючы па напрамку сколаў, прабілі знутры скалы.

Цяпер мне варта ўзяць сябе ў рукі, каб падабраць належныя словы. Зрабіўшы некалькі крокаў уніз па прыступках, усеяных абгрызенымі косткамі, мы ўбачылі наперадзе святло. Гэта было не містычнае тагасветнае зьяне, а самае звычайнае дзённае святло, якое магло пранікнуць сюды толькі праз расколіны ў скале, што навісала над пустынным раўнінай. Нічога дзіўнага, што пра існаванне гэтых расколін дагэтуль ніхто не ведаў: у даліне ўнізе ніколі не жылі, а скала была такая высокая і стромкая, што разгледзець яе ў дэталях мог хіба паветраплавальнік. Яшчэ праз некалькі крокаў перад намі паўстала відовішча, ад якога літаральна перахапіла дыханне. Торнтан, даследчык паранармальнага, упаў непрытомны — на шчасце, яго падхапілі тыя, хто ішоў ззаду. Норыс, чый паўнаваты твар раптам збялеў і пакрыўся кропелькамі поту, выдаў невыразны вокліч, а сам я, здаецца, захрыпеў і закрыў вочы далонню. Я чуў, як у мяне за спінай шаноўны стары навуковец здушаным голасам прастагнаў: «Божа мой!». З нас семярых адзін толькі сэр Ёільям Брынтан не страціў

прысутнасці духу, хаця ішоў на чале групы і першы ўбачыў увесь гэты кашмар.

Перад намі распасціраўся паўцёмны грот каласальных памераў, які цягнуўся далей, чым сягала вока: падземны сусвет, поўны страшных неразгаданых таямніц. Тут былі архітэктурныя збудаванні, некаторыя ацалелыя, некаторыя ператвораныя ў руіны. Акінуўшы позіркам пячору, я разгледзеў надмагіллі дзіўнай формы, складзеныя ў кола валуны, рэшткі рымскага капішча з нізкім купалам, раскіданы саксонскі ахвярнік і раннеангельскую драўляную пабудову — аднак зусім не гэта прымусіла нас змярцвець ад жаху. Дно пячоры высцілалі збялелыя косткі ці то людзей, ці то чалавекападобных істотаў. Усюды грувасціліся груды рассыпанных, бязладна перамяшаных парэшткаў, побач ляжалі шкілеты, ацалелыя часткова альбо поўнасцю, — яны спляталіся ў клубкі з дэманічнай лютасцю, ці то адбіваючыся ад смяротнай пагрозы, ці то спрабуючы разадраць і загрызці адно аднаго.

Доктар Траск, антраполог, паспрабаваў быў класіфікаваць гэтыя парэшткі, але неўзабаве адступіўся ў поўнай збянтэжанасці. Большасць з іх уяўляла сабой нейкі невядомы, цалкам дэградаваны тып, ніжэйшы за малпачалавека. Рысы некаторых чарапоў паказвалі на больш высокі ўзровень развіцця, і толькі асобныя з іх належалі чалавеку разумнаму. Косткі былі пагрызеныя пацукамі, але на некаторых былі сляды чалавечых зубоў. Уперамешку з косткамі людзей ляжалі костачкі пацукоў — жаўнераў пякельнага войска, загінулых у апошняй бітве некалькі стагоддзяў таму.

Мы працягнулі росшукі, хаця таго, што ўжо ўбачылі, было дастаткова, каб назаўсёды пазбавіцца ро-

зуму. Нават у раманах Гофмана* і Гюісманса, знаных майстроў гратэску і жаху, не знайшлося б вобразаў больш дзікіх і жудасных, чым гэты паўцёмны грот. Мы рухаліся наперад, на кожным кроку натрапляючы на ўсё новыя адкрыцці і стараючыся не думаць пра тое, што дзеялася тут трыста альбо тысячу, дзве тысячы ці дзесяць тысяч гадоў таму. Здавалася, мы апынуліся на парозе самой апраметнай. Небарака Торнтан зноў самлеў пасля таго, як доктар Траск паведаміў, што, мяркуючы па стане шкілетаў, некаторыя з гэтых асобін многія пакаленні перасоўваліся на чатырох канечнасцях.

Затым мы пачалі аглядаць архітэктурныя збудаванні, дзе нас чакалі новыя жахлівыя адкрыцці. Дэградаваных чатырохногіх людзей разам з іх двухногімі супляменнікамі трымалі ў каменных загонах, адкуль яны вырваліся за хвіліны да смерці, гнаныя голадам або страхам перад пацукамі. Відавочна, гэтых няшчасных адкормлівалі, як жывёл, сырой гароднінай, спаракхнелыя рэшткі якой мы знайшлі ў вялізных каменных засеках дарымскай пабудовы. Цяпер я зразумеў, для чаго маім продкам былі патрэбныя тыя вялізныя сады вакол замка, — дай мне Бог забыцца на гэта! Што яны рабілі з няшчаснымі нявольнікамі, не было патрэбы пытацца.

Сэр Ёўільям, зайшоўшы ў рымскае капішча і асвятліўшы яго пражэктарам, расказаў нам пра нялюдскія рытуалы і ахвярную ежу, якую спажывалі жрацы безназоўнага старажытнага культу, што потым змяшаўся з культуам Кібелы. Норыс, чалавек, які прайшоў франты Сусветнай вайны, ледзьве ўтрымаўся на на-

* Эрнст Тэадор Амадэй Гофман (1776–1822) — нямецкі пісьменнік-рамантык, кампазітар, мастак і юрыст.

гах, зазірнуўшы ў пабудову з драўніны. Як ён і меркаваў, там размяшчаліся кухня і бойня, і тым больш невыносна было ўбачыць у такім месцы звыклае брытанскае начынне і надпісы на ангельскай мове, найпазнейшы з якіх датаваўся 1610 годам. Я не здолеў зайсці туды і зірнуць на сведчанні злачынстваў, што так доўга чынілася тут, пакуль іх не спыніў мой продак Ўолтэр дэ ла Поэр.

Зрабіўшы высілак, я прымусіў сябе зазірнуць у прысадзісты саксонскі будынак. За дубовымі дзвярыма, сарванымі з завесаў, я ўбачыў дзесяць каменных камераў з іржавымі кратамі, тры з якіх былі занятыя, прычым усе шкілеты належалі высокаразвітым чалавечым істотам, а на кашчавым пальцы аднаго я разгледзеў пярсцёнак з гербам нашага роду. У сутарэнні рымскага капішча сэр Ўільям знайшоў яшчэ адну вязніцу з пустымі камерамі, а таксама невялікую крышту, запоўненую чалавечымі косткамі: яны былі акуратна раскладзеныя па скрынях, на некаторых – паралельныя надпісы на лацінскай, грэцкай і фрыгійскай мовах. Між тым доктар Траск заняўся дагістарычнымі пахаваннямі. Адчыніўшы адно з іх, ён выявіў парэшткі істотаў, чый узровень развіцця быў ненамнага вышэйшы за ўзровень гарылы і на чых чарапах таксама выдрапалі ідэаграфічныя знакі. Сярод гэтага кашмару толькі мой кот заставаўся спакойны. Ён сядзеў на грудзе костак, і, мажліва, яго жаўтлявыя вочы бачылі штосьці, схаванае ад нас, людзей.

З цяжкасцю ўсвядоміўшы ўсю жахлівасць таго, што чынілася ў гэтым паўцёмным гроце (ці не яго я бачыў у сваіх паўторных кашмарах?), мы накіраваліся далей углыб пячоры, куды ўжо не сягала дзённае святло. Нам не было наканавана раскрыць усе

таямніцы, што хаваліся ў гэтым сусвецце адвечнай цемрадзі, хаця мы і без таго пабачылі занадта многа — больш, чым дазволена бачыць простым смяротным. Мы прайшлі ўсяго некалькі крокаў, калі нашыя пражэктары выхапілі з цемры мноства калодзежаў, дзе калісьці карміліся пацукі, — калодзежаў, якія аднойчы перасталі папаўняцца, і тады полчышчы згаладалых грызуноў спачатку накінуліся на нявольнікаў у загонах, а потым лавінай выкаціліся з муроў замка і спустошылі навакольныя селішчы, што і адлюстравалася ў векапомных паданнях.

Божа мой! Гэтыя чорныя яміны, поўныя распілаваных, абгрызеных костак і раскрытых чарапоў! Гэтыя расколіны ў зямлі, забітыя рэшткамі малпалюдзеяў, кельтаў, рымлян, брытанцаў — колькі іх набіралася тут за незлічоныя стагоддзі граху! Некаторыя з тых ямін былі запоўненыя даверху, і вызначыць іх глыбіню было немагчыма, іншыя здаваліся бяздоннымі — прынамсі, прамень пражэктара не сягаў іх дна, і хто ведае, што таілася ў тых цёмных прорвах. Што, калі пацукі, якія шнырылі ў гэтых пячорах, трапілі ў расколіны, разважаў я, і цяпер яны там, унізе?

Я адчуў амаль экстатычны жах, калі мая нага саслізнула ў адзін з такіх разломаў. Пэўна, пасля гэтага я доўгі час прастаяў у здранцвенні, бо, апрытомнеўшы, не ўбачыў паблізу нікога, апроч капітана Норыса. Затым дзесьці ўдалечыні, у чарнільнай цемрадзі, пачуўся гук, які падаўся мне знаёмым, і я ўбачыў, як мой стары чорны кот, прамчаўшы міма мяне, нібы крылатае егіпецкае боства, памкнуўся наўпрост у нязведаную бездань. Я кінуўся следам і ў наступную хвіліну ўжо не сумняваўся: гэта тупаценне пацукоў. Праклятыя стварэнні шнырылі ў пошуках новай ахвяры, вабячы мяне ў апраметныя глыбіні,

да цэнтру Зямлі, дзе вые ў цямноці звар'яцелы бог Ньярлатхатэп, невідуччы і безаблічны, а побач з ім два бясформенныя дурныя музыкі бязладна дзьмуць у свае флейты.

Мой ліхтар згас, але я бег далей. Да мяне даносіліся галасы, галёканне і рэха, а насустрач каціўся бязбожны падступны пошчак. Ён спакваля ўздываўся з глыбінь, усё бліжэй і бліжэй — так здранцвелы раздзьмуты мярцвяк павольна ўспывае на паверхню масляністай ракі і плыве пад оніксавымі мастамі да чорнага гнілога мора. Потым на мяне наляцела штосьці мяккае і пульхнае. Напэўна, гэта былі пацукі — пругкае, увішнае, драпежнае войска, што зжырае і жывых, і мёртвых. Чаму б пацукам не зжэрці дэ ла Поэра, калі дэ ла Поэр спажывае забароненую ежу? Вайна зжэрла маё дзіця, чорт бы ўзяў іх усіх! А янкі зжэрлі Карфакс, і ў агні згінуў стары Дэлапаэр разам з сакрэтным канвертам... Не, не, кажу вам, гэта не я быў тым дэманам-свінапасам са змрочнага грота! І ў адной з тых адрузлых жывёлін быў не твар Эдварда Норыса! Хто сказаў, што я — дэ ла Поэр? Норыс жыве, а мой сын памёр! Чаму Норысы прыўлашчылі маёмасць дэ ла Поэраў? Гэта вядзьмарства, кажу вам... плямісты змей... Чортаў Торнтан, не смей грэбаваць тым, што дзее маё сямейства! Гэта кроў, ты, паскуда, я пакажу, як грэбаваць... ах, ты так са мной? Вялікая Маці! Вялікая Маці! Атыс... *Dia ad aghaidh 's ad aodann... agus bas dunach ort! Dhonas 's dholas ort, agus leat-sa*!.. Унгл... унгл... рррлх... хххх...*

* Творца супраць цябе і перад абліччам тваім... Смерць і праклён на цябе... Зло і пакута табе і твайму роду (гэльская). Цытата ўзятая з твора «Пажыральнік грахоў» шатландскага пісьменніка Ўільяма Шарпа.

Яны кажучь, што я выкрыкваў усё гэта, калі праз тры гадзіны мяне знайшлі ў цемры побач з аб'едзеным трупам капітана Норыса. Кажучь, быццам мой кот раз'юшана кідаўся на мяне, спрабуючы разадраць мне глотку. Потым яны ўзарвалі Эксхэм-Праяры, забралі майго Мурына, зачынілі мяне ў гэтым пакоі з закратаванымі вокнамі і цяпер спалохана шэпчуцца пра маю дурную спадчыннасць і ўчынкi. Торнтан замкнуты ў суседнім пакоі, але яны не дазваляюць нам размаўляць. Таксама яны імкнуцца схаваць некаторыя факты пра маёнтак Эксхэм-Праяры. Калі я спрабую загаварыць пра няшчаснага Норыса, яны пачынаюць абвінавачваць мяне ў агідным злачынстве, але яны мусяць ведаць, што не я гэта зрабіў. Гэта пацукі — вёрткія, увішныя, чыё шаргаценне і драпанне не даюць мне спаць, праклятыя пацукі, што слізгаюць за мяккімі сценамі гэтага пакоя і вабяць мяне да новых кашмараў, пацукі, якіх яны не чуюць, пацукі, пацукі ў сценах.

Пераклала Уладзіслава Гурьновіч

ФЭСТ

Efficiunt Daemones, ut quae non sunt, sic tamen
quasi sint, conspicienda hominibus exhibeant*.
Lactantius**

Я быў далёка ад дому, на марскім узбярэжжы, і ўсходняе мора зачаравала мяне. У прыцемках я чуў глухія ўдары хваляў аб скалы і ведаў: мора зусім побач, вунь за тым пагоркам, зарослым старымі вербамі, чые пакручастыя сілуэты чарнеюць на фоне светлага вечаровага неба, усеянага раннімі зоркамі. Па той бок пагорка ляжаў старажытны горад, у якім я ніколі не быў, але які часта бачыў у снах, горад, куды мяне паклікалі прабацькі, і, пакорны іх волі, я рушыў па самотнай, зацярушанай снегам дарозе, што бегла па схіле ўгару, туды, дзе зорка Альдэбаран мігцела скрозь вецце дрэваў.

Набліжалася святая зімовага сонцастаяння, якое мы называем Калядамі, хаця і ведаем у глыбіні душы, што святая гэтае старэйшае за Віфлеем і Вавілон, старажытнейшае за Мемфіс і само чалавецтва. У самы прысвятак сонцастаяння я дабраўся нарэшце да старадаўняга прыморскага горада, дзе жыў калісьці

* Дэмані здольныя зрабіць так, каб тое, што не існуе, здавалася людзям сапраўдным (лац.).

** Луцый Цэцылій Фірміян Лактанцый (каля 250 – каля 325) – рытар з Афрыкі, які прыняў хрысціянства і ў эпоху Рэнэсансу атрымаў званне «хрысціянскага Цыцэрона».

мой народ і ладзіліся дзіўныя фэсты, нават у часы, калі гэта забаранілі. Насуперак усім забаронам тут шчыра ўшаноўвалі заповіт прабацькаў — раз на стагоддзе спраўляць асаблівы абрад, каб не згасала памяць аб пракаветных таямніцах. Мой народ быў вельмі стары, ён быў стары ўжо трыста гадоў таму, калі гэтыя землі толькі засяляліся. Мае продкі былі чужынцамі тут — чорнавалосыя і дзіклівыя, яны прыйшлі аднекуль з поўдня, дзе над квітнеючымі садамі лунае дурманлівы пах архідэяў, і размаўлялі на невядомай мове, перш чым навучыліся гаворцы тутэйшых блакітнавокіх рыбакоў. З тых часоў мой народ раскідала па ўсім свеце, і адзіным, што яднала яго, былі дзіўныя рытуалы і містэрыі, чый патаемны сэнс схаваны ад недасведчаных. Я быў адзіным, хто вярнуўся ў тую ноч у старадаўняе рыбацкае мястэчка, адгукнуўшыся на покліч легендаў, забытых усімі, апроч жабракоў ды самотнікаў.

Узышоўшы на грэбень пагорка, я ўбачыў Кінгспарт, няветлы, засыпаны снегам горад, які распасцёрся перада мною ў прыцемках: дахі са старасвецкімі флюгерамі і шпілямі, вільчакамі і комінамі, прычалы і масткі, цвінтары, зарослыя вербамі, бясконцыя лабірынты вузкіх стромкіх вулачак, высачэзны груд пасярод мястэчка, увянчаны велічным старадаўнім храмам, зусім не кранутым часам, бяладная мешаніна дамоў у каланіяльным стылі, якія то грувасціліся ўшчыльную адзін да аднаго, то разбягаліся па пагорках, лепячыся пад неймавернымі вугламі, нібы рознакаляровыя кубікі, раскіданыя нядбайнай дзіцячай рукой. І па-над гэтымі архаічнымі франтонамі і мансардамі, убеленымі снегам, на сівых крылах лунала старажытнасць. У акенцах дамоў за важкімі аканіцамі адзін за адным запальваліся

агеньчыкі, разам з пракаветным Арыёнам і безназоўнымі зоркамі асвятляючы зімныя прыцемкі, а побач ляжалі старыя паўзгнілыя прыстані, у якія білася мора — неспасціжнае спрадвечнае мора, з якога некалі выйшла чалавецтва.

Ускрай дарогі ўздымаўся пагорак, пануры і адкрыты ўсім вятрам. Прыгледзеўшыся, я зразумеў, што гэта могількі: старыя надмагіллі злавесна вымалёўваліся на заснежаным цвінтары, як учарнелыя пазногці гіганцкага мерцвяка. Дарога, што ляжала перада мной, выглядала пустынным і няходжанай, і час ад часу мне мроілася, быццам аднекуль здалёк даносяцца жудасныя рыплівыя гукі, падобныя да скрыгату шыбеніцы на ветры. Дзесьці тут у 1692 годзе чацвярых маіх продкаў павесілі за вядзьмарства, але дакладнага месца пакарання я не ведаў.

Крочачы звлістай дарогай, што ўжо бегла па схіле ўніз, у кірунку мора, я прыслухваўся ў спадзеве расчуць вясёлы гоман, звычайны для такіх маленькіх мястэчак у вечаровы час, але навокал панавала цішыня. Успомніўшы, што набліжаецца Раство, я вырашыў, што тутэйшыя старыя пурытане, пэўна, прытрымліваюцца сваіх традыцый, нязвыклых для мяне, і бавяць калядны вечар у засяроджаных маўклівых малітвах.

Больш не здзіўляючыся ні мёртвай цішыні, ні бязлюдзю, я няспешна крочыў наперад міма цьмяна асветленых фермерскіх дамкоў і глухіх каменных агароджаў туды, дзе шыльды старасвецкіх крамак і партовых корчмаў парыпвалі на салёным марскім ветры, а нязграбныя металічныя колцы на дзвярах з калонамі паблісквалі ў святле занавешаных акенцаў, што глядзелі на пустэльныя небрукаваныя вулачкі.

Напярэдадні я пазнаёміўся з мапай горада і ведаў, як знайсці дом сваіх продкаў. Мне казалі, што мяне сустрэнуць ветла і прымуць як свайго паводле старадаўніх традыцый, што дагэтуль жылі ў гэтых краях. Хуткім крокам мінуўшы Бэк-стрыт, я выйшаў да будынка акруговага суда, перасек па свежым снезе адзіную ў горадзе дарогу, брукаваную каменнымі плітамі, і выйшаў на Грын-лэйн, што пачыналася адразу за гандлёвым домам. Старыя мапы не хлусілі, і я без цяжкасцяў адшукаў дарогу. Праўда, у Аркхэме мне паведамлілі, што да мястэчка ходзяць трамваі, але гэта пэўна была памылка: я не заўважыў, каб дзесьці над вуліцамі віселі правады. Зрэшты, рэйкі, нават калі яны тут былі, усё роўна пазацярушвала б снегам. Я быў рады, што вырашыў ісці пешшу: з вяршыні пагорка заснежанае мястэчка выглядала казачна прыгожым, і цяпер мне не цярпелася пагрукаць у дзверы дома, дзе жылі мае продкі. Гэта быў сёмы па ліку будынак на левым баку Грын-лэйн, узведзены, калі меркаваць па спічастым даху і грувасткім другім паверсе, яшчэ да 1650 году.

У вокнах дома, на парозе якога я стаяў, гарэла святло. Шыбы былі ромбападобнай формы, як іх рабілі стагоддзі таму, — пэўна, гаспадары мелі густ да старасвеччыны. Верхні ярус будынка навісаў над вузкай, зарослай пажоўклай травой вулачкай, амаль датыкаючыся грувасткага верхняга паверха дома насупраць, так што я апынуўся ледзь не ў тунэлі. Нізкі каменны ганчак быў расчышчаны ад снегу. Ходнікаў тут не было, і дзверы многіх дамоў размяшчаліся высока — да іх вялі падвойныя лесвіцы з жалезнымі парэнчамі. Мне гэта падалося дзіўнаватым, бо я ніколі раней не бываў у Новай Англіі і не бачыў нічога падобнага. Наогул, гэтая даўніна мне падабалася, хоць

мяне і засмучалі пустыннымя вуліцы мястэчка, снег без аніякіх слядоў і вокны, наглуха зацягнутыя фіранкамі.

Калі я ўзяўся за важнае жалезнае колца і грукнуў у дзверы, мне раптам зрабілася жудасна. Пэўна, страх спакваля выпяваў ува мне, спароджаны маімі разважаньнямі над уласным цьмяным паходжаннем, і панурымі прыцемкамі, і злавеснай цішынёй, што панавала ў гэтым старажытным горадзе з дзіўнымі традыцыямі. І калі на мой грук адказалі, мяне перасмыкнула, бо я не пачуў гуку крокаў, перш чым дзверы з рыпеннем адчыніліся. Аднак страх мой прайшоў, калі на парозе паўстаў гаспадар дома — адзеты ў хатні халат і мяккія пантофлі старац з вельмі добрым, прыязным тварам. У руках старац трымаў стыло і vascaваную дошчачку, на якой надрапаў напышлівае старамоднае вітанне, папярэдне паказаўшы знакам, што ён нямы.

Жэстам загадаўшы мне рушыць за ім, старац правёў мяне ў асветлены свечкамі пакойчык з масіўнымі кроквямі пад нізкай столлю і грувасткай, пацямнелай ад часу мэбляй сямнаццатага стагоддзя. У гэтым доме захоўваўся жывы дух мінуўшчыны, не бракавала ніводнай дэталі — тут быў нават вялізны, падобны да пячоры камін, ля якога стаяў старасвецкі калаўрот, а за ім спінай да мяне сядзела згорбленая старая ў прасторным капоце і смешным капелюшы з шырачэзнымі палямі і моўчкі, засяроджана цягнула сваё прадзіва, нягледзячы на святочны час. Паветра ў пакоі было халоднае і насычанае вільгацю, і я пытаў сябе, чаму гаспадары не запалілі агонь у каміне. Злева ад акна, зацягнутага фіранкамі, стаяла крэсла з высокай спінкай, на якім, здавалася, хтосьці сядзеў... зрэшты, я не быў у гэтым упэўнены. Асяроддзе падзейнічала на мяне прыгнятальна,

і неўзабаве я зноў адчуў цьмяны страх. Найбольш мяне бянтэжыў стары гаспадар дома, чыё добрае, ціхамірнае аблічча спачатку супакоіла мяне, але цяпер чым далей я ўглядаўся ў ягоны твар, тым мацней апаноўваў мяне жах. Вочы старога былі нейкія нежывыя, а скура занадта гладкая і белая, як воск. Урэшце я канчаткова пераканаўся, што гэта не чалавечы твар, а маска, зробленая з д'ябальскім майстэрствам. Дрыготкімі рукамі, чамусьці схаванымі пад пальчаткамі, старац накрэмзаў мне на дошчачцы загад сядзец і чакаць, пакуль мяне не правядуць да прошчы, дзе будзе ладзіцца фэст.

Паказаўшы на крэсла, стол і стос кніг, старац выйшаў. Уладкаваўшыся пры стале, я пачаў гартаць пажоўклыя, кранутыя цвіллю фаліянты. Тут былі сапраўдныя каштоўнасці: і мудрагелістыя «Цуды навукі» старога Морыстэра*, і застрашлівыя «Saducismus Triumphatus» Джозэфа Глэнвіла**, выдадзеныя ў 1681 годзе, і шакавальная «Daemonolatrea» Рэмігія***, надрукаваная ў 1595 годзе ў Ліёне, і нават кашмарны Некранамікон звар'яцелага араба Абдула Альхазрэда ў забароненым лацінскім перакладзе Оле Ворма**** — кніга, якой я ніколі не бачыў на свае вочы і пра якую шэптам расказвалі самыя жудасныя рэчы. У доме панавала цішыня, толькі звонку пары-

* Выдуманая Г. Ф. Лаўкрафтам кніга, якую пасля ў апавяданні «Чалавек і змяя» згадаў Амбраз Бірс.

** Джозэф Глэнвіл (1636–1680) — ангельскі пісьменнік, царкоўны дзеяч і філосаф.

*** Св. Рэмігій Рэймскі, ці св. Рэмі (каля 437–533) — біскуп Рэймскі, апостал франкаў.

**** Оле Ворм (1588–1655) — сапраўдны дацкі медык, калекцыянер, натураліст, якому Лаўкрафт прыпісаў пераклад Некранамікона.

пвалі на ветры вулічныя шыльды ды гудзеў калаўрот ля каміна — старая папрадуха ў капелюшы ўсё цягнула і цягнула сваё прадзіва, не выдаючы ні гуку. Гэты стары дом, спаракнелыя кнігі і маўклівыя гаспадары стваралі ўражанне чагосьці нялюдскага і хваравітага, абуджаючы ўва мне гнятлівую трывогу, аднак, адгукнуўшыся на покліч продкаў, што клікалі мяне на дзіўнае свята, я мусіў цяпер ісці да канца, якія б дзівосы ні чакалі наперадзе. Разгарнуўшы блюзнерскі Некранамікон, я паспрабаваў засяродзіцца на чытанні, і неўзабаве мяне захапіў, уразіўшы да дрыготкі, адзін урывак з гэтай праклятай кнігі — нейкая старадаўняя легенда і разважанні аўтара на яе конт. Яны былі такія гнюсныя, што здаваліся абразай чалавечаму розуму. Нечакана маю ўвагу забраў прыцішаны грукат, быццам акенца, насупраць якога стаяла крэсла з высокай спінкай, асцярожна зачынілі. Гэта падалося мне дзіўным, бо дагэтуль я не заўважаў, каб акно было адчыненае. Потым пачулася гудзенне, зусім не падобнае да шуму калаўрота. Зрэшты, я мог і памыліцца, бо старая папрадуха працавала надзвычай жвава і толькі што адзваніў стары гадзіннік. Аднак пасля гэтага мяне пакінула адчуванне, што на крэсле хтосьці сядзіць, і я зноў заглыбіўся ў чытанне ўрыўка, які мяне адначасова захапіў і напалохаў. Неўзабаве вярнуўся стары гаспадар дома ў высокіх ботах і прасторным старасвецкім убранні і сеў на крэсла насупраць акна, так што я не мог яго бачыць. Бясконцае чаканне ўжо пачынала мяне нерваваць, а блюзнерская кніга, якую я трымаў у руках, толькі падвойвала маю ўсхваляванасць. Калі гадзіннік прабіў адзінаццаць, старац падняўся, бяшумна падышоў да важнага разнаго куфра ў куце і выцягнуў адтуль два плашчы з капюшонамі. Адзін

надзеў, а другі накінуў на плечы старой папрадухі, якая нарэшце кінула сваю манатонную працу. Затым абое скіраваліся да выхаду — старая, накульгваючы, кльпала наперадзе, а старац, прыхапіўшы тую самую кнігу, якую я чытаў, і нацягнуўшы капюшон на свой нерухомы твар-маску, знакам загадаў мне ісці следам.

Мы крочылі лабірынтам цёмных звілістых вулачак гэтага неймаверна старажытнага горада. За завешанымі вокнамі адзін за адным згасалі агні, а на бязмесячным небе зьяў Сірыус — Сабачая Зорка, і здавалася, што ён хмыліўся, пазіраючы на натоўп недарэчных фігур, захутаных у плашчы з капюшонамі. Ціхія і безгалосыя, яны выходзілі з кожнага дома і далучаліся да маўклівых працэсій, якія бясшумна рухаліся ўздоўж вуліц, міма рыплівых шыльдаў і дапатоўных франтонаў, міма дамоў з трысняговымі дахамі і ромбападобнымі шыбамі. Выцягнуўшыся ў ланцужкі, яны міналі вузкія стромкія завулкі, дзе струхлелыя, скасабочаныя будынкі стаялі ўсутыч, ледзь не завальваючыся адзін на адзін, слізгалі скрозь прахадныя двары і царкоўныя дзядзінцы, і агеньчыкі ліхтароў, якія яны трымалі ў руках, мігцелі і пагойдваліся, нібы дзіўныя зыбікі сузор'і.

Далучыўшыся да гэтага маўклівага натоўпу, я рушыў услед за маімі безгалосымі праважатымі. Мяне штурхалі локцямі, якія здавалася ненатуральна мяккімі, часам да мяне датыкаліся целы, якія былі ненармальна пругкімі, аднак я так і не разгледзеў ніводнага твару і не пачуў ні слова. Усё вышэй і вышэй узыходзілі змрочныя працэсіі, і я зразумеў, што ўтрапёныя натоўпы, якія рухаліся ўсцяж вулачак, сыходзяцца ў адным месцы на вяршыні

стромкага груда ў самым цэнтры мястэчка, дзе ўзвышаўся велічны белакаменны храм. Я ўжо бачыў гэты храм з вяршыні пагорка, калі глядзеў на сутонлівы Кінгспарт, і цяпер мімаволі здрыгануўся, бо на імгненне мне здалося, быццам зорка Альдэбаран спуściлася з нябёс і зазіхацела проста на вастрый яго прывіднага шпіля.

Храм стаяў пасярод пусткі. Адно яе частку займаў цвінтар, над якім цямнелі калонападобныя надмагіллі, а другая ўяўляла сабой напалову брукаваны пляц, снег з якога змеў вецер. Наўкруг пусткі месціліся старажытныя, спаракнелыя ад часу будынкі са спічастымі дахамі і масіўнымі франтонамі. Над цвінтаром скакалі балотныя агеньчыкі, асвятляючы панылыя алеі паміж надмагіллямі, якія, як ні дзіўна, не адкідвалі ценяў. Могілка цягнуліся да самага краю груда, і, зірнуўшы паўзверх надмагілляў, я разгледзеў далёка ўнізе мігатлівыя водбліскі зорак у водах гавані, аднак само мястэчка хавалася ў апраметнай цемрадзі. Толькі зрэдку то тут, то там на звлістых вулачках успыхвалі агеньчыкі ліхтароў і, гайдаючыся, рухаліся ў кірунку груда, каб зліцца з маўклівым натоўпам, які ўжо заходзіў у расчыненыя дзверы храма. Я чакаў, пакуль фігуры ў капюшонах не знікнуць у цёмным праёме, у тым ліку тыя, хто адстаў ад працэсіі. Старац нецяярпліва цягнуў мяне за рукаў, але я цвёрда вырашыў ісці апошнім. Прапусціўшы наперад сваіх злавесных праважатых, я нарэшце ступіў на парог перапоўненага храма. Перш чым зрабіць крок у нязведаную цемру, я азірнуўся, каб пры канцы глянуць на брукаваны пляц, азораны бляклым фасфарычным святлом могількавых агеньчыкаў. І азірнуўшыся, здрыгануўся. Вецер змеў снег, агаліўшы пляц, але на дарожцы каля дзвя-

рэй храма заставалася некалькі снежных плямак. Слізгануўшы па іх позіркам, я не ўгледзеў ніводнага адбітку ног, нават свайго ўласнага.

У храме было цёмна, нягледзячы на мноства прынесеныя сюды ліхтароў, таму што большая частка натоўпу ўжо знікла. Бяшумна крочачы між высокімі белымі лавамі, парадзелая працэсія накіроўвалася да бакавога нефа, і ўбачыўшы адчынены люк, які зёўраў у падлозе проста перад кафедрай святара, я зразумеў, куды ўсе падзеліся. Я пакорліва рушыў услед — уніз па сцёртых каменных прыступках, якія вялі ў волкі задушлівы склеп. Я ішоў у самым хвасце калоны гэтых маўклівых начных вандроўцаў, і як жа жудасна выглядала гэтая працэсія, што, выгінаючыся, нібы цэла вялізнай рэптыліі, спускалася па звільстай лесвіцы і павольна ўпаўзала пад скляпенні велічнай крыпты. Працэсія накіроўвалася да чорнага правалу ў падлозе, і неўзабаве я апынуўся на вузкай вінтавой лесвіцы, дзе востра пахла гніллю і волкасцю, і разам з іншымі пачаў спускацца па груба абчасаных прыступках, што бясконцай спіраллю збягалі ўніз, паміж слізкімі ад вільгаці каменнымі сценамі, пакрытымі растрэсканай тынкоўкай. Наш спуск цягнуўся бясконца доўга, і спакваля абрысы сцен і сходаў пачалі змяняцца: прыгледзеўшыся, я ўбачыў, што яны высечаныя ў суцэльнай скале. Асабліва мяне бянтэжыла тое, што крокі мноства ног па прыступках былі абсалютна бягучымі і не спараджалі рэха. Яшчэ праз некаторы час — мне здавалася, што мінула ўжо цэлая вечнасць — маю ўвагу забралі дзіўныя бакавыя праходы ў сценах, падобныя да вялізных нораў, што цягнуліся аднекуль з нязведаных цёмных безданяў проста да каменнай лесвіцы, якой спускаліся маўклівыя ўдзельнікі начной містэрыі. Такіх

нораў тут было мноства, яны зеўралі ў сценах, нібы ўваходы ў блюзнерскія катакомбы, дзе таілася безназоўная пагроза, і цяжкі смурод гніення, які ішоў з іх, рабіўся ўсё больш невыносным. Я зразумеў, што мы ў самых нетрах гары, глыбока пад Кінгспартам, і мімаволі скалануўся, разважаючы, што за пякельнае зло тоіцца ў гэтых старых сутарэннях, быццам сточаных гіганцкімі чарвякамі.

Потым наперадзе замігцела бляклае злавеснае святло і пачуўся прыцішаны плёскат падземных водаў. Мяне зноўку працялі дрыжкі, бо ўсё, што я ўбачыў сённяшняй ноччу, было мне не даспадобы і я ўжо горка шкадаваў, што адгукнуўся на покліч прабацькаў, далучыўшыся да гэтага першабытнага рытуалу. Тым часам сходы між каменнымі сценамі рабіліся ўсё шырэйшымі, а наперадзе ўсё выразней чулася тоненькае манатоннае выццё флейты ці яе падабенства. Неўзабаве шлях наш завяршыўся, і перада мной разгарнуўся неабсяжны падземны сусвет — камяністае ўзбярэжжа, зацягнутае сітаватай цвіллю, над якім уздымаўся слуп бледнага палымя, і рака з алеістымі водамі, што цякла з безназоўных цямравых цяснін, каб уліцца ў чорныя бездані спрадвечнага акіяну.

Затыхаючыся, ледзь не трацячы прытомнасць, я сузіраў гэты блюзнерскі Эрэб* — валадарства цемры, з яго цвільнымі берагамі і вязкімі водамі, азранымі гніласным свячэннем, а між тым фігуры ў плашчах збіраліся паўколам ля слупа, што палаў агнём. Пачыналася свята зімовага сонцастаяння, якое старэйшае за чалавецтва і якому наканавана

* Эрэб — увасабленне вечнага змроку ў старажытнагрэцкай міфалогіі.

перажыць чалавецтва, першабытны фэст у гонар сонцастаяння і нараджэння вясны сярод зімовых снягоў, старажытны рытуал агню і неўміручасці, святла і музыкі. Тут, у пякельным гроце, ён вяршыўся ў мяне на вачах: фігуры ў капюшонах схіляліся перад слупам прывіднага полымя, кідаючы ў ваду прыгаршчы вязкай зелянявай цвілі, якую яны збіралі з камянёў, што цьмяна пабліскавалі ў бледным зарыве. А наводдаль, убаку ад святла, сядзела, скурчыўшыся, бясформенная істота і нястомна дзьмула ў флейту, здабываючы з яе рэзкія пранізлівыя гукі, і ў завываннях флейты мне чуліся ціхія воплескі крылаў, што даносіліся аднекуль здалёк, з непрагляднай варожай цемры. Але больш за ўсё мяне палохаў слуп агню, які вывяргаўся з неспасціжных глыбіняў, нібы з жарала вулкана, не адкідваючы належных здароваму полымю ценяў і пакрываючы асклізлыя сцены пячоры атрутным зялёным накіпам. Ад гэтай бурлівай вогненнай плыні не ішло цяпла, але патыхала золкім холадам смерці і разлажэння.

Старац, што прывёў мяне сюды, стаяў ля самага падножжа вогненнага слупа, павярнуўшыся тварам да натоўпу, які абступаў яго паўколам, і, пагойдваючыся, ускідваў рукі ў дырыманяльных жэстах. У пэўныя моманты ён уздымаў над галавой блюзнерскі Некранамікон, які прыхапіў з дому, і тады ўсе прысутныя схіляліся з рабалепавай пашанай, і я кланяўся разам з іншымі, бо таксама быў удзельнікам фэсту, на які паклікалі мяне прабацькі. Потым старац падаў знак бясформеннаму флейтысту, які хаваўся ў паўцемеры, і той пачаў выводзіць новую мелодыю — такое ж манатоннае выццё, але ў трохі іншым ключы. Тое, што адбылося потым, нагадвала кашмарны сон, і я ледзьве ўтрымаўся, каб не кінуцца на зямлю

і не прыціснуцца тварам да камянёў, апаганеных лішайнікам, таму што жах, які паўстаў перада мной, паходзіў не са свету жывых і не са свету памерлых, але з апраметных міжзорных прорваў.

З няўяўнай чарнаты па той бок гангрэнознага полымя, якое не спараджала цяпла, з пякельных абшараў, праз якія падземная рака стоена, нячутна і няспынна несла свае масляністыя воды, набліжалася, рытмічна ляпаючы крыламі, цэлая зграя хімераў, відавочна ручных і надрэсіраваных, выгляд якіх быў абразай для вока, а існаванне — выклікам здароваму сэнсу. Гэта былі агідныя гібрыды — ці то груганы, ці то краты; некаторыя нагадвалі адначасова мурашак і сцярвятнікаў з крыламі кажаноў, а іншыя быццам складаліся з фрагментаў чалавечых целаў. Зрэшты, я мала што помню і не хачу ўспамінаць. Істоты паўзлі, няўкладна перавальваючыся на перапончатых канечнасцях і дапамагаючы сабе крыламі, а калі яны нарэшце наблізіліся да прошчы, дзе тоўпіліся фігуры ў капюшонах, тыя пачалі лавіць і сядлаць іх. Потым, адзін за адным, вершнікі панесліся уздоўж падземнай ракі і пазнікалі ў пякельных цяснінах, дзе валадараць адвечная цемра і жах, а грымлівыя плыні, схаваныя ад людскіх вачэй, сілкуюцца з атрутных крыніц.

Старая папрадуха знікла разам з натоўпам, на прошчы засталіся толькі старац і я, і калі ён знакам загадаў мне забрацца на спіну адной з хімераў і далучыцца да астатніх, я адмовіўся. Ледзь трымаючыся на няцвёрдых нагах, я аглядаў спусцелы грот — знік нават бясформенны флейтыст, толькі дзве крылатыя істоты рахмана чакалі побач. Я з агідай адхіснуўся ад іх, і тады старац выцягнуў васкаваную дошчачку і надрапаў словы, з якіх вынікала, што

ён — пасланец маіх прабацькаў, якія заснавалі свята зімовага сонцастаяння ў гэтым старажытным горадзе, і цяпер яны заклікаюць мяне вярнуцца і паўдзельнічаць у апошняй і галоўнай містэрыі, якая яшчэ мае адбыцца. Калі я прачытаў пасланне, напісанае ў выкшталцоным старасвецкім стылі, старац, бачачы маё ваганне, выцягнуў са складак свайго балахона пярсцёнак з пячаткай і гадзіннік. На абодвух прадметах быў выгравіяваны фамільны герб нашага роду, аднак мяне гэта не суцешыла, бо я ведаў са старых хронік, што якраз гэты гадзіннік паклалі ў магілу разам з целама майго далёкага продка, які памёр у 1698 годзе.

Потым старац адкінуў капюшон, каб паказаць нашае несумненнае сямейнае падабенства, але я толькі здрыгануўся, бо ведаў, што перада мною не твар, а д'ябальская васковая маска. Між тым крылатыя стварэнні пачалі нервавацца і нецярпліва драпаць кіпцюрамі заплеснелыя камяні, ды і сам старац выглядаў занепакоеным. Калі адна з хімераў раптам пачала адступаць, няўклюдна валюхаючыся, старац ірвануўся, каб затрымаць яе. Ад гэтага рэзкага руху яго васковая маска зляцела, і я ўбачыў тое, што хавалася пад ёй... Паколькі гэты прыхадзень з начных кашмараў стаяў паміж мной і каменнай лесвіцай, па якой мы трапілі ў грот, я кінуўся проста ў падземную раку, што імкнула свае масляністыя воды да пацямных марскіх пячораў, і пагрузіўся з галавой у яе гніласныя плыні, не чакаючы, пакуль на мой лямант зляцяцца ўсе легіёны нячысцікаў, якія гняздуюцца ў гэтых апраметных безданях.

У лякарні мне паведамілі, што мяне знайшлі на досвітку ў водах гавані. Замерзлы да паўсмерці, я чапляўся за абломак дрэва, пэўна, пасланага мне

нябёсамі, які і ўратаваў маё жыццё. Казалі, што, мяркуючы з адбіткаў на снезе, напярэдадні ноччу я заблукаў у гарах, узяўшы на скрыжаванні дарог няправільны кірунак, і сарваўся са скалы ля Аранжавага мыса. Я не спрачаўся, хаця і ведаў, што насамрэч усё было не так. Тут наогул усё было не так: за шырокім акном палаты я бачыў мора дахаў, з якіх толькі нязначная частка захоўвала старажытны выгляд, а на вуліцах грукаталі трамвай і насіліся аўтамабілі. Мяне пераконвалі, што гэта і ёсць Кінгспарт, і я не знайшоў што запырэчыць. Калі мне казалі, што лякарня знаходзіцца паблізу ад старога цвінтара на ўзгорку ў самым цэнтры мястэчка, са мной здарыўся нервовы прыпадак, і мяне адправілі ў шпіталь Святой Марыі ў Аркхэме, дзе я мог атрымаць належны догляд. Мне там спадабалася, бо тамтэйшыя лекары былі людзьмі шырокага кругагляду — яны нават дапамаглі мне атрымаць копію злашчаснага Некранамікона, які дбайна захоўваўся ў бібліятэцы Міскатоніцкага ўніверсітэта. Аднак мой стан яны лічылі псіхозам і настойліва раілі выкінуць з галавы дакучлівыя ідэі.

Чытаючы агідную кнігу, я адчуваў падвойны жах, бо ўсё гэта было зусім для мяне не новае. Прынамсі адзін з раздзелаў быў мне добра знаёмы — і не мае значэння, што там паказваюць сляды на снезе, бо я ведаю, дзе і пры якіх абставінах кніга трапіла ў мае рукі, хаця лепей бы пра тое забыцца. У часы дбання нішто не нагадвае мне пра гэта, але сны мае напоўненыя кашмарамі, і прычынай таму — словы, якія я не ў стане ўспомніць. Я наважваюся працытаваць толькі адзін кароткі ўрывац, які паспрабаваў перакласці на ангельскую з няўкладнай вульгарнай лаціны.

«Найніжэйшыя з пячор, — піша звар'яцелы араб, — схаваныя ад вачэй людскіх, бо таямніцы іх цьмяныя і застрашлівыя. Праклятая тая зямля, дзе думкі памерлых уваскрасаюць і ўвасабляюцца дзіўным чынам, і зламысны той розум, што жыве асобна ад плоці. Сапраўды мудрыя словы мовіў Ібн Шакабаа: блаславёны той дол, у якім не ляжыць чараўнік, і блаславёны той горад, якога не турбуюць уначы ведзьмакі, бо ператварыліся ў попел. Таму што кажуць старыя павер'і: душы тых, хто служыць д'яблу, не спяшаюцца пакідаць магілы свае, але кормяць і навучаюць *чарвяка, які сілкуецца ад іх плоці*, пакуль з гнілі не праб'ецца выродлівы парастак жыцця, і тады ўбогі пажыральнік мярцвячыны, што жыве ў зямлі, набіраецца хітрасці і прыбіраецца ў маскі, каб насмяцца з жыцця, і пачварна расце, каб чыніць шкоду. Вялізныя норы таемна выкапаныя там, дзе хапіла б зямных сітавін, і той, хто павінен поўзаць, вучыцца хадзіць».

Пераклала Уладзіслава Гурыновіч

КЛІЧ КТУЛХУ

*(Знойдзена сярод папераў нябожчыка
Фрэнсіса Ўэйлэнда Тэрстана з Бостана)*

Можна ўявіць сабе, што частка нагэтулькі
вялікіх сілаў ці істот дажыла... да нашага часу
з тых далёкіх часоў, калі... свядомасць існава-
ла, бадай, у такіх формах і вобразах, якія даў-
но ўжо адступілі перадступам чалавецтва...
у формах, мімалётных згадкі пра якія заха-
валіся толькі ў вершах і легендах, і называюц-
ца яны ў іх багамі, пачварамі ды міфічнымі
стварэннямі ўсіх родаў і відаў...

Алджэрнан Блэквуд*

І. Жах у гліне

Найлепшы ў свеце ўзор міласэрнасці, як мне зда-
ецца, — гэта няздольнасць чалавечага розуму суад-
несці ўсё, што яму вядома. Мы жывём на ціхім вос-
траве невуцтва пасярод бязмежнага чорнага акіяну
ведаў, і нам лёсам не наканавана далёка ад яго ад-
плываць. Навукі, кожная з якіх працуе ва ўласным
напрамку, прынеслі пакуль няшмат шкоды. Але калі
мы аднойчы супаставім гэтыя разрозненыя веды,

* Алджэрнан Блэквуд (1869–1951) — ангельскі пісьменнік, адзін з самых вядомых аўтараў-містыкаў, класік літаратуры жаху і апавядання пра прывідаў першай паловы XX ст.

адкрыюцца такія жахлівыя карціны рэальнасці і нашага страшнага ў ёй месца, што нам застанецца або звар'яецца, або збегчы ад святла ў спакой і бяспеку новага Сярэднявечча.

Пра тое, наколькі жахліва доўгі той касмічны цыкл, у якім наш свет і ўсё чалавецтва — толькі кароткі эпізод, гадалі тэасофы. Словамі, ад якіх кроў застыла б у жылах, калі б іх не прыхавалі асцярожным аптымізмам, яны намякалі нам на дзівосных старажытных істотаў, што дажылі да нашага часу. Але не яны дазволілі мне кінуць адзін мімалётны позірк на табуяваныя эпохі, якія цяпер гнятуць мяне, калі я пра іх думаю, і даводзяць да вар'яцтва, з'яўляючыся ў снах. Кінуць позірк на гэтыя і іншыя прабліскі страшнай праўды мне ўдалося, калі я выпадкова суаднёс некалькі паасобных фактаў — у дадзеным выпадку старую газетную зацёмку і нататкі памерлага прафесара. Гэтага, я спадзяюся, не паўторыць больш ніхто. І калі толькі мне ўдасца выжыць, ніводзін чалавек ніколі не даведаецца ад мяне пра гэтую страшную сувязь. Прафесар, я думаю, таксама збіраўся захоўваць таямніцу пра ўсё, што ведаў, і знішчыў бы свае нататкі, калі б раптоўная смерць не забрала яго.

Усё пачалося ўзімку 1926–1927 гг., калі памёр мой стрыечны дзед Джордж Гэмел Энджэл, ганаровы прафесар, даследчык семіцкіх моваў Браўнскага ўніверсітэта, што ў Провідэнсе, штат Род-Айлэнд. Прафесар Энджэл быў буйным аўтарытэтам у галіне старажытных надпісаў, і да яго нярэдка звярталіся кіраўнікі вядомых музеяў. Таму яго смерць ва ўзросце дзевяноста двух гадоў не засталася незаўважанай. Інтэрэс да гэтага здарэння падагравалі, сярод іншага, яго таямнічыя акалічнасці. Прафесар упаў, калі вяртаўся з ньюпарцкага карабля. Як сцвярджа-

юць сведкі, яго збіў з ног нейкі чарнамазы матрос, што выйшаў з аднаго з падазроных цёмных двароў на стромкім схіле, праз які ідзе кароткая дарога ад узбярэжжа да дома нябожчыка на Уільямс-стрыт. Ніякіх прыкметных траўмаў дактары не знайшлі. А пасля разгубленага абмеркавання прыйшлі да высновы, што смерць выклікала нейкае незразумелае парушэнне працы сэрца ў выніку хуткага пад'ёму на такую высокую гару ў такім немаладым узросце. На той час я не меў падставаў пярэчыць заключэнню, але апошнім часам пачынаю ў ім сумнявацца — і нават больш за тое.

Як спадчыннік і павернік свайго стрыечнага дзеда (ён памёр бяздзетным удаўцом) я мусіў уважліва і грунтоўна перагледзець яго паперы. Дзеля гэтага я перавёз усе яго тэчкі і скрыні на сваю кватэру ў Бостане. Многія матэрыялы, якія я разабраў, пазней апублікуе Амерыканскае археалагічнае таварыства, але была там яшчэ адна, абсалютна незразумелая скрыня, якую я вырашыў нікому не паказваць. Яна была замкнёная, і я ніяк не мог знайсці ключа, пакуль не здагадаўся праверыць звязку, якую прафесар насіў у кішэні. На ёй патрэбныя ключы я знайшоў, але тады паўстала, здаецца, яшчэ большая і складанейшая праблема. Які сэнс мог мець дзіўны гліняны барэльф і разрозненыя нататкі, абрыўкі і выразкі, якія я там знайшоў? Няўжо мой дзед у канцы жыцця пачаў верыць у розную містычную лухту? Я паставіў знайсці таго дзівакаватага скульптара, які, як мне здалося, нёс адказнасць за парушэнне душэўнага спакою старога.

Барэльф меў форму грубага праствакутніка пяць на шэсць цаляў, менш за цалю таўшчынёй і быў несумненна сучаснага паходжання. Знакі на ім, аднак,

стваралі атмасферу, далёкую ад сучаснасці. Бо колькі б дзівацтваў ні мелі футурызм і кубізм, нячаста яны перадаюць той магічны парадак, які хаваецца ў дагістарычных надпісах. А стыль большасці рысункаў менавіта такім і быў, хоць я, нягледзячы на добрае знаёмства з дзедавай бібліятэкай і яго калекцыямі, не здолеў распазнаць гэтага канкрэтнага віду ці хаця б успомніць штосьці, нават аддалена звязанае з імі.

Над гэтымі несумненнымі іерогліфамі месцілася яшчэ адна выява — відавочна карцінка, хоць невыразнае выкананне не дазваляла ясна зразумець яе прыроду. Здавалася, гэта была пачвара або нейкі знак, што яе сімвалізаваў, прычым такі, які магла нарадзіць толькі хворая фантазія. Калі я скажу, што ў маім да пэўнай меры экстравагантным уяўленні адначасова ўзніклі вобразы васьмінога, дракона і нейкага карыкатурнага чалавека, то не здраджу яе духу. Мясістая галава са шчупальцамі ўзвышалася над пачварным, пакрытым лускою целам з неразвітымі крыльцамі. Такім быў галоўны сілуэт на карцінцы, ад таго яшчэ жахлівейшай. За фігурай няпэўна адгадвалася нейкая цыклапічная архітэктурна.

Тэкст, які суправаджаў гэтую дзіўную рэч, у адрозненне ад стоса газетных выказак, быў рукапісны. У ім пазнаваўся старэчы почырк прафесара Энджэла, і стыль яго быў далёкі ад літаратурнага. Галоўная частка мела загаловак «КУЛЬТ КТУЛХУ» — ён быў старанна выведзены друкаванымі літарамі, каб пазбегнуць памылак пры чытанні такога нечуванага слова. Рукапіс быў падзелены на дзве часткі, першая з іх мела загаловак «1925 — Сон і аналіз сну Г. Э. Ёлкакса (Томас-ст., 7, Провідэнс, Род-Айленд)», а другая — «Аповед інспектара Джона Р. Леграса (Бін-

віл-ст., 121, Н. Арлеан, Луїзіяна) на з'ездзе ААТ 1908 г. — заўвагі, аповед праф. Ёэба». На старонках другога рукапісу былі сціслыя нататкі: у некаторых — апісанні дзіўных сноў розных людзей, у іншых — вытрымкі з кніг і часопісаў па тэасофіі (у прыватнасці, з «Атлантыды» і «Страчанай Лемурыі» Ё. Скота-Эліята), у астатніх — каментары, прысвечаныя доўгатрывалым таемным супольнасцям і сакрэтным культам. Сярод спасылак былі такія міфалагічныя і антрапалагічныя крыніцы, як «Залатая галіна» Фрэйзера і «Вядзьмарскі культ у Заходняй Еўропе» міс Мюрэй. Выразкі спасылаліся галоўным чынам на незвычайныя выпадкі шаленства і выбухі калектыўнага вар'яцтва або маніяў увесну 1925 году.

Першая палова галоўнага рукапісу апавадала незвычайную гісторыю. Падобна да таго, што першага сакавіка 1925 году да прафесара Энджэла звярнуўся худы чарнявы малады чалавек з незвычайным гліняным барэльефам, на той час свежым і вельмі сырым. Выгляд хлапец меў вельмі неўратычны і ўзрушаны. На яго візітоўцы было імя — Генры Энтані Ёілкакс, і мой дзед пазнаў у ім малодшага сына адной добрай сям'і, з якой ён быў крыху знаёмы. Апошнім часам той вывучаў скульптуру ў род-айлэндскай мастацкай школе і жыў адзін у Флёр-дэ-Лі-Білдынг па суседстве. Ёілкакс быў таленавітым юнаком, вядомым не толькі сваімі здольнасцямі, але і эксцэнтрычнасцю, і з дзяцінства прыцягваў да сябе ўвагу тым, што любіў пераказваць незвычайныя гісторыі і дзіўныя сны. Ён называў сябе «псіхічна гіперчулівым», але сталыя насельнікі гэтага старога гандлёвага горада звычайна казалі прасцей — «дзівак». Ён і раней асабліва не кантактаваў з падобнымі да сябе, а з цягам часу зусім выпаў з поля зроку грамады, і ве-

далі яго толькі нешматлікія заезджыя эстэты. Нават Мастацкі клуб Провідэнса ў празе захаваць свой кансерватызм палічыў яго абсалютна безнадзейным.

Рукапіс прафесара паведамляе, што, прыйшоўшы, скульптар раптам папрасіў у гаспадара дома археалагічнай кансультацыі, каб распазнаць іерогліфы на барэльфе. Выказваўся ён цьмяна і высакамоўна — гэта выглядала на позу і выклікала непрыязнасць. Дзед адрэагаваў рэзка, бо дошчачка была відавочна новай і магла мець сувязь з чым заўгодна, толькі не з археалогіяй. Пярэчанні маладога Ёлкакса ўразілі дзеда настолькі, што ён памяняў сваё рашэнне і нават даслоўна занатаваў тую фразу, бо яна была неверагодна паэтычнай, як, мусіць, і ўсё, што казаў хлопец. Мне і цяпер здаецца, што гэтая рэпліка вельмі добра яго характарызуе. Ён сказаў: «Яна сапраўды новая, бо я зрабіў яе мінулае ночы, у той час, калі бачыў у снах дзівосныя гарады. А сны — яны старэйшыя за задумлівы Тыр, за мройнага Сфінкса і за аперазаны садамі Вавілон».

Менавіта тады ён пачаў свой доўгі аповед, які нечакана абудзіў памяць майго дзеда і выклікаў яго гарачы інтарэс. У папярэдні вечар здарыўся невялікі землятрус. Ён аказаўся наймацнейшым з усіх, што былі ў Новай Англіі за колькі апошніх гадоў, і моцна ўзрушыў Ёлкакса. Праваліўшыся ў нечуваны сон, ён убачыў цыклапічныя гарады з гіганцкіх блокаў і неабсяжных глыбаў, спрэс пакрытыя кроплямі зелянявай ціны, злавесныя ў сваёй затоенай вусцішы. Сцены і калоны пакрывалі іерогліфы, а аднекуль унізе даносіўся голас. Нават не голас, а хаатычныя імпульсы, якія толькі фантазія магла атаясаміць з гукамі, але ён паспрабаваў перадаць іх амаль нечутэльнай мешанінай літар: «Ктулху фгтакгн».

Гэтая мешаніна гукаў аказалася ключом да ўспамінаў, якія ўсхвалявалі і ўстрывожылі прафесара Энджэла. Ён пачаў з навуковай дэтальнасцю распытваць скульптара і па-вар'яцку заўзята даследаваць барэльеф. А Ўілксакс апавёў, як моцна здзівіўся, калі прачнуўся змерзлы і адзеты толькі ў піжаму і ўбачыў, што зрабіў у сне. Пасля ўжо ён сказаў, што дзед усё наракаў на свае гады за маруднасць, з якой яму ўдалося распазнаць іерогліфы і выяву. Многія дзедавы пытанні госцю здаваліся недарэчнымі, асабліва спробы выявіць яго сувязь з рознымі дзіўнымі культуамі або сектамі. Ўілкакс не мог зразумець, чаму той абяцае захаваць таямніцу ўзамен на далучэнне да якой-небудзь акультнай або паганскай суполкі. Калі прафесар Энджэл упэўніўся, што скульптар сапраўды нічога не ведае ні пра якія культы ці таемныя вучэнні, ён засыпаў госця просьбамі і надалей расказваць яму свае сны. І гэта пачало прыносіць вынікі, бо пасля першай размовы рукапіс паведамляе пра штодзённыя званкі маладога чалавека. Ён расказваў жудасныя ўрыўкі са сваіх начных мрояў, у якіх яму заўсёды бачыўся нейкі цыклапічны пейзаж у цёмным і вільготным каменні, а слыхам (або толькі розумам) ён успрымаў з-пад зямлі голас, манатонны крык, які набягаў няяснымі хвалямі адчуванняў, што складаліся ў неапісальную бяссэнсіцу. Найчасцей паўтараліся дзве паслядоўнасці, якія можна перадаць літарамі як «Ктулху» і «Р'льех».

23 сакавіка, гаварылася далей у рукапісе, Ўілкакс не даў пра сябе знаць. На кватэры паведамлілі, што яго адолела незразумелая ліхаманка, і бацькі забралі яго да сябе на Ўотэрмэн-стрыт. Уначы ён крыкам абудзіў некалькіх іншых мастакоў у доме, і з той пары непрытомнасць чаргавалася ў яго з трызнен-

нем. Мой дзед зараз жа патэлефанаваў яго бацькам і далей уважліва сачыў за ходам хваробы, раз-пораз тэлефануючы ў офіс доктара Тобі на Тэер-стрыт, які назіраў за хлопцам. У ліхаманкавым розуме Ёўлкакса ўзнікалі дзіўныя вобразы. Доктар уздрыгваў што-раз, калі той пачынаў казаць пра іх. Яны не толькі паўтаралі ўсё, што хлопец сніў раней, але часта былі пра нешта гіганцкае, што ўздымалася «на мілі ўгару» і бязладна блукала наўкола.

Ён ні разу не апісаў гэты аб'ект цалкам, але (што пацвердзіў і доктар Тобі) асобныя ліхаманкавыя словы пераканалі прафесара, што гэта мусіла быць тая самая безыменная пачвара, якую ён намагаўся перадаць скульптурай, зробленай у сне. Ён заўсёды згадваў гэты вобраз перад тым як упасці ў летаргію, дадаў доктар. Тэмпература яго, што дзіўна, была не такая і высокая. Агульны ж стан, наадварот, быў такі, што наводзіў на думку пра сапраўдную ліхаманку, а не пра псіхічны разлад.

Другога красавіка каля трох гадзін папаўдні ўсе прыкметы немачы Ёўлкакса раптам зніклі. Ён падняўся на ложку, здзіўлены, што знаходзіцца дома, і нічога не памятаючы пра тое, што адбывалася ў сне ці рэальнасці пасля ночы 22 сакавіка. Доктар палічыў яго стан добрым, і праз тры дні Ёўлкакс вярнуўся на сваю кватэру, але ўжо нічым не мог дапамагчы прафесару Энджэлу. Разам з хваробай бясследна знік і дзіўны сон, і мой дзед перастаў весці запісы яго мрояў пасля тыдня марных і недарэчных аповедаў пра самыя банальныя відзежы.

На гэтым першая частка рукапісу заканчвалася, але прагледзеўшы некаторыя асобныя нататкі, я атрымаў шмат матэрыялу для роздуму — фактычна, столькі, што мой далейшы недавер да мастака

можна растлумачыць хіба што глыбока ўкаранёным скептыцызмам, на якім грунтавалася тады мая жыццёвая філасофія. Гэтыя нататкі апісвалі сны розных людзей у той жа перыяд, калі Ўілкакс быў пад удзеяннем свайго дзіўнага наслання. Падобна, мой дзед хутка разгарнуў надзіва шырокую інфармацыйную сетку сярод амаль усіх знаёмых, якіх мог распытаць без дадатковых цырымоній, просячы штоночы рабіць справаздачы пра сны, а таксама паведамляць даты любых вартых увагі відзежаў за апошні час. Рэагавалі на яго просьбу, здаецца, па-рознаму, але ён, прынамсі, здолеў сабраць больш адказаў, чым удалося б любому іншаму без дапамогі сакратара. Арыгінальнае ліставанне не захавалася, але запісы ўтрымліваюць грунтоўны і вельмі сур'ёзны аналіз. Сярэдняе звязно грамадства і бізнэсу — традыцыйная «соль зямлі» Новай Англіі — не дало амаль ніякіх вынікаў, хоць паасобныя выпадкі трывожных, але невыразных начных уражанняў сям-там трапляюцца, заўсёды паміж 23 сакавіка і 2 красавіка, у перыяд трызненняў маладога Ўілкакса. Навукоўцы траплялі пад уплыў крыху больш — дзед апісаў чатыры выпадкі няпэўных і мімалётных відзежаў з незвычайнымі краявідамі і адзін выпадак страху перад нечым анамальным.

Патрэбныя адказы прыходзілі ад мастакоў і паэтаў, і я не сумняваюся, што іх бы ахапіла паніка, калі б яны змаглі супаставіць свае паведамленні. У маім распараджэнні не было саміх лістоў, таму я падазраваў, што аўтар нататак задаваў навадныя пытанні або рэдагаваў карэспандэнцыю ў пошуках пацверджанняў таго, што спадзяваўся знайсці. Вось чаму я працягваў думаць, што Ўілкакс, ведаючы аднекуль пра ранейшыя дадзеныя, якія збіраў

мой дзед, падманваў старога навукоўца. Адказы, што прыходзілі ад багемы, складаліся ў трывожную карціну. З 28 лютага па 2 красавіка вялікая частка гэтых людзей сніла вельмі дзіўныя рэчы, і інтэнсіўнасць сноў была невымерна мацнейшай у перыяд трызненняў скульптара. Больш за чвэрць ад усіх, хто нешта паведаміў, расказвала пра сцэны і паўгукі, якія нічым не адрозніваліся ад апісаных Ёўлкасам. Некаторыя ж сведчылі пра востры страх перад гіганцкай безыменнай зданню, што бачылася ім да самага канца. У запісах акцэнтуюцца ўвага на адным вельмі сумным выпадку са знакамітым архітэктарам, які захапляўся тэасофіяй і акультызмам. У той дзень, калі з маладым Ёўлкасам здарыўся прыпадак, ён увайшоў у стан моцнага шалу і памёр пасля некалькіх месяцаў несупынных крыкаў з просьбамі дапамагчы яму ўратавацца ад нейкай істоты, што вырвалася з пекла. Калі б мой дзед выкарыстоўваў у нататках імёны людзей, а не проста нумары, мне варта было б усё спраўдзіць і асабіста ва ўсім разабрацца. Але ў той сітуацыі я здолеў праверыць толькі некалькі выпадкаў. Усе яны, аднак, у поўнай меры пацвердзілі занатаванае. Мне часта было цікава, ці ўсе рэспандэнты прафесара былі гэтак жа збянтэжаныя, як тыя людзі. Як добра, што ім ніхто нічога не растлумачыць.

Выразкі з прэсы, як я ўжо казаў, датычылі выпадкаў панікі, маніі і эксцэнтрычных паводзінаў у розных людзей цягам дадзенага перыяду. Прафесар Энджэл мусіў наняць бюро для збору выразак, бо колькасць урыўкаў аказалася надзвычайнай, а крыніцы былі раскіданыя па ўсім свеце. Сярод іх было начное самагубства ў Лондане, калі нейкі самотнік з жахлівым крыкам выскачыў у сне праз акно. Тут жа быў

вялікі ліст рэдактару паўднёваамерыканскай газеты пра нейкага фанатыка, які прадказваў жахлівую будучыню на аснове сваіх відзежаў. Паведамленне з Каліфорніі апісвае паселішча тэасофаў, што апрашаліся ва ўсё белае і чакалі нейкага «слаўнага здзяйснення», якое ўсё ніяк не прыходзіла. А весткі з Індыі асцярожна інфармавалі пра сур'ёзныя мясцовыя хваляванні, якія цягнуліся да 22–23 сакавіка.

Захад Ірландыі таксама поўніцца дзікімі пагалоўкамі і легендамі, а эксцэнтрычны мастак Ардуа-Банно выстаўляе блюзнерскі «Мройны краявід» у парыжскім Вясовым салоне 1926 году. Хваляванняў жа ў лякарнях для псіхічна хворых запісана столькі, што толькі цуд мог перашкодзіць медыкам правесці паралелі і зрабіць ашаламляльныя высновы. Проста фантастычная купа выразак — адна да адной. Сёння мне цяжка нават уявіць сабе той непрабівальны рацыяналізм, праз які я адмаўляўся браць іх да ўвагі. Але тады я быў перакананы, што малады Ёілкакс загадзя ведаў пра даўнейшыя падзеі, апісаных прафесарам.

II. Гісторыя інспектара Лэфраса

Ранейшыя падзеі, якія надалі сну скульптара і барэльфефу такое значэнне ў вачах майго дзеда, утвараюць другую палову яго доўгага рукапісу. Аказваецца, аднойчы прафесар Энджэл ужо бачыў пякельныя абрысы гэтай безыменнай пачвары, ламаў галаву над невядомымі іерогліфамі і чуў злавесныя гукі, якія на пісьме можна перадаць хіба што як «Ктулху». І ўсё гэта мела такія натхняльныя і жахлівыя акалічнасці, што ён не мог перастаць распытваць і дамагацца інфармацыі ад маладога Ёілкакса.

Той выпадак меў месца ў 1908 годзе, на 17 гадоў раней, калі Амерыканскае археалагічнае таварыства праводзіла ў Сэнт-Луісе штогадовае паседжанне. Прафесар Энджэл, у адпаведнасці са сваім аўтарытэтам і талентам, браў актыўны ўдзел ва ўсіх дыскусіях. І госці, якія прыехалі на з'езд, каб прасіць экспертаў даць рады розным пытанням і задачам, звярталіся ў першую чаргу да яго.

Галоўным сярод іх, а праз нейкі час і цэнтрам усеагульнай увагі зрабіўся звычайны на выгляд спадар сярэдняга ўзросту, які прыехаў наўпрост з Новага Арлеана, каб атрымаць спецыфічныя дадзеныя, недаступныя дома. Яго звалі Джон Рэйманд Леграас і быў ён інспектарам паліцыі. Прычынай яго візіту стаў прадмет, які ён прынёс з сабой, — надзіва агідная і вельмі старая на выгляд каменная статуэтка, паходжанне якой яму не ўдавалася высветліць. Не варта думаць, што інспектар Леграас хоць у нейкай ступені цікавіўся археалогіяй. Якраз наадварот: яго жаданне разабрацца тлумачылася чыста прафесійнымі задачамі. Статуэтка, ідал, фетыш, чым бы яна ні была, трапіла яму ў рукі колькі месяцаў таму. Гэта было сярод балоцістых лясоў на поўдзень ад Новага Арлеана, калі паліцыя ладзіла аблаву на меркаванае зборышча вудуістаў. Іх абрады былі настолькі незвычайныя і вусцішныя, што паліцыянтны не маглі не зразумець: яны натрапілі на невядомы дагэтуль культ, змрочны і ў шмат разоў страшнейшы за самыя цёмныя афрыканскія супольнасці вуду. Пра яго паходжанне немагчыма было дазнацца нічога, акрамя дзіўных і неверагодных звестак, якія выцягвалі са злоўленых супольнікаў. Таму паліцыя спрабавала здабыць хоць якія гістарычныя веды, каб разабрацца з гэтай жахлівай фігуркай і праз яе адсачыць крыніцу культу.

Інспектар Леграс не быў гатовы да ўражання, якое зрабіў прынесены прадмет. Аднаго выгляду гэтай рэчы было дастаткова, каб страшэнна ўразіць навукоўцаў: яны адразу ж атачылі яго, каб пабачыць фігурку, сам дух якой, дзіўны і неймаверна старажытны, выклікаў думкі пра далёкую і не вядомую нам мінуўшчыну. Ніводная скульптурная школа не стварала такіх жудасных вобразаў, а на яго матава-зеленаватай паверхні з невядомага каменю быццам адбіліся сотні ці нават тысячы гадоў.

Фігурку пачалі нарэшце паволі перадаваць з рук у рукі, каб кожны мог уважліва аглядзець яе зблізку. Яна мела цяляў сем-восем у вышыню і была зробленая надзвычай старанна. Гэта была пачвара, нечым падобная да чалавека, толькі галава ў яе была як у васьмінога, з мноствам шчупальцаў на пысе, гумовае на выгляд цела пакрывала луска, на задніх і пярэдніх нагах былі велічэзныя клюшні, а на спіне раслі доўгія вузкія крылы. Істоту быццам перапаўняла страшная, незвычайная нянавісьць. Глухая і азызлая, яна злавесна прыпала да прастакутнай глыбы ці п'едэстала, на якім сядзела. Паверхню п'едэстала пакрывалі нечытэльныя знакі. Кончыкі крылаў краналі чорны край глыбы, сядалішча было ў цэнтры, а доўгія выгнутыя клюшні сагнутых задніх лапаў трымаліся за пярэдні край і звісалі з п'едэстала на чвэрць яго вышыні. Васьміногава галава была схіленая наперад, так што канцы шчупальцаў пысы краналі тыльны бок вялізных пярэдніх лапаў, якімі істота абхапіла свае прыўзнятыя калені. Агулам яна выглядала надзіва рэалістычна, і тым больш палохала тое, што немагчыма было зразумець, хто гэта. Жахлівы, невызначальна вялікі ўзрост скульптуры не выклікаў сумневаў, але ў ёй не было нічога падоб-

нага да мастацкіх прыёмаў вядомых нам старажытных цывілізацый — зрэшты, як і любога іншага перыяду. Матэрыял скульптуры сам па сабе быў загадкай. Гладкі зеленавата-чорны камень з залатымі або вясёлкавымі крапінкамі і жылкамі не быў падобны ні да чога вядомага геалогіі ці мінералогіі. Знакі ўздоўж асновы былі не меншай таямніцай. Ніхто з прысутных спецыялістаў не мог даць ім нават самай агульнай лінгвістычнай характарыстыкі, хоць удзельнікі і валодалі паловай экспертных ведаў усяго чалавецтва ў гэтай галіне. Знакі, сам аб'ект і яго матэрыял належалі да чагось далёкага і абсалютна чужога ўсяму чалавецтву, якім мы яго ведаем, яны наводзілі на трывожныя думкі пра д'ябальскія дагістарычныя кругі жыцця, з якімі наш свет і нашае ўяўленне пра яго не маюць нічога агульнага.

Калі ўсе прысутныя ўрэшце адмоўна пакачалі галовамі і прызналі сваё бяссілле перад праблемай інспектара, на з'ездзе ўсё ж знайшоўся чалавек, які нібыта сутыкаўся ў сваёй практыцы з гэтай пачварнай выявай і надпісамі на ёй, і ён зараз жа, хоць і трохі нерашуча, расказаў пра тое нямногае, што ведаў. Гэта быў нябожчык Ўільям Чэнінг Ўэб, прафесар антрапалогіі Прынстанскага ўніверсітэта, даследчык, нічым асаблівым не вядомы. За сорок во сем гадоў да таго прафесар Ўэб браў удзел у экспедыцыі ў Грэнландыю і Ісландыю дзеля пошуку нейкіх рунічных надпісаў, знайсці якія так і не здолеў. Калі ён быў у высакагор'і на заходнім узбярэжжы Грэнландыі, яму давялося сустрэць незвычайнае племя або секту, якая складалася з адсталых эскімосаў, і іх рэлігія, дзіўная форма пакланення д'яблу, моцна ўразіла яго свядамай жорсткасцю і агіднасцю. Гэта была вера, пра якую іншыя эскімосы ведалі мала

і згадаць пра якую не маглі без дрыготкі. Яны казалі, што яна дайшла да нашых дзён з пракаветных часоў, даўнейшых за само стварэнне свету. Акрамя безназоўных рытуалаў і чалавечых ахвяраў у іх існавалі дзіўныя спадчынныя рытуалы, звернутыя да галоўнага і найстарэйшага д'ябла, або «тарнасука» — гэтае слова прафесар так дакладна, як толькі мог, запісаў са словаў старога «анкгекока», або шамана, намагаючыся як найбліжэй да арыгіналу перадаць гукі лацінскімі літарамі. Але ў гэты момант найбольшую цікавасць уяўляў фетыш, які гэты культ шанавалі і вакол якога сектанты танцавалі на золку, калі над ледзянымі скаламі высока ўздымалася зара. Прафесар сцвярджаў, што гэта быў вельмі грубы каменны барэльеф са страшным вобразам і нейкімі таямнічымі надпісамі на паверхні. І вось цяпер яму здавалася, што тое жывёлападобнае стварэнне, якое разглядаў сход, мела з ім агульныя рысы.

Інфармацыя, якую ўдзельнікі з'езду ўспрынялі з хваляваннем і здзіўленнем, у значна большай меры захапіла інспектара Леграса. Ён засыпаў інфарматара пытаннямі. Інспектар горача прасіў прафесара як мага лепш успомніць гукі, якія ён запісаў ад эскімосаў-сектантаў, бо і сам ён таксама натаваў і перапісваў малітвы ад удзельнікаў культуры, якіх яго падначаленыя арыштавалі на балотах. Пасля яны доўга супастаўлялі дэталі, і сход на момант ахапіла поўная жаху цішыня: і дэтэктыў, і навуковец пагадзіліся, што два д'ябальскія рытуалы ў розных канцах свету ўтрымліваюць адну практычна ідэнтычную фразу. Радок, які сваім падобным ідалам пялі і эскімоскія шаманы, і жрацы ў луізіянскіх балотах, яны падзялілі на словы паводле паўзаў, якія зазвычай рабіліся падчас спявання. Атрымалася нешта вельмі падобнае да наступнага:

Пг'нглуй мкглў'нафг Ктулху Р'льех ўкгаг'нагл фгтакгн.

Леграс меў адну перавагу перад прафесарам Ўэ-бам: некаторыя вязні-мяшанцы пераказалі яму, што, паводле старых жрацоў, тыя словы значылі. Гэта было нешта накшталт:

У сваім доме ў Р'льех мёртвы Ктулху спіць у чаканні.

І тады, у адказ на агульныя настойлівыя патрабаванні, інспектар Леграс ва ўсіх падрабязнасцях расказаў гісторыю пра паганцаў з балот, якой, здаецца, вельмі вялікае значэнне надаў мой дзед. У ёй чуліся неўтаймаваныя мроі тэасофаў і стваральнікаў міфаў, а апошнія мяшанцы ды ізгоі дэманстравалі такі ўзровень уяўленняў пра сусвет, якога ад іх будзеш чакаць у апошнюю чаргу.

Першага лістапада 1907 году ў новаарлеанскую паліцыю паступіла ўсхваляваная скарга ад жыхароў паселішчаў сярод балот і лагун на поўдні. Тамтэйшых скватэраў*, у масе сваёй цёмных, але дабрадушных нашчадкаў колішніх піратаў, начамі тэрарызавала нешта невядомае. Відавочна, гэта быў культ вуду, але жаклівейшы за ўсе, якія яны зналі раней. Жанчыны і дзеці ўжо неаднойчы знікалі з таго часу, як у далёкіх чорных гушчарах населенага зданямі лесу, куды ніхто з пасяленцаў не адважваўся зайсці, пачаў гучаць няспынны грукат жудаснага тамтама. Адтуль да іх даляталі шалёныя крыкі ды пакутлівыя

* Скватэры — пасяленцы, што займалі неабжытыя ўчасткі, часам у лесе ці сярод ніколі не араных лугоў, альбо людзі, што пасяляліся ў пакінутым ці незанятым будынку, не маючы на яго ніякіх правоў.

стогны, там гучалі спевы, ад якіх душа стыла, і скакалі д'ябальскія агні. Людзі ўжо не могуць гэтага трываць, дадаў перапалоханы пасланец.

І вось дваццаць паліцыянтаў пагрузіліся ў дзве фурманкі і адно аўто і проці ночы выправіліся ў дарогу разам з перапалоханым скватэрам, які быў ім за гіда. Калі добрая дарога скончылася, ім давалося высадзіцца і не адну яшчэ мілю прахлюпаць у цішыні жаклівым кіпарысавым лесам, куды ніколі не зазірала сонца. Пад нагамі былі страшныя карані. Зверху звісалі пагрозлівыя петлі гішпанскага моху. Перакручаныя галіны дрэваў і багністыя купіны прыгняталі вандроўнікаў, а кожная куча вільготнага камення ці згнілыя парэшткі сцен, у якіх мог нехта хавацца, яшчэ больш павялічвалі страх. Нарэшце на даляглядзе паказалася гаротная купка хацін — паселішча скватэраў. Паніка павыганяла яго насельнікаў на двор, дзе яны і скупіліся ў дрыготкім святле ліхтароў. Прыглушаны рытм тамтамаў быў злёгка чуваць далёка-далёка наперадзе, а пры змене ветру да яго раз-пораз дадаваліся страшэнныя енкі. Праз цёмны падлесак па-за бясконцымі шэрагамі дрэваў быццам цадзілася чырванаватае ззянне. Перапалоханыя скватэры баяліся нават заставацца на самоце і катэгарычна адмовіліся зрабіць лішні крок у бок д'ябальскага шабасу, таму інспектар Леграс і дзевятнаццаць ягоных падначаленых без суправаджэння ўвайшлі пад чорныя вусцішныя аркады, дзе ніхто з іх ніколі не бываў.

Месца, дзе апынуліся паліцыянты і куды ніколі раней не ступала нага белага чалавека, здавён мела блакую славу. Існавалі легенды пра возера, схаванае ад вачэй смяротных, і пра вялізную белую пачвару, бясформенную і слізкую, з бліскучымі вачыма, якая

жыла ў ім. Скватэры ўпотаі пераказвалі, што з падземных пячораў апоўначы вылятаюць чэрці з крыламі як у кажаноў, каб пакланіцца ёй. Яны казалі, што тут так было яшчэ да з'яўлення д'Ірбервіля*, да Ла Салія**, да індзейцаў і нават раней, чым звяры і птушкі пасяліліся ў лясах. Гэта сапраўдны кашмар, і кожны, хто яго ўбачыць, памрэ. Але тая істота з'яўлялася людзям у снах, і ўжо гэтага было дастаткова, каб яны трымаліся ад яе як найдалей. Цяперашні шабас вуду быў на самым ускрайку той жахлівай мясцовасці, але і тут было даволі вусцішна. Таму само месца, дзе адбываўся шабас, палохала скватэраў, бадай, нават больш за жахлівыя гукі і страшныя здарэнні.

Толькі паэт ці вар'ят мог бы даць рады гукам, якія чулі людзі Лэграса, калі прадзіраліся скрозь чорную дрыгву, ідучы на чырвонае ззянне і прыглушаныя гукі тамтамаў. Бо ёсць гукі, уласцівыя чалавеку, а ёсць уласцівыя звярам. І па-сапраўднаму страшна робіцца, калі голас не адпавядае свайму ўладальніку. Звярыны шал і дзікая неўтаймаванасць, якія чуліся ў рогаце і пранізлівых экстатычных крыках, сягалі тут дэманічных маштабаў. Яны праразалі і скаланалі начны лес, як смяротная бура, народжаная ў пякельнай бездані. Часам менш выразныя завыванні адступалі, і з таго, што гучала як добра спрактыкаваны хрыплы хор, напевам уздымалася ўсё тая ж жахлівая фраза-заклінанне:

— Пг'нкглуі мкглў'нафг Ктулху Р'льех ўкгаг'нагл фгтакгн.

* П'ер д'Ірбервіль (1661–1706) – французскі салдат, капітан карабля, авантурыст, карсар, адзін з заснавальнікаў французскай калоніі Луізіяна ў Новай Францыі.

** Рэнэ-Рабэр Кавэльэ дэ Ла Саль (1643–1687) – французскі даследчык Паўночнай Амерыкі.

Тым часам паліцыянты дабраліся да месца, дзе лес быў радзейшы, і перад імі раптам адкрылася само відовішча. Чацвёра захісталіся, адзін страціў прытомнасць, а двое шалёна закрычалі, але крык, на шчасце, заглушыла шалёная какафонія оргіі. Леграс абмыў балотнай вадой твар непрытомнага, і ўсе яны спыніліся, дрыжучы, амаль загіпнатызаваныя жахам.

Сярод балоцістай нізіны мясціўся пакрыты травой востраў, без дрэваў, з даволі сухой зямлёй і плошчай з акр. На ім скакала і круцілася проста неапісальная чалавечая зграя, перадаць якую на палатне змог бы хіба што пэндзаль Сайма* ці Ангаролы**. Гэта было кодла голых мяшанцаў, якія гаркалі, раўлі ды курчыліся вакол жахлівага вогненнага кола. У яго цэнтры выпадковыя разрывы вогненнай заслоны раскрывалі вялізную гранітную глыбу футуаў восем у вышыню. На вяршыні глыбы спачывала недарэчна маленькая, высечаная з мармуру вусцішная статуэтка. На дзесяці шыбеніцах, раўнамерна расстаўленых шырокім колам вакол аперазанай полымем глыбы ў цэнтры, дагары нагамі віселі пачварна знявечаныя целы бездапаможных зніклых скватэраў. Унутры ж гэтага кола ў карагодзе скакалі і раўлі паганцы. На тоўп рухаўся злева направа ў няспынай вакханаліі між колам целаў і колам агню.

Можа, гэта быў толькі плён уяўлення, а можа, рэха, але аднаму з прысутных, уражліваму гішпанцу, здалося, што аднекуль, з далёкіх і цёмных гушчароў,

* Сідні Сайм (1867–1941) – ангельскі мастак, вядомы сваімі фантастычнымі і сатырычнымі работамі.

** Энтані Ангарола (1893–1929) – амерыканскі мастак і ілюстратар італьянскага паходжання.

поўных спрадвечных легендаў і жахаў, даносіцца антыфонны* адказ на заклінанні. Пазней мы сустрэліся, і я распытаў гэтага чалавека, якога звалі Джозэф Д. Гальвес. Ён сапраўды меў дужа багатую фантазію. Ён нават здолеў адчуць слабае біццё вялізных крылаў і заўважыў бліскучыя вочы і агромністую белую тушу за дрэвамі ўдалечыні, хоць мне і здаецца, што ён проста пераслухаў мясцовых прымхаў.

Насамрэч тая жахлівая паўза была параўнальна нядоўгай. Пачуццё абавязку перамагло, і хоць у шабасе ўдзельнічала каля сотні мяшанцаў, паліцыянты паспадзяваліся на зброю і рашуча кінуліся ў агідны натоўп. На наступныя пяць хвілін навокал запанавалі неапісальныя шум і бязладдзе. Людзі біліся адчайна, усчалася страляніна, хтосьці пачаў уцякаць. Але ў выніку Леграс налічыў каля сарака сямі панурых арыштантаў, якіх ён прымусіў спешна адзецца і выстраіцца між двух шэрагаў паліцыянтаў. Пяцёра паганцаў загінулі, а двух цяжка параненых таварышы панеслі на імправізаваных насілках. Скульптуру Леграс, вядома, зняў з глыбы і забраў з сабой.

У выніку праверкі ў штабе пасля вельмі напружанай і ўтомнай дарогі арыштанты аказаліся неадукаванымі мяшанцамі з разнастайнымі разумовымі адхіленнямі. Большасць з іх працавала маракамі, а жменька вест-індскіх мурынаў і мулатаў ды партугальскіх брава з астравоў Зялёнага Мыса надавала эклектычнаму культу адценне вудуізму. Але яшчэ раней, чым прагучалі ўсе пытанні, стала ясна, што тут ублытанае нешта значна глыбейшае і старэйшае за негрыцянскі фетышызм. Якімі б цемраша-

* Антыфонны спеў – харавы спеў, у якім па чарзе гучаць два хоры.

ламі і дэгенератамі яны ні былі, гэтыя стварэнні з дзіўнай паслядоўнасцю трымаліся цэнтральнай ідэі сваёй агіднай веры.

Яны расказалі, што пакланяюцца Вялікім Старцам, якія жылі тут за шмат стагоддзяў да з'яўлення першых людзей, спусціўшыся ў юны яшчэ свет з нябёсаў. Цяпер Вялікія Старцы сышлі пад зямлю і на дно мора. Але іх нежывыя целы перадалі свае таямніцы ў снах першым людзям. Тыя і заснавалі культ, які бесперапынна трывае да нашых дзён. Гэты культ яны і спавядаюць. Вязні расказалі, што ён існаваў заўжды і заўжды будзе існаваць, схаваны ў далёкіх, дзікіх і цёмных мясцінах па ўсім свеце, пакуль вялікі жрэц Ктулху не ўзнімецца са свайго цёмнага жытла ў вялізным горадзе Р'льех пад вадой і не падпарадкуе зямлю сваёй волі зноў. Ён пакліча, калі зоры будуць гатовыя, а таемны культ будзе вечна чакаць магчымасці вызваліць яго.

Больш яны нічога не казалі. Заставалася таямніца, якую немагчыма было здабыць нават катаваннямі. Чалавек быў не адзінай разумнай істотай на зямлі, бо з цемры да тых нямногіх, што трымаліся веры, прыходзілі здані. Але гэта былі не Вялікія Старцы. Старцаў ніхто ніколі не бачыў. Высечаны ідал быў вялікім Ктулху, але сказаць, ці такія ж самымі былі астатнія, не мог ніхто. Ніхто ўжо не быў у стане прачытаць старажытныя надпісы, усё перадавалася з вуха на вуха. Спеўнае заклінанне не было таямніцай — яго прамаўлялі шэптам і ніколі ўголас. Гэты радок значыў наступнае: «У доме сваім у Р'льех мёртвы Ктулху спіць у чаканні».

Толькі двое вязняў былі дастаткова здаровыя на галаву, каб іх можна было павесіць, а рэшту адправілі ў розныя ўстановы. Свой удзел у рытуальных

забойствах усе адмаўлялі і даводзілі, што гэта рабілі Чарнакрылья, якія з'яўляліся да іх са спрадвечнага месца сустрэчы ў лесе з прывідамі. Але ніякага лагічнага апісання тых таямнічых памагатых атрымаць ніяк не выходзіла. Усю карысную інфармацыю паліцыя атрымала галоўным чынам ад метыса, якога звалі Кастра. Ён запэўніваў, што плаваў да дзівосных партоў і гаварыў з несмяротнымі старэйшынамі культу ў кітайскіх гарах.

Стары Кастра памятаў урыўкі жахлівай легенды, што пераўзыходзіла здагадкі тэасофаў, а чалавецтва і ўвесь свет паказвала з'явамі зусім новымі і часовымі. Вечнасць за вечнасцю іншыя Стварэнні панавалі на зямлі, і ў Іх былі велічныя гарады. Іх парэшткі — ён сказаў, што пра гэта яму апавялі неўміручыя кітайцы — у выглядзе вялізных валуноў дагэтуль можна было знайсці на астравах у Ціхім акіяне. Яны ўсе памерлі за шмат-шмат стагоддзяў да таго, як з'явіўся чалавек, але ёсць сілы, якія могуць Іх ажывіць, калі зоркі зноў зоймуць свае месцы ў вечнай крутаверці. Самі Яны сапраўды прыйшлі з зор і прынеслі адтуль свае статуі.

Гэтыя Вялікія Старцы, працягваў Кастра, не з плоці і крыві. Яны маюць целы (ці ж не даказвае таго гэтая зорная скульптура?), але Іх целы нематэрыяльныя. Калі зоры знаходзяцца на патрэбных месцах, Яны могуць імкліва пераносіцца скрозь нябёсы з аднаго свету ў іншы. А калі зоры разыходзяцца, Яны не могуць і жыць. Але хоць Яны ўжо нежывыя, Ім ніколі па-сапраўднаму не памерці. Яны ўсе ляжаць у мураваных дамах у Сваім вялікім горадзе Р'льех пад аховай чараў магутнага Ктулху да часу слаўнага ўваскрэсення, калі зоры і зямля будуць для Іх гатовыя. Але тады нейкая вонкавая сіла

мусіць дапамагчы вызваліць Іх целы. Чары, якія захоўваюць Іх у небяспецы, не дазваляюць Ім і рухацца, Яны могуць толькі ляжаць, чуйнаваць і думаць, пакуль міма праносяцца незлічоныя мільёны гадоў. Ім вядома ўсё, што адбываецца ў сусвеце, бо размаўляюць Яны з дапамогай тэлепатыі. Нават цяпер Яны перамаўляюцца ў Сваіх магілах. Калі пасля бясконцага перыяду хаосу з'явіліся першыя людзі, Вялікія Старцы гаварылі з найбольш чулівымі, уваходзячы ў іх сны. Бо іначэй Іх мова не дасягае цялеснага розуму сысуноў.

Затым, шаптаў Кастра, тыя першыя людзі пачалі пакланяцца высокім ідалам, якіх ім паказалі Вялікія Старцы. Ідалам, якіх у змрочныя часы яны прынеслі з цёмных зор. Той культ не памрэ, пакуль зоры зноў не зоймуць свае месцы і таемныя жрацы не вынесуць вялікага Ктулху з Яго магілы, каб Ён ажывіў Сваіх падданых і аднавіў Сваю ўладу на зямлі. Пазнаць той час будзе лёгка, бо людзі тады стануць як Вялікія Старцы. Вольныя і дзікія, яны будуць панад добром і ліхам, адкінуць закон і мараль, будуць крычаць, забіваць і весяліцца сабе на радасць. Тады вызваленыя Старцы навучаць іх па-новаму крычаць, забіваць, весяліцца і атрымліваць асалоду, і ўся зямля будзе палаць у шчаслівым і свабодным вынішчэнні. А да таго часу культ, выконваючы неабходныя абрады, мусіць аберагаць памяць пра даўніну ды перадаваць прадказанне пра іх вяртанне.

У даўнейшыя часы абраныя гаварылі ў снах з пахаванымі Старцамі, але пасля нешта здарылася. Вялікі каменны горад Р'льех патануў у хвалях з усімі сваімі глыбамі і грабніцамі. І глыбокія воды, поўныя першабытных таямніцаў, праз якія не прабіцца нават думцы, абрэзалі прывідную сувязь. Памяць жа

не памерла, і найвышэйшыя жрацы кажуць, што горад зноў уздымецца, калі зоры зоймуць свае месцы. Тады з зямлі выйдуць цёмныя зямныя духі, цвілыя, прывідныя і перапоўненыя змрочнымі чуткамі, назапашанымі ў пячорах пад забытым марскім дном. Але пра іх стары Кастра шмат казаць не насмеліўся. Ён паспешліва змоўк, і ні ўгаворамі, ні хітрыкамі немагчыма было даведацца пра гэта больш. Цікава, што ён адмовіўся гаварыць і пра памеры Старцаў. Што да культу, то ён сказаў, што, на ягоную думку, цэнтр яго распаўсюду быў пасярод непраходнай пустэльні ў Аравіі, дзе дрэмле схаваны і некрануты Ірам* – Горад Стаўпоў. Культ не мае нічога агульнага з еўрапейскім вядзьмарскім культам і амаль невядомы па-за колам яго чальцоў. Ніводная кніга ніколі пра яго не згадвала, хоць неўміручыя кітайцы і кажуць, што Некранамікон звар’яцелага араба Абдула Альхазрэда неадназначны і кожны наступны можа чытаць яго па-свойму, асабліва двухрадкоўе, якое выклікала столькі спрэчак:

Не памёр яшчэ той, хто адвеку ў сне,
Прамінуць вякі – сама смерць спачне.

Леграс, моцна ўражаны і ў немалой ступені збянтэжаны, марна шукаў гістарычныя крыніцы культу. Несумненна, Кастра сказаў праўду: гэта была абсалютная таямніца. Кіраўніцтва Тулейнскага ўніверсітэта не здолела праліць святло ні на культ, ні на скульптуру, і цяпер, калі дэтэктыў дабраўся

* Ірам – старажытны горад ці пабудова, што згадваецца ў Каране і многіх даісламскіх крыніцах. Паводле легенды, быў разбураны воляю Алаха.

да найбільшых аўтарытэтаў у краіне, то даведаўся толькі грэнландскую гісторыю прафесара Ўэба.

Ліхаманкавы інтарэс, які абудзіў аповед Лэграса, падмацаваны папярэдняя цікавасцю да статуэткі, адгукаецца ў пазнейшым ліставанні з удзельнікамі з'езду, хаця ў афіцыйных публікацыях таварыства згадваецца скупа. Асцярога ёсць найпершым клопатам тых, хто прывык час ад часу натыкацца на шарлатанства ды круцельства. Лэграс на нейкі час перадаў скульптуру прафесару Ўэбу, але пасля смерці апошняга яму яе вярнулі, і яна застаецца ў яго — я сам нядаўна яе бачыў. Яна насамрэч жахлівая і несумненна падобная да скульптуры, якую зрабіў у сне малады Ўілкакс.

У тым, што аповед скульптара ўсхваляваў майго дзеда, сумневу не было. Што заставалася думаць чалавеку, які ведае тое, што пра культ высветліў Лэграс, а пасля чуе, што ўражлівы хлопец прысніў не толькі вобраз і іерогліфы дакладна як на скульптуры з балот і на д'ябальскай дошчачцы з Грэнландыі, але і пачуў у сне тыя самыя тры апошнія словы заклінання, якія выкрыквалі і эскімосы д'ябальскага культу, і луізіянскія мяшанцы? Тое, што прафесар Энджэл неадкладна пачаў грунтоўныя даследаванні, было абсалютна натуральна. Праўда, я асабіста падазраваў, што малады Ўілкакс неяк ускосна даведаўся пра культ і выдумаў шэраг сноў, каб павялічыць і развіць гэтую таямніцу за кошт майго дзеда. Аповеды пра сны ды выразкі, сабраныя прафесарам, былі, вядома, моцным аргументам. Але рацыяналізм і абсурднасць усёй гэтай гісторыі прымуслі мяне прыйсці да таго, што падавалася самай разумнай высновай. Дык вось, пасля паўторнага дасканаллага вывучэння рукапісу і суаднясення тэасофскіх і антрапалагічных нататак з аповедам Лэграса пра культ я выправіўся ў Провідэнс, каб

пабачыцца са скульптарам і папракнуць яго ў такім нахабным падмане старога навукоўца.

Ўілкакс па-ранейшаму жыве на самоце ў Флёр-дэ-Лі-Білдынг на Томас-стрыт. Гэта была непрыемная віктарыянская падробка пад брэтонскую архітэктурную сямнаццатага стагоддзя, якая выставіла свой тынкаваны фасад сярод прыгожых каланіяльных пабудоваў на старым узгорку ў цені найлепшага шпіля эпохі каралёў Георгаў у Амерыцы. Я знайшоў яго ў пакоях заглыбленым у працу. Ubачыўшы раскіданыя наўкола работы, я адразу прызнаў, што яго геній сапраўды глыбокі і незвычайны. Упэўнены, калі-небудзь ён стане вядомы як адзін з вялікіх дэкадэнтаў. Яго талент выкрышталізаваўся ў гліне, і аднойчы ён выявіць у мармуры тыя кашмары і фантазіі, якія Артур Макен* стварае ў прозе, а Кларк Эштан Сміт** — у паэзіі і жывапісе.

Змрочны, кволы і ў нечым нехайны, ён млява павярнуўся на мой стук і не ўстаючы спытаў, чаго мне трэба. Тады я раскажаў, хто я, і ён зацікавіўся, бо мой дзед заахвоціў яго шукаць сэнс у ягоных дзіўных снах, хоць так і не растлумачыў, чаму іх трэба вывучаць. Нічога новага я не раскажаў, але далікатна пастараўся яго разгаварыць. Даволі хутка я пераканаўся, што ён абсалютна шчыры, бо пра сны расказваў у такой манеры, што тут немагчыма было памыліцца. Яны самі і іх след у падсвядомасці значна паўплывалі на ягонае мастацтва. Ён паказаў адну страшную статую, контуры якой прымусілі мяне амаль скалануцца — такое

* Артур Макен (1863–1947) — валійскі пісьменнік, аўтар фантастычна-міфалагічнай прозы з элементамі хорару.

** Кларк Эштан Сміт (1893–1961) — амерыканскі мастак і пісьменнік, што працаваў у жанры фантастыкі, фэнтэзі і жаху.

моцнае і цёмнае ўражанне яна пакідала. Ён не змог успомніць, ці бачыў яе прататып дзе-небудзь, апрача барэльфефа, які ён зрабіў у сне, — рукі быццам ляпілі яе самі. Несумненна, гэта была тая гіганцкая фігура, пра якую ён крычаў у трызненні. Ён хутка засведчыў, што сапраўды нічога не ведаў пра таемны культ, апрача таго, што высветлілася з несупынных роспытаў дзеда. А я ўсё спрабаваў зразумець, адкуль у яго з'яўляліся гэтыя дзіўныя ўражанні.

Пра сны ён выказаўся ў дзіўнавата-паэтычнай манеры, прымусіўшы мяне з жахлівай яснасцю ўбачыць сыры цыклапічны горад са слізкага зялёнага каменю, уся геаметрыя якога, дадаў ён, была няправільнай, і пачуць у напружаным чаканні несупынны нападтэлепатычны кліч з-пад зямлі: «Ктулху фгтакгн, Ктулху фгтакгн».

Гэтыя словы былі часткай страшнага рытуалу, які апавядаў пра сон-чуывананне мёртвага Ктулху ў каменным склепе ў горадзе Р'льех, і мяне гэта глыбока кранула, нягледзячы на ўсе рацыянальныя перакананні. Ёлкакс, я быў упэўнены, недзе выпадкова пачуў пра культ, але ў хуткім часе ўспамін пра яго згубіўся ў плыні іншага такога ж таямнічага чытва і фантазій. Але ўражанне было такім моцным, што пазней падсвядома выявілася ў снах, у барэльфефе і ў жахлівай скульптуры, якую я цяпер бачыў. І ён зусім не вінаваты, што ашукаў майго дзеда. Хлопец належаў да таго тыпу людзей, у якіх лёгкая манернасць спалучаецца з недахопам выхавання. Гэта мне ніколі не падабалася, але я быў схільны прызнаць і яго геній, і яго шчырасць. Мы прызна рассталіся, і я пажадаў яму дасягнуць таго поспеху, якога заслугоўвае яго талент.

Пытанне культу па-ранейшаму захапляла мяне, і часам я мроіў пра славу, якую мне могуць прынес-

ці даследаванні яго паходжання і сувязяў. Я наведаў Новы Арлеан, пагаварыў з Леграсам і іншымі пра той даўні рэйд, убачыў вусцішную скульптуру і нават распытаў тых з вязняў-мяшанцаў, што яшчэ былі жывыя. Стары Кастра, на жаль, ужо колькі гадоў як памёр. Тое, што я так ясна пачуў цяпер з першых рук, хоць гэта і было проста дэталнае пацверджанне апісанага дзедам, усхвалявала мяне з новай сілай, бо я пераканаўся, што напаў на след вельмі рэальнай, вельмі таямнічай і вельмі старажытнай рэлігіі, адкрыццё якой зробіць мяне славытым антрапологам. Маё стаўленне па-ранейшаму было выключна матэрыялістычным, і я б хацеў, каб яно заставалася такім і цяпер. Я з амаль невытлумачальнай упартасцю адкідваў дакладную адпаведнасць запісаў пра сны дзіўным выразкам, сабраным прафесарам Энджэлам.

Адзінае, што я пачаў падазраваць і што цяпер, баюся, ведаю пэўна, — гэта тое, што смерць майго дзеда была зусім не натуральнай. Ён упаў на вузкай вуліцы, якая ідзе ўгору ад старога партовага раёна, поўнага нікому не знаёмых мяшанцаў, бо яго «незнарок» збіў з ног чарнамазы матрос. Я не забыўся, што ўдзельнікі культу ў Луізіяне былі матросамі з мяшанай кроўю, і не здзівіўся б, калі б даведаўся пра іх таемныя парадкі, абрады і вераванні. Леграса і яго падначаленых, што праўда, пакінулі ў спакоі, але ў Нарвегіі загінуў адзін марак — сведка падобных падзей. Ці не маглі пра далейшыя дзедавы даследаванні, якія ён распачаў, калі пагаварыў са скульптарам, даведацца злыя людзі? Я думаю, прафесар Энджэл загінуў або таму, што ведаў зашмат, або таму, што мог шмат пра што дазнацца. Ці паўтару яго лёс я, пакажа час, бо ведаю я ўжо нямала.

III. Марское вар'яцтва

Калі нябёсы раптам захочуць зрабіць мне дабро, хай бы гэта было поўнае знішчэнне наступстваў выпадку, што спыніў мой позірк на аркушы, які ляжаў не на сваім месцы. Я б нізашто не наткнуўся на яго ў звычайных абставінах, але ён належаў да старога нумару аднаго аўстралійскага часопіса — «Сіднэйскага бюлетэню» за 18 красавіка 1925 году. Да яго не дабралася нават бюро па зборы выразак, якое тады прагна збірала матэрыял для дзедавага даследавання.

Я перад тым рабіў шмат запытаў пра тое, што прафесар Энджэл называў «культам Ктулху», і цяпер быў у аднаго дасведчанага сябра ў Петэрсане, Нью-Джэрсі, захавальніка мясцовага музея і вядомага мінералага. Адноўчы, аглядаючы рэзервовыя экзэмпляры, нехайна складзеныя на паліцах сховішча ў заднім пакоі музея, я заўважыў дзіўную выяву на адной са старых папер пад камянямі. Гэта быў «Сіднэйскі бюлетэнь», пра які я казаў, — мой сябра меў шырокія сувязі па ўсім магчымым замежжы. І гэта была выразка са зробленай метадам аўтатыпіі* выявай страшнай каменнай скульптуры, амаль ідэнтычнай той, што Леграс знайшоў на балоце.

Старанна вызваліўшы аркуш з-пад каштоўнага грузу, я ўважліва прагледзеў артыкул і разгубіўся, бо ён быў вельмі невялікі. Паведамляў ён, аднак, надзвычай важную для маіх пошукаў інфармацыю, і я асцярожна вырваў яго, каб неадкладна прыступіць да працы. Там гаварылася наступнае.

* Аўтатыпія — тэхналогія ператварэння плутонавых выяваў у штрыхавыя з дапамогай аптычных раствораў. Яе вынайшлі ў 1878 годзе і выкарыстоўвалі ў газетнай і часопіснай паліграфіі.

У МОРЫ ЗНОЙДЗЕНАЕ ТАЯМНІЧАЕ ЗАТАНУЛАЕ СУДНА

«Віджылент» прывёў на буксіры бездапаможную новазеландскую вайсковую яхту. На борце знайшлі аднаго жывога і аднаго нябожчыка. Гісторыя распачнай бітвы ў моры. Многія загінулі. Выратаваны марак адмаўляецца паведаміць дэталі незвычайнага здарэння. У яго знойдзены дзіўны ідал. Сачыце за раследаваннем.

«Віджылент», грузавое судна кампаніі «Морысан і Ко», загрузанае ў Вальпараіса, прыбыло сёння раніцай у верф у гавані Дарлінг з разбітай і выведзенай са строю, але цяжка ўзброенай паравой яхтай «Алерт» з Данідына, Новая Зеландыя, якую заўважылі 12 красавіка на $34^{\circ}21'$ паўднёвай шыраты і $152^{\circ}17'$ заходняй даўгаты з адным жывым чалавекам і адным нябожчыкам на борце.

«Віджылент» пакінуў Вальпараіса 25 сакавіка, а 2 красавіка істотна збіўся з курсу на поўдзень праз надзвычай моцныя штормы і жудасныя хвалі. 12 красавіка быў заўважаны пакінуты карабель, і хоць ён выглядаў бязлюдным, на борце аказаўся жывы чалавек у паўпрытомным стане ды яшчэ адзін, які памёр, відавочна, больш за тыдзень таму. Жывы прыціскаў да сябе жахлівага каменнага ідала невядомага паходжання, з фут вышыняй. Ніхто з экспертаў Сіднэйскага ўніверсітэта, Каралеўскага таварыства і музея на Коледж-стрыт не здолеў высветліць яго паходжанне. Уратаваны паведаміў, што знайшоў яго ў каюце ў непрыкметнай і невяліччай разьблёнай рацы.

Апрытомнеўшы, ён раскажаў вельмі дзіўную гісторыю пра піратаў і забойцаў. Яго завуць Густаў Ёхансэн, ён нарвежац, мае адукацыю, быў другім памочнікам капітана двухмачтавай оклендскай

шхуны «Эма», якая 20 лютага выйшла ў Калаа з экіпажам у адзінаццаць чалавек. Ён сказаў, што 1 сакавіка «Эму» затрымаў і значна адкінуў ад курсу на поўдзень вялікі шторм, а 22 сакавіка на 49°51' паўднёвай шыраты і 49°51' заходняй даўгаты яна натрапіла на «Алерт» з дзіўнай недружалюбнай камандай, якая складалася з канакаў* і мяшанцаў. Капітану Колінзу безапеляцыйна загадалі разварочвацца, ад чаго ён адмовіўся. Тады падазроная каманда без папярэджання адкрыла зверскі агонь па шхуне з надзвычай цяжкай меднай гарматы, якая ўваходзіла ва ўзбраенне яхты. Каманда «Эмы» дала адпор, паведамляе ўратаваны, і хоць шхуна пачала тануць, бо снарад патрапіў ніжэй за ватэрлінію, яны здолелі развярнуцца бортам да карабля ворага і ўзяць яго на абардаж, схапіўшыся з дзікай камандай яхты. Усіх давялося забіць, нягледзячы на тое, што колькасцю яны пераважалі, бо біліся тыя жакліва і адчайна, хоць і даволі нязграбна.

Трое чальцоў каманды «Эмы» загінулі, сярод іх капітан Колінз і першы памочнік капітана Грын, а іншыя восем пад камандаваннем другога памочніка Ёхансэна пайшлі на захопленай яхце ў ранейшым кірунку, каб пабачыць, ці ёсць сэнс вяртацца, не выканаўшы задання. Як выяўляецца, назаўтра яны наблізіліся да маленькага вострава і высадзіліся на ім, хоць у гэтай частцы акіяну і не вядома ніводнага вострава. Нейкім чынам шэсць чалавек загінулі на сушы, хоць Ёхансэн падазрона мала ўспа-

* Канакі — саманазва карэнных жыхароў Гавайскіх астравоў, якую еўрапейцы распаўсюдзілі на ўсіх туземцаў Ціхага акіяну, а таксама назва карэнных жыхароў Меланэзіі, што жывуць у Новай Каледоніі.

мінае пра гэтую частку гісторыі і расказвае толькі, што яны зваліліся ў скалісты пралом. Пасля ён і адзін з яго кампаньёнаў, здаецца, вярнуліся на яхту і паспрабавалі адплыць на ёй, але 2 красавіка трапілі ў шторм. Што адбывалася з таго часу да моманту выратавання, ён памятае дрэнна і нават не можа ўспомніць, калі памёр яго кампаньён, Ўільям Брайдэн. Прычыну смерці Брайдэна вызначыць не ўдаецца, ён мог памерці ад нерваў, бо вонкавага ўздзеяння не заўважылі. Тэлеграфнае паведамленне з Данідына сведчыць, што «Алерт» быў добра вядомы як астраўны гандлёвы карабель і меў у партах благу славу. Ён належаў незвычайнай групе мяшанцаў, чые частыя сходкі і начныя вылазкі ў лес выклікалі немалую ціканасць. І вядома, што яны вельмі спешна выправіліся ў мора адразу пасля шторму і зямлятрусаў 1 сакавіка. Наш оклендскі карэспандэнт паведамляе пра цудоўную рэпутацыю «Эмы» і яе экіпажа, а Ёхансэна апісвае як годнага і вартага чалавека. Заўтра марскі суд распачне следства па гэтай справе, у межах якога будуць прыкладзеныя ўсе намаганні, каб пераканаць Ёхансэна расказаць больш, чым ён расказаў дагэтуль.

Разам з выявай пякельнай скульптуры гэта быў увесь артыкул, але якая плойма ідэй закруцілася ў маёй галаве! Гэта была новая скарбніца дадзеных пра культ Ктулху, доказ таго, што ён быў невядома як звязаны і з морам, і з сушай. Што за прычына змусіла каманду мяшанцаў павярнуць «Эму», калі яны ішлі сваім курсам з жудасным ідалам? Што за невядомы востраў, на якім загінула шэсць чалавек з каманды «Эмы» і пра які не хацеў нічога расказаць памочнік капітана Ёхансэн? Што высветліла следства адмірал-

тэйства і што ведалі пра небяспечны культ у Данідыне? І, самае дзіўнае, што за моцная і звышнатуральная сувязь існуе паміж датамі, якія надавалі злавеснае і неаспрэчнае цяпер значэнне разнастайным паваротам падзеяў, што так старанна запісаў мой дзед?

1 сакавіка — або 28 лютага паводле Міжнароднай лініі змены дат* — здарыліся землятрус і шторм. З Данідына «Алерт» са сваёй агіднай камандай імкліва рвануў наперад, быццам на тэрміновы выклік. На іншым канцы свету паэты і мастакі пачалі сніць дзівосны сыры цыклапічны горад. А малады скульптар вылепіў у сне жахлівага Ктулху. 23 сакавіка каманда «Эмы» высадзілася на невядомым востраве і пакінула на ім шэсць загінулых. І ў той жа дзень сны ўражлівых людзей набылі асаблівую выразнасць і перапоўніліся жахам перад гіганцкай пачварай, якая гналася за імі. Тады ж звар’яцеў архітэктар, а скульптар раптоўна пачаў трызніць! А што гэта за шторм 2 красавіка — у дзень, калі скончыліся ўсе сны пра горад, пакрыты вільгаццю, а Ёлкакс як нічога ніякага выйшаў з палону дзіўнай гарачкі? Што гэта ўсё — словы старога Кастра пра затанулых Старцаў, якія прыйшлі з зор, і іх хуткае панаванне, пра іх верны культ і іх уладу над снамі? Ці не набліжаўся я да той усёабдымнай вусцішы, якой не можа вытрываць чалавек? Калі так, то гэтая вусціш да тычыла толькі розуму, бо другога красавіка ў пэўным сэнсе паклала канец усім пачварным страхам, што пачалі браць у аблогу чалавечыя душы.

* Міжнародная лінія змены датаў — умоўная лінія на паверхні зямнога шара, што праходзіць ад полюса да полюса, па розныя бакі ад якой мясцовы час адрозніваецца на суткі. Нідзе, апроч Антарктыды, яна не праходзіць па сушы.

У той вечар, даслаўшы паспешлівыя тэлеграмы і сабраўшыся, я развітаўся са сваім гаспадаром і сеў на цягнік да Сан-Францыска. Менш чым праз месяц я быў у Данідыне. Аднак там, як высветлілася, мала ведалі пра дзіўных сектантаў, што часта бывалі ў старых марскіх тавернах. Занадта шмат было разнастайных партовых нягоднікаў, каб ім надавалі асаблівую ўвагу. Праўда, хадзілі чуткі пра вандроўкі, у якія тыя мяшанцы выпраўляліся, і тады з далёкіх пагоркаў чуўся слабы грукат і можна было ўбачыць чырвонае зарыва. У Оклендзе я даведаўся, што Ёхансэн, які раней быў бландынам, вярнуўся дадому пасля няскончанага папярэдняга допыту ў Сіднэй сівым, потым прадаў катэдж на Ўэст-стрыт і паплыў з жонкай у свой стары дом у Осла. Сябрам пра свае незвычайныя прыгоды ён расказаў не больш, чым суду, і ўсё, чым яны маглі мне дапамагчы, — гэта даць ягоны адрас у Осла.

Пасля я паехаў у Сіднэй, дзе бясплённа распытваў маракоў і чальцоў марскога суда. У раёне Серк'елэр-Кі ў сіднэйскай бухце я ўбачыў «Алерт», які прадалі для камерцыйнага выкарыстання, але ў яго грузе не было нічога цікавага для мяне. Скульптурная істота з галавой каракаціцы, цела дракона і лускаватымі крыламі, якая прыпадае да п'едэстала, пакрытага іерогліфамі, захоўвалася ў музеі ў Гайд-парку. Я доўга і старанна вывучаў яе і пераканаўся, што яна выкананая з майстэрствам, якое перадае надзвычайную злавеснасць. Гэта рэч надзвычай таямнічая, жахліва старажытная і зробленая з дзіўнага, незямнога матэрыялу, які я бачыў і ў меншым экзэмпляры Лэграса. Захавальнік музея сказаў мне, што геологі не змаглі даць яму рады. Яны кляліся, што нідзе на зямлі няма такой пароды. Тут я з дрыготкай успомніў, як стары

Кастра казаў Ляграсу пра Старцаў: «Яны прыйшлі з зор і прынеслі адтуль Свае статуі».

Узрушаны ідэяй, якая ніколі да гэтага не прыходзіла мне ў галаву, я вырашыў наведаць Ёхансэна ў Осла. Плывучы ў Лондан, я адразу перасеў на судна да сталіцы Нарвегіі і асеннім днём высадзіўся ў дагледжаных верфях у засені пагорка Экеберг. Я даведаўся, што Ёхансэн жыве ў Старым горадзе караля Харальда Суворага*, якое захоўвала імя Осла ўсе тыя стагоддзі, пакуль большы горад насіў імя Хрысціянія. Я праехаў крыху ў таксоўцы, і маё сэрца моцна закалацілася, калі я пагрукаў у дзверы ахайнага старасвецкага будынка з атынкаваным фасадам. Мне адчыніла сумная жанчына ў чорным, і я адчуў укол расчаравання, калі на ламанай ангельскай яна адказала, што Густава Ёхансэна больш няма.

Пасля вяртання ён пражыў нядоўга, сказала жонка, бо тое, што здарылася ў моры ў 1925 годзе, зламала яго. Ён расказаў ёй не больш, чым усім іншым, але пакінуў доўгі рукапіс — пра «тэхнічныя пытанні», як ён сказаў ёй, — напісаны па-ангельску, відавочна, каб яна не змагла выпадкова яго прачытаць. Адноўчы, калі ён ішоў вузкім завулкам ля Гётэборгскага дока, звязка паперы ўпала з акна аднаго гарышча і збіла яго з ног. Два матросы-індусы адразу дапамаглі яму падняцца, але ён памёр раней, чым паспела прыехаць хуткая. Медыкі не выявілі праўдападобнай прычыны смерці і спісалі яе на хворае сэрца і целасклад. Я ўжо адчуваў, як мае жыццёва важныя органы раз'ядае цёмны жах, што ўжо не пакіне мяне, пакуль я таксама не загіну — «выпадкова» ці не.

* Харальд III Суворы (каля 1015–1066) — кароль Нарвегіі з 1046 па 1066 год.

Я пераканаў удаву, што нашыя з яе мужам дачыненні ў «тэхнічных пытаннях» былі дастаткова значныя, каб я меў права на яго рукапіс, забраў дакумент і пачаў чытаць яго ў караблі на Лондан.

Рукапіс быў просты і бязладны — плён намаганняў праставатага марака апісаць мінулыя падзеі, спроба дзень за днём узнавіць тое жудаснае апошняе падарожжа. Я не буду перадаваць яго слова ў слова, з усёй няяснасцю і паўтарэннямі, але перакажу сутнасць так, каб можна было зразумець, чаму ўдары хваляў аб барты сталі для мяне такімі невыноснымі, што давялося заткнуць вушы ватай. Дзякуй Богу, усяго Ёхансэн не ведаў, нягледзячы нават на тое, што ён бачыў і горад, і Істоту. Але мне ўжо ніколі не заснуць спакойна — варта толькі згадаць жахі, якія схаваліся ад жыцця ў часе і прасторы, і чартаўшчыну, што прыляцела са старажытных зор і цяпер спачывае на марскім дне. Яе ведае і шануе толькі кашмарны культ, заўсёды гатовы выпусціць яе ў свет, як толькі чарговы землятрус зноў узніме пачварны каменны горад да святла і паветра.

Падарожжа Ёхансэна пачалося менавіта так, як ён раскажаў у віцэ-адміралтэйстве. «Эма», гружаная баластам, пакінула Окленд 20 лютага і адчула на сабе ўсю моц буры, якую выклікаў землятрус. Відавочна, ён узяў з дна і жахі, што перапоўнілі сны людзей. Калі карабель зноў пачаў слухацца штурвала, то ўпэўнена працягнуў рух, але 22 траўня яго раптам спыніў «Алерт», і я мог адчуць, як памочнік капітана шкадуе пра абстрэл і патапленне карабля. Пра смуглых паганцаў з каманды яхты ён кажа з сапраўдным жахам. У іх было нешта асабліва агіднае, ад чаго неабходнасць знішчыць іх здавалася амаль абавязкам, і Ёхансэн шчыра здзіўляецца таму,

з якой лютасцю яго дапытвалі ў судзе. Далей іх павяла цікаўнасць. Экіпаж з Ёхансэнам на чале захопленай яхты заўважае вялізную каменную калону, якая вытыркаецца з мора на $47^{\circ}9'$ паўднёвай шыраты і $123^{\circ}43'$ заходняй даўгаты. Яны падыходзяць да берагавой лініі, пакрытай мешанінай з гразі ды ціны з цыклапічнай муроўкай, зарослай травой, — і гэта не можа быць нічым іншым, толькі ўвасабленнем найбольшага зямнога жаху: кашмарны мёртвы горад Р'лех, пабудаваны ў бясконцыя эпохі да пачатку гісторыі вялізнымі агіднымі істотамі, што прасачыліся сюды з далёкіх зор. Там ляжаў вялікі Ктулху і яго полчышчы. Схаваныя ў зялёных слізкіх склепах, яны ўрэшце, пасля многіх вякоў, пачалі пасылаць у навакольны свет думкі, якія сеюць страх у снах уражлівых людзей. Яны ўладарна клікалі верных прыйсці на паломніцтва дзеля вызвалення і аднаўлення мінулага. Ёхансэн не падазраваў гэтага, але Бог сведка, у хуткім часе ён пабачыў дастаткова!

Мяркую, над вадой узнялася толькі вяршыня, усяго адна вяччана яхлівай глыбай крэпасць, у якой пахаваны вялікі Ктулху. Варта мне толькі падумаць пра частку, што заставалася пад вадой, — і я гатовы неадкладна сябе забіць. Ёхансэн і яго каманда перапоўніліся страхам перад касмічнай веліччу гэтага прамоклага Вавілона старажытных дэманаў і, мусіць, без падказкі зразумелі, што ў ім няма нічога ні ад гэтай, ні ад любой іншай здаровай планеты. Жах перад неверагоднымі памерамі зелянявых каменных блокаў, галавакружнай вышынёй гіганцкай разьблёнай глыбы і ашаламляльным падабенствам каласальных статуў і барэльфеаў да дзіўнай скульптуры, якую яны знайшлі ў рацы на «Алерце», жыва адчуваюцца ў кожным радку таго, што ў страху запісаў памочнік капітана.

Не ведаючы нічога пра футурызм, Ёхансэн дасягнуў нечага вельмі блізкага, пішучы пра горад. Замест апісання яго канкрэтнага плану або архітэктуры ён зноў і зноў апісвае свой шок ад шырокіх кутоў і каменных паверхняў, якія ён бачыў, — занадта вялікіх, каб лічыцца нечым нармальным ці прымальным на гэтай планеце, і пакрытых д'ябальскімі выявамі і іерогліфамі. Я надаю ўвагу апісанню кутоў, бо гэта перагукваецца з тым, што Ёлкакс апавядаў пра свае жудасныя сны. Ён казаў, што геаметрыя ў тым месцы, якое яму снілася, была ненатуральнай, неэўклідавай і наводзіла на моташныя думкі пра прасторы і вымярэнні, чужыя гэтаму свету. Вось і неадукаваны марак адчуваў тое самае, назіраючы за жахлівай рэальнасцю навокал.

Ёхансэн і яго каманда высадзіліся на пахілы брудны бераг гэтага пачварнага акропаля і, саслізгваючы, пачалі караскацца на вялізныя вогкія глыбы, складзеныя ў нечалавечыя прыступкі. Само сонца на небе здавалася перакрыўленым, калі на яго глядзець скрозь выпарэнні, што струменіліся з гэтай набрынялай марской вадой вычварнай зямлі, так яны яго казалі. Незразумелае пачуццё небяспекі і пагрозы таілася ў тых па-вар'яцку няўлоўных кутах пасечанай скалы, у якой кожны наступны позірк знаходзіў увагнутасць там, дзе з першага позірку бачылася выпукласць.

Нешта вельмі блізкае да страху ахапіла ўсіх даследнікаў, перш чым яны разгледзелі нешта апрача скалы, вільгаці і водарасцяў. Кожны з іх тут жа кінуўся б наўцёкі, калі б не баяўся пагарды астатніх, і яны толькі нерашуча шукалі — дарэмна, як высветлілася — які-кольвек сувенір, які можна было б узяць з сабой.

Партугалец Радрыгеш быў першым, хто ўзлез на падножжа глыбы і закрычаў, што нешта знайшоў. Астатнія палезлі за ім і пачалі цікаўна разглядаць неабсяжныя высечаныя дзверы з выразаным на іх ужо знаёмым кальмара-драконам. Ёхансэн напісаў, што дзверы нагадвалі свірнавья вароты. Усе адчувалі, што гэта дзверы, дзякуючы іх багата аздобленым вершніку, парогу і вушкам, хоць і не маглі зразумець, ляжалі яны гарызантальна, як люк, ці пахіла, як вонкавья дзверы склепа. Як і казаў Ёлкакс, геаметрыя тут была зусім не натуральная. Нельга было зразумець нават, ці гарызантальная паверхня мора і зямлі, а адноснае становішча кожнага прадмета здавалася пераменлівым.

Брайдэн бясплённа штурхнуў камень у некалькіх месцах. Тады Донаван асцярожна абмацаў яго з бакоў, па чарзе ў кожным пункце, ідучы ўздоўж. Ён усё ўздымаўся па гратэскай каменнай цвілі — у тым сэнсе, што гэта можна было б назваць пад’ёмам, калі б паверхня не была гарызантальнай, — і ніхто не разумеў, як у свеце могуць існаваць такія вялізныя дзверы. Затым, вельмі мякка і павольна, вяршнік уверсе памерам з акр пачаў падавацца ўсярэдзіну, і яны ўбачылі, што ён ураўнаважаны ўнізе. Донаван прашмыгнуў ці нейкім чынам прапхнуў сябе ўздоўж вушка, уніз ці гарызантальна, і вярнуўся да сяброў, а ўсе назіралі дзіўнае аддаленне партала з пачварнай разьбой. У гэтай прыхамаці прызматычнага скажэння выглядала, быццам ён дзіўна рухаецца па дыяганалі, так што законы фізікі і перспектыва здаваліся парушанымі.

Праём зеўраў амаль матэрыяльнай цемрай. Змрок насамрэч меў аб’ём, бо засланы ў і тыя часткі ўнутраных сценаў, што мусілі быць асветленымі.

Ён вырываўся, як дым, са свайго вечнага зняволення, заўважна зацямяючы сонца, крадучыся ў зморшчанае і згорбленае неба ўзмахамі перапончатых крылаў. Пах, які распаўсюджваўся з наноў раскрытых глыбіняў, быў нясцерпны, а Хокінсу, у якога быў добры слых, здалося, што ён чуе ўнізе агіднае хлюпанне. Усе прыслухаліся. Яны ўсё яшчэ нерухама прыслухоўваліся, калі Яно няўключна, сцякаючы слізю, з’явілася перад імі і навобмацак праціснула Сваё студзяністае зялёнае неабсяжнае цела скрозь чорны дзвярны праём на сапсаванае паветра гэтага атрутнага вар’яцкага горада.

Почырк гаротнага Ёхансэна страціў амаль усю сваю сілу, калі ён пісаў пра гэта. На яго думку, з шасці чалавек, якія так і не вярнуліся на карабель, двое памерлі ад аднаго толькі страху ў гэтую праклятую хвіліну. Апісаць тую Істоту немагчыма — не існуе мовы для такога першабытна-бязладнага віску і дагістарычнага шаленства, такога звышнатуральнага бунту супраць усяго зямнога: матэрыі, сілаў і камічнага парадку. Спатыкаючыся, наперад рухалася гара. Божухна! Не дзіва, што ў той самы момант у адным канцы свету звар’яцеў архітэктар, а ў іншым бедны Ёлкакс трызніў у ліхаманцы. Правобраз ідалаў, зялёнае ліпкае спараджэнне зор прачнулася, каб запатрабаваць належнае. Зоры зноў занялі свае месцы, і тое, чаго старадаўні культ не здолеў зрабіць па задумцы, выпадкова зрабіла простая каманда маракоў. Праз вігінтыльёны гадоў вялікі Ктулху быў зноў на волі і з радасцю шукаў пажывы.

Азызлыя ключні падхапілі ўгору трох, перш чым хто паспеў азірнуцца. Хай Госпад супакоіць іх душы, калі хоць недзе ў сусвеце існуе спакой. Гэта былі Донаван, Герэра і Энгстрэм. Паркер паслізнуўся,

а іншыя шалёна панесліся па бясконцых прасторах скалы, пакрытай зялёнай карой, да лодкі, і Ёхансэн клянецца, што Паркера праглынуў мураваны кут, якога на тым месцы не мусіла быць, кут, які быў вострым, але ў рэальнасці павёў сябе як тупы. Такім чынам, толькі Брайдэн і Ёхансэн дабраліся да лодкі і пачалі адчайна веславаць да «Алерта», калі велічэзная пачвара пляснулася на слізкае каменне і замарудзіла, валтузячыся на краі вады.

Рухавік канчаткова не спынялі, хоць усе матросы і сышлі на бераг, таму спатрэбілася якая хвіліна, каб у ліхаманкавай беганіне паміж штурвалам і мато-рамі падрыхтаваць «Алерт» да дарогі. Паволі, сярод скажонага жаху гэтай неапісальнай сцэны, ён пачаў пеніць смяротныя воды, а на муроўцы жудаснага незямнога берага гіганцкая Істота з зор сцякала слінай і крычала, як Паліфем, праклінаючы карабель Адысея, што ратаваўся ўцёкамі. Тады вялікі Ктулху, таўсцейшы за славутага цыклопа, грузна саслізнуў у ваду і, уздымаючы хвалі вялізнымі грабкамі незямной сілы, выправіўся ў пагоню. Брайдэн азірнуўся і звар'яцеў. Ён пачаў пранізліва смяцца і так і смяяўся, часам спыняючыся, пакуль смерць не знайшла яго аднае ночы ў кабіне, у той час як Ёхансэн бадзяўся ў трызненні.

Але Ёхансэн не здаваўся. Разумеючы, што Істота можа нагнаць «Алерт», пакуль рухавік не набраў абароты, ён у распачы наважыўся на адзіны шанец і, перавёўшы рухавік на максімальную хуткасць, вокамгненна пабег на палубу і павярнуў штурвал у адваротны бок. У смярдзючай салёнай вадзе ўтварыўся моцны пеністы вір, і пакуль рухавік набіраў усё большыя абароты, адважны нарвежац кіраваў сваё судна наперад да гары жэле, што ўздымалася над бруд-

най пенай, як карма карабля з прывідамі. Жахлівае кальмарагалавае стварэнне са звлістымі шчупальцамі амаль наблізілася да бушпрыта мужнай яхты, але Ёхансэн не адступаў. Адбыўся выбух, як ад лопання пухіра, паляцела агідная слота, як з разарванай месяц-рыбы, у нос ударыў смурод, як з тысячы адкрытых магіл, і пачуўся гук, які хранікёр не здолеў апісаць. На хвіліну карабель забытаўся ў едкім і сляпучым злёненым воблаку, а пасля засталася толькі атрутная пена на карме, дзе — сілы нябесныя! — расцярушанае пластычнае рэчыва таго безыменнага спараджэння нябёсаў незразумелым чынам зноў уз’ядноўвалася ў сваю ненавісную першапачатковую форму. Адлегласць жа расла з кожнай секундай, пакуль «Алерт» разганяў рухавік, набіраючы абароты.

Вось і ўсё. Пасля гэтага Ёхансэн думаў пра ідала ў кабіне ды рупіўся выключна пра ежу для сябе і вар’ята побач, які не мог перастаць смяцца. Пасля першых дзёрзкіх уцёкаў Ёхансэн ужо не спрабаваў кіраваць караблём, бо тады нешта памерла ў яго душы. Пасля пачаўся шторм 2 красавіка, і над яго свядомасцю сабраліся хмары. У гэтым было адчуванне прывіднага кручэння ў празрыстых вірах бязмежнасці, галавакружных вандровак скрозь спіралі сусветаў на хвасце каметы і панічных скокаў з бездані на месяц, а з месяца назад у бездань — і ўсё ажыўлялася рогатам перакрыўленых, вясёлых, скажонных багоў і злёнай кажанакрылай насмешлівай нечысці з апраметнай.

З гэтага сну прыйшло ўратаванне — «Віджылент», адміралтэйскі суд, вуліцы Данідына і доўгае падарожжа назад да старога дома ля Экебергу. Расказаць ён гэтага не мог — яго б палічылі вар’ятам. Ён напіша пра тое, што ведае, перад тым як яго забярэ смерць,

але так, каб жонка не змагла прачытаць. Смерць будзе шчасцем, калі толькі зможа сцерці ўспаміны.

Такім быў дакумент, які я прачытаў і змясціў у бляшаную скрыню побач з барэльефам і паперамі прафесара Энджэла. Да гэтага мусілі далучыцца мае запісы — выпрабаванне для майго псіхічнага здароўя. У іх я аб'яднаю тое, што, спадзяюся, больш не аб'яднае ніхто і ніколі. Я зірнуў на ўсё, ад чаго сусвет мусіць быць у жаху, і нават вясенняе неба і летнія кветкі цяпер заўсёды будуць мне атрутай. Але я не думаю, што пражыву доўга. Як сышоў мой дзед, як сышоў гаротны Ёхансэн, так сыду і я. Я зашмат ведаю, а культ па-ранейшаму жыве.

Мяркую, Ктулху дасённяя жыве ў тым самым каменным праломе, які хаваў яго яшчэ тады, калі сонца было юным. Ягоны пракляты горад зноў затануў, бо «Віджылент» вяртаўся да таго месца і пасля красавіцкага шторму, але ягоныя зямныя слугі ў закінутых мясцінах па-ранейшаму гыркаюць, скачуць і чыняць забойствы вакол ідалаў, узнятых на каменныя глыбы. Яго відавочна спыніла глыбіня чорнай прорвы, у якую ён праваліўся, а іначай увесь свет ужо ахапіў бы лямант, поўны страху і шаленства. Каму вядома, што будзе ў канцы? Усё, што ўзнялося на паверхню, можа патануць, а што патанула, можа зноў узняцца. Гэтае паскудства спіць і чакае свайго часу на глыбіні, а людскія гарады разбураюцца і занепадаюць. Яшчэ прыйдзе час... але я не павінен і не магу думаць пра гэта! Я малюся, каб, калі я не перажыву гэтага рукапісу, мае павернікі прыслухаліся да голасу асцярожнасці, а не бравяды, і паклапаціліся, каб ён нікому не трапіў на вочы.

Пераклаў Павел Донаў

НАТУРШЧЫК ПІКМАНА

Не трэба лічыць мяне шаленцам, Эліят, у іншых забабоны яшчэ больш дзіўныя, чым мае. Вы ж не станеце смяяцца з дзядулі Олівера, які баіцца ездзіць на аўтамабілі? Вось і я недалюбліваю чортава метро, і гэта, урэшце, мая асабістая справа. Пагадзіцеся, на таксі мы дабраліся сюды значна хутчэй, і нам не давялося цягнуцца ўгору ажно ад Парк-стрыт.

Я, пэўна, выглядаю больш знерваваным, чым год таму, калі мы з вамі бачыліся апошні раз, але не трэба думаць, што я звар'яцеў канчаткова. Хаця, Бог сведка, я сам здзіўлены, што не з'ехаў з глузду пасля ўсяго, што адбылося тады. Бачу, вы ўжо гатовы ўчыніць мне допыт трэцяй ступені, ледзь не допыт з катаваннямі, хаця, помніцца, раней вы не былі такім цікаўным.

Ну што ж, калі вы мусіце ведаць, то чаму б мне не расказаць. Магчыма, вы маеце на гэта права, вы ж так настойліва пісалі мне, нібы засмучаны бацька, калі да вас дайшлі весткі, што я збег з Клуба мастацтваў і пачаў трымацца далей ад Пікмана. Цяпер, калі ён знік, я пачаў раз-пораз зазіраць у клуб, аднак мае нервы ўжо нікуды не вартыя...

Не, я не ведаю, што сталася з Пікманам, і, шчыра кажучы, ведаць не хачу. Вы, магчыма, падазраеце, што я тое-сёе ўтаіў ад паліцыі. Гэта праўда, і менавіта з гэтай прычыны я развітаўся з Пікманам, а цяпер не хачу і думаць, куды ён падзеўся. Няхай гэтым

займаюцца паліцыянты, хаця здаецца мне, што знойдуць яны няшмат, мяркуючы па тым, што яны аж дагэтуль не выявілі, што ён пад імем Петэрс арандаваў будынак у Норт-Эндзе. Я не ўпэўнены, што сам здолеў бы адшукаць яго зноў, нават удзень. Зрэшты, я і не збіраюся яго шукаць. Так, я ведаю, дакладней, баюся, што ведаю, для чаго яму спатрэбіўся гэты дом. Добра, добра, раскажу вам пра ўсё. І, мяркую, вы зразумеце, раней нават, чым я скончу аповед, чаму я не звяртаюся ў паліцыю. Яны б запатрабавалі, каб я паказаў ім той будынак, а я б нізавошта не здолеў туды вярнуцца, нават калі б ведаў дарогу. Тое, што я там убачыў, напалохала мяне не на жарт, і цяпер я не магу карыстацца метро, а яшчэ (можаце з мяне смяяцца, калі жадаеце) баюся спускацца ў сутарэнні.

Спадзяюся, вы зразумеце, што я пакінуў Пікмана зусім не з той жа бязглуздай прычыны, што гэтыя старыя дурныя бабы — доктар Рэйд, або Джо Міно, або гэты Босварт. Паталагічнае мастацтва мяне не шакуе, і я лічу за гонар стасавацца з такім чалавекам, як Пікман — выбітным мастаком, геніем, незалежна ад таго, у якім кірунку ён працуе. Так, Бостан яшчэ не ведаў мастака, роўнага Рычарду Аптану Пікману. Я казаў гэта раней, кажу і цяпер, і мой пункт гледжання не змяніўся ні на цалю з таго самага дня, калі ён паказаў нам сваю «Бяседу вупыра». Калі памятаеце, менавіта пасля гэтага Міно разарваў з ім адносіны.

Вы ведаеце, што неабходна мець выбітны талент мастака і глыбокае разуменне прыроды, каб ствараць шэдэўры, як гэта рабіў Пікман. Любы малявальшчык з якога-небудзь таннага часопіса можа наплюхаць фарбы на паперу і назваць сваю мазаніну «жахлівай мрояй», альбо «шабасам ведзьмаў», альбо

«партрэтам д'ябла», але толькі вялікі мастак здольны ствараць рэчы, якія будуць выглядаць праўдзівымі і выклікаць непадробны жах. Таму што толькі сапраўдны мастак разумее рэальную анатомію страху і фізіялогію жахлівага, чуйна ўлоўліваючы тыя спалучэнні ліній і прапорцый, у якіх увасабляюцца нашыя схаваныя інстынкты і спадчынныя ўспаміны аб вусцішным, і слухна падбіраючы каляровыя кантрасты і светлавыя эфекты, якія абуджаюць у нас, гледачах, пачуццё страху і жудасці. Пагадзіцеся, карціны Фюслі* выклікаюць дрыжкі, у той час як размалёваная вокладка якой-небудзь кніжкі пра вампіраў проста прымушае смяяцца. Яны штосьці бачаць, усе гэтыя хлопцы, штосьці па-за межамі жыцця, і яны здольныя зрабіць так, каб мы таксама гэта ўбачылі, хаця б на адно імгненне. Дарэ** гэта ўмеў, і Сайм таксама, і Ангарола з Чыкага на гэта здольны. Пікман гэта ўмеў як ніхто іншы да яго, і дай Божа, каб ён быў апошні ў сваім родзе.

Не пытайцеся ў мяне, як яны гэта робяць. Вы ведаеце, у чым розніца паміж сапраўдным мастацтвам, якое жыве і дышае, натхнёнае вобразамі прыроды, і камерцыйнай падробкай, спехам накрэмзанай рамеснікам у пустой, як правіла, майстэрні. Я, канечне, мушу прызнаць, што сапраўдны мастак — заўсёды крышачку вар'ят, яго вычварнае ўяўленне здольнае ствараць вобразы з пустэчы альбо выцягваць у нашу рэчаіснасць фантастычныя сцэны з прывіднага сусвету, у якім ён жыве. Тое, што атрымліваецца

* Ёган Генрых Фюслі (1741–1825) — швейцарскі і ангельскі мастак, графік і тэарэтык мастацтва, аўтар серыі карцін на тэму кашмараў.

** Гюстаў Дарэ (1832–1883) — французскі мастак, гравёр і ілюстратар.

ў выніку, адрозніваецца ад саладжавых фантазій самазванцаў, як творы мастакоў-рэалістаў адрозніваюцца ад карыкатуры, намалёванай дылетантам. І калі б я некалі ўбачыў тое, што бачыў Пікман... але не! Давайце спачатку вып'ем, а потым пойдзем далей. Далібог, я б памёр, калі б пабачыў тое, што бачыў гэты чалавек, — хаця ўжо не ўпэўнены, што ён быў чалавекам.

Вы памятаеце, што лепш за ўсё Пікману ўдаваліся твары. Я лічыў, што пасля Гоі ўжо ніводзін мастак не здолее так яскрава паказаць сапраўднае пекла ў рысах і выразях твару. Зрэшты, яны былі яшчэ да Гоі, тыя выбітныя хлопцы з Сярэднявечча, што стварылі гаргуляў і хімераў, якія красуюцца цяпер на мурах Нотр-Дама і Мон-Сэн-Мішэль. Яны верылі ва ўсе гэтыя рэчы — і магчыма, яны сапраўды іх бачылі... ведаеце, у Сярэднявеччы было некалькі вельмі цікавых перыядаў. Я памятаю — гэта было за год да вашага ад'езду, — як вы спыталі Пікмана, дзе ён усё ж бярэ гэтыя ідэі і вобразы. Памятаеце, як брыдка засмяўся ён у адказ? Той агідны смех быў адной з прычын, чаму яго пакінуў Рэйд. Рэйд, як вы ведаеце, захапляўся тады параўнальнай паталогіяй і заўсёды быў рады пафарсіць сваім «веданнем справы» што да біялагічнага або эвалюцыйнага паходжання таго ці іншага псіхафізічнага сімптому. Ён казаў, што з кожным днём Пікман выклікае ў яго ўсё большую агіду. Урэшце хлопец пачаў яго проста палохаць: у ягоных рысах, у выразе твару з'явілася штосьці вусцішнае, нават нечалавечае. Любіў ён паразважаць і наконт дыеты, кажучы, што Пікман у гэтым сэнсе выяўляе абсалютную ненармальнасць і эксцэнтрычнасць апошняй ступені. Думаю, калі вы з Рэйдам абменьваліся лістамі, то мусілі напісаць

яму, што карціны Пікмана проста падзейнічалі яму на нервы і ўзрушылі ўяўленне. Я, прынамсі, гаварыў яму менавіта пра гэтыя ў твае часы.

Але майце на ўвазе, што я развітаўся з Пікманам зусім не з гэтай прычыны. Наадварот, я захапляўся ім усё болей і болей, а ягоную «Бяседу вупыра» лічыў велізарным дасягненнем. Як вы ведаеце, клуб адмовіўся выстаўляць гэтую карціну, Музей выяўленчых мастацтваў таксама не пажадаў прыняць яе ў якасці падарунка. Магу дадаць ад сябе, што і пакупнік для яе наўрад ці калі-небудзь знойдзеца. Пікман трымаў «Вупыра» дома ажно да свайго знікнення, а потым карціну забраў ягоны бацька, які жыве ў Салеме. Вы ж ведаеце, Пікманы паходзяць са старажытнага салемскага роду, і сярод іх продкаў была адна вядзьмарка, павешаная ў 1692 годзе.

Я ўзяў за звычай досыць часта наведвацца да Пікмана, асабліва пасля таго як пачаў рабіць нататкі для сваёй манаграфіі пра паталагічнае мастацтва. Магчыма, менавіта дзякуючы Пікману мне прыйшла ў галаву гэтая ідэя. Так ці інакш, у ягонай асобе я знайшоў невычарпальную крыніцу самых вар'яцкіх ідэй і прапановаў, якія можна было выкарыстаць у маёй навуковай працы. Ён паказаў мне ўсе карціны і накіды, якія ў яго былі, у тым ліку некалькі эскізаў, зробленых пяром і чарнілам. Праўду кажучы, калі б гэтыя малюнкi ўбачылі ў Клубе мастацтваў, іх стваральніка адразу б гвалтам выгналі адтуль. Але ў той час я быў самазабыўна яму адданы і гатовы, як школьнік, гадзінамі выслухваць ягоныя філасофстваванні і разважанні пра мастацтва, такія дзікія, што іх аўтара варта было б замкнуць у дэнверскай вар'ятні. Мая прыхільнасць да яго, а таксама ягоная самота — людзі ўжо пачалі яго цурацца — зрабілі на-

шыя адносіны больш давяральнымі, і неяк увечары ён намякнуў, што, калі я ўмею трымаць рот на замку, а таксама не маю схільнасці да млосці, ён можа паказаць мне штосьці сапраўды незвычайнае — і нашмат мацнейшае за ўсё, што я бачыў раней.

«Разумеете, — казаў ён, — ёсць рэчы, непридатныя для Ньюберы-стрыт: яны тут не на сваім месцы і наогул не могуць існаваць у такім асяроддзі. Мая справа — лавіць абертаны душы, а хіба магчыма расчуць іх тут, сярод асфальтаваных вуліц з натоўпамі выскачак? Тут усё штучнае. Бэк-Бэй — гэта ўжо не Бостан, гэта ўвогуле нішто: тая мясцовасць не паспела яшчэ сабраць успаміны і прыцягнуць да сябе мясцовых духаў. Калі тут і вядуцца якія-небудзь здані, то яны ўсе бяскрыўдныя, гэтыя прывіды саланчаковых балот ды плыткіх бухтачак, а я шукаю прывіды людзей — прывіды істотаў, дастаткова развітых, каб зазірнуць у пекла і спасцігнуць сэнс таго, што яны ўбачылі.

Норт-Энд — вось найлепшае месца для мастака. Сапраўды шчыры эстэт не будзе зважаць на трушчобы дзеля пазнання дзівосных традыцый, якія тут існуюць. Далібог, сябра, няўжо вы не разумеете, што такія месцы не ствараліся штучна, а раслі самі сабой? Пакаленне за пакаленнем жыло тут, пакутавала і памірала, і гэта былі часы, калі людзі не баяліся жыць, пакутаваць і паміраць. Ці вядома вам, што ў 1632 годзе на ўзгорку Копа стаяў млын, а палова цяперашніх вуліц была пракладзеная яшчэ ў 1650-м? Я магу паказаць вам будынкі, якія маюць па дзвесце пяцьдзесят гадоў і нават больш. Гэтыя дамы былі сведкамі такога, ад чаго сучасныя будыніны рассыпаліся б у пыл. Што нашыя сучаснікі могуць ведаць пра жыццё і пра сілы, якія ста-

яць па-за ім? Вы называеце вядзьмарства ў Салеме трызненнем, але мая прапрапрапрабабуля магла б вам тое-сёе расказаць. Яны павесілі яе на ўзгорку Шыбенікаў, і крывадушнік Котан Мэзер* прысутнічаў пры гэтым. Мэзер, халера на яго, надта ж баяўся, што хтосьці здолее выдрацца і ўцячы з гэтай нудлівай клеткі. Як бы я хацеў, каб на яго наклалі заклён і высмакталі кроў уначы!

Я магу паказаць вам дом, у якім ён жыў, а таксама дом, у які ён баяўся нават сунуцца, нягледзячы на ўсе свае напышлівыя прамовы. Ён ведаў, што існуюць рэчы, якія ён не наважыўся згадаць у сваёй дурной «Magnalia»** альбо ў гэтай наіўнай кніжыцы «Дзівосы нябачнага свету». А ці ведаеце вы, што калісьці пад Норт-Эндам размяшчаўся цэлы лабірынт тунэляў, якія злучалі паміж сабой асобныя дамы, а таксама мелі выходы на могількі і на бераг мора? На зямлі чыніліся расследаванні і пераслед, але з тымі, хто хаваўся пад зямлёй, зрабіць нічога не маглі, і іхныя галасы і смех чуліся тут штоночы.

Кажу вам, сябра, зазірніце ў любыя дзесяць дамоў, пабудаваныя тут яшчэ да 1700 году і аж дагэтуль некранутыя, — і прынамсі ў васьмі з іх адшукаеце ў склепе штосьці незвычайнае. Тут ледзь не кожны месяц газеты паведамляюць пра знаходкі, зробленыя рабочымі ў тым ці іншым старажытным будынку: то замураваныя цэглай аркі, то калодзежы, якія вядуць у пустэчу. Адзін з такіх калодзежаў яшчэ летась можна было ўбачыць на Хэнчман-стрыт каля чыгуначнай

* Котан Мэзер (1663–1728) — амерыканскі прапаведнік, мараліст, пісьменнік і публіцыст.

** Маецца на ўвазе праца Котана Мэзера «Magnalia Christi Americana» («Вялікія справы Хрыста ў Амерыцы»).

эстакады. Тут жылі ведзьмы і тыя, каго яны заклікалі з іншасвету сваімі чарамі, піраты і тое, што яны прыцягнулі сюды з мора, кантрабандысты, каперы*... гэтыя людзі, скажу я вам, умелі жыць і ведалі, як рассунуць межы рэчаіснасці. У тыя часы кожны дастаткова смелы і разумны ведаў пра існаванне мноства сусветаў апроч нашага. Цьху! Зірніце дзеля параўнання на нашых сучаснікаў з іх млявымі ружовымі мазгамі, на гэтак званых людзей мастацтва, якія дрыжаць і курчацца ад жаху, угледзеўшы на малюнку нешта, што знаходзіцца па-за межамі разумення надзьмутых ханжэй з Бікан-стрыт.

Нашае грамадства занадта дурное, каб звяртацца да глыбокай даўніны, і ў гэтым яго адзіны паратунак. Што могуць паведаміць нам пра Норт-Энд усе гэтыя мапы, даведнікі і пуцяводнікі? Ды ні халеры! Я наўздагад магу паказаць вам трыццаць альбо сорак завулкаў, цэлыя лабірынты завулкаў на поўнач ад Прынс-стрыт, пра існаванне якіх ведаюць, мабыць, два-тры чалавекі, калі не лічыць іншаземцаў, якія тут кірма кішаць. Але хіба гэтыя няшчасныя эмігранты здольныя зразумець сэнс таго, што іх атачае? Не, Тэрбер, гэтыя старажытныя вуліцы спяць і мрояць, поўныя цудаў і жахаў, тут няма месца будзённасці, і ніводная жывая душа гэтага не разумее і не здагадваецца гэтым скарыстацца. Хаця не, адна душа ўсё-ткі здагадваецца — нездарма я занураўся ў мінуўшчыну!

Бачу, вы цікавіцеся такім. А што, калі я скажу, што ў мяне ёсць яшчэ адна майстэрня — там, дзе я магу

* Капер — уладальнік прыватнага марскога судна, якое падчас вайны нападала на караблі праціўніка з дазволу свайго ўраду і займалася марскім разбоем.

лавіць начныя здані пракаветных жахаў і ствараць тое, пра што не мог нават падумаць на Ньюберы-стрыт? Натуральна, я нічога не скажу гэтым чортавым істэрычкам з Клуба мастацтваў — балазе Рэйд ужо ўсім нашаптаў, што я імкліва дэградую, ператвараючыся ў нейкую пачварыну. Але, Тэрбер, я даўно вырашыў, што і жудасць, і прыгажосць трэба маляваць з жыцця, таму дбайна вывучаў мясціны, у якіх, як мне было вядома, гняздуецца жах.

Я адшукаў месца, пра якое, упэўнены, не ведае ніводзін белы чалавек, апроч мяне. Гэта не так ужо далёка ад чыгуначнай эстакады, калі гаварыць пра адлегласць, але ад нашай рэчаіснасці яго аддзяляюць цэлыя стагоддзі. Я ўпадабаў гэты дом праз незвычайны калодзеж з цаглянай кладкай, які размяшчаецца ў сутарэнні, — адзін з тых самых калодзежаў, пра якія я вам расказваў. Халупа гэтая ўжо ледзь не развальваецца, ніхто ў ёй не жыве, і мне нават сорамна прызнацца, як мала я плачу за арэнду. Усе вокны там пазабіваныя дошкамі, але так нават лепш, мне не патрэбнае дзённае святло, калі я працую. Я малюю ў сутарэнні, дзе асяроддзе найбольш натхняльнае, але там ёсць таксама пара мэбляваных пакояў на першым паверсе. Гэтым будынкам валодае адзін сіцыліец, і я арандую яго пад імем Петэрс.

Сёння ўвечары, калі толькі вы не раздумаліся, я пакажу вам сваю майстэрню. Мяркую, вам спадабаюцца карціны, таму што, як я ўжо казаў, тут магу дазволіць сабе крышачку пасвавольнічаць. Дарога не зойме шмат часу — звычайна я не карыстаюся таксі і дабіраюся на сваіх дзвюх, каб не прыцягваць увагі. Можам пад'ехаць ад Паўднёвага вакзала да Бэ-тэры-стрыт, а потым прагуляцца трохі пешшу».

Ці варта казаць, Эліят, што пасля той гутаркі я проста трымцеў ад нецярплінасці і ледзьве дачакаў таксі. На Паўднёвым вакзале мы пераселі на цягнік, дзесьці а дванаццатай спусціліся па прыступках на Бэтэры-стрыт і рушылі ўздоўж набярэжнай Канстытуцыі ў кірунку старога прычала. Я не сачыў за дарогай і не магу сказаць, на якой вуліцы мы ўрэшце апынуліся, але гэта дакладна была не Грынаў-лэйн.

Павярнуўшы ў нейкі пустынный завулак — бадай, найстарэйшы і найбруднейшы з усіх, што я бачыў у сваім жыцці, — мы доўга крочылі ўздоўж струхлелых будынін з раскрышанымі франтонамі, маленькімі акенцамі з выбітымі шыбамі і старасвецкімі напаяўразваленымі комінамі, якія рэзка вылучаліся на фоне начнога неба, залітага месячным святлом. Мяркую, тут не было ніводнага дома, пабудаванага пазней за часы Котана Мэзера, — прынамсі, я ўгледзеў не менш чым два будынкi з характэрнымі выступамі-навесамі, а аднойчы мне нават падалося, што дзесьці мільгануў спічасты дах у архаічным, амаль забытым ужо стылі, хаця любы знаўца даўніны запэўніў бы вас, што такога кшталту будынкаў у Бостане не захавалася.

Мінуўшы кепска асветлены завулак, мы павярнулі налева і апынуліся на вузенькай зацішнай вулачцы, дзе не было наогул ніводнага ліхтара, а праз хвіліну зрабілі яшчэ адзін паварот — пад тупым вуглом, направа, у цемру. Неўзабаве Пікман запаліў ліхтарык, і прамень святла вырваў з цемрадзі дапа топныя дзверы з драўлянымі панэлямі, дашчэнтку з'едзенымі чарвякамі. Адамкнуўшы замок, ён пусціў мяне ў пустынный калідор, які калісьці быў абшалеваны шыкоўнымі дубовымі панэлямі, — просты стиль,

што абуджаў узрушальныя ўспаміны пра часы Эндраса*, Фіпса** і вядзьмарства. Потым Пікман правёў мяне ў пакойчык за зачыненымі дзвярыма злева па калідоры, запаліў масленую лямпу і прапанаваў пачувацца як дома.

Вы ведаеце, Эліят, я не з тых людзей, каго называюць баязліўцамі, але прызнаюся шчыра: тое, што я ўбачыў на сценах пакоя, прымусіла мяне знякавець. Яго карціны... ведаеце, якія ён не мог не тое што маляваць, але нават паказваць публіцы на Ньюберы-стрыт... чорт вазьмі, ён меў рацыю, сказаўшы, што «пасавольнічаў»! Давайце вып'ем яшчэ па кілішку, мне гэта не зашкодзіць!

Не буду нават спрабаваць растлумачыць вам, што гэта былі за карціны. Ад іх ішоў такі жудасны, такі блюзнерскі жах, кожная іх рысачка поўнілася такой невыноснай мярзотай і маральным заняпадам, што мне бракуе словаў, каб усё гэта апісаць. Там не было ні экзатычнай мастацкай тэхнікі, як у Сідні Сайма, ні сатурніянскіх пейзажаў ці іншапланетных фунгоідаў, як на вусцішных палотнах Кларка Эштана Сміта. Фонам служылі галоўным чынам старыя цвінтары, лясныя гушчары, скалы на беразе мора, цагляныя тунэлі, старасвецкія абшалаваныя пакоі альбо проста каменныя скляпенні. Могілка на пагорку Копа, якія знаходзіліся, відаць, усяго за некалькі кварталаў адтуль, былі яго ўлюбёнай сцэнай дзеяння.

* Сэр Эдмунд Эндрас (1637–1714) – ангельскі каланіяльны губернатар Амерыкі, апошні губернатар Дамініёна Новая Англія.

** Сэр Ёільям Фіпс (1651–1695) – амерыканскі суднабудаўнік, мараплавец, шукальнік скарбаў, палітычны дзеяч і першы губернатар правінцыі Масачусэтс-Бэй, якая ўзнікла на месцы Дамініёна Новая Англія. Менавіта пры ім прайшоў вядомы судовы працэс над салемакімі вядзьмаркамі.

Што да істотаў, намаляваных на пярэднім плане, то яны былі ўвасабленнем выродлівасці і вар'яцтва — вы памятаеце, хваравіты талент Пікмана выяўляўся перадусім у гратэскавым партрэце. Некаторыя з гэтых істотаў выглядалі амаль як людзі, але большасць з іх нагадвала людзей толькі ў той ці іншай ступені. Яны былі двухногія, гэтыя стварэнні, з няўключнымі, агідна прыгорбленымі постацямі, а ў іхных рысах прысутнічала штосьці сабачае. Іх скура мела брыдкую тэкстуру — нахшталт гумы. Чорт! Яны зноў у мяне перад вачыма! Іх заняткі... о, прашу вас, не пытайце мяне падрабязна. Яны, як правіла, елі — не буду тлумачыць, што. Часам яны сядзелі купкамі на могілках альбо ў падземных пераходах, а часам біліся за сваю жудасную здабычу, выцягнутую з зямлі. А якую д'ябальскую экспрэсіўнасць Пікман надаваў гэтым блюзнерскім абліччам! На некаторых карцінах ён паказаў, як стварэнні заскокваюць у вокны дамоў уначы альбо, пасеўшы на грудзях людзей, якія спяць, раздзіраюць ім глоткі. На адным палатне яны кружком сядзелі пад шыбеніцай на ўзгорку Шыбенікаў і вылі на павешаную ведзьму, чый мёртвы твар меў выразнае падабенства з іхнымі.

Але не думайце, што гэта агідная тэматыка ці антураж уразілі мяне да непрытомнасці. Я не трохгадовае дзіця, я на сваім веку пабачыў усякае. *Твары*, Эліят, гэтыя праклятыя *твары*, якія пазіралі на мяне з палотнаў, хмыліліся, шчэрыліся — і проста дыхалі жыццём! Клянуся Богам, сябра мой, у той момант я амаль паверыў, што яны *сапраўдныя*! Пікман, гэты вядзьмак, прымусіў пекла ўцялесніцца ў фарбах, адным дотыкам пэндзля ствараючы кашмары. Дайце мне графін, Эліят!

Была там адна карціна пад назвай «Настаўленне моладзі»... не дай мне Бог яшчэ калі-небудзь такое ўбачыць! Слухайце, вы можаце ўявіць сабакападобных істот, якія паселі на кукішках пасярод цвінтара наўкруг маленькага хлопчыка і цярпліва тлумачаць яму, як трэба есці тое, што ядуць яны? Падменьш... мяркую — вы ж чулі старыя паданні аб нячысціках, якія выкрадаюць немаўлят з калыскі і пакідаюць наўзамен сваіх вырадкаў? Пікман паказаў, у што ператвараюцца такія выкравленыя дзеці і як іх выхоўваюць, — і неўзабаве я разгледзеў гнюснае падабенства ў абліччах чалавечых істот і гэтых стварэнняў. Паміж людзьмі і пачварамі існавала відавочная сувязь — ён са з'едлівай іроніяй прадэманстраваў усе стадыі гэтай паталагічнай эвалюцыі — дакладней, выраджэння. Сабакападобныя істоты паходзілі ад людзей!

Толькі я спытаў сябе, што ж атрымліваецца з іхных вырадкаў, якіх яны падкідваюць людзям, як мне на вочы трапіла карціна, на якой было паказанае менавіта тое, пра што я падумаў. Гэта было старасвецкае жытло пурытаніна з масіўнымі бэлькамі пад столлю, закратаванымі вокнамі, важкімі лавамі і нязграбнай мэбляй сямнаццатага стагоддзя. Уся сям'я паважна сядзела ўкруг стала, а бацька чытаў уголас з Бібліі. На ўсіх тварах адлюстроўвалася найвышэйшая пашана і высакароднасць — апроч аднаго перакрыўленага ў сатанінскай ухмылцы твару маладога чалавека, які відавочна быў сынам гэтага набожнага бацькі, аднак пры гэтым не ўзнікала сумневаў, што ён з роду нячысцікаў. Гэта і быў падкідыш — і Пікман з уласцівым яму сарказмам надаў рысам ягонага твару выразнае падабенства са сваімі.

Потым Пікман запаліў лямпу ў суседнім пакоі і, ветла прачыніўшы перада мною дзверы, запрасіў

зірнуць на яго палотны «сучаснай тэматыкі». Я быў не ў стане падзяліцца з ім уражаннем ад убачанага, бо ў мяне проста заняло мову ад жудасці і агіды, і я мяркую, што ён гэтак зразумеў і пачуваўся з гэтай нагоды надзвычай задаволеным. Запэўніваю вас, Эліят, я не такі спешчаны, каб крычаць ад спалоху, угледзеўшы нешта, што выходзіць за межы паўсядзённасці. Чалавек я ўжо немалады і даволі дасведчаны, мы з вамі разам служылі ў Францыі, і вы ведаеце, што мяне не так проста выбіць з каляіны. Памятайце таксама, што я прызвычайна да страшных карцін, на якіх каланіяльная Новая Англія паўстае ў вобразе гэткага пекла на зямлі, і магу глядзець на іх без дрыжыкаў. Аднак зазірнуўшы ў суседні пакой, я не здолеў стрымаць крык жаху і змушаны быў ухапіцца за дзвярны праём, каб не ўпасці. З глыбіні пакоя на мяне вышчарылася цэлая згравупыроў і ведзьмаў — тагасветная жудасць са змрочных легенд нашых продкаў, што ўварвалася проста ў нашу штодзённую рэчаіснасць!

Бог мой, як гэты чалавек мог маляваць! Там быў эцюд пад назвай «Няшчасны выпадак у метро», на якім цэлыя чароды агідных стварэнняў караскаліся ўверх з неведомых катакомбаў праз расколіну ў падлозе на станцыі метро «Бойлстан-стрыт» і кідаліся на людзей на платформе. На другім былі паказаныя іхныя скокі сярод надмагілляў на фоне сучасных могілак на ўзгорку Копа. Бачыў я там і палотны з выявамі падвалаў: пачвары паўзлі праз адтуліны і расколіны ў мурах, хаваліся за бочкамі або печамі і, хмылячыся, пільнавалі лесвіцы, чакаючы ахвяру.

Адна асабліва агідная карціна адлюстроўвала пагорак Бікан у папярочным разрэзе: там, унізе,

цэлыя войскі паскудных стварэнняў шнырылі, нібы ў мурашніку, па вузкіх норах, якія літаральна зрашэчвалі зямлю. Сцэны скокаў на сучасных могілках паўтараліся даволі часта, але адзін сюжэт чамусьці шакаваў мяне больш за ўсе астатнія: у якімсьці невядомым сутарэнні мноства пачвар тоўпілася вакол адной, якая трымала ў кіпцюрах вядомы пуцяводнік па Бостане і, відавочна, чытала яго ўголас. Усе яны паказвалі на нейкае месца на мапе, і твары іх крывіліся ў параксізме вар'яцкага рогату – мне падалося нават, быццам я чую яго водгулле. Карціна мела назву «Холмс, Лоўэл і Лангфэла спачываюць на могілках Маўнт-Оберн».

Спакваля я трохі прыцярпеўся да гэтага шабасу чартаўшчыны і вар'яцтва, і калі да мяне вярнулася здольнасць разважаць, паспрабаваў прааналізаваць свае пачуцці. Перадусім, сказаў я сабе, усе гэтыя палотны выклікаюць гідлівасць, бо сведчаць пра крайнюю нялюдскасць і цынічную жорсткасць стваральніка. Пікман мусіў быць лютым ворагамусяму чалавецтву, каб атрымліваць такую непрыхаваную асалоду ад сцэнаў здзеку з розуму, плоці і самой сутнасці чалавечай прыроды. Яшчэ яны абуджаюць непадробны жах, бо выкананыя бездакорна. Гэта быў той кшталт мастацтва, які пераконвае: калі мы глядзім на карціну, то бачым на ёй уцелаўлёных дэманаў і сапраўды адчуваем страх перад імі. Дзіўным было тое, што Пікман дамагаўся такога эфекту без выкарыстання нейкіх вычварных тэхнік і мастацкіх вынаходстваў. Тут не было ні размытых сілуэтаў, ні скажоных прапорцый, ніякай абстракцыі – толькі выразныя лініі, быццам узятыя з самога жыцця, кожная дробязь была прамалаяваная з амаль хваравітай дбайнасцю. А гэтыя твары!

Тое было не мастацкае бачанне рэчаіснасці, але сама апраметная, паказаная неперадузята і з крышталнай дакладнасцю. Клянуся вам, дружа! Гэты чалавек не быў рамантычным летуценнікам, ён не імкнуўся занурыць гледача ў стракаты і вірлівы свет эфемерных мрояў, а з халодным сарказмам адлюстроўваў нейкі ўстойлівы, механістычны, строга ўпарадкаваны сусвет жахаў, які ён бачыў выразна і ва ўсіх падрабязнасцях, стоячы да яго тварам і сузіраючы без усякага страху. Адзін Бог ведае, што гэта быў за сусвет, у якім ён угледзеў усіх тых блюзнерскіх стварэнняў, якія скакалі, гайсалі, поўзалі, але дзе б ні знаходзілася неспасціжная крыніца ягоных вобразаў, зразумела адно: з гледзішча і канцэпцыі, і тэхнікі выканання — руплівай, бездакорнай, амаль па-навуковаму дасканалай — Пікман быў у поўным сэнсе слова рэалістам.

А тым часам гасцінны гаспадар ужо веў мяне ў патаемную майстэрню ў сутарэнні з намерам паказаць мне яшчэ не скончаныя палотны, і я паспрабаваў узяць сябе ў рукі, загадзя прадбачыў, які пякельны кашмар паўстане перада мною там. Мы спуціліся ўніз па коўзкіх прыступках, і Пікман скіраваў прамень ліхтарыка ў кут даволі прасторнага памяшкання, выхапіўшы з цемры круглы цагляны бардзюр, які ўзвышаўся проста над земляной падлогай, — відавочна, гэта быў калодзеж. Мы падышлі бліжэй, і я змог разгледзець яго як след: ён меў футай пяць у папярочніку, з таўшчэзнымі, у добры фут, сценкамі, і вышынёй прыкладна ў шэсць цяляў — дыхтоўная работа сямнаццаціга, калі не памыляюся, стагоддзя. Гэта, паведаміў Пікман, і ёсць адзін з тых самых калодзежаў, пра якія ён казаў, — уваход у сетку тунэляў, якія калісьці праціналі ўвесь пагорак.

Я прыкмеціў, што калодзеж не замураваны, а проста прыкрыты важкім драўляным вечкам, і мімаволі сцэпануўся, прыгадаўшы вар’яцкія намёкі Пікмана, калі, вядома, гэта не было пустой балбатнёй. Затым я рушыў услед за ім, і праз вузкія дзверы мы трапілі ў прасторны пакой з драўлянай падлогай, абсталяваны як майстэрня мастака. Тут была ацэтыленавая лямпа, якая давала дастаткова святла, неабходнага для працы.

Няскончаныя карціны, якія стаялі на мальбертах ці прыхінутыя да сцяны, былі не менш жудасныя за тыя, што я бачыў на версе, і манера іх выканання сведчыла пра руплівую працу мастака. Накіды малюнкаў, зробленыя з надзвычайнай дбайнасцю, і пракрэсленыя алоўкам лініі красамоўна казалі аб зацятай упартасці, з якой Пікман дамагаўся стварэння ідэальных перспектываў і прапорцый. Ён быў вялікім чалавекам — я кажу гэта нават цяпер, пасля ўсяго, пра што мне давялося даведацца. Маю ўвагу забраў важкі фотаапарат на сталі, і Пікман растлумачыў, што часцяком выкарыстоўвае яго, каб сфатаграфавачь пейзаж для фону, бо любіць цягацца з мальбертам па ўсім горадзе ў пошуках прыдатных краявідаў. Пікман меркаваў, што выява на фатаграфіі нічым не горшая за рэальны пейзаж альбо жывога натуршчыка і сапраўднаму мастаку нішто не замінае маляваць проста з фотаздымка.

Было штосьці надзвычай гнятлівае ва ўсіх гэтых гідкіх эскізах і незавершаных вобразах пачвараў, якія скоса пазіралі на мяне з усіх бакоў пакоя, і калі Пікман раптам скінуў покрыва з велізарнага палатна, якое стаяла ў прыцемках наводдаль ад крыніцы святла, я не здолеў утрымацца ад ляманту — ужо другі раз за гэтую ноч. Крык мой, падхоплены і шмакроць

памножаны рэхам, пракаціўся пад цёмнымі і волкімі скляпеннямі гэтага старога падзямелля, і я мусіў прыкласці наймаверныя высілкі, каб не зайсціся ў істэрычным смеху. Міласэрны Творца! Эліят, я не ведаю, у якім ліхаманкавым трызненні магло прымроіцца такое. І здаецца мне, што на зямлі не павінна быць месца для падобных мрояў!

З карціны на мяне глядзела ўвасабленне бязмежнага і безназоўнага блюзнерства — чырванавокая пачвара, якая трымала ў касцістых кіпцюрах тое, што было калісьці чалавекам, і грызла яго галаву, рыхтык як дзіця грызе лядзяш. Ва ўсёй яе паставе, неяк агідна прыгорбленай, адчувалася гатоўнасць у любы момант кінуць здабычу і рушыць на пошукі смачнейшага кавалачка. Але чорт вазьмі, нават не гэтая жудасная сцэна зрынула мяне ў вір панікі і жаху, не гэтая істота з сабачым тварам, завостранымі вушамі, чырвонымі вачыма, пляскатым носам і слінявай пашчай, не яе лускаватыя кіпцюры, брыдка, быццам заплеснелая скура і ступні ног, падобныя да капытоў, — хаця аднаго гэтага было б дастаткова, каб давесці ўражлівага чалавека да вар'яцтва.

Тэхніка, Эліят, яго праклятая, бязбожная, нечуваная тэхніка! Яшчэ ніколі раней не бачыў я палотнаў, выява на якіх здавалася б нагэтулькі жывой. Пачвара была тут, яна глядзела на мяне і шчэрылася, шчэрылася і глядзела, і я ўсведамляў, што нават пры поўным ігнараванні ўсіх законаў прыроды чалавек не здольны так адлюстраваць выдуманы вобраз, не маючы натуршчыка, не пабачыўшы на свае вочы карціны пекла, угледзець якія просты смяротны можа толькі прадаўшы душу д'яблу.

Да краю палатна быў прышпілены чарцёжнай кнопкай кавалак паперы, скручаны ў трубку. Я зда-

гадаўся, што гэта фатаграфія, з якой Пікман збіраўся маляваць фон — пэўна, не менш агідны, чым сюжэт карціны. Я працягнуў быў руку да фотаздымка, каб разгарнуць яго і зірнуць на выяву, але Пікман раптоўна здрыгануўся, нібы пачуўшы стрэл. Пасля таго як у мяне вырваўся крык жаху, абудзіўшы рэха ў гэтых цёмных сутарэннях, ён увесь час з пільнай увагай прыслухваўся, а цяпер, здавалася, напраўду спалохаўся, хаця, у адрозненне ад майго, яго страх быў не перад чымсьці прывідным, але перад цалкам рэальным. Ён выхапіў рэвальвер і, жэстам загадаўшы мне маўчаць, таропка выйшаў з майстэрні, зачыніўшы за сабою дзверы.

Я на імгненне знерухомеў. Потым, па прыкладзе Пікмана, таксама пачаў уважліва прыслухвацца, і мне падалося, што я ўлоўліваю слабы гук, нібыта тупаценне мноства ног, а таксама павіскванне ці скавытанне, якое даносілася невядома адкуль. Я падумаў пра велізарных пацукоў, і мяне перасмыкнула. Затым мне прычулася ціхае пастукванне, ад якога па скуры пабеглі дрыжкікі — такія прыцішаны рыплівы гук, калі вы разумееце, што я маю на ўвазе, гэта сапраўды цяжка перадаць словамі. Быццам важкае драўлянае вечка варушыцца і падскоквае, стукаючыся аб краі цаглянага калодзежа, — так, дрэва па цэгле. Чаму я тады пра гэта падумаў?

Гук пачуўся зноў і гэтым разам быў мацнейшым. Падлога ў мяне пад нагамі задрыжала, быццам масіўнае вечка адляцела і з усяго размаху ўпала на зямлю. Пачуліся скрогат і валтузня, потым выкрыкі Пікмана — нейкая бязладная тарабаршчына, а затым прагрымелі шэсць стрэлаў з рэвальвера, якія гучалі неяк занадта тэатральна: так утаймавальнік ільвоў у цырку страляе ў паветра,

каб уразіць публіку. Пачуўся прыцішаны ці то віск, ці то енк, потым грукат, нібы ад падзення чагосьці цяжкага. Затым зноў скрыгтанне дрэва па цэгле, а яшчэ праз хвіліну дзверы рэзка расчыніліся — тут, прызнацца шчыра, мяне проста скаланула ад жудасці. Перада мной паўстаў Пікман, які сціскаў у руцэ рэвальвер — руля ўсё яшчэ курылася — і заўзята кляў «гэтых атлусцелых пацукоў», што шныраць у старых калодзежах.

«Халера ведае, што яны там ядуць, Тэрбер, — сказаў ён хмылячыся, — у гэтых старадаўніх тунэлях, якія калісьці мелі выходы на могілкі, і ў логава ведзьмаў, і на марское ўзбярэжжа. Але што б гэта ні было, ім, пэўна, усё замала, нездарма яны з такім імпэтам рвуцца на паверхню. Мяркую, ваш лямант іх устурбаваў. Лепш быць асцярожным у гэтых старажытных мясцінах, нашыя зубастыя сябры маюць адзін маленькі недахоп, хаця часам мне здаецца, што станоўчага ў іх усё-ткі больш — я маю на ўвазе каларыт і атмасферу».

На гэтым, Эліят, мае начныя прыгоды скончыліся. Пікман паабяцаў паказаць мне «штосьці незвычайнае», і ён, чорт вазьмі, гэта зрабіў. Ён вывеў мяне з блытаніны завулкаў, і неўзабаве мы апынуліся каля ліхтарнага слупа на вуліцы з панылай забудовай — сучасныя шматпавярховікі ўперамешку са старымі дамамі, — якая падалася мне цьмяна знаёмай. Урэшце мы выйшлі на Чартэр-стрыт, але я быў занадта ўсхваляваны, каб заўважыць, дзе менавіта мы на яе павярнулі. У гэты позні час цягнікі ўжо не хадзілі, і мы рушылі пешшу ў кірунку дзелавых кварталаў, наўсцяж Гановэр-стрыт. Я памятаю гэтую праходку. Мы перайшлі ад Трэманта да Бікана і там, на рагу Джой-стрыт, развіталіся. Больш я яго не бачыў.

Чаму я пакінуў яго? Не будзьце такім нецярплівым. Чакайце, зараз пазваню, каб нам прынеслі кавы. Мы выпілі ўжо дастаткова, і кубачак кавы будзе зусім не лішні. Не, гэта не праз палотны, якія я бачыў у тым доме, хаця, паверце, яны былі б досыць важкай прычынай, каб Пікман зрабіўся непажаданай асобай у дзевяці з дзесяці дамоў і клубаў Бостана. Мяркую, цяпер вы не будзеце здзіўляцца, чаму я трымаюся далей ад метро і сутарэнняў. Прычынай сталася тое, што я знайшоў у кішэні свайго паліто наступнай раніцай. Памятаеце той кавалак скручанай паперы, прымацаваны да страшнай карціны ў склепе? Я думаў, што гэта фотаздымак краявіду, які Пікман збіраўся выкарыстаць у якасці фону для сваёй пачвары. Вось той фотаздымак, які я, пэўна, безуважліва сунуў тады ў кішэнь, і зрабіўся апошняй кропляй. А вось і кава — выпіце яе чорнай, Эліят, калі вы мудры чалавек.

Так, праз гэты кавалачак паперы я пакінуў Пікмана, Рычарда Аптана Пікмана, найвялікшага мастака з усіх, каго я ведаў у жыцці, і найгнюснейшае стварэнне, якое здолела перасягнуць межы рэчаіснасці і занурыцца ў бездань пракаветных жахаў і вар'яцтва. Старэча Рэйд меў рацыю, Эліят. Пікман быў не зусім чалавекам. Ён альбо сам быў спараджэннем нейкага ценю, альбо знайшоў спосаб адчыніць забароненую браму. Але гэта ўжо не мае значэння, таму што ён знік, назаўжды сышоў у цемру, якую так любіў наведваць. А цяпер давайце запалім жырандоль.

Не чакайце ад мяне тлумачэнняў ці здагадак, што было на фатаграфіі, якую я неўзабаве спаліў. Не пытайцеся ў мяне, што насамрэч значылі тыя рыплівыя гукі з-пад зямлі, якія Пікман так дасціпна зваліў на пацукоў. Вы ведаеце, што ёсць у свеце таямніцы,

якія паходзяць са старадаўніх часоў Салема, а Котан Мэзер казаў пра рэчы яшчэ больш дзіўныя. Вы памятаеце, што карціны Пікмана выглядалі па-чартоўску праўдападобна і што нам усім хацелася ведаць, як ён выдумляе гэтыя абліччы.

Дык вось, на фотаздымку быў ніякі не краявід. Гэта была фатаграфія той самай істоты, якую ён выявіў на сваім жахлівым палатне. Гэта і быў яго натуршчык, а фонам служылі сцены падвальнай майстэрні, выпісанія ў драбнютках дэталях. І Бог сведка, Эліят, *гэта была сапраўдная фатаграфія!*

Пераклала Уладзіслава Гурыновіч

ІСТОТА Ў СВЯТЛЕ ПОЎНІ

Морган — чалавек малапісьменны, нават размаўляе не надта складна. Таму апавяданне, якое ён аднойчы напісаў, здаецца мне сапраўдным цудам, хаця ўсе астатнія толькі пасмяяліся з яго.

Ён быў адзін у вечар, калі ўсё гэта адбылося. Раптоўна адчуўшы нейкі неадольны імпульс, ён схапіў аловак і напісаў наступнае:

«Маё імя Говард Філіпс. Я жыву на Коледж-стрыт, 66, горад Провідэнс, штат Род-Айлэнд. 24 лістапада 1927 году — не ўяўляю, які год цяпер — я заснуў і з тых часоў мроя, не ў стане абудзіцца.

Мая мроя пачалася на волкім, парослым трыснягом балоце, распасцёртым пад шэрым восеньскім небам. На поўначы ўздываўся ўцёс з замшэлымі вышчарбленымі схіламі. Адчуваючы хваравітую цікаўнасць, я пачаў падымацца на ўцёс уздоўж глыбокай расколіны, якая рассякала яго надвое. Каменныя сцены расколіны паабапал вузкай сцяжыны спярэціла мноства жудасных нораў, прасвідраваных у тоўшчы ўцёса.

Сям-там над сцяжынай грувасціліся абломкі камянёў, якія ўпалі з краёў расколіны. Яны навесалі, быццам аркі, а пад імі панавала апраметная цемра, не дазваляючы мне разгледзець норы ў сценах, якія, несумненна, там былі. Праходзячы пад адной з такіх арак, я раптам адчуў задушлівы страх, нібыта штосьці прывіднае і бесцялеснае глядзела на мяне

з бездзян'я, напаўняючы жахам душу, але тут было занадта цёмна, каб я мог знайсці крыніцу неспакою.

Калі я дабраўся да пляскатай вяршыні ўцёса, сонца ўжо зайшло, і перада мною прасцерлася безжыццёвая пустка сярод замшэлых скал, азораных бледным святлом поўні. Агледзеўшыся, я не ўбачыў наўкол ніводнай жывой істоты, але заўважыў дзіўнае варушэнне далёка ўнізе, сярод шапатлівага чароту над згубнай дрыгвой, дзе я быў зусім нядаўна.

Прайшоўшы крыху, я ўбачыў іржавыя трамвайныя рэйкі і з'едзеныя чарвякамі слупы, на якіх віселі слаба нацягнутыя правады. Ідучы ўздоўж трамвайнай лініі, я неўзабаве натрапіў на трамвай пад нумарам 1852 — звычайны трамвай з двума вагонамі, якія выпускалі з 1900 па 1910 год. Трамвай выглядаў занядбаным, але відавочна гатовым да адпраўлення, бо быў далучаны да правадоў, пнеўматычны тормаз уключаны, а падлога вагонаў злёгка дрыжала. Зайшоўшы ў неасветлены вагон, я паспрабаваў знайсці выключальнік, каб запаліць святло, але дарэмна. Між тым адсутнасць кантрольнага рычага ў кабіне кіроўцы сведчыла, што той адлучыўся зусім ненадоўга. Я ўладкаваўся на адным з сядзенняў і неўзабаве пачуў, як штосьці зашамацела ў рэдкай траве дзесьці злева, і ўбачыў дзве мужчынскія постаці, цьмяныя і невыразныя ў святле поўні. На іх былі фуражкі трамвайнай кампаніі, таму я не сумняваўся, што гэта кандуктар і кіроўца. Раптоўна адзін з іх гучна ўцягнуў носам паветра, быццам прынюхваючыся, а потым узняў твар да неба і завыў на поўню. Другі ўпаў на карачкі і пабег да вагона.

Я ўскочыў і як апантаны кінуўся прэч. Я бег праз бясконцую пустку, пакуль знямога не прымусіла мяне спыніцца. Я пабег не таму, што кандуктар раптам

упаў на карачкі, а таму, што ўбачыў аблічча кіроўцы — белы конус, які звужаўся з аднаго канца, ператвараючыся ў крывава-чырвонае шчупальца.

Я ўсведамляў, што там была ўсяго толькі мроя, але гэта не суцяшала.

Пасля той жахлівай ночы я няспынна малюся, каб абудзіцца, але не магу прагнуцца.

Я зрабіўся часткай гэтага жудаснага сусвету мрояў. У першую ноч я дачакаўся світання і цэлы дзень без мэты блукаў сярод бязлюдных балот. Калі зноў настала ноч, я ўсё яшчэ блукаў, спадзеючыся прагнуцца, але выйшаўшы з зараснікаў пустазелля, убачыў перад сабою ўсё той жа трамвайны вагон і побач з ім — істоту з конусападобным тварам, якая стала ў ззянні поўні і вусцішна выла на неба.

Гэта доўжыцца бясконца. Штоночы я зноў і зноў трапляю ў тое жахлівае месца. Я спрабую прымусіць сябе не рухацца, але калі надыходзіць ноч, невядомая сіла цягне мяне наперад, і я крочу як самнамбула, пакуль не апынуся твар да твару з істотай, якая вые пад бледнай поўняй, і тады бягу прэч як апантаны.

Бог мой, калі я прагнуся?!»

Усё гэта напісаў Морган. Я мог бы наведаць дом нумар 66 на Коледж-стрыт у горадзе Провідэнс, але баюся таго, што магу там убачыць*.

Пераклала Уладзіслава Гурьновіч

* Часам аўтарамі гэтага апавядання пазначаюцца Говард Філіпс Лаўкрафт і Джэк Чапмэн Міске. Яно было створанае на аснове ліста Лаўкрафта, у якім ён апісвае адну са сваіх мрояў. Міске дадаў толькі некалькі радкоў у пачатку і ў канцы апавядання. Ліст быў напісаны 24 лістапада 1927 году, апавяданне выйшла ў 1941 годзе ў часопісе *Bizarre*.

ЗМЕСТ

Алхімік <i>Пераклаў П. Донаў</i>	5
Склеп <i>Пераклаў П. Донаў</i>	17
Палярыс <i>Пераклала У. Гурыновіч</i>	32
Каты Ултара <i>Пераклала У. Гурыновіч</i>	38
Ньярлатхатэп <i>Пераклала У. Гурыновіч</i>	43
Чужаніца <i>Пераклаў А. Кудраўцаў</i>	48
Музыка Эрыха Цана <i>Пераклала У. Гурыновіч</i>	56
Што прыносіць поўня <i>Пераклала У. Гурыновіч</i>	69
Герберт Ёэст, рэаніматоар <i>Пераклала У. Гурыновіч</i>	72
Ганчак <i>Пераклала У. Гурыновіч</i>	119
Стоены жах <i>Пераклала У. Гурыновіч</i>	132
Пацукі ў сценах <i>Пераклала У. Гурыновіч</i>	166
Фэст <i>Пераклала У. Гурыновіч</i>	195
Кліч Ктулху <i>Пераклаў П. Донаў</i>	211
Натуршчык Пікмана <i>Пераклала У. Гурыновіч</i>	254
Істота ў святле поўні <i>Пераклала У. Гурыновіч</i>	276

Літаратурна-мастацкае выданне

Лаўкрафт Говард Філіпс

КЛІЧ КТУЛХУ

Апавяданні

Адказны за выпуск *Андрэй Янушкевіч*
Рэдактар *Ганна Янкута*
Карэктар *Кацярына Маціёўская*
Камп'ютарная вёрстка *Алена Таргоўцава*
Дызайн вокладкі *Кацярына Дубовік*

Падпісана да друку 12.04.2017. Фармат 84x108/32.
Папера афсетная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 16,2. Ул.-выд. арк. 11,9.
Наклад 400 экз. Заказ 2666.

Індывідуальны прадпрымальнік
Янушкевіч Андрэй Мікалаевіч.
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі
выдаўца, вытворцы і распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў № 1/218 ад 18.03.2015.
Вул. Шафарнянская, 3/135, 220125 г. Мінск.
<https://januskevic.by>

Таварыства з дадатковай адказнасцю «Новапрынт».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі
выдаўца, вытворцы і распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў № 2/54 ад 25.02.2014.
Вул. Геалагічная, 59, к. 4, п. 10, 220138 г. Мінск.

prejdelovot
*Post
Scriptum*

Ω ЯНУШКЕВИЧ
выдавецтва

9 789857 165278

ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ

БІЛІМ ЖӘНЕ
ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМЫ

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АКАДЕМИЯСЫ
ТАБІЛІК ҒЫЛЫМдары» АҚ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АКАДЕМИЯСЫ
ТАБІЛІК ҒЫЛЫМдары

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АКАДЕМИЯСЫ
ТАБІЛІК ҒЫЛЫМдары

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АКАДЕМИЯСЫ
ТАБІЛІК ҒЫЛЫМдары

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АКАДЕМИЯСЫ
ТАБІЛІК ҒЫЛЫМдары